Засновники журналу:
Подільський державний аграрно-технічний університет
ПВНЗ «Хмельницький економічний університет»
ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва»,
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН

Головний редактор:
Стельмащук А.М.,
д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
Волощук К.Б.,
д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Кулик С.М.
Смоленюк Р.П., к.е.н., доцент
Стельмащук А.М., д.е.н., проф

Редакційна колегія:
Варченко О.М., д.е.н., проф.
Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Лотоцький І.І., д.е.н., проф.
Лучик С.Д., д.е.н., проф.
Мазур Н.А., д.е.н., проф.
Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
Місюк М.В., д.е.н., проф.
Пуцентейло П.Р., д.е.н., проф.
Рудик В.К., д.е.н., доцент
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
Ульянченко О.В., д.е.н., проф., чл.-кор. НААН
Чикуркова А.Д., д.е.н., проф.

Зарубіжні вчені
Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
Пармакли Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)
Горновіч Міослав, хаб. д.е.н., проф. (Польща)
Маркс-Бєльська Рената, хаб. д.е.н., (Польща)

Наукові редактори:
Загнітко Л.А., к.е.н., доцент
Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
Петрушенко О.О., к.філ.н.
Сава А.П., к.е.н., с.н.с.
Сидорук Б.О., к.е.н., с.н.с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

11-12'2016 (66)

Зміст

Журналу "ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА" - 10 років..... 5

Транскордонна конвергенція між Україною та ЄС

Іванишин В.В., Стельмащук А.М. ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД..... 7

Войцещук А.Д. ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ МИТНОГО ПРОСТОРУ КРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ..... 18

Економіка та інноваційний розвиток національного господарства

Барановський О.І., Левченко В.П. РОЗВИТОК МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ МЕТОДІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ..... 25

Боронос В.Г., Пронікова Ж.С. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ ПРОЦЕСІВ СПОЖИВАННЯ.... 33

Карп І.М. ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА..... 37

Малярчук О.В. БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ..... 43

Гонак І.М. ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ КРАЇН В УМОВАХ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»..... 52

Економіка та конкурентоспроможність підприємств

Гончаренко О.В., Дідур К.М. ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 60

Скоцик В.Є. ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ВІДТВОРЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ..... 69

Рудич О.О., Герасименко І.О., Ткаченко К.В. СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ПРОЦЕСУ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ..... 74

Шаціло Н.І., Гвоздєв Ю.В. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЧИННИКІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 79

Гуцало А.В. ЗМІСТОВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНА ТА ПРОЦЕСУАЛЬНА ОСНОВА РЕІНЖИНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ПІДРЯДНОГО БУДІВНИЦТВА..... 85

Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування

Шкільняк М.М. КОМУНАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ: СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ..... 90

Овчиннікова О.Р., Шимонюк В.К. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПРОГНОЗУВАННЯ ДЛЯ ОЦІНКИ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ В ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ РЕГІОНІ..... 95

Редактор:
Довгань О.М.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Подільського державного аграрно-технічного університету, протокол № 6 від 14.12.2016 р.

Виходить щомісячно

Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 11715-586Р
від 08.08.2006 р.

Перереєстровано:
Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 19945-9745ПР
від 28.05.2013 р.

Затверджено:
Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)

Постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 як наукове фахове видання України (економічні науки)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747 як наукове фахове видання України (економічні науки)

ISSN 2309-1533
ISSN 2310-4864 (ел. вар.)

Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах:
РИНЦ – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859
INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html

Підписано друку
21.12.2016 р.

Формат 70х108/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк арк. 20,5

Тираж 300 прим.

Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП»
вул. Чернівецька, 44 б,
м. Тернопіль, 46000

Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб.
Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції.
Передрук дозволяється лише зі згоди автора.

Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища

Білоткач І.А. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА…… 102

Коверко Ю.А., Корчинська О.О. СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ…….. 109

Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика

Ільєнко Р.В., Холодницька А.В. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ…… 114

Гірман А.П., Тарабаринова О.В. СВІТОВИЙ ДОСВІД ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ… 120

Маркетинг і ринкові відносини

Ібатуллін М.І. ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ….. 125

Карпенко В.Л. РОЗВИТОК СТРАТЕГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА…… 129

Черкас Д.М. РЕІНЖИНІРИНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ…… 136

Мосієвич О.О. КЛАСИФІКАЦІЯ ТА МЕТОДИ ВРАХУВАННЯ РИЗИКІВ В МОДЕЛЯХ ОЦІНКИ ВЕНЧУРНИХ ПРОЕКТІВ…… 142

Фінансово-кредитна і грошова політика

Буряк А.В. СТРУКТУРНІ ТА ОПЕРАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ…… 149

Статистика, облік, аналіз та аудит

Будько О.В. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА... 155

Кушнір В.О. ЩОДО ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ПРИДБАНИХ ТВАРИН М'ЯСОПЕРЕРОБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ…… 162

Інформаційні технології та економічна безпека

Мігус І.П., Занора В.О., Второва Т.В. УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ: ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В КРИЗОВИХ УМОВАХ…... 167

Мостіпака О.В. НЕТОКРАТІЯ ЯК ВЛАДА МЕРЕЖ…… 172

Ігнатенко Г.В. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИКЛАДНИХ МОДУЛІВ BIM-ТЕХНОЛОГІЇ ДО ПОБУДОВИ МУЛЬТИПРОЕКТНОЇ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ КОМПАНІЇ-ДЕВЕЛОПЕРА…… 178

Дуб Б.С. МЕНЕДЖМЕНТ ЗНАНЬ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО ХОЛДИНГУ…… 183

РЕФЕРАТИ…….. 188

АВТОРИ НОМЕРА…….. 224

ВІТАННЯ З ЮВІЛЕЄМ…… 230

Founders of the journal:
Podolskyi State Agrarian and Technical University
Private Institution of Higher Education "Khmelnytskyi economical University"
Private enterprise "Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship"
Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS

Chief editor:
Stelmashchuk A.M.,
Dr.econ.sc., prof.

Deputy chief editor:
Voloschuk K.B.,
Dr.econ.sc., prof.

Executive Secretary:
Pecheniuk A.V.,
Candidate of Economic Sciences, associate professor

Editorial Council
Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
Kulyk S.M.
Smoleniuk R.P., Cand.econ.sc., assoc. prof.
Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.

Editorial Board:
Varchenko O.M., Dr.econ.sc., prof.
Hubeni Yu.E., Dr.econ.sc., prof.
Demianenko M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Zinchuk T.O., Dr.econ.sc., prof.
Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
Lototskyi I.I., Dr.econ.sc., prof.
Luchyk S.D., Dr.econ.sc., prof.
Mazur N.A., Dr.econ.sc., prof.
Malik M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Misiuk M.V., Dr.econ.sc., prof.
Putsenteilo P.R., Dr.econ.sc., prof.
Rudyk V.K., Dr.econ.sc., assoc. prof.
Sabluk P.T., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Ulianchenko O.V., Dr.econ.sc., prof., corresponding member of NAAS
Chykurkova A.D., Dr.econ.sc.

Foreign scientists:
Pavlov K.V., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
Parmakli D.M., Dr. econ.sc., prof. (Moldova)
Usenko L.M., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
Shmarlovska G.O., Dr.econ.sc., prof. (Belarus)
Gornowicz Miroslaw, Dr. hab., prof. UWM (Poland)
Marks-Bielska Renata, Dr. habil (Poland)

Scientific editors:
Zahnitko L.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Korzhenivska N.L., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Pastukh Yu.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Petrushenko O.O., Cand. Sci. (Philological) Assoc. Prof.
Sava A.P., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
Sydoruk B.O., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and Production journal

11-12'2016 (66)

Contents

The journal "INNOVATIVE ECONOMY" - 10 years …….. 5

Cross-border convergence between Ukraine and the EU

Ivanyshyn V.V., Stelmashchuk A.M. INNOVATIVE MODEL OF EUROPEAN INTEGRATION DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIAL COMMUNITIES…….. 7

Voitseshchuk A.D. DETERMINANTS OF CUSTOMS AREA DEVELOPMENT OF THE COUNTRY AS A COMPONENT OF ECONOMIC AREA UNDER THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION... 18

Economy and innovative development of the national economy

Baranovskyi O.I., Levchenko V.P. THE DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL TOOLS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF METHODS IN THE STATE CONTROLLED MARKET FOR NON-BANK FINANCIAL SERVICES OF UKRAINE…… 25

Boronos V.H., Pronikova Zh.S. ANALYSIS OF MAJOR ENVIRONMENTAL, SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF CONSUMPTION PROCESSES…….... 33

Karp I.M. GLOBAL FOOD SECURITY AND THE PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF THE FOOD MARKET…….. 37

Maliarchuk O.V. BUDGETARY MACHANIZM OF SUPPORT INNOVATION DEVELOPMENT…….. 43

Honak I.M. ECONOMICAL SANCTIONS AS A TOOL OF INFLUENCE ON THE FOREIGN POLICY OF THE COUNTRIES IN THE CONDITIONS OF "HYBRID WARFARE"…… 52

Economy and competitiveness of the enterprises

Goncharenko O.V., Didur K.M. FORMATION OF THE COMPREHENSIVE ASSESSMENT FOR THE EFFECTIVENESS OF THE PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE..... 60

Skotsyk V.Ye. THE INNOVATIVE COMPONENT OF THE REPRODUCTION PROCESS OF AGRICULTURAL MACHINERY…… 69

Rudych O.O., Herasimenko I.O., Tkachenko K.V. THE ESSENCE OF THE ECONOMIC STABILITY OF ENTERPRISES AND THE PROCESS OF ITS ENSURING…….... 74

Shatsilo N.I., Hvozdiev Yu.V. SYSTEMATIZATION OF ENSURING FACTORS OF INVESTMENT ACTIVITY AT AGRICULTURAL ENTERPRISES…….. 79

Gutsalo A.V. CONTENT, CONCEPTUAL AND PROCEDURAL BASIS FOR REENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES AT ENTERPRISES OF SUBORDINATE CONSTRUCTION…… 85

The economic policy of regional development and local government

Shkilnyak M.M. COMMUNITY PROPERTY: THE FORMATION AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT…… 90

Ovchynnikova O.R., Shymoniuk V.K. APPLICATION OF FORECASTING METHODS FOR ASSESSING THE DAIRY INDUSTRY IN KHMELNYTSKYI REGION …….. 95

Environmental economics and ecologization of the environment

Bilotkach I.A. INSTITUTIONAL FEATURES OF DEVELOPMENT AND REGULATION OF ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTION... 102

Editor:
Dovhan O.M.

Recommended for publication by the Scientific Council of Podolskyi State Agrarian and Technical University, protocol № 6 from 14.12.2016

Periodicity - once a month

Licence of government registration
of printed mass media
КВ № 11715-586Р
from 08.08.2006

Re-registered:
Licence of government registration
of printed mass media
КВ № 19945-9745ПР
from 28.05.2013

Approved:
as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007)

as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/2; issued 10.03.2010)

by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 13.07.2015, No 747 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)

ISSN 2309-1533 (Print)
ISSN 2310-4864 (Online)

The journal "Innovative economy" is included in the international scientometric databases:
RYNTS –
http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859
INDEX COPERNICUS –
http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html

Signed for printing
21.12.2016

Format 70x108/16. Offset paper.
Printing is offset.
Con. print pages 20,5

Circulation is 300 copies.

t has been printed from ready
slides in SMP «TYPE»
str. Chernivetska, 44,
Ternopil, 46000

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others.
Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors.
Reprinting is permitted only with the consent of the author.

Koverko Yu.A., Korchynska O.O. RURAL GREEN TOURISM AS THE DIRECTION FOR THE DEVELOPMENT OF PERSONAL PEASANT FARMS…… 109

Demography, population employment and social - economic policy

Ilienko R.V., Kholodnytska A.V. CONTEMPORARY CHALLENGES TO BUILDING AN EFFECTIVE SYSTEM OF STAFF MOTIVATION……..... 114

Girman A.P., Tarabarynova O.V. WORLD EXPERIENCE IN ORGANIZATION OF THE EFFECTIVE LABOR MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE ……..……..……... 120

Marketing and market relations

Ibatullin M.I. INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE FORMATION OF MARKET INFRASTRUCTURE OF PIG PRODUCTION IN UKRAINE …… 125

Karpenko V.L. DEVELOPMENT OF STRATEGIC MARKETING IN THE ENTERPRISE ACTIVITY…….. 129

Cherkas D.M. REENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES AT THE INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE CURRENT ECONOMIC CONDITIONS…….……..…… 136

Mosiyevych O.O. CLASSIFICATION AND METHODS OF CONSIDERING RISKS IN EVALUATION MODELS OF VENTURE PROJECTS…… 142

Financial–credit and monetary policy

Buriak A.V. STRUCTURAL AND OPERATIONAL TRANSFORMATIONS OF BANKING SECTOR…….. 149

Statistics, accounting, analysis and audit

Budko O.V. ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR RISK MANAGEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE…… 155

Kushnir V.O. CONCERNING THE ACCOUNTING DISPLAYING OF ACQUIRED ANIMALS BY MEAT PROCESSING ENTERPRISES…..… 162

Information technology and economic security

Mihus I.P., Zanora V.O., Vtorova T.V. ECONOMIC SECURITY SYSTEM MANAGEMENT OF TRAVEL INDUSTRY: MAKING MANAGEMENT DECISIONS IN CRISIS CONDITIONS…… 167

Mostipaka O.V. NETOCRACY AS THE POWER OF NETWORKS…. 172

Ignatenko H.V. IMPLEMENTATION OF APPLICATION MODULES BIM-TECHNOLOGIES TO THE CONSTRUCTION OF A MULTI-PROJECT PRODUCTION PROGRAM OF THE COMPANY OF THE DEVELOPER…….. 178

Dub B.S. KNOWLEDGE MANAGEMENT IN ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF AGRICULTURAL HOLDING…… 183

ABSTRACTS …….. 188

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS…….. 224

GREETING WITH ANNIVERSARY…… 230

Журналу
“ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА” – 10 років

Десять років тому побачив світ перший номер **науково-виробничого журналу «Інноваційна економіка».**

Метою заснування видання була об’єктивна необхідність пошуку нових чинників прискорення економічного тренду країни і формування в Україні інвестиційно-інноваційної моделі економічного зростання, яка спроможна забезпечити надходження інвестицій у технологічні зміни, належний рівень конкурентоспроможності економіки та мотивацію розвитку інноваційного підприємництва в умовах трансформаційних процесів.

Відкриття журналу пов’язане з іншою подією цього ж року. Напередодні його заснування було створене приватне підприємство «Інститут економіки, технологій і підприємництва», яке започаткувало науковий журнал. Отже, відзначаючи 10-річний ювілей журналу, згадуємо про його першого засновника.

Активний і плідний розвиток журналу відбувався в умовах поповнення складу його засновників, особливо при долученні Подільського державного аграрно-технічного університету. В цей період якісно зріс склад редакційної колегії журналу, значно покращилася ситуація в питаннях рецензування статей і підготовки наукового видання до випуску в світ, журнал отримав багаточисельну наукову спільноту дописувачів і читачів.

Журнал «Інноваційна економіка» пройшов інтенсивний шлях свого розвитку в умовах викликів і загроз. Постійно удосконалювалася тематика періодичного видання відповідно до державної політики інноваційного розвитку національної економіки. Крім питань макроекономіки, мікроекономіки і прикладної економіки розглядаються проблеми інституціоналізму, менеджменту та маркетингу, соціальної, екологічної, фінансової, інформаційної безпеки і обліково-аналітичної політики, а також питання конкурентоспроможного галузево-територіального розвитку національного господарства. Враховуючи важливість наукової підтримки процесу територіально-адміністративної реформи, формування ефективних об’єднаних територіальних громад для здійснення децентралізації влади в журналі відкрито спеціальний розділ, присвячений проблемі місцевого самоврядування. Аналогічно, для наукової підтримки процесу підготовки суб’єктів господарювання національної економіки до співробітництва з країнами Євросоюзу в Журналі запропоновано спеціальний розділ “Транскордонна конвергенція між Україною та ЄС”.

За весь період своєї діяльності журнал постійно підтримував статус фахового видання. З 2013 року журнал включений в наукометричну базу оцінювання «IndexCopernicus». На часі входження Журналу в інші науково-метричні бази оцінювання, зокрема в «Scopus» і Web of Science Core Collection.

На перспективу перед колективом часопису стоять важливі завдання. Початок XXI століття активізував процес створення та нагромадження нових

знань, що сприяє переходу їх до якісно нового стану: знання впевнено стають самостійною продуктивною силою. Сучасна “інноваційна економіка” – це нагромадження і використання нових знань, перетворення їх на повноцінний фактор виробництва, який відіграє провідну роль у подальшому розвитку економіки України.

Позитивно оцінюючи досягнуті результати й оптимістичну націленість редакції журналу на подальші успіхи, ми віримо в перспективність нашого фахового видання. Наша віра базується на реальній підтримці журналу з боку ректорату ПДАТУ в особі ректора, д.е.н., професора Іванишина Володимира Васильовича, проректорів – к. с.-г.н., доцента Гаврилянчика Руслана Юрійовича і к.е.н., доцента Печенюка Андрія Васильовича, заступника головного редактора журналу, д.е.н., професора Волощук Катерини Богданівни, завідувача науковим відділом університету, к.е.н., доцента Загнітко Лариси Анатоліївни. Належний науковий рівень журналу забезпечує редакційна колегія, яка сформована з провідних наукових фахівців – професорсько-викладацького складу ПДАТУ та інших, в тому числі зарубіжних ВНЗ.

Переконаний, що при такій активній співпраці журнал “Інноваційна економіка” стане взірцем для багатьох академічних та науково-практичних видань економічного спрямування.

З нагоди 10-ти річчя журналу «Інноваційна економіка» вітаю всіх причетних до його видання, включаючи авторський колектив, з побажанням подальшої плідної співпраці і досягнення вагомих результатів в науковій і видавничій роботі.

А.М. Стельмащук, засновник, головний редактор журналу «Інноваційна економіка», доктор економічних наук, професор

ТРАНСКОРДОННА КОНВЕРГЕНЦІЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

УДК 352.071.5:330.341.1

Іванишин В.В.,
д.е.н., професор, ректор
Стельмащук А.М.,
д.е.н., професор, головний науковий співробітник
Подільський державний аграрно-технічний університет

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Ivanyshyn V.V.,
dr.sc.(econ.), professor, rector
Stelmashchuk A.M.,
dr.sc.(econ.), professor, chief research fellow
Podolsky State Agricultural and Technical University

INNOVATIVE MODEL OF EUROPEAN INTEGRATION DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIAL COMMUNITIES

Постановка проблеми. Визначений стратегічний напрям розвитку сільських територіальних громад орієнтований на формування засад сталості, створення довгострокових спроможностей самостійно справлятися з майбутніми викликами і можливостями. Заплановані зміни в процесі свого розвитку мають здійснювати самі громади шляхом ефективного використання і контролю над наділеними локальними ресурсами, забезпечуючи подолання загальної бідності, а не більш комфортне існування окремих осіб. Сільські громади у контексті політики сільського розвитку – це самоорганізовані сільські жителі, які поділяють спільний життєвий простір (як правило, у межах одного села), об'єднані прагненням, готовністю і реальними діями поліпшувати економічне, соціальне та екологічне становище.

Об’єднані територіальні громади (ОТГ) з декількох сіл створюються на визначених законодавчих умовах, які передбачають, що: у складі об’єднаної територіальної громади не може існувати іншої територіальної громади, яка має свій представницький орган місцевого самоврядування; територія об’єднаної територіальної громади має бути нерозривною, межі об’єднаної територіальної громади визначаються за зовнішніми межами юрисдикції рад територіальних громад, що об’єдналися; об’єднана територіальна громада має бути розташована в межах однієї області; при прийнятті рішень щодо добровільного об’єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, які впливають на соціально-економічний розвиток об’єднаної територіальної громади; якість та доступність публічних послуг, що надаються в об’єднаній територіальній громаді, не можуть бути нижчими, ніж до об’єднання; адміністративним центром об’єднаної територіальної громади визначається населений пункт (село, селище, місто), який має розвинуту інфраструктуру і, як правило, розташований найближче до географічного центру території об’єднаної територіальної громади; добровільне об’єднання територіальних громад не призводить до зміни статусу населених пунктів як сільської чи міської місцевості [17; 19].

Практика формування та розвитку потенціалу сільського населення до саморозвитку як громади виявила такі недоліки: переважання утриманських настроїв серед сільського населення; відсутність лідерських навичок та досвіду громадської роботи; обмеження доступу до ресурсів локального розвитку (земельних, водних, лісових, місцевих корисних копалин тощо) через узурпацію комерційними структурами та органами державної влади прав розпорядження ними; нерозвиненість соціального капіталу села, низький рівень взаємної довіри, наявність відчуженості та неспроможності до колективних дій через відсутність відповідного інституційного середовища; одержавлення органів місцевого самоврядування та намагання розв’язувати місцеві проблеми на основі централізованого підходу; непрозорість формування і використання коштів місцевих бюджетів; позбавлення

повноважень і можливостей жителів сіл самостійно розв'язувати проблеми місцевого значення внаслідок надмірної концентрації влади на рівні об'єднаної територіальної громади у процесі реформи місцевого самоврядування [17; 19].

Тому, виходячи з реальної ситуації та з метою забезпечення ефективної організації управління сільським розвитком на базі громад необхідно:

- замінити централізований підхід до сільського розвитку за принципом «згори вниз» на децентралізований європейський підхід «знизу вгору», що спирається на саморозвиток громад;
- забезпечити самоорганізацію та функціонування груп взаємодії, ініціювати навчання сільських активістів та майбутніх лідерів для організації місцевого розвитку на базі громад;
- розширити соціальні мережі сільських громад;
- ідентифікувати місцеві ресурси сільських громад;
- організувати залучення зовнішніх ресурсів на засадах фандрайзінгу;
- створити фонди розвитку сільських громад; запровадити механізми спрямування коштів державного бюджету на рівень сільських громад для підтримки реалізації проектів місцевого розвитку на засадах соціального партнерства;
- вибудовувати дієві моделі співпраці держави, бізнесу і громад [17; 19].

Як засвідчує практика, в останнє десятиліття у системах життєзабезпечення в сільській місцевості відбувалися різноспрямовані процеси: позитивні – пов'язані із зростанням обсягів житлового будівництва та поліпшенням інженерного облаштування житла (в основному в приміських і рекреаційних зонах), негативні – характеризуються згортанням мережі закладів соціально-культурного призначення, зниженням якості навчання учнів загальноосвітніх шкіл, ускладненням доступу до медичних послуг, значним погіршенням стану дорожньо-транспортної мережі. Посилилась різниця в умовах життя різних верств сільського населення: між тими, що займаються переважно виробництвом сільськогосподарської продукції (умови погіршились) і зайнятими в інших сферах економічної діяльності (поліпшились), та в різних категоріях сіл – приміських (в основному поліпшились) і «периферійних» (погіршились).

Проголошена урядом деконцентрація і децентралізація направлена на підвищення зацікавленості та спроможності сільського населення до активної участі у розв'язанні проблем свого життєзабезпечення. Однак, як підтверджує практика, у перспективних планах окремих областей часто район є однією об'єднаною територіальною громадою. У таких випадках встановлені критерії об'єднання (відстань 20 км від населеного пункту до адмінцентру, 30 хвилин для приїзду пожежної і швидкої допомоги), очевидно, не будуть дотримані, а перевищені, що погіршить доступ населення до необхідних послуг [17; 19]..

Таким чином, зміст Концепцій та інших документів, в яких викладено основні положення реформ місцевого самоврядування, освіти і охорони здоров'я дає підстави сподіватися, що дотримання принципів і досягнення цілей реформування у майбутньому забезпечить підвищення якості життя на селі. Водночас наявні у сільському середовищі проблеми, розбалансованість аграрного, регіонального і сільського розвитку ускладнюють досягнення цілей реформ. Перехід від нинішньої ситуації до очікуваних результатів цілком вірогідно супроводжуватиметься погіршенням доступу сільського населення, особливо жителів «периферійних» сіл до суспільних послуг.

Виклики реформи місцевого самоврядування для сільських громад такі:

• створюються передумови для централізації у межах нових самоврядних одиниць на рівні нових адміністративно-територіальних центрів ОТГ за підходом – "центральні садиби" і "периферійні села" (доцільно законодавчо закріпити за периферійними селами ресурси, майно, частину бюджету ОТГ);

• уніфікований підхід до об'єднання без урахування особливостей зростаючих і депресивних територій;

• не дотримується принцип добровільності об'єднання (жорстке коригування перспективних планів, схвалених обласними радами з урядовим планом);

• поки-що не передана у розпорядження об'єднаних територіальних громад земля поза межами населених пунктів.

В результаті, після реформи "громади" як базові самоврядні одиниці в Україні будуть більші, ніж гміни у Польщі за населенням – в 1,5 раза, за територією – у 3 рази.

Проведений аналіз відповідності просторової організації новостворених територіальних громад критеріям просторової та часової доступності, затвердженим КМУ у Методиці формування територіальних громад показує, що такі критерії (відстань до 20 кілометрів дорогами з твердим покриттям від адміністративних центрів і часова доступність до 30 хвилин) не виконуються для приблизно 14% населених пунктів у складі територіальних громад. Населення цих сільських населених пунктів становить понад 10% від того, яке проживає поза межами адміністративних центрів. Ще для приблизно такої ж кількості сільського населення просторова та часова доступність адміністративних центрів громад наближається до граничних показників у 20 км і 30 хв. Є також окремі

територіальні громади з дуже високою часткою населення (20–30%), для якого не виконуються критерії просторової і часової доступності до адміністративних центрів [17; 19].

Виявлено, що сільські жителі підтримують реформу місцевого самоврядування, але лише з тих позицій, де зміни дають надію на краще. Важливо, щоб сільські громади залишалися сільськими, а не вливалися у міські об'єднані територіальні громади без законодавчого закріплення за ними їхніх прав, майна і частини бюджету. Потрібно повернути сільським і селищним радам право розпоряджатися землею у межах юрисдикції усієї ради, а не лише в межах населеного пункту, як є зараз. Особливо важливе стратегічне значення у підвищенні ефективності функціонування і розвитку сільських територіальних громад, зростання їх конкурентоспроможності має конвергенція їх діяльності до європейських стандартів за рахунок використання інноваційних технологій.

Потреба переходу економіки територіальних громад України на інноваційний шлях розвитку зумовлена вичерпанням джерел економічного зростання, зменшенням кількості капіталовкладень у відтворення матеріально-технічного забезпечення та розвиток нових знань, посиленням проблемних завдань, що стосуються збереження інноваційного потенціалу.

Необхідність підсилення ролі інновацій як основоположного чинника конкурентоспроможності сільських територіальних громад випливає з таких положень: інновації містять елемент новизни та змін, мають динамічний характер і властивість до розвитку; інновації тісно пов'язані з усіма іншими чинниками, що впливають на конкурентоспроможність продукту, підприємства, регіону та країни; інновації впливають на формування ринкового попиту, який сам по собі є доволі важливим чинником підвищення конкурентоспроможності [2; 6; 17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії інновацій, вплив інноваційної діяльності на економічний розвиток перебували у полі зору видатних зарубіжних професійних економістів: Ф. Агійона, С.Д. Ільєнкової, П.Н. Завліна, О.К. Казанцева, М. Кондратьєва, А. Кляйнкнехта, Я. Кука, Р. Купера, П. Майєрса, Х. Менша, К. Оппенлендера, О. Пригожина, П. Ромера, Б. Санто, Р. Солоу, Б. Твісса, М. Хаммера, П. Хоувітта, К. Фрімена, Й. Шумпетера та ін. Питанням стратегічного інноваційного розвитку, формування інноваційних стратегій присвячені праці С. Валдайцева, Л. Водочека, Дж. Ван Дейна, П. Друкера, Г. Менша, М. Портера, Р. Фостера, Ф. Хайека, С.Ю. Глазьєва, Д.С. Львова та ін.

Серед українських науковців, які досліджували проблеми інноваційного розвитку та розроблення інноваційних стратегій потрібно назвати І.В. Алєксєєва, О.І. Амошу, Ю.М. Бажала, Б.В. Буркинського, А.П. Гречан, М.П. Денисенка, Я.А. Жаліла, В.І. Захарченка, С.М. Ілляшенка, М.І. Крупку, О.О. Лапко, Б.А. Малицького, О.В. Макару, І.А. Маркіну, Ж.В. Поплавську, В.П.Семиноженка, Л.І. Федулову, А.І. Яковлєва, О.М. Шкіня та ін.

Теоретичні та практичні основи державного регулювання інноваційного розвитку національної економіки стали підвалиною досліджень плеяди вітчизняних науковців, таких як Т.В. Бова, В.Д. Бондарчук, А.О. Дєгтяр, І.В. Луциків, І.Р. Михасюк, М.Є. Скиба, І.В. Юхновський та ін.

Аналіз результатів їх досліджень і публікацій засвідчує доцільність продовження вивчення проблем інноваційного розвитку суспільства, зокрема підвищення рівня галузевої і територіальної інноваційності сільських територіальних громад, як важливого інфраструктурного елемента адміністративно-територіальної реформи для здійснення процесу децентралізації влади.

Постановка завдання. Метою дослідження є обгрунтування засад створення і функціонування Інноваційного Центру для сприяння активізації процесу переводу галузевого і територіального розвитку сільських територіальних громад України на інноваційний шлях і конвергенції їх суб'єктів господарювання до європейських стандартів конкурентоспроможності, що підвищить можливості організації транскордонного співробітництва і євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перспективи розвитку України у світовому господарстві зумовлені широким використанням інноваційних чинників у підвищенні конкурентоспроможності суб'єктів господарювання національної економіки. Актуалізація інноваційного забезпечення конкурентного суперництва вимагає породження нових вимог до державної політики у напрямі підвищення ефективності господарювання. Особливою необхідністю інноваційного розвитку відзначаються суб'єкти сільських територій, які значно відстають від міських виробництв за рівнем матеріально-технічного і технологічного забезпечення, а звідси і за рівнем соціального розвитку.

Інноваційні чинники є визначальними в системі підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва і слугують прискоренню, перманентності інноваційного процесу та розвитку, ефективності функціонування сільських територіальних громад.

Прояв негативних тенденцій розвитку аграрної економіки України свідчить про відсутність системного підходу до управління інноваційним розвитком та процесами. Така ситуація ініціює питання формування інноваційної стратегії на всіх рівнях управління, що постає ефективним інструментом розроблення та втілення системи підвищення конкурентоспроможності економіки територіальних громад країни для стимулювання їх інноваційного та соціально-економічного розвитку.

Пошук нових рушійних сил прискорення економічної динаміки як в сільськогосподарській, так і в промисловій сферах, адекватних сучасному стану розвитку світової економіки, постало перманентним

завданням сьогодення, що пов'язано насамперед із вичерпанням чинників екстенсивного економічного розвитку.

Таким чином, потреба переходу економіки територіальних громад України на інноваційний шлях розвитку зумовлена зменшенням потенціалу джерел економічного зростання, зниженням рівня капіталовкладень у відтворення матеріально-технічного забезпечення та розвиток нових знань, посиленням проблемних завдань, що стосуються збереження інноваційного потенціалу.

Інноваційний розвиток постає єдиною передумовою забезпечення сталого розвитку сільських територіальних громад, відповідно до економічної незалежності України, дає змогу подолати великий розрив рівня ефективності господарювання із передовими конкурентоспроможними державами. Це обгрунтовує актуальність розроблення теоретичних і методологічних основ формування інноваційних стратегій, врахування чинників, важелів та інструментів підвищення конкурентоспроможності сільських територіальних громад, урегулювання процесів їх інноваційного розвитку.

Перехід на умови сталого економічного розвитку новостворених сільських територіальних громад у довгостроковому періоді насамперед обумовлений впровадженням зарубіжного досвіду інноваційної діяльності високорозвинутих країн, дією чинників, що спрямовані на підтримку освоєння передових досягнень вітчизняної науки, техніки і технології.

Необхідність підсилення ролі інновацій як основоположного чинника конкурентоспроможності територіальних громад випливає з таких положень [7; 10; 11; 23]:

- інновації містять елемент новизни та змін, мають динамічний характер і властивість до розвитку;
- інновації тісно пов'язані з усіма іншими чинниками, що впливають на конкурентоспроможність продукту, підприємства, громади, регіону та країни;
- інновації впливають на формування ринкового попиту, який сам по собі є доволі важливим чинником підвищення конкурентоспроможності.

Аналіз літературних джерел, в яких здійснюється обгрунтування сутності інновацій дає підстави стверджувати про відсутність у вчених єдиного підходу до досліджуваного питання. Так, окремі дослідники [9; 12; 14] об'єктом дослідження при обґрунтуванні сутності інновацій використовують систему (цілісну, внутрішньо суперечливу та динамічну систему), в якій відбувається процес конструювання нових способів виробництва і нових продуктів.

Схоже трактування сутності інновацій використала у своїх наукових працях група дослідників [1; 9; 13; 14; 21, с. 41; 23], але об'єктом їх дослідження виступає повний процес від ідеї до готового реалізованого на ринку продукту, тобто суспільний техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів призводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій і орієнтується на економічну вигоду (прибуток).

В наукових працях окремих дослідників [5; 7] об'єктом дослідження інновацій стали зміни, які пов'язані з впровадженням та використанням нових видів споживчих товарів, виробничих і транспортних засобів, ринків та форм організації.

Адаманова З.О. [1] використала об'єктом дослідження сутності інновацій техніко-економічний цикл, в якому застосування результатів розробок безпосередньо викликає технічні й економічні зміни, що проявляють зворотну дію на діяльність цієї сфери.

Інша група дослідників [3; 4; 5; 8] об'єктом дослідження сутності інновацій використали результат (ідею, концепцію практики, продукт, інтелектуальний товар тощо), що реалізується у вигляді нового або удосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або удосконаленого технологічного процесу, які повинні отримати поширення, щоб формування ринку було успішним.

А.А. Чухно [22, с. 8] об'єктом дослідження сутності інновацій використовував інформацію, знання, а також результати удосконалення виробничих сил, в основі яких лежать інформаційно-інтелектуальні технології і знання.

Таким чином, на основі аналізу існуючих підходів дослідників до визначення об'єкта дослідження щодо сутності інновацій можна стверджувати, що інновація – це форма свідомого розвитку сформованих соціально- економічних систем; це дефініція, що поєднує процес створення та реалізації креативу у формі будь-якої ідеї, новизни, новинки, призводить до матеріалізованих змін і є джерелом соціально-економічного, науково- технічного поступу.

Для ідентифікації інновацій необхідно враховувати, що: інноваціям має бути притаманна науково-технічна новизна; прояв творчої діяльності; зв'язок із високим ризиком; володіння потенціалом підвищення ефективності усіх процесів загалом або їх частин; досягнення цільової ефективності; практичне втілення, використання у різноманітних сферах діяльності; здатність задовольняти ринковий попит, тобто потреби споживачів; формування екологічної безпеки; приносити прибуток суб'єктам підприємницької діяльності, здатність створити довготривалий корисний ефект, що реабілітує витрати зусиль і засобів на впровадження нововведення.

Впровадження інновацій має вагомий вплив насамперед на ринкові, зокрема продуктово-технологічні можливості суб'єктів господарювання, їхню спроможність до інноваційного розвитку.

Важливий вплив на розвиток аграрної економіки мають приростові та радикальні інновації [15; 16; 20; 23].

Приростовим інноваціям притаманний характер удосконалень товарів, технологій. Здебільшого введення їх на підприємстві відбувається систематично, уможливлюючи підтримування конкурентоспроможності. Вони чинять послідовний вплив на зростання конкурентоспроможності. Завдяки радикальним інноваціям відбувається створення не лише нових продуктів, технологій, а також нових концепцій бізнесу.

Радикальним інноваціям характерний стрибкоподібний розвиток, забезпечуючи достатньо тривалу конкурентну перевагу та створення нових конкурентних умов функціонування підприємств. Інновації мають властивість зберігати або знищувати такий потенціал, можливості. У зв'язку з цим виділяють чотири типи інновацій: архітектурні, революційні, регулярні та інновації, що створюють ніші [6; 13].

В контексті дослідження інновацій часто використовують терміни - «розвиток», «прогрес», «інноваційний розвиток», «інноваційна діяльність» Зокрема, дефініція «розвиток» характеризує: якісні зміни об'єктів; виникнення нових форм буття; процес і наслідки планомірної діяльності організацій у динамічному економічному середовищі [9]; нагромадження нових знань; трансформацію внутрішніх, зовнішніх зв'язків [2]; засіб продуктивного розподілу та рекомбінації ресурсів [4]. Розвиток – це необоротні, закономірні, спрямовані зміни матеріальних і нематеріальних об'єктів [6]; збільшення здібностей і компетенцій, перехід до більш досконалого стану об'єкта [11]. Отже, розвиток – це перехід від структури однієї якості (відзначається однією кількістю, порядком і характером залежності компонентів) до структури іншого порядку (особливістю є інша кількість, порядок, залежність компонентів) і у цьому полягає якісний характер змін процесу розвитку.

Дефініція «прогрес» дає змогу уточнити поняття «розвиток» – поступовий рух до кращого, перехід від менш удосконаленого до більш удосконаленого.

Дефініція «Інноваційний розвиток» це: а) складний, системний процес (прикладного характеру) створення та впровадження інновацій з метою якісних змін об'єкта управління й отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного чи іншого виду ефекту, який пов'язаний з необхідною умовою виживання і розвитку підприємств у довгостроковій перспективі [13]; б) формальний план або розумовий процес для освоєння нового проекту від стадії ідеї до виходу на ринок і за його межі [14]; в) зростання показників соціально-економічної системи завдяки реалізації інноваційних проектів і впровадження нововведень [15]; г) зростання інноваційного потенціалу за умови зменшення обмеженості ресурсної бази інноваційної діяльності [23].

Інноваційний розвиток необхідно розглядати як динаміку переходу до моделі інноваційного типу, що відбувається завдяки безперервному, цілеспрямованому і за відповідних умов пошуку та реалізації інновацій, що дають змогу поліпшити ефективність функціонування соціально-економічної системи. Це системний процес структурного удосконалення національної економіки, який отримується зазвичай завдяки практичній реалізації нових знань для збільшення обсягів суспільного виробництва товарів і послуг, поліпшенню якості суспільного продукту, зміцненню конкурентоспроможності країни, прискоренню науково-технічного та соціального прогресу в суспільстві.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» [18], інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Цієї ж думки притримуються такі науковці, як Гейєр Г.В. [7]. та Голов Р.С. [8]. Інші економісти інноваційну діяльність розглядають з точки зору комплексу різних наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, які призводять до інновацій (П.Н. Завлін [12], С.В. Онишко [20]). Узагальнюючи результати досліджень вчених, можна зробити висновки, що інноваційну діяльність розглядають залежно від певних властивостей, компонент, об'єкта та предмета дослідження як результат, процес, систему та зміну.

Важливе значення має обґрунтоване оцінювання рівня розвитку інноваційної діяльності. Відповідно до світових стандартів (ООН), головним критерієм оцінювання ступеня розвитку є стійкість, а головними ознаками – глобальні економічний, соціальний, екологічний баланси. Розвиток можна вважати стійким, наскільки зростання світового валового продукту поєднується з прискореним зростанням якості людського капіталу за відсутності від'ємних екстерналій, тобто негативних впливів антропогенних, техногенних чинників на навколишнє середовище. Отже, інноваційний розвиток варто розглядати як головний засіб забезпечення стійкості.

При дослідженні інновацій використовують також дефініцію «трансформація», яку трактують по-різному: як системність перетворень процесів, що виходять далеко за рамки економічних реформ в їхньому звичайному тлумаченні та включають якісні зміни духовного і культурного порядків, рухливість і співвідношення старих і нових цінностей, традицій та інновацій [15]; процес відмирання елементів і зв'язків старої системи і становлення нових [22]; зміни, що ініціюються протиріччями старих і нових форм господарювання [23].

Очевидно, що в основі процесу трансформації лежить інновація, а в інноваційній трансформації економіки – нові способи розвитку економічної системи. Використання потенціалу інноваційної трансформації є реалізацією здатностей і можливостей вибудови ефективної економічної системи [23].

При цьому інноваційну економічну систему варто розглядати як цілісний комплекс взаємодіючих соціально-економічних організацій та інститутів, які обирають інноваційну модель і впроваджують заходи для її втілення, а її удосконалення передбачає інноваційну трансформацію системи суспільного відтворення, її структури, витрат і споживання суспільства, пропорцій і форм нагромадження.

Метою трансформацій економіки, що має інноваційне спрямування, є розбудова і вдосконалення моделі соціально-економічного розвитку з ендогенним науково-технічним прогресом (НТП) за напрямами: а) нагромадження і створення нової якості людського капіталу; б) збільшення та використання інноваційного потенціалу, зокрема інтелектуального; в) розвиток системи суспільного виробництва на основі нових технологій; г) формування відповідної суспільно-політичної, інституційно-правової й економічної структури (простору); д) збільшення ефекту від капіталовкладень в інноваційне середовище; е) забезпечення прикладної (інноваційної) орієнтації НТП; є) підвищення ефективності інноваційного процесу [14].

Особливим чинником, імпульсом до трансформації постає держава, яка формує й реалізує політичні установки перетворень економічної макросистеми. З точки зору ендогенності НТП, на різних стадіях інноваційного процесу держави через циклічні властивості цього процесу виникають різноманітні комбінації його компонентів.

Підґрунтям усіх форм розвитку є інноваційна стратегія й економічне зростання, за відсутності яких неможливий інноваційний, сталий чи інший розвиток.

Головним завданням інноваційної стратегії є досягнення конкурентних переваг. Для виконання цього завдання потрібні певні умови, а саме: в першу чергу необхідно визначити інноваційний потенціал територіальної громади – наявність науково-технічної бази, кваліфікованих кадрів, спроможних до розробки і освоєння інновацій, вільний доступ до інформації в сфері НТП. Інноваційний потенціал непрямо характеризує і виробничий, і економічний, і соціальний потенціал регіону. Отже, спочатку будь-яке стратегічне управлінське рішення в сучасних умовах господарювання повинно мати інноваційний характер, спрямований на виконання різних регіональних програм: економічних, соціальних, науково-технічних. Зважаючи на те, що цей процес недостатньо алгоритмізований, то враховувати зміни, що впливають на управління інноваційною діяльністю тільки на основі досвіду й інтуїції досить проблематично і не завжди прийняті рішення є обґрунтованими. Але основою ефективного стратегічного управління є концепція управління інноваційним розвитком території.

Модель інноваційного розвитку визначає сукупність методів її втілення. Методи реалізації місії регіону утворюють регіональну інноваційну стратегію як частину стратегії регіональної громади і викликають необхідність застосування певних механізмів і процедур стратегічного адміністрування в територіальній громаді. Останнім елементом концепції запропоновано впровадження контролінгу, який представляє взаємодію аналітичної функції, функції планування та регулювання в стратегічному менеджменті.

Драйвером у процесі реалізації та втілення інноваційної стратегії в територіальних громадах регіонів є запровадження системи стратегічного управління інноваційною діяльністю.

Стратегічне управління інноваційним розвитком територіальних громад передбачає комплекс процедур, які спрямовані на реалізацію визначеної інноваційної стратегії, що, в свою чергу, підпорядкована місії регіону. Стратегія інноваційного розвитку тісно пов'язана з демографічною, соціальною, економічною та іншими стратегіями і є складовою стратегічного портфеля формування регіональної конкурентоспроможності [1; 3; 5].

Стратегічне управління інноваційною діяльністю територіальних громад є комплексною проблемою, яка пронизує всі функціональні сфери – планування, дослідження і розробки, впровадження, моніторинг. Разом з тим і самі нововведення мають різноманітний характер, відрізняються масштабом. Зауважимо, що інновації, нововведення не завжди пов'язуються тільки з передовими досягненнями науки і техніки, що дають значний економічний ефект [5; 23].

У сучасних умовах організування безперервного інноваційного процесу є однією з вагомих чинників, що визначає темп економічного зростання, рівень науково-технологічного прогресу в системі суспільного відтворення. В основі інноваційних процесів лежать [13]: інноваційна діяльність, інноваційна політика, інноваційна співпраця (вид економічних відносин, метою яких є спільне створення інновацій, трансферу технологій, раціонального розподілу ресурсів, досягнення більш високих результатів завдяки перевагам участі в міжнародному поділі праці тощо); інноваційне управління.

Сьогодні зростає усвідомлення необхідності використання динамічних концепцій. Підставою цього є інноваційне стратегічне мислення, яке може бути передумовою інноваційного розвитку суб'єкта господарювання [6]. Відбувається зміщення акценту з стратегічного процесу на інноваційне стратегічне мислення, з одночасною проекцією майбутнього, формулювання бачення, місії та філософії інноваційної поведінки, що виражає прагнення до ідентифікації проблем у майбутньому і негайного реагування на них.

Ефективність інноваційної діяльності здебільшого визначають станом розвитку інноваційної інфраструктури, яка є головним елементом інноваційної економіки й інноваційного потенціалу країни.

Інноваційна інфраструктура спричиняє випереджувальні темпи розвитку економіки територіальної громади, зростання добробуту її жителів.

Відповідно до зарубіжного досвіду, інноваційні центри, технопарки, кластери постають ефективним механізмом регіонального розвитку, дають змогу водночас вирішувати чималу кількість сформульованих завдань, зокрема підвищення конкурентоспроможності територіальних громад регіонів, видів економічної діяльності і підприємств, розвиток нових високотехнологічних сфер діяльності, залучення інвестицій, створення спільних підприємств у регіонах.

Отже, для ефективного функціонування та розвитку інноваційної діяльності територіальних громад інноваційна інфраструктура має бути повноцінно функціональною, тобто відповідати таким характеристикам: універсальність (забезпечення реалізації інноваційних проектів), професіоналізм (сумлінне й якісне обслуговування), конструктивність (орієнтація на кінцевий результат), високий рівень науково-технічного потенціалу, кадрова та фінансова забезпеченість, гнучкість до змін, високий рівень інструментальних засобів, що прискорюють отримання кінцевого результату [10; 19].

На основі вищенаведеного обгрунтування при Подільському державному агротехнічному університеті створено Регіональний інноваційний центр «ХАБ – ПОДІЛЛЯ» для сприяння конвергенції регіонів Придністров'я України (Хмельницької, Тернопільської, Чернівецької та Івано-Франківської областей) до окремих прикордонних регіонів Молдови, Румунії, Польщі, Угорщини, Словаччини.

Конвергенція транскордонного співробітництва зазначених регіонів – це явище, що характеризує процес зближення рівнів їх розвитку між собою за визначеними критеріями та у відношенні до еталону (євростандартів), що зумовлює посилення інтеграційних процесів і забезпечує створення нового, більш прогресивного типу організації соціо-еколого-економічних відносин.

Інноваційний Центр " ХАБ – Поділля" - договірне об'єднання вітчизняних і зарубіжних суб'єктів освіти, науки, господарювання і влади, створене з метою розробки, організації, координації та контролю процесу виконання проектів Інноваційного Центру.

Інноваційний Центр має таку структуру:

1) Ядро Інноваційного Центру, що включає науковий відділ, факультети і кафедри Подільського державного агротехнічного університету, які спільно створюють інноваційне середовище, здійснюють формування технологічних платформ і розробку інноваційно-інвестиційних проектів.

2) Регіональні інформаційно-аналітичні підрозділи Інноваційного Центру – коледжі Університету: Камянець-Подільський, Ново-Ушицький, Шепетівський Хмельницької області; Кіцманський, Хотинський Черівецької області; Бучацький Тернопільської області; Снятинський Івано-Франківської області – інформаційне середовище для поширення в регіонах мети і завдань Інноваційного Центру та пропонування для впровадження інноваційно-інвестиційних проектів.

3) Партнери Інноваційого Центру – вітчизняні та зарубіжні суб'єкти освіти, науки, влади і господарювання, що уклали з Інноваційним Центром договір про партнерство та беруть участь у виконанні проектів Інноваційного Центру. Головний партнер – ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва», який забезпечує інформаційну діяльність Центру – видає науково-практичні журнали: «Інноваційна економіка», «Сталий розвиток економіки», «Місцеве самоврядування територіальних громад», Дайджест «Інноваційні пропозиції в сфері економіки і технологій».

4) Замовники продукції Інноваційного Центру – установи, організації, підприємства, вітчизняні та іноземні компанії усіх форм власності, що замовляють і повністю сплачують вартість виконання конкретних розробок чи послуг за проектами Інноваційного Центру.

Основними функціями Інноваційного Центру є:

- розвиток науково-технічної та інноваційної діяльності; ефективне та раціональне використання наявного наукового потенціалу; розвиток матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень;
- впровадження проектів на вітчизняному та закордонному ринках; залучення інвестицій в бюджет регіону; реалізація власних інноваційних проектів; впровадження результатів інноваційних науково-дослідних робіт у виробництво;
- створення інноваційного наукоємного об'єднання з конкурентною продукцією та технологіями на міжнародних ринках;
- створення нових видів інноваційного продукту, здійснення заходів щодо їх комерціалізації; організація та забезпечення виробництва наукоємної, конкурентоспроможної на внутрішніх і зовнішніх ринках інноваційної продукції;
- інформаційно-методичне, правове та консалтингове забезпечення, надання патентно-ліцензійної допомоги;
- залучення студентів, випускників, аспірантів, науковців та працівників наукових закладів до розроблення і виконання проектів та бізнес-планів;
- організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів, необхідних для розроблення і реалізації проектів та бізнес-планів;
- залучення і використання у своїй діяльності ризикового (венчурного) капіталу, підтримка наукоємного виробництва;

- захист та представництво інтересів засновників і партнерів в органах державної влади та органах місцевого самоврядування;
- розвиток міжнародного і вітчизняного співробітництва у сфері науково- технічної та інноваційної діяльності, сприяння залученню іноземних інвестицій; виконання інших функцій, не заборонених законодавством України.

Основними напрямами діяльності Інноваційного Центру є :

- впровадження технологій органічного виробництва, що забезпечують випуск екобезпечної продукції харчування;
- впровадження ефективних технологій виробництва біопалива на основі відновлювальних та альтернативних джерел енергії;
- забезпечення багатофункціонального розвитку сільських територій;
- екозабезпечувальне відтворення родючості сільськогосподарських земель;
- оптимізація галузевої структури та інтенсифікація виробництва селянських і фермерських господарств;
- розвиток ринку продукції дрібнотоварних вироробників сільськогосподарської продукції.

Завданнями Інноваційного Центру є:

- організувати при факультетах і випускних кафедрах Університету інноваційно-технологічні платформи (ІТП) за напрямами їх діяльності із залученням до спільної роботи інноваційно активних студентів, магістрів, науковців і практиків інших закладів та суб'єктів господарювання для розробки і впровадження інноваційно-інвестиційних проектів;
- розробити інструменти та механізми організації і здійснення транскордонного співробітництва, використання засад регіональної, національної та міжнародної кооперації у галузі інноваційної наукової діяльності;
- сформувати Банк інноваційних ідей, пропозицій та проектів, обґрунтувати механізми здійснення трансферу технологій та забезпечення комерціалізації наукових розробок для збільшення обсягу фінансових надходжень до бюджету ПДАТУ, сприяння зміцненню іміджу Університету як провідного інноваційного науково-освітнього центру у регіоні.

Відповідно до поставлених завдань перед Інноваційним центром та для об'єднання зусиль науки і бізнесу протягом усього циклу розробки та виробництва конкурентоспроможної інноваційної продукції, доцільним є створення на базі факультетів, з використанням досвіду ЄС та інших країн світу, інноваційні технологічні платформи (табл. 1).

Таблиця 1

Технологічні платформи Ядра Інноваційного Центру

Назва структурного підрозділу	Назва технологічної платформи
Факультет технології виробництва і переробки продукції тваринництва	Екобезпечна тваринницька продукція харчування. Продукція для дитячого харчування.
Факультет ветеринарної медицини	Забезпечення здоров'я тварин
Інститут агротехнологій	Екологічне відтворення родючості грунту орних земель і громадських пасовищ. Органічна рослинницька харчова продукція. Продукція для дитячого харчування.
Інститут бізнесу і фінансів	Економічне стимулювання зниження рівня енерго-матеріалоємності виробництва. Удосконалення структури і механізмів господарювання. Адміністративно-територіальна реформа. Оптимізація управлінських рішень.
Інститут механізації та електрифікації	Раціональне енергозабезпечення і енергозбереження. Раціональна структура і використання автотранспорту. Логістика.

Джерело: власна розробка

Основними завданнями ІТП є:

• підготовка довгострокових прогнозів та планів розвитку відповідних галузей економіки;
• вироблення та реалізація стратегічних дослідницьких програм реалізації у рамках зазначених прогнозів;
• створення тематичних робочих груп за участю відповідних зацікавлених сторін агропромислового комплексу та наукових кіл;
• збір та обробка необхідної вихідної інформації для відповідного сектора економіки;
• організація конференцій та семінарів, пов'язаних з науково- технологічним розвитком галузей економіки;
• освіта та навчання осіб за напрямами діяльності ТП (підготовка як наукових, так і адміністративних кадрів);
• ідентифікація та обмін передовим досвідом;
• консультації на національному та міжнародному рівні.

Основною продукцією Інноваційного Центру є інноваційно-інвестиційні проекти, які розробляються згідно з умовами та вимогами для участі в конкурсному відборі, за заявками споживачів або для участі в транскордонному співробітництві.

Рішення про прийняття до виконання проекту Інноваційного центру приймається органом управління Інноваційного центру і є підставою для укладення договору про партнерство з юридичними особами.

Контроль за виконанням проектів Інноваційного центру та реалізацією інноваційних продуктів та/або продукції здійснюється органом управління Інноваційного центру.

Результати виконаного проекту приймаються органом управління Інноваційного центру чи замовником продукції Інноваційного центру відповідно до умов договору.

Розроблення та реалізація проектів Інноваційного центру здійснюються за рахунок власних коштів Інноваційного центру, його партнерів чи замовників.

Запланована структура і перелік тем інноваційно-інвестиційних проектів Інноваційного центру, які направлені на сприяння конвергенції регіонів Придністров'я України та ЄС, а також для участі в конкурсному відборі проектів за грантовою програмою «Горизонт 2020» представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Структура і перелік інноваційно-інвестиційних проектів Інноваційного центру

№ з/п	Теми проектів
Проекти, направлені на вирівнювання потенціальних можливостей регіонів	
1	Виробництво безпечних та високоякісних харчових продуктів з біологічної сировини
2	Створення регіонального енергетичного модуля на біомасі
3	Забезпечення багатофункціонального розвитку сільських територіальнх громад
4	Організація органічного сільськогосдарського виробництва
Проекти, направлені на поглиблення транскордонного співробітництва	
1	Розвиток транскордонного плодоовочевого кластеру «Дитяче харчування»
2	Розвиток транскордонного молоко продуктового кластеру «Дитяче харчування»
3	Спільне освоєння транскордонних ринків продовольчої продукції
4	Формування транскордонного ринку праці
Проекти, направлені для участі в конкурсі за грантовою програмою «Горизонт 2020»	
1	Безпека продуктів харчування
2	Усталене сільське господарство
3	Використання потенціальних можливостей біоекономіки
4	Безпечне, чисте і раціональне використання енергії

Джерело: власна розробка

Метою інноваційного центру є сприяння організації транскордонного співробітництва між територіальними громадами регіонів **У**країни і ЄС, яке стає одним з важливих напрямів європейської інтеграції, що здійснюється на регіональному рівні, і починає посідати провідне місце у процесі формування її регіональної політики. Поглиблення транскордонного співробітництва (ТКС) відкриває нові можливості для активізації господарської діяльності на периферійних територіях й підвищення їх конкурентоспроможності шляхом мобілізації природно-ресурсного потенціалу сусідніх територій.

Інституційне забезпечення розвитку транскордонного співробітництва передбачає функціонування основних та допоміжних (сприяючих) організацій та структур, що забезпечують координованість дій суміжних прикордонних територій та реалізують завдання їх спільного розвитку як своєрідної територіально-суспільної системи. Основні структури транскордонного співробітництва охоплюють єврорегіони, міжнародні асоціації прикордонних територій тощо.

Узагальнення світового досвіду діяльності таких структур свідчить, що основна їх роль полягає у розробці стратегії, спільного бачення розвитку транскордонного регіону, визначенні пріоритетів та забезпеченні їх фінансування, а також подальшому здійсненні моніторингу реалізації завдань. Через такі структури у Польщі, Угорщині, Чехії, Словаччині пройшли значні обсяги фінансової підтримки як з фондів ЄС, так і з національних джерел.

Для підвищення ефективності реалізації проектів у сфері транскордонного співробітництва передбачено розмістити на офіційних веб-сторінках обласних державних адміністрацій відповідні Програми технічної допомоги ЄС, паралельно Державну програму транскордонного співробітництва України та власну регіональну стратегію розвитку транскордонного співробітництва, щоб можна було взаємопов'язати проекти з регіональними, державними та загальноєвропейськими пріоритетами.

Висновки з проведеного дослідження. Стратегічний напрям розвитку сільських територіальних громад орієнтований на формування засад сталості, створення довгострокових

спроможностей самостійно справлятися з майбутніми викликами і можливостями. Заплановані зміни в процесі свого розвитку мають здійснювати самі громади шляхом ефективного використання і контролю над наділеними локальними ресурсами, забезпечуючи подолання загальної бідності.

Практика формування та розвитку потенціалу сільського населення до саморозвитку як громади виявила такі недоліки: переважання утриманських настроїв серед сільського населення; відсутність лідерських навичок та досвіду громадської роботи; обмеження доступу до ресурсів локального розвитку (земельних, водних, лісових, місцевих корисних копалин тощо) через узурпацію комерційними структурами та органами державної влади прав розпорядження ними; нерозвиненість соціального капіталу села, низький рівень взаємної довіри, наявність відчуженості та неспроможності до колективних дій через відсутність відповідного інституційного середовища; одержавлення органів місцевого самоврядування та намагання розв'язувати місцеві проблеми на основі централізованого підходу; непрозорість формування і використання коштів місцевих бюджетів; позбавлення повноважень і можливостей жителів сіл самостійно розв'язувати проблеми місцевого значення внаслідок надмірної концентрації влади на рівні об'єднаної територіальної громади у процесі реформи місцевого самоврядування.

Інноваційний розвиток постає єдиною передумовою забезпечення сталого розвитку сільських територіальних громад, відповідно до економічної незалежності України, дає змогу подолати великий розрив рівня ефективності господарювання із передовими конкурентоспроможними державами. Це обґрунтовує актуальність розроблення теоретичних і методологічних основ формування інноваційних стратегій, врахування чинників, важелів та інструментів підвищення конкурентоспроможності сільських територіальних громад, урегулювання процесів їх інноваційного розвитку.

Обґрунтовано структуру і механізм функціонування створеного при Подільському державному аграрно-технічному університеті регіонального Інноваційного Центру "ХАБ – Поділля" як договірного об'єднання вітчизняних і зарубіжних суб'єктів освіти, науки, господарювання і влади, з метою розробки, організації, координації та контролю процесу виконання інноваційно-інвестиційних проектів для сприяння конвергенції регіонів Придністров'я України і окремих прикордонних регіонів ЄС шляхом зближення рівнів їх розвитку між собою за визначеними критеріями та у відношенні до еталону (євростандартів), що зумовить посилення інтеграційних процесів і забезпечить створення нового, більш прогресивного типу організації соціо-еколого-економічних відносин.

Література

1. Адаманова З.О. Інноваційні стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія / З.О. Адаманова. – Сімферополь : Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2005. – 504 с.

2. Антонюк Л.Л. Інновації : теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.

3. Ансофф И. Стратегический менеджмент / И. Ансофф. – СПб. : Питер, 2009. – 344 с.

4. Аскарова А.А. Оценка инновационного потенциала предприятий малого бизнеса / А. А. Аскарова. – М. : «Дело», 2006. – 250 с.

5. Буркинський Б.В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіонів / Б.В. Буркинський, Є.В. Лазарєва. – Одесса : ІПРЕЕД НАН Укр., 2007. – 140 с.

6. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України : монографія / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.

7. Гейер Г.В. Управление в условиях инновационной конкуренции: монография / Г.В. Гейер ; ДонГУЭТ. – Донецк : Норд – Пресс, 2006. – 325 с.

8. Голов Р.С. Инновационно-синергетическое развитие промышленных организаций : теория и методология / Р.С. Голов, А.В. Мыльник. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2010. – 420 с.

9. Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління / А.В. Гриньов. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 308 с.

10. Інноваційна політика : Європейський досвід та рекомендації для України [аналітичні матеріали] / ред. І. Єгоров [та ін.]. – К. : Фенікс , 2011. – Т. 1. – 214 с.

11. Інноваційний поступ економіки України : проблеми, тенденції, потенціал зростання : монографія / З. Юринець, Л. Гнилянська, А. Грищук, І. Гурняк, Л. Загвойська, О. Макара, В. Петринка ; [за ред. З. Юринець, Л. Гнилянської]. – Львів : Ліга-Прес, 2013. – 296 с.

12. Инновационный менеджмент / [под ред. П.Н. Завлина, А.К. Казанцева, Л.Э. Миндели]. – СПб. : Наука, 2005. – 281 с.

13. Інноваційний розвиток економіки : модель, система управління, державна політика / [Л.І. Федулова, В.П. Александрова, Ю.М. Бажал та ін.] ; за ред. Л.І. Федулової. – К. : Основа, 2005. – 552 с.

14. Інноваційний розвиток економіки : процеси та явища : монографія / [З.В. Юринець та ін.] ; за ред. В.Я. Швеця, М.С. Пашкевич. – М-во освіти і науки України. – Д. : НГУ, 2013. – 612 с.

15. Інноваційний розвиток промисловості України / [під ред. проф. О.І. Волкова, проф. М.П. Денисенка]. – К. : КНТ, 2006. – 648 с.

16. Інновації: проблеми науки та практики : монографія / [під ред. д.е.н., проф. В.С. Пономаренка, д.е.н., проф. М.О. Кизима, д.е.н., проф. О.М. Тищенка]. – Х. : ФОП Александрова К.М. ; ІНЖЕК, 2008. – 232 с.

17. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157–VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19

18. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15

19. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997р. № 280/92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://kodeksy.com.ua/pro_mistseve_samovryaduvannya_v_ukraini/download.htm

20. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку : монографія / С.В. Онишко. – Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2004. – 434 с.

21. Санто Б. Инновация и глобальный интеллектуализм / Б. Санто // Инновации. – 2006. – № 9. – С. 32–44.

22. Чухно А.А. Модернізація економіки та економічна теорія / А.А. Чухно // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 4-12.

23. Юринець З.В. Інноваційна стратегія розвитку переробних підприємств України : монографія / З.В. Юринець, Б.М. Максимів. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 203 с.

References

1. Adamanova, Z.O. (2005), *Innovatsiini stratehii ekonomichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii* [Innovative strategies of economic development in conditions of globalization], monograph, Krymske navchalno-pedahohichne derzhavne vydavnytstvo, Simferopol, Ukraine, 504 p.

2. Antoniuk, LL., Poruchnyk, A.M. and Savchuk, V.S. (2003), *Innovatsii : teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii* [Innovations: theory, mechanism of development and commercialization], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 394 p.

3. Ansoff, I. (2009), *Strategicheskiy menedzhment* [Strategic Management], Piter, St.-Peterburg, Russia, 344 p.

4. Askarova, A.A. (2006), *Otsenka innovatsionnogo potentsiala predpriyatiy malogo biznesa* [Evaluation of innovation potential of small business enterprises], «Delo», Moscow, Russia, 250 p.

5. Burkynskyi, B.V. and Lazarieva, Ye.V. (2007), *Innovatsiina stratehiia u sotsialno-ekonomichnomu rozvytku rehioniv* [Innovative strategy in social and economic development of regions], IPREED NAN Ukr., Odessa, Ukraine, 140 p.

6. Heiets, V.M. and Semynozhenko, V.P. (2006), *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative perspectives of Ukraine], monograph, Konstanta, Kharkiv, Ukraine, 272 p.

7. Geyyer, G.V. (2006), *Upravleniye v usloviyakh innovatsionnoy konkurentsii* [Management in the environment of innovation competition], monograph, DonGUET, Nord–Press, Donetsk, Ukraine, 325 p.

8. Golov, R.S. and Mylnik, A.V. (2010), *Innovatsionno-sinergeticheskoye razvitiye promyshlennykh organizatsiy : teoriya i metodologiya* [Innovative and synergetic development of industrial organizations : theory and methodology], Izdatelsko-torgovaya korporatsiya «Dashkov i Ko», Moscow, Russia, 420 p.

9. Hrynov, A.V. (2003), *Innovatsiinyi rozvytok promyslovykh pidpryiemstv: kontseptsiia, metodolohiia, stratehichne upravlinnia* [The innovative development of industrial enterprises: concept, methodology, strategic management], INZhEK, Kharkiv, Ukraine, 308 p.

10. Yehorov, I. et al. (2011), *Innovatsiina polityka : Yevropeiskyi dosvid ta rekomendatsii dlia Ukrainy (analitychni materialy)* [Innovation policy: European experience and recommendations for Ukraine (analytical materials)], Vol. 1, Feniks, Kyiv, Ukraine, 214 p.

11. Yurynets, Z., Hnylianska, L., Hryshchuk, A., Hurniak, I., Zahvoiska, L., Makara, O. and Petrynka, V. (2013), *Innovatsiinyi postup ekonomiky Ukrainy : problemy, tendentsii, potentsial zrostannia* [The innovative progress of Ukraine's economy: challenges, trends, the potential growth], monograph, Liha-Pres, Lviv, Ukraine, 296 p.

12. Zavlin, P.N., Kazantsev, A.K. and Mindeli, L.E. (2005), *Innovatsionnyy menedzhment* [Innovation Management], Nauka, St.-Peterburg, Russia, 281 p.

13. Fedulova, L.I., Aleksandrova, V.P., Bazhal, Yu.M. et al. (2005), *Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky : model, systema upravlinnia, derzhavna polityka* [Innovative economic development: model, management system, public policy], Osnova, Kyiv, Ukraine, 552 p.

14. Yurynets, Z.V. et al. (2013), *Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky : protsesy ta yavyshcha* [Innovative development of the economy: the processes and phenomena], monograph, M-vo osvity i nauky Ukrainy, Natsionalnyi hirnychyi universytet, NHU, Donetsk, Ukraine, 612 p.

15. Volkov, O.I. and Denysenko, M.P. (2006), *Innovatsiinyi rozvytok promyslovosti Ukrainy* [Innovative development of industry of Ukraine], KNT, Kyiv, Ukraine, 648 p.

16. Ponomarenko, B.C., Kyzyma, M.O. and Tyshchenko, O.M. (2008), *Innovatsii : problemy nauky ta praktyky* [Innovations: problems of science and practice], monograph, FOP Aleksandrova K.M., INZhEK, Kharkiv, Ukraine, 232 p.

17. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On Voluntary Unification of Territorial Communities" from February 05, 2015 No. 157–VIII, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19 (access date November 28, 2016).

18. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "On innovation activity" from July 04, 2002 No 40-IV, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15 (access date November 25, 2016).

19. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "About the local government in Ukraine" from May 21, 1997 No 280/92, available at: http://kodeksy.com.ua/pro_mistseve_samovryaduvannya_v_ukraini/download.htm (access date November 25, 2016).

20. Onyshko, S.V. (2004), *Finansove zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku* [Financial provision of innovative development], monograph, Nats. akad. DPS, Irpin, Ukrainy, 434 p.

21. Santo, B. (2006), "Innovation and global intellectualism", *Innovatsii,* no. 9, pp. 32–44.

22. Chukhno, A.A. (2012), "Modernization of the economy and economic theory", *Ekonomika Ukrainy*, no. 9, pp. 4-12.

23. Yurynets, Z.V. and Maksymiv, B.M. (2011), *Innovatsiina stratehiia rozvytku pererobnykh pidpryiemstv Ukrainy* [The innovative strategy of the development of processing enterprises of Ukraine], monograph, Vydavnychyi tsentr LNU imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine, 203 p.

УДК 339.54

Войцещук А.Д.,
к.е.н., доцент,
директор Департаменту спеціалізованої підготовки
та кінологічного забезпечення ДФС, м. Хмельницький

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ МИТНОГО ПРОСТОРУ КРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Voitseshchuk A.D.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., director
The Centre for Personnel Professional Development and Cynology
of the SCSU, Khmelnytsky

DETERMINANTS OF CUSTOMS AREA DEVELOPMENT OF THE COUNTRY AS A COMPONENT OF ECONOMIC AREA UNDER THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна складова стратегічних орієнтирів розвитку країн залишається однією із найбільш значимих для них в контексті поглибленої інтеграції в глобальний простір. Практика засвідчує, що в глобалізованому суспільстві пошук нових сценаріїв розвитку людства не можливий без розробки кожною країною ефективної зовнішньоекономічної політики в умовах максимально можливої синергії національних інтересів. Водночас зрозуміло, що країна прагне захистити свій національний економічний простір від експансії інших. Національні економіки, будучи в певній мірі відкритими економічними системами через різні рівні економічної інтеграції, достатньо взаємопов'язані між собою низкою зв'язків виробничого, інвестиційного, торговельного, соціокультурного характеру, що актуалізує питання досягнення власних інтересів при реалізації зовнішньої політики за умови збереження необхідного рівня національної безпеки та одночасній активності у глобальному просторі. Саме тому уже впродовж століття залишаються актуальними дихотомії «національний економічний (в т.ч. митний) простір – глобальний економічний простір», «протекціонізм – вільна торгівля» як складові зовнішньоекономічної (митної) політики. За умов

глобальних викликів та деструктивних внутрішніх трансформацій для України важлива роль відводиться виробленню теоретико-концептуальних підходів до розробки національної моделі формування дієздатного митного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим дослідженням організації митної справи в Україні та основам реалізації митної політики на глобальному та національному рівнях присвячені фундаментальні праці вітчизняних вчених: І. Бережнюка, О. Гребельника, І. Іващук, А. Крисоватого, В. Мартинюка, П. Пашка та ін. Низка досліджень присвячена й питанням просторового розвитку національних економік, і формуванню економічного простору країн та регіонів. Дану проблематику висвітлювали у своїх працях О. Біяков, О. Гранберг, В. Геєць, Г. Горіна, О. Тищенко, В. Чекмарєв та ін.

Разом з тим, питання формування митної складової економічного простору, залишаються не дослідженими, нерозробленими; є й теоретичні підходи до розуміння сутності митного простору, його ролі в економічному просторі, а відтак – не розкрито детермінанти його розвитку в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних підходів до формування митного простору й з'ясування детермінант його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнє століття відзначилося не лише змінами у позиціонуванні країн, низкою широкомасштабних соціально-економічних реформ, імплементованих більшістю країн світу, спільними напрацьованими орієнтирами та стандартами розвитку країн, але й побудовою архітектури глобального економічного простору, де основне місце було відведене інституційному підґрунтю: створенню дієвих інститутів та розробці уніфікованого законодавчого базису розвитку. Проте реалії розвитку світової економіки, а тим більше остання світова економічна криза, масштабна та тривала за своїми наслідками, поставила під сумнів спроможність країн завдяки уніфікації та гармонізації підходів до проведення зовнішньої, в тому числі зовнішньоекономічної, політики, подолати існуючі дисбаланси розвитку національних економік та пом'якшити деструктивну дію зовнішніх чинників.

Впродовж десятиліть процеси транснаціоналізації та глобалізації деформують структуру глобального простору, що об'єктивно змушує країни, які активно інтегровані у світову економіку, враховувати як геополітичні та геоекономічні зміни, так і детермінанти внутрішнього середовища при розробці зовнішньоекономічної політики.

Під впливом зазначених трансформацій у світі, поглиблення інтеграційної активності країн та формування складних економічних систем, зміни ролі людини у парадигмі глобального розвитку зароджується новий науковий напрям – просторологія, яку вчені пропонують трактувати «як науку про просторові аспекти ефективності систем» [1, с. 20], причому система як об'єкт дослідження розглядається як «множина взаємопов'язаних елементів, які становлять одне ціле» [1, с. 18], а її організація у просторі – є предметом.

На сьогодні питання сутності економічного простору, його структури не мають єдиного тлумачення, незалежно від рівнів функціонування. Так, наприклад, глобальний простір трактується науковцями як середовище, де країни реалізують власний потенціал розвитку [2], тому й охоплює усі країни, однак їх роль у просторі та активність залежить від геостратегічних цілей.

На думку вченого Т. Кальченка, глобальний простір можна інтерпретувати через геоекономічний атлас світу, де відбувається поділ простору на сегменти, а поняття «простір» виступає тотожним до «поле» [3, с. 24]. Як основні зрізи глобального простору науковець виділяє наступні: геополітичний, геокультурний, етноекономічнй, геофінансовий, митний, військово-стратегічний, товарно-вартісний, договірний, ресурсний (сировинний), екологічний [3, с. 24-26], які можна представити у вигляді карт геоекономічного атласу.

Узагальнюючи, існуючі теоретичні підходи до розуміння глобального простору можна поділити на наступні: прихильники єдності і цілісності простору як середовища, сприятливого для розвитку, та прихильники мультиструктурності простору, що через свою складність та суперечливість поглиблює асиметрії розвитку й породжує дисбаланси у ньому.

Іспанський соціолог Мануель Кастельс пропонує дві форми простору: «простір місця» і «простір потоків», роблячи акцент на останньому, адже інформаційні потоки відіграють все більшу роль в організації життєспроможності суспільств. Відтак, вчений трактує простір як матеріальну основу практик розподілу часу (time sharing), тобто зводить водночас ті практики, які існують в часі [4]. Така позиція має право на існування, адже інформатизація суспільства стала магістральним напрямом та каталізатором, завдяки якому простір розширюється, а час стискається, адже підвищився доступ до можливостей розвитку та завдяки просторовій взаємодії та комунікації створюються умови для економічного зростання, розширюється доступ до торговельних та фінансових потоків, зростає відкритість національних економік. Так, ті країн, які змогли зорієнтувати національні економіки на впровадження інновацій та технологій через інтеграцію в інформаційний простір використали позитивні наслідки глобалізації. Разом з тим, спостерігається розрив як між країнами за рівнем інформатизації, так і між регіонами всередині країни, відмінності у гендерному доступі до інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Так, за індексом розвитку ІКТ за 2015 рік, який розраховується Міжнародним союзом електрозв'язку (ITU) виявлено, що в світі . серед 167 країн лідирують ті, які займають значні конкурентні позиції на ринку та мають високий рівень доходу,

зокрема: Південна Корея (із значенням індексу 8,93), Данія (8,88), Ісландія (8,86), Великобританія, Швеція, Люксембург, Швейцарія, Нідерланди, Гонконг, Норвегія Останню позицію посідає Чад (1,17). У загальному рейтингу Україна посідає 79 місце [5].

Дослідження наукових розвідок щодо структури глобального простору підтвердило відсутність чітких критеріїв класифікації, адже культурний простір тісно переплетений з економічним та політичним підпросторами, інформаційний – є базисом для розвитку та синергії усіх підпросторів. Разом з тим, глобальний простір формується національними просторами, для яких характерна дифузія при виникненні спільних інтересів у сфері зовнішньої політики (наприклад, при переміщенні товарів та осіб через митні кордони країн), та наднаціональними (наприклад, спільний простір виникає при утворенні однієї із форм регіональної інтеграції, яким є єдиний простір Європейського Союзу, при об'єднанні країн для вироблення спільної зовнішньої політики в окремих секторах, наприклад, БРІКС). У цьому контексті науковці пропонують виділити часткові простори, що «пов'язані із поведінкою та діями людини»: географічний, соціальний, економічний, інформаційний, політичний тощо [6, с. 30]. Еволюція філософських підходів до розуміння сутності простору підтверджує його багатоаспектність [7].

Вважаючи простір фундаментальним поняттям природничих наук, Чекмарєв В.В. обґрунтовує, що із появою нових економічних тенденцій актуалізується проблема просторової економіки та виокремлення економічного простору як об'єкту та предмету нової економічної теорії [8]. Такий підхід дозволяє розглядати економічний простір як «загальну комунітарну економічну модель» [9].

Узагальнюючи етимологію поняття «економічний простір», у науковій літературі найчастіше переважають наступні підходи до його тлумачення: «територіальний, інформаційний, ресурсний, процесний, системний», що підтверджує міждисциплінарний характер цього терміну [10, с. 62]. З позицій транскордонного співробітництва соціально-економічний простір розглядається як «сукупність розміщених у межах суміжних прикордонних територій сусідніх держав економічних суб'єктів та об'єктів, які вступають між собою в певні економічні взаємовідносини з метою досягнення своїх цілей та виконання покладених на них завдань, а також відповідні економічні процеси та явища, які породжуються цими взаємовідносинами та визначають характер їхнього подальшого розвитку» [11, с. 328].

Зважаючи на значну нерівність у економічному розвитку країн, Ф. Перроукс вказує на існування гострої асиметрії у розподілі економічних ресурсів між країнами, тому розглядає економічний простір з позиції економічних взаємозв'язків між великою та малою країнами [12]. Таким чином, мала країна перебуває у суб'єктивно-об'єктивних відносинах відносно великої, тобто такі економічні відносини характеризуються залежністю та експлуатацією. Детально розглядаючи економічні простори, вчений стверджував, що вони визначаються економічними відносинами, які існують між економічними елементами. Дані економічні простори умовно поділяються на три види: економічний простір визначений планом, економічний простір як силове поле й економічний простір як гомогенна структура (складова, агрегат).

Розглядати економічний простір з географічно-просторової точки зору пропонує М. Слейд, акцентуючи увагу ролі економічного простору у процесах прийняття рішень на мікрорівні, стверджуючи, що просторова локація, включаючи як фізичну локацію капіталу, так і позиціонування готової продукції, має значний вплив на економічні рішення та кінцевий результат [13].

З позицій психологічного підходу визначає економічний простір Дж. Мурфі [14], тобто звертає увагу на необхідність будування взаємної довіри між економічними одиницями, елементами економічного простору, з метою посилення регіонального розвитку, трансферу технологій та агломерації економік. Вчений робить акцент на контекстуалізації мікро-соціальних процесів, які можуть посилити економічні взаємозв'язки та сформувати передумови для розвитку кластерів, виробничих мереж та глобальних ланцюгів створення доданої вартості.

Питання структурування вітчизняного економічного простору в нових геоекономічних і геополітичних умовах є особливо актуальними для України [15], бо, як зазначає іспанський соціолог М. Кастельс у власній *концепції мережевого суспільства*, на сьогодні існують два конкуруючі між собою простори: один із них – це світ мережевих зв'язків, вільного руху та потоку інформації і людей, інший – територіально визначена просторова організація, іншими словами – національна держава [4].

Поряд із низкою позитивних тенденцій розширення простору під впливом процесів глобалізації посилюється низка загроз для національних економік та світу. Саме тому вплив глобалізації неоднозначно сприйняли країни із різним рівнем економічного розвитку, адже не усі сфери міжнародних економічних відносин розвиваються із однаковою швидкістю. Так, безперечно, активізувався рух товарів та капіталу й переміщення осіб між країнами, відбувається гармонізація та уніфікація умов міжнародного співробітництва, які пришвидшують інтеграцію національних економік, досягнуті домовленості між країнами про спрощення умов торгівлі та інвестування, розширюється культурний обмін тощо. Водночас, поширюються нові виклики для розвитку національного митного простору як складової економічного.

Формування та розвиток митного простору із відповідним інституційним забезпеченням для більшості країн світу мало еволюційний характер та відбувалося поступово, з огляду на різну

готовність інтегруватися у світове господарство та міжнародну торгівлю, зокрема. Тому виокремлюємо наступні рівні митного простору: глобальний, наднаціональний (регіональний, транс регіональний), національний, локальний. Проте зауважимо, що кожен з цих рівнів не є відмежованим від інших. З позицій національних інтересів митний простір на національному рівні є стратегічно важливим для держави з метою забезпечення безпекових пріоритетів розвитку, адже митний простір не обмежується лише митною інфраструктурою чи митним контролем.

Зведення розуміння митного простору до ототожнення із митною територією не розкриває структурності та функціонального призначення простору, адже, відповідно до законодавства України, митна територія охоплює сушу, море, водний та повітряний простір, території вільних економічних зон, штучні острови, установки і споруди, створені в економічній зоні України і на які поширюється юрисдикція країни (стаття 9 Митного кодексу України), тобто обмежена митним кордоном (стаття 10 Митного кодексу України) [16]. Аналогічно розглядається й митна територія Європейського Союзу [17], і відповідно встановлено перелік країн, які належать до території митного союзу [18]. Разом з тим, згідно Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур [19] митна територія трактується з позицій законодавчого регулювання, зокрема, як територія, на якій діє законодавство держави (договірної сторони, яка підписала Конвенцію).

Тому, вважаємо, що митний простір виходить за межі митної території країни, якщо розглядати його не з географічно-територіальної точки зору, а з економічної, обмежується економічними кордонами, під якими науковці пропонують розуміти «умовні економіко-функціональні межі впливу країн, транснаціональних структур» [20], тобто «економічна межа простору віртуальна і носить тимчасовий характер» [21, с. 328].

Митний простір є життєво важливим для зовнішньоекономічної діяльності його суб’єктів, зовнішньої політики держави та інтеграції у систему міжнародних економічних відносин. Тому вважаємо дещо спрощеним розгляд митного простору лише з позицій суб’єктів ЗЕД, або як просторову діяльність уповноважених на реалізацію митної справи органів, або як митну територію. Визначення митного простору виключного із математичного підходу представляє його як абстрактну множину з аксіоматично заданою певною структурою. З позицій субстанційної фізичної концепції митний простір можна розглядати як певну субстанцію. Ґрунтуючись на реляційній фізичній концепції, митний простір розглядається як відносини між його суб’єктами. Разом з тим, залежно від типу відносин між суб’єктами простору він може бути або метричним (процес об’єднання), або діалектичним. Підсумовуючи наведені підходи до розуміння сутності «простору», вважаємо за необхідне застосовувати комплексний підхід до розгляду митного простору.

Ґрунтуючись на філософському підході щодо тлумачення сутності митного простору, відзначимо його характерні ознаки:

– відкритість до взаємодії та взаємопроникнення з іншими підпросторами геоекономічного простору;

– анізотропність, яка проявляється у різній реакції структурних елементів простору на дію зовнішніх по відношенню до них чинників;

– неоднорідність простору як у часовому, так і територіальному та функціональному вимірах;

– зональна та секторальна відмінності;

– динамічність (тому митний простір можна розглядати як простір Мінковського [22], який є фактично тривимірним, але доповнений змінно, яка не є просторовою, – часом).

Становлення митного простору України відбувалося паралельно із розвитком митної справи, тому його основні характеристики залежать від інтеграційного курсу держави та від внутрішньої економічної політики. Митний простір характеризується циклічністю розвитку та проходить наступні стадії, як і економічний простір загалом: формування (синхронізація процесів), розвиток (прискорення), рецесія (сповільнення, стабілізація), депресія (дезінтеграція і десинхронізація), тому простір є фрактальний, неоднорідний і синхронний [23].

Детермінантами митного простору є визначальні фактори, які впливають на його формування, характеризують його середовище та визначають ефективність його функціонування, яка проявляється у наступному:

– розширення економічної інтеграції країни у глобальний простір;

– активізація зовнішньоекономічної, тобто збільшення товаро- та пасажиропотоків, що переміщуються через митний кордон, та інвестиційної діяльності;

– зростання фінансових поступлень від оподаткування операцій з переміщення товарів та предметів через митний кордон країни;

– підвищення соціально-економічних умов проживання населення (мова йде про прозорість кордонів та умов переміщення, підвищення контролю за якістю товарів, що поступають в країну, забезпечення якісної митної логістики, що збільшує привабливість країни для ділової активності);

– зменшення випадків порушення митних правил та контрабанди.

Пропонуємо основні детермінанти формування та розвитку митного простору поділити на :

– аксіологічні та соціокультурні, які включають ціннісні установки, соціальні умови, демографічні

та гендерні процеси, психологічні особливості суб'єктів митного простору;

– економічні детермінанти;

– політичні;

– ідеологічні (залежно від економічної, передусім зовнішньоекономічної, та політичної доктрини розвитку країни);

– інституційні, які поєднують два блоки: управлінські (інституції, які беруть участь в регулюванні митного простору) та законодавчі детермінанти;

Разом з тим, детермінанти формування й розвитку митного простору поєднують:

– базові ціннісні установки, практики, норми, які відповідають певним взірцям суспільства або ж ті, які склалися у суспільстві роками і перетворилися на елемент традиційної поведінки (наприклад, перетин кордону у прикордонних територіях України особами, що там проживають, коли вони переміщують допустимі законодавством обсяги товарів з метою подальшої їх реалізації. Це не є порушення митного законодавства, не є нормою в інших країнах, але стало традицією у таких областях в Україні);

– набуті детермінанти – ті, які виникли внаслідок трансляції цінностей суспільного способу життя та зовнішніх факторів на практику поведінки суб'єктів митного простору. Ці детермінанти є результатом організованої діяльності держави щодо формування не лише митного, але й економічного загалом, політичного, соціального та інших підпросторів, та синергійного впливу усіх перелічених детермінант, окрім аксіологічних.

Систематизовані детермінанти митного простору країни підтверджують значення усіх суб'єктів простору у його ефективному функціонуванні та важливість врахування їхніх інтересів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведене дослідження підтвердило відсутність достатнього теоретичного базису формування та розвитку митного простору. У практичній площині аргументовано основні детермінанти, що визначають стан митного простору, адже зовнішні фактори набувають все більшої значимості для розвитку економічного простору, а відтак зростає увага до його митної складової. Хоча саме поняття «митний простір» є новим для вітчизняної наукової думки, проте вважаємо його важливим структурним елементом економічного простору, адже від його стабільної, урегульованості та інституційного забезпечення залежить стан національної безпеки та економічна стабільність. Встановлено, що митний простір має територіальний вимір та геопросторові координати, є поліструктурний, має законодавчо регламентовану й інституційну системи регулювання. Враховуючи багатовимірність митного простору, підвищується інтерес до розробки прозорої та раціональної системи митного регулювання, яка б дозволила мінімізувати ризики митного простору та сприяти модернізації митної справи в країні.

Література

1. Стадницький Ю. І. Просторологія: наука про просторові аспекти ефективності [Електронний ресурс] / Ю. І. Стадницький // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. – 2016. – Вип. 1(2). – С. 18-22. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2016_1(2)__4

2. Іващук І. О. Актуальні тенденції ідентифікації країн у глобальному просторі [Електронний ресурс] / І. О. Іващук // Ефективна економіка. – 2013. – №1. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua

3. Кальченко Т. Глобальний економічний простір і новітня картографія світу / Т. Кальченко // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 86. – С. 23-27.

4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура : пер. с англ. под научн. ред. О.И. Шкаратана / М. Кастельс. – М. : ГУ-ВШЭ, 2000. – 606 с.

5. Measuring the Information Society Report 2015 [Electronic resource]. – Access mode: www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/.../publications/misr2015/MISR2015-w5.pdf

6. Рудницька У. І. Геополітична структура світу в контексті трансформації глобального простору [Електронний ресурс] / У. І. Рудницька // ScienceRise. – 2015. – № 10(1). – С. 29-33. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texc_2015_10(1)__7

7. Казарян В.П. Философские проблемы пространства и времени в естествознании [Електронний ресурс] / В.П. Казарян. – Режим доступу: http://www.chronos.msu.ru/old/RREPORTS/kazaryan_filosofskie.pdf

8. Чекмарев В.В. В поисках новой теории для изменяющегося мира / В. В. Чекмарев // Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова. – 2013. – № 5. – С. 96-107.

9. Беляева Ю.В. Экономическое пространство как предмет экономического анализа [Електронний ресурс] / Ю.В. Беляева, В.В. Чекмарев. – Режим доступу: http://www.econorus.org/consp/files/adls.doc

10. Горіна Г. О. Дослідження етимології поняття «економічний простір» як базису категоріального апарату феномену просторової поляризації / Г. О. Горіна // Агросвіт. – 2016. – № 17. – С. 60-65.

11. Куцаб-Бонк К. Соціально-економічний простір транскордонного регіону: механізми формування та чинники / Катажина Куцаб-Бонк // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2016. – Випуск 38. – С. 326-332.

12. Perroux F. Economic Space: Theory and Applications / F. Perroux // Journal of Economics. – 1950. – № 64. – С. 84.

13. Slade M. The Role of Economic Space in Decision Making [Electronic resource] / M. Slade // University of Warwick, Department of Economics. – 2004. – С. 1–26. – Access mode: http://econ.sites.olt.ubc.ca/ files/2013/05/pdf_paper_margaret-slade-role-economicspace.pdf

14. Murphy J. Building Trust in Economic Space / J. Murphy // Graduate School of Geography. – 2006. – №4. – С. 427–450.

15. Шульц С. Л. Економічний простір України: регіоналізація та інтеграція в умовах суспільних трансформацій [Електронний ресурс] / С. Л. Шульц, М. В. Максимчук // Регіональна економіка. – 2010. – № 4. – С. 191-196. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2010_4_28

16. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17

17. The Union Customs Code (UCC) (9 October 2013 as Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council) [Electronic resource]. – Access mode: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/union-customs-code/ucc-legislation_en

18. Territorial status of EU countries and certain territories [Electronic resource]. – Access mode: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/vat/eu-vat-rules-topic/territorial-status-eu-countries-certain-territories_en

19. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643?nreg=995_643&find=1&text =%F2%E5%F0%E8%F2%EE%F0%B3%FF&x=0&y=0

20. Сапир Е. В. Геоэкономическое измерение локальных систем (теория и методология глобально-локального анализа) / Е. В. Сапир. – Ярославль : ЯрГУ, 2004. – 575 с.

21. Шульц С.Л. Концепція управління розвитком економічного простору регіонів України [Електронний ресурс] / С.Л. Шульц // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Економічні науки. – Серія «Регіональна економіка». – 2012. – Випуск 9(35). – Частина 2. – С. 326-334. – Режим доступу: http://ird.gov.ua/vid_1/vid1_2012_s01_Shults.pdf

22. Никонов О.А. Философские вопросы геометрии Минковского [Електронний ресурс] / О.А. Никонов // Вестник МГТУ. – 2010. – Том 13. – С. 291-294. – Режим доступу: vestnik.mstu.edu.ru/v13_2_n39/articles/08_nikon.pdf

23. Бияков О.А. Экономическое пространство: сущность, функции, свойства [Електронний ресурс] / О.А. Бияков // Вестник Кузбасского государственного технического университета. – 2004. – №2. – С. 101-108. – Режим доступу: http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskoe-prostranstvo-suschnost-funktsii-svoystva

References

1. Stadnytskyi. Yu.I. (2016), “Prostorolohiya: the science of spatial aspects of efficiency”, *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, vol. 2 (18), pp. 18-22, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2016_1(2)__4 (access date November 16, 2016).

2. Ivashchuk, I.O. (2013), “Recent trends in the identification of global environment”, *Efektyvna ekonomika*, no. 1, available at: http://economy.nayka.com.ua (access date November 16, 2016).

3. Kalchenko, T. (2006), “The global economic environment and recent mapping of the world”, *Kultura narodov Prychernomoria*, no. 86, pp. 23-27.

4. Kastels, M. (2000), *Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura* [The Information Age: Economy, Society and Culture], GU-VSHE, Moscow, Russia, 606 p.

5. Measuring the Information Society Report 2015, available at: http://itu.int/en/ITU-D/Statistics/.../publications/misr2015/MISR2015-w5.pdf (access date November 16, 2016).

6. Rudnytska, U. I. (2015), “The geopolitical structure of the world in the context of the transformation of global space”, *ScienceRise*, no. 10(1), available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texc_2015_10(1)__7 (access date November 16, 2016).

7. Kazaryan, V.P. “Philosophical Problems of Space and Time in Natural Science”, available at: http://chronos. msu.ru/old/ RREPORTS/kazaryan_filosofskie.pdf (access date November 16, 2016).

8. Chekmarev, V.V. (2013), “In search of a new theory for the changing world”, *Vestnik KGU im. N.A. Nekrasova*, no. 5, pp. 96-107.

9. Belyayeva, Yu.V. and Chekmarev, V.V. “Economic Space as an object of economic analysis”, available at: http://econorus.org/consp/files/adls.doc (access date November 16, 2016).

10. Horina, H.O. (2016), “Research etymology of the term “economic space” as the basis of categorical apparatus phenomenon of spatial polarization”, *Ahrosvit*, no. 17, pp. 60-65.

11. Kutsab-Bonk, K. (2016), "Socio-economic space of cross-border region: mechanisms of formation and factors of convergence", *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia mizhnarodni vidnosyny*, vol. 38, pp. 326-332.

12. Perroux, F. (1950), Economic Space: Theory and Applications, *Journal of Economics,* no. 64, pp. 84.

13. Slade, M. (2004), "The Role of Economic Space in Decision Making", University of Warwick, Department of Economics, available at: http://econ.sites.olt.ubc.ca/ files/2013/05/pdf_paper_margaret-slade-role-economicspace.pdf (access date November 16, 2016).

14. Murphy, J. (2006), "Building Trust in Economic Space", *Graduate School of Geography,* no. 4, pp. 427–450.

15. Shults, S.L. and Maksymchuk, M.V. (2010), "Economic Space Ukraine: regionalization and integration in terms of social transformations", *Rehionalna ekonomika*, no. 4, pp. 191-196, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2010_4_28 (access date November 16, 2016).

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "Customs Code of Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (access date November 16, 2016).

17. The European Parliament and of the Council (2013), "The Union Customs Code (UCC)", available at: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/union-customs-code/ucc-legislation_en (access date November 16, 2016).

18. Territorial status of EU countries and certain territories, available at: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/vat/eu-vat-rules-topic/territorial-status-eu-countries-certain-territories_en (access date November 16, 2016).

19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643?nreg=995_643&find=1&text=%F2%E5%F0%E8%F2%EE%F0%B3%FF&x=0&y=0 (access date November 16, 2016).

20. Sapir, Ye.V. (2004), *Geoekonomicheskoye izmereniye lokalnykh sistem (teoriya i metodologiya globalno-lokalnogo analiza)* [Geo-economic dimension of local systems (the theory and methodology of global-local analysis)], YarGU, Yaroslavl', Russia, 575 p.

21. Shults, S.L. (2012), "The concept of economic development of regions spaces Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats. Lutskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet*, vol. 9(35), available at: ird.gov.ua/vid_1/vid1_2012_s01_Shults.pdf (access date November 16, 2016).

22. Nikonov, O.A. (2010), "Philosophical questions Minkowski geometry", *Vestnik MGTU*, Vol. 13, available at: vestnik.mstu.edu.ru/v13_2_n39/ articles/08_nikon.pdf (access date November 16, 2016).

23. Biyakov, O.A. (2004), "Economic Space: the nature, functions, properties", *Vestnik Kuzbasskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta*, no. 2, pp. 101-108., available at: http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskoe-prostranstvo-suschnost-funktsii-svoystva (access date November 16, 2016).

Рецензент : д.е.н., професор, професор кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету І.О. Іващук

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 346.7:336

Барановський О.І.,
д.е.н., професор, проректор з наукової роботи
ДВНЗ «Університет банківської справи» (м. Київ)
Левченко В.П.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів
та фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет
технологій та дизайну

РОЗВИТОК МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ МЕТОДІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Baranovskyi O.I.,
dr.sc.(econ), professor, vice-rector of science
SHEE «University of Banking» (Kyiv)
Levchenko V.P.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of finance and
the financial and economic security
Kyiv National University of Technology and Design

THE DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL TOOLS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF METHODS IN THE STATE CONTROLLED MARKET FOR NON-BANK FINANCIAL SERVICES OF UKRAINE

Постановка проблеми. В кризовий та післякризовий період державні органи влади та науковці активно дискутують відносно вдосконалення методів державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг. Проте, в даний період розвитку економіки України доцільно не тільки сформувати комплекс заходів державного впливу на кожного із суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг, але й визначати рівень ефективності їх дії. За умови існуючого характеру ринкових відносин, які сформувались на вітчизняному ринку небанківських фінансових послуг, пошук компромісу між рівнем державного тиску на фінансових посередників та свободою їх діяльності є визначальним. Саме даний компроміс може сотворити основу подальшого поступального розвитку ринку небанківських фінансових послуг в Україні та забезпечити його функціонування на засадах мінімального втручання держави в діяльність фінансових посередників при їх доброчесній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг України досліджуються протягом багатьох десятиріч. Основні результати досліджень висвітлені в наукових працях таких провідних вчених, як Мошенський С. З. [1], Науменкова С.В., Міщенко В.І. [2], Плиса В. Й. [3], Унинец-Ходаківська В.П. [4], Школьник І. О. [5]. Проблема математичної формалізації процесів державного регулювання знайшли своє відображення в роботах Бойка А. О., Роєнко В. В. [6], Кузьменко О. В. [7], Козьменка С. М., Васильєвої Т. А. [8].

Водночас, динамічний вплив внутрішніх та зовнішніх шоків на процеси функціонування небанківського ринку фінансових послуг вимагає від державних органів влади в Україні трансформувати систему регулювання на засадах комплексного оцінювання ефективності існуючих інструментів впливу.

Постановка завдання. Метою статті є розробка науково-методичного підходу до оцінювання дієвості інструментів державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Значний державний тиск на фінансових посередників призводить до їх функціонування в тіньовому секторі ринку небанківських фінансових послуг, а недостатній контроль за суб'єктами господарювання спричиняє наявність значної кількості порушень з їх боку. Отже, і в першому, і в другому випадку динаміка розвитку ринку небанківських фінансових послуг в Україні сповільнюється та має екстенсивний характер.

Таким чином, виникає необхідність розробки науково-методичного підходу до оцінювання дієвості інструментів державного управління ринку небанківських послуг України та знаходження такого рівня впливу державних органів, за якого фінансові посередники будуть зацікавлені працювати в реальному секторі та збільшувати власний прибуток. Виходячи з зазначеного вище, практичну реалізацію даного завдання запропоновано здійснити на основі використання інструментарію теорії ігор. Вибір даного математичного методу вирішення поставленої задачі обумовлений тим, що існує два суб'єкти: фінансові посередники та держава, які за своєю суттю мають різні стратегії діяльності. Перші намагаються отримати найбільший дохід, а держава – забезпечити упорядковане функціонування суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг. Проте, концептуально обидва суб'єкти працюють з метою ефективного розвитку даного ринку. Для фінансових посередників такий ринок надаватиме можливість збільшити дохід, а для держави підвищити рівень економічного зростання в країні та національного доходу.

Виходячи з того, що теоретична сутність теорії ігор полягає у формуванні стратегії першого гравця, потім другого гравця, визначення ціни гри, її умов та платіжної матриці, то реалізуємо науково-методичний підхід до оцінювання дієвості інструментів державного управління ринку небанківських послуг України в такій послідовності.

По-перше, визначимо суб'єктів, які будуть описувати діяльність фінансових посередників: страхові компанії, кредитні спілки та НПФ (недержавні пенсійні фонди). Виходячи з того, що це, безумовно, базові суб'єкти досліджуваного ринку, але не всі, актуальності також набуває дослідження ринку небанківських фінансових послуг загалом. Виокремлення саме трьох основних досліджуваних фінансових посередників обумовлено обсягами операцій на ринку небанківських фінансових послуг, 95% яких забезпечують страхові компанії, кредитні спілки та НПФ. Водночас, не проводячи комплексне оцінювання ринку небанківських фінансових послуг України, неможливо врахувати внутрішній синергетичний ефект, який з'являється при діяльності всіх фінансових посередників. Відтак, досліджене державне регулювання і ринку небанківських фінансових послуг загалом.

Часовим діапазоном дослідження вибрано 2008-2015 рр. Визначений перелік показників кількісного оцінювання дієвості інструментів державного регулювання страхових компаній (табл. 1), кредитних спілок (табл. 2) та НПФ (табл. 3) та ринку небанківських послуг України загалом (табл. 4).

Таблиця 1

Динаміка інструментів державного регулювання страхового ринку

Рік	Тимчасово зупинені ліцензії, од.	Анульовані ліцензії, од.	Кількість проведених позапланових перевірок, од.	Сума накладених штрафних санкцій (тис. грн.)	Стягнуто штрафних санкцій (тис. грн.)
2008	8	26	60	491	254,5
2009	26	21	337	1400	292,7
2010	273	186	645	3038	336,5
2011	76	141	492	2045	387,0
2012	72	173	35	1369	445,0
2013	218	286	70	615	511,7
2014	506	282	100	1599	676,6
2015	260	524	7	653	396,1

Джерело: [9]

Показниками оцінювання дієвості державного впливу на суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг обрано: тимчасово зупинені ліцензії, анульовані ліцензії, кількість проведених позапланових перевірок, кількість складених актів про порушення за результатами аналізу звітних даних, розпоряджень про усунення порушень, постанов про накладення штрафних санкцій, суми накладених та стягнутих штрафних санкцій. Визначення даної сукупності показників обумовлено намаганням врахувати як інструменти попереджувального характеру, так й інструменти радикального впливу, а також кількісні та якісні сторони діяльності регулятора.

Таблиця 2

Динаміка інструментів державного регулювання кредитних спілок

Рік	Тимчасово зупинені ліцензії, од.	Анульовані ліцензії, од.	Кількість проведених позапланових перевірок, од.	Сума накладених штрафних санкцій (тис. грн.)	Стягнуто штрафних санкцій (тис. грн.)
2008	12	6	118	28,7	1851,6
2009	85	11	169	202,8	1311,2
2010	46	71	217	451,8	928,6
2011	0	14	50	344,2	657,6
2012	0	0	1	306,0	465,7
2013	7	0	12	581,4	329,8
2014	2	0	7	541,1	165,4
2015	76	2	1	209	98,1

Джерело: [9]

Таблиця 3

Динаміка інструментів державного регулювання НПФ

Рік	Тимчасово зупинені ліцензії, од.	Анульовані ліцензії, од.	Кількість проведених позапланових перевірок, од.	Сума накладених штрафних санкцій (тис. .грн.)	Стягнуто штрафних санкцій (тис. грн.)
2008	4	3	81	118,8	5257,2
2009	0	4	61	358,5	2834,9
2010	0	6	230	752,8	1528,7
2011	0	4	90	458,2	824,3
2012	0	1	6	532,1	444,5
2013	2	0	18	399,2	239,7
2014	0	1	17	2734	426,7
2015	0	1	0	581	69,7

Джерело: [9]

Таблиця 4

Динаміка інструментів державного регулювання ринку небанківських послуг України

Рік	Тимчасово зупинені ліцензії, од.	Анульовані ліцензії, од.	Кількість проведених позапланових перевірок, од.	Сума накладених штрафних санкцій (тис. грн.)	Стягнуто штрафних санкцій (тис. грн.)
2008	24	35	2400	706,0	680,9
2009	113	33	587	2021,4	747,5
2010	320	265	1144	4328,0	820,8
2011	77	160	639	2899,0	901,1
2012	72	178	42	2240,6	989,4
2013	227	290	110	1635,1	1086,3
2014	510	286	132	4933,6	1309,5
2015	362	527	8	1451,5	574,1

Джерело: [9]

Водночас, слід зазначити, що для кожного з трьох досліджуваних суб'єктів господарювання прослідковується активізація різних інструментів впливу. Для страхових компаній поширеним інструментом впливу з боку держави є тимчасове зупинення ліцензій, тоді як для НПФ даний інструмент застосовувався тільки у 2013 р. Для кредитних спілок державний регулятор дуже часто застосовує такий інструмент впливу, як постанови щодо накладення штрафних санкцій.

Найбільш активно та різноманітно державний регулятор застосовує заходи впливу по відношенню до страховиків. Це пояснюється як найбільшим обсягом операцій даних посередників на ринку небанківських фінансових послуг, так і можливістю займатись різними видами діяльності: ризикове страхування, страхування життя, інвестування.

Оскільки загалом по ринку небанківських фінансових послуг державний регулятор активно застосовує різні заходи впливу, поставлене завдання у вигляді формування компромісного значення даного тиску є дуже важливим на сьогоднішній час в Україні.

Необхідним етапом будь-якого моделювання є етап приведення досліджуваних показників у порівняний вигляд. Актуальність проведення даного етапу обумовлена різною розмірністю, одиницями вимірювання та темпами зростання (спадання) вхідних даних в рамках досліджуваного часового діапазону. Так, для реалізації даного етапу пропонується використати два методи нормалізації: природний – для страхових компаній, НПФ та ринку небанківських послуг України загалом; Севіджа – для кредитних спілок.

Нормалізовані показники характеристики дієвості інструментів державного регулювання страхових компаній, кредитних спілок, НПФ та ринку небанківських фінансових послуг України загалом виступають базою наступного етапу задачі теорії ігор, який полягає у формуванні узагальнюючої оцінки дієвості інструментів державного регулювання в розглянутих напрямах дослідження. Тобто, на даному етапі відбувається кількісний опис стратегії діяльності держави, як одного з «гравців» в теорії ігор. Отже, на основі середньої арифметичної простої розраховуються чотири інтегральних показники:

$$
\begin{aligned}
G_{st} &= \frac{1}{T}\sum_{i=1}^{T}\tilde{s}_{it} = \frac{1}{T}\sum_{i=1}^{T}\frac{s_{it} - \min\limits_{t}\{s_{it}\}}{\max\limits_{t}\{s_{it}\} - \min\limits_{t}\{s_{it}\}} \\
G_{kt} &= \frac{1}{T}\sum_{i=1}^{T}\tilde{k}_{it} = \frac{1}{T}\sum_{i=1}^{T}\frac{\max\limits_{t}\{k_{it}\} - k_{it}}{\max\limits_{t}\{k_{it}\} - \min\limits_{t}\{k_{it}\}} \\
G_{nt} &= \frac{1}{T}\sum_{i=1}^{T}\tilde{n}_{it} = \frac{1}{T}\sum_{i=1}^{T}\frac{n_{it} - \min\limits_{t}\{n_{it}\}}{\max\limits_{t}\{n_{it}\} - \min\limits_{t}\{n_{it}\}} \\
G_{rt} &= \frac{1}{T}\sum_{i=1}^{T}\tilde{r}_{it} = \frac{1}{T}\sum_{i=1}^{T}\frac{r_{it} - \min\limits_{t}\{r_{it}\}}{\max\limits_{t}\{r_{it}\} - \min\limits_{t}\{r_{it}\}}
\end{aligned}
\qquad (1)
$$

де G_{st} (G_{kt}, G_{nt}, G_{rt}) - інтегральний показник характеристики інструментів державного регулювання страхового ринку (відповідно, кредитних спілок, НПФ та ринку небанківських фінансових послуг загалом) за t-ий рік;

T - загальна кількість років досліджуваного часового діапазону.

В межах четвертого етапу відбувається формалізація стратегії поведінки іншого «гравця», а саме фінансових посередників. Так, з метою опису стратегії діяльності страхових компаній обрано рівень валових виплат, кредитних спілок – заборгованість за наданими кредитами, а для НПФ – виплати/внески. Всі визначені співвідношення характеризують рівень дохідності діяльності кожного з суб'єктів. Данні показники описують саме ту складову діяльності фінансових посередників, заради якої вони і функціонують, тобто стратегію їх діяльності, що і необхідно в рамках теорії ігор. Відносно ринку небанківських фінансових послуг загалом запропоновано обрати обсяг активів до ВВП, як показник характеристики стратегії, що реалізується на ньому. Це обумовлено тим, що для економіки країни загалом рівень значимості певного ринку оцінюють за допомогою порівняння його активів до ВВП.

Сформувавши кількісні показники стратегій поведінки двох «гравців», актуальним в межах реалізації п'ятого етапу запропонованого науково-методичного підходу на основі теорії ігор є визначення «ціни гри». Тобто вибір того параметра, збільшення якого буде характеризувати «бажання» обох гравців та рівноважне значення якого і буде визначати компромісну стратегію для кожного. Даним параметром слід обрати рівень рентабельності. На відміну від показників характеристики стратегій діяльності фінансових посередників рівень рентабельності розглядається як ефективність, тобто прибуток співвідноситься до витрат, а неотримані доходи до понесених витрат. Виходячи з того, що в Україні суб'єкти господарювання штучно намагаються зменшити обсяг отриманого прибутку (з метою мінімізації податкового тягаря), а державні органи регулювання навпаки спрямовують свої зусилля на забезпечення прозорої діяльності фінансових посередників, рівень рентабельності цілком логічно виступає показником, високого рівня якого намагаються певною мірою досягти обидва «гравці».

Наступним шостим етапом процесу формалізації науково-методичного підходу до оцінювання дієвості інструментів державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг України є

формування регресійних рівнянь, необхідних для побудови платіжної матриці. Побудову регресійних рівнянь залежностей показників характеристики ефективності інструментів державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг України загалом та в розрізі його сегментів від рентабельності та показників діяльності фінансових посередників пропонується провести методом найменших квадратів за допомогою команди «Аналіз даних → Регресія» в MS Excel.

Отже, сформуємо послідовно кожне з регресійних рівнянь. Так, регресійна залежність рівня валових виплат від рентабельності та інтегрального показника характеристики інструментів державного регулювання страхового ринку набуває вигляду множинного нелінійного рівняння:

$$F_{st} = -897,9 - 56.68 \cdot S_t - 85.19 \cdot G_{st} + 614.41 \cdot \ln S_t - 5.46 \cdot \ln G_{st} + \\ + 0.61 \cdot S_t^2 + 77.63 \cdot G_{st}^2 \quad (2)$$

де F_{st} - рівень валових виплат страхових компаній за *t*-ий рік, %;

S_t - рентабельність страхових компаній за *t*-ий рік;

G_{st} - інтегральний показник характеристики інструментів державного регулювання страхового ринку за *t*-ий рік.

Визначення регресійної залежності заборгованості за кредитами від рентабельності та інтегрального показника характеристики інструментів державного регулювання кредитних спілок набуває вигляду такої економетричної моделі:

$$F_{kt} = -3012.34 - 24.32 \cdot K_t + 888.84 \cdot G_{kt} + 1131,94 \cdot \ln K_t - 122.57 \cdot \ln G_{kt} + \\ + 0.06 \cdot K_t^2 - 646,93 \cdot G_{kt}^2 \quad (3)$$

де F_{kt} - заборгованість за наданими кредитами, %

K_t - рентабельність кредитних спілок за *t*-ий рік;

G_{kt} - інтегральний показник характеристики інструментів державного регулювання кредитних спілок за *t*-ий рік.

Переходячи до визначення регресійної залежності виплат до внесків від рентабельності інвестування активів та інтегрального показника характеристики інструментів державного регулювання НПФ, запишемо шукану залежність в такому вигляді:

$$F_{nt} = -2179 - 2.28 \cdot N_t + 159.91 \cdot G_{nt} + 477.9 \cdot \ln N_t - 18.26 \cdot \ln G_{nt} - 212.31 \cdot G_{nt}^2 \quad (4)$$

де F_{nt} - виплати до внесків,%

N_t - рентабельність інвестування активів, % за *t*-ий рік;

G_{nt} - інтегральний показник характеристики інструментів державного регулювання НПФ за *t*-ий рік.

Визначення останньої, але не менш важливої регресійної залежності суми активів суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг до ВВП від узагальнюючого показника рентабельності діяльності фінансових посередників та інтегрального показника характеристики інструментів державного регулювання даного ринку набуває вигляду поліному другого ступеня:

$$F_{rt} = -5000.00 - 2562.22 \cdot R_t + 11821.94 \cdot G_{nt} + 228.58 \cdot \ln R_t - 2355.99 \cdot \ln G_{nt} + \\ + 3037.36 \cdot R_t^2 - 6587.88 \cdot G_{rt}^2 \quad (5)$$

де F_{rt} - сума активів суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг до ВВП, %;

R_t - узагальнюючий показник рентабельності діяльності суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг за *t*-ий рік;

G_{rt} - інтегральний показник характеристики інструментів державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг за *t*-ий рік.

Завершальним сьомим етапом реалізації запропонованого науково-методичного підходу є вибір оптимальної стратегії поведінки двох гравців (учасників конфліктної ситуації) – державних органів регулювання ринку небанківських фінансових послуг України та його суб'єктів (страхових компаній, кредитних спілок та НПФ), кожен з яких намагається максимізувати ефективність свого функціонування.

Розглянемо більш детально механізм підвищення дієвості інструментів державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг України шляхом визначення оптимальних стратегій на прикладі гри «страхова компанія – регулятор ринку небанківських фінансових послуг». В даній ситуації виникає конфліктна ситуація між зазначеними гравцями. Показниками, які характеризують діяльність кожного із гравців, виступають: S_t - рентабельність страхових компаній за *t*-ий рік; G_{st} - інтегральний показник характеристики інструментів державного регулювання страхового ринку за *t*-ий рік. Вибір оптимальних стратегій гравців потребує побудови платіжної матриці гри (рис. 1) – множини показників F_{st} (рівень валових виплат страхових компаній) залежно від можливих комбінацій S_t та G_{st}, визначених за допомогою застосування формули (2).

		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015		
	S_t / G_{st}	0,02	**0,20**	0,61	0,41	0,25	0,34	0,62	0,38	max	
2008	20,83	29,41	29,99	26,94	25,95	28,60	26,81	27,12	26,25	29,99	
2009	**18,71**	32,31	**32,89**	29,85	28,85	31,50	29,71	30,02	29,15	32,89	
2010	14,53	28,81	29,39	26,35	25,35	28,00	26,22	26,52	25,66	29,39	
2011	23,87	23,98	24,56	21,52	20,52	23,17	21,39	21,69	20,83	24,56	
2012	33,51	24,62	25,20	22,16	21,16	23,81	22,03	22,33	21,47	25,20	
2013	27,66	19,26	19,84	16,80	15,80	18,45	16,66	16,97	16,11	19,84	
2014	25,60	21,31	21,89	18,85	17,85	20,50	18,71	19,02	18,15	21,89	
2015	19,89	30,89	31,47	28,43	27,43	30,08	28,29	28,60	27,73	31,47	
	max	32,31	32,89	29,85	28,85	31,50	29,71	30,02	29,15	max	32,89
										32,89	

Рис. 1. Платіжна матриця гри «страхова компанія – регулятор ринку небанківських фінансових послуг»

Джерело: власні узагальнення авторів

Переходячи до аналізу результатів отриманих розрахунків (рис. 1, табл. 5) можна зробити висновок: максимальне значення рівня валових виплат страхових компаній складає 32,89%, що перевищує середньостатистичний рівень за 2008-2015 рр. – 24,55%. При цьому оптимальне значення рентабельності страхових компаній становить 18,71% (середнє за розглянутий період 23,07%), тоді як оптимальне значення інтегрального показника характеристики інструментів державного регулювання страхового ринку – відповідно 0,20 (середнє за розглянутий період 0,35).

Таким чином, узагальнюючи отримані результати реалізації науково-методичного підходу до оцінювання дієвості інструментів державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг України, проведених і для інших досліджуваних суб'єктів (таблиця 5), слід зазначити, що:

1) для страхових компаній оптимальною, в даний час, є стратегія зменшення державного тиску. Незважаючи на незначне зменшення загальної рентабельності діяльності, це дозволить збільшити рівень валових виплат з 24,55 % до 32,89 %. За рахунок більшого покриття витрат по страхових випадках страховики зможуть підвищити довіру страхувальників, що особливо актуально в даний момент в Україні. В кризовій ситуації повноцінне виконання взятих страховими компаніями на себе зобов'язань є основним імпульсом подальшого розвитку страхового ринку. Таким чином, незважаючи на зниження рівня рентабельності та державного регулювання страхового ринку, основною метою в даний момент є збільшення довіри клієнтів за рахунок зростання рівня виплат;

2) для кредитних спілок ситуація є кардинально протилежною. З метою зменшення рівня заборгованості за наданими кредитами, рівень державного регулювання повинен суттєво збільшитись (значення інтегрального показника характеристики інструментів державного регулювання кредитних спілок повинно зрости з 0,35 од. до 0,57 од.). Крім того, дані дії дозволять збільшити рентабельність діяльності даних фінансових посередників. Це зумовлено значною нерозвиненістю даного сегменту ринку небанківських фінансових послуг України та суттєвою його деформацією під впливом деструктивних чинників фінансової кризи;

3) для НПФ оптимальною в умовах сучасного розвитку ринку небанківських фінансових послуг України є стратегія зменшення рівня державного регулювання. Так, мінімальне втручання держави в діяльність даних фінансових посередників забезпечить як підвищення рентабельності інвестування активів, так і рівня виплат до внесків. Дана стратегія державного регулювання в умовах початкової стадії розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні є логічною, оскільки держава повинна насамперед стимулювати даний процес за відсутності об'єктів для контролю;

Таблиця 5

Систематизація результатів підвищення дієвості інструментів державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг України

Фінансові посередники	Показник дієвості			Стратегії					
Страхові компанії	Рівень валових виплат, %	32,89	Середнє значення	Рентабельність	18,71	Середнє значення	Інтегральний показник характеристики інструментів державного регулювання страхового ринку	0,20	Середнє значення
			24,55			23,07			0,35
Кредитні спілки	заборгованість за наданими кредитами, %	4,41	Середнє значення	Рентабельність	120,66	Середнє значення	Інтегральний показник характеристики інструментів державного регулювання кредитних спілок	0,59	Середнє значення
			22,85			106,21			0,35
НПФ	виплати до внесків,%	39,90	Середнє значення	Рентабельність інвестування активів	770,27	Середнє значення	Інтегральний показник характеристики інструментів державного регулювання НПФ	0,07	Середнє значення
			17,95			600,14			0,28
Ринок небанківських послуг	сума активів суб'єктів РНФП до ВВП,%	82,61	Середнє значення	Узагальнюючий показник рентабельності діяльності суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг	0,14	Середнє значення	інтегральний показник характеристики інструментів державного регулювання ринку небанківських послуг	0,76	Середнє значення
			43,92			0,23			0,38

Джерело: власні узагальнення авторів

4) для ринку небанківських фінансових послуг загалом рівень державного регулювання повинен значно підвищитись. Підвищення значимості ринку небанківських фінансових послуг для економіки України та подолання його низької капіталізації повинно здійснюватись за активної участі регулятора ринку небанківських фінансових послуг. Зазначені дії, безумовно, вплинуть на рівень рентабельності фінансових посередників, проте це – та державна політика, яка дозволить забезпечити поступове зростання ринку небанківських фінансових послуг України та його вихід на якісно новий рівень.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, розроблений науково-методичний підхід на основі теорії ігор дозволяє визначити не тільки рівень дієвості використовуваних регулятором ринку небанківських фінансових послуг інструментів, але й встановити вектори подальшого розвитку державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг України та його сегментів, зважаючи на інтереси кожного з суб'єктів.

Література

1. Мошенський С.З. Моделі державного регулювання діяльності фінансових установ / С.З. Мошенський // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 90–98.

2. Науменкова С.В. Система регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн : навчальний посібник / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, Університет банківської справи НБУ, 2010. – 170 с.

3. Плиса В.Й. Модель державного регулювання страхового ринку в Україні / В.Й. Плиса // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.10. – С. 209–215

4. Унинец-Ходаківська В.П. Роль державного регулювання на ринку фінансових послуг / В.П. Унинец-Ходаківська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 238–247.

5. Школьник І.О. Реформування фінансового нагляду під впливом економічної рецесії / І.О. Школьник // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 50-60.

6. Бойко А.О. Критерії оцінювання сфери використання страхових компаній в схемних операціях / А.О. Бойко, В.В. Роєнко // Фінансовий простір. – 2015. – № 1. – С. 50-56.

7. Кузьменко О.В. Економіко-математичне забезпечення функціонування перестрахового ринку : монографія / О.В. Кузьменко. – Суми : Університетська книга, 2014. – 430 с.

8. Козьменко О.В. Нові вектори розвитку страхового ринку України : монографія / [О.В. Козьменко, С.М. Козьменко, Т.А. Васильєва ; керівник авт. проекту д.е.н., проф. О.В. Козьменко]. – Суми : Університетська книга, 2012. – 316 с.

9. Річні звіти Нацкомфінпослуг [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/content/richni-zviti-nackomfinposlug.html

References

1. Moshenskyi, S.Z. (2008), "Models of state regulation of financial institutions", *Finansy Ukrainy,* no. 6, pp. 90–98.

2. Naumenkova, S.V. and Mishchenko, V.I. (2010), *Systema rehuliuvannia rynkiv finansovykh posluh zarubizhnykh krain* [Regulating system of finance services markets in foreign countries], tutorial, Tsentr naukovykh doslidzhen NBU, Universytet bankivskoi spravy NBU, Kyiv, Ukraine, 170 p.

3. Plysa, V.Y. (2010), "The model of state regulation of the insurance market in Ukraine", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy,* issue 20.10, pp. 209–215.

4. Unynets-Khodakivska, V.P. (2009), "The role of state regulation of financial services market", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6, pp. 238–247.

5. Shkolnyk, I.O. (2010), "Reforming financial supervision under slowdown in economic growth, *Finansy Ukrainy,* no. 3, pp. 50-60.

6. Boiko, A.O. and Roienko, V.V. (2015), "Evaluation criteria scope of insurance companies in circuit operations", *Finansovyi prostir,* no. 1, pp. 50-56.

7. Kuzmenko, O.V. (2014), *Ekonomiko-matematychne zabezpechennia funktsionuvannia perestrakhovoho rynku* [Economic-mathematical support of functioning of the reinsurance market], Universytetska knyha, Sumy, Ukraine, 430 p.

8. Kozmenko, O.V., Kozmenko, S.M. and Vasylieva, T.A. (2012), *Novi vektory rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy* [New vectors of development of the insurance market of Ukraine], monograph, Universytetska knyha, Sumy, Ukraine, 316 p.

9. The official website of the National Financial Services Commission, Annual reports of the National Financial Services Commission, available at: http://nfp.gov.ua/content/richni-zviti-nackomfinposlug.html (access date December 05, 2016).

УДК 631.1

Боронос В.Г.,
д.е.н., професор, професор кафедри економіки та БА
Пронікова Ж.С.,
аспірант*
Сумський державний університет

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ ПРОЦЕСІВ СПОЖИВАННЯ

Boronos V.H.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of economic and business administration
Pronikova Zh.S.,
graduate student
Sumy State University

ANALYSIS OF MAJOR ENVIRONMENTAL, SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF CONSUMPTION PROCESSES

Постановка проблеми. В умовах постійного зростання чисельності населення світу та динамічного розвитку світової економіки відбувається і зростання обсягів споживання товарів та послуг. Споживання є ключовим та невід'ємним елементом функціонування будь-якої економічної системи. Зростання споживчого попиту зазвичай призводить до розвитку економіки та, відповідно, покращання соціальних стандартів якості життя населення. При цьому спостерігаються «перекоси»: одні групи населення забезпечені якісною продукцією з надлишком, а інші знаходяться в умовах гострого дефіциту та вимушені споживати продукцію низької якості, що формує передумови підвищеного еколого-економічного ризику майбутнім поколінням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблема є складною, оскільки формувалася століттями внаслідок постійного економічного та соціального розвитку населення. Для її розуміння необхідний комплексний підхід, який поєднує традиції, соціальні, економічні та інші аспекти суспільств.

Дослідженням особливостей споживання займались такі видатні вчені: Ж. Бодрійяр [1], Р. Інглхарт [2], Е. Фромм [3], О. Добридень [4], Дж. Рітцер [5], К. Поппер [6], однак вирішення проблеми покращення якості життя людського капіталу шляхом забезпечення соціально-економічної безпеки процесів споживання було висвітлено недостатньо.

Постановка завдання. Метою дослідження є соціо-еколого-економічний аналіз особливостей процесів споживання в суспільних групах в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільство споживання – це сукупність суспільних відносин, які характеризуються масовим споживанням матеріальних благ і формуванням відповідної системи цінностей й установок. Масове споживання виходить за межі потреб для існування людини і є однією з головних рис сучасного суспільства [7].

Для кращого розуміння причинно-наслідкових зв'язків процесів споживання сучасним суспільством доцільно розглянути основні види споживання (рис. 1).

З початку XX століття обсяг видобутку будівельних матеріалів в світі зріс у 34 рази, руд і мінералів – у 27 разів, викопних видів палива – у 12 разів, а біомаси – в 3,6 раза. За розрахунками ООН використання ресурсів до 2050 року може потроїтися. Такі тенденції починають викликати занепокоєння серед світових вчених різних галузей. Зокрема професор кафедри довкілля та суспільства в університеті Ессексу Джулз Претті пропонує відмовитися від використання ВВП як основного індикатора економічного розвитку країн. На його думку, необхідно розробити інші показники, які оцінюють природний капітал – товари та послуги, які природа надає безкоштовно [9].

Однак слід зазначити, що під суспільством споживання ми розуміємо таке суспільство, в якому процеси споживання за обсягом перевищують процеси створення доданої вартості.

Як відомо, зменшення доходів суттєво змінює структуру споживання, тому особливу соціо-еколого-економічну небезпеку становить бездумне споживання для територій з низьким рівнем життя. Для суспільства споживання важливим стає задоволення потреб за будь-яких умов, навіть якщо таке споживання завдає шкоди навколишньому середовищу чи власному здоров'ю.

---

* *Науковий керівник: Боронос В.Г. – д.е.н., професор*

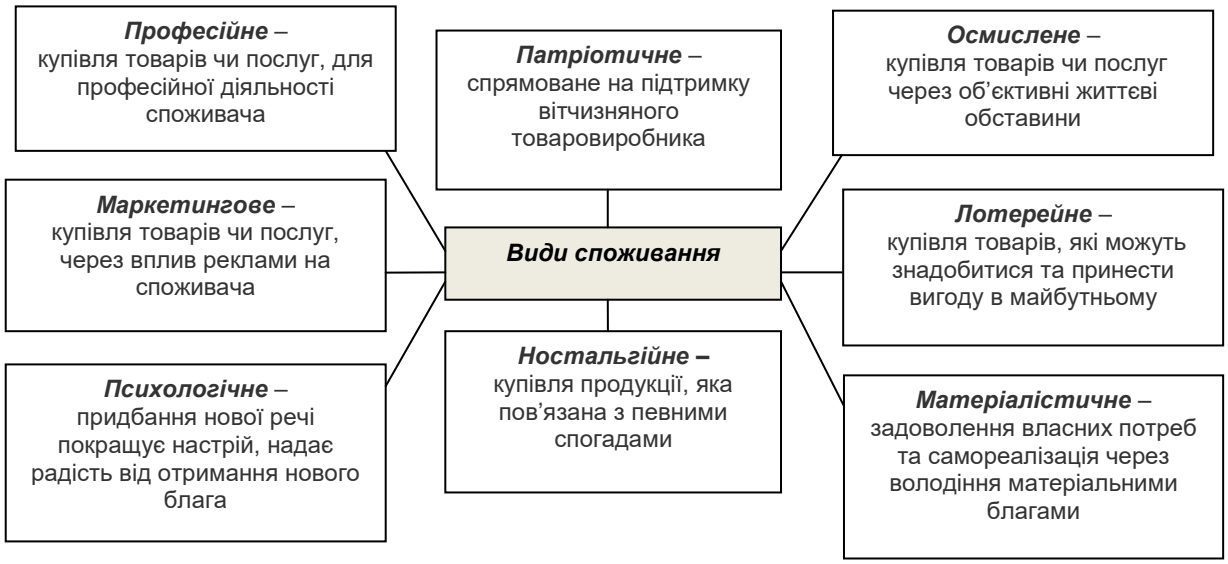

Рис. 1. Види споживання

Джерело: [8]

Розвинуті країни з високим рівнем життя з метою збереження власного людського капіталу та екологічної безпеки розробили чіткі механізми контролю якості продукції, особливо імпортної. Тому останнім часом широкого розповсюдження набуває явище «екологічного колоніалізму», яке проявляється в експлуатації природних ресурсів інших країн, винесення «брудних» виробництв у ці країни, захоронення на їх територіях токсичних та радіоактивних відходів, експорт неякісної дешевої продукції з метою отримання прибутку.

На жаль, для України проблема споживацького стилю життя населення є також надзвичайно актуальною та має свої особливості. Високий рівень імпортозалежності внутрішнього товарного ринку виступає головною загрозою для забезпечення еколого-економічної безпеки нашої країни. Особливо занепокоєння викликає якість китайської продукції. Європейська комісія опублікувала список товарів, які становлять значну загрозу для споживачів та навколишнього середовища, з них 60% - китайського виробництва [10].

Розглянувши товарну структуру китайського імпорту в Україну у 2014 році, слід зазначити, що майже 18,6% у загальному обсязі становлять полімерні матеріали та 8,5% - продукція хімічної промисловості [11].

Вітчизняний товарний ринок занадто насичений полімерною продукцією. У результаті стрімко зростають обсяги небезпечного сміття, яке накопичується на сміттєвих полігонах, стихійних смітниках, лісонасадженнях, водоймах та у природних умовах руйнується 80-100 років. Дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених свідчать, що саме полімери та пластик є одним з найнебезпечніших та найбільш наближених джерел забруднення до середовища існування людини.

Критичною в Україні є проблема утилізації автомобілів. Через високу вартість обладнання автомобільний пластик не приймають для його рециклінгу в Україні. Все це підсилюється зростанням імпорту в Україну застарілих автомобілів. Таким чином, ми самі сприяємо розвитку екологічного колоніалізму по відношенню до України, збільшуючи ризик перетворення її території на світовий смітник.

Відомо, що головним багатством окремої нації є її людський та природний капітал. Основу людського капіталу складає здоров'я населення, стан якого значною мірою залежить від продуктів харчування. В умовах екстенсивного програмування біотехнологій й активного створення генетично модифікованих організмів найбільш актуальним є контроль за продуктами харчування. Така система має базуватися на молекулярній, мікробіологічній та гігієнічній експертизах продуктів харчування як на етапі виготовлення продукції, так і на етапі її обороту.

Існує небезпека зараження середовища існування безконтрольними самовідновлюваними нанороботами. Це обумовлює розроблення принципів нової імунології штучних мікроорганізмів. Таким чином, для забезпечення здорового середовища існування необхідно здійснити розробку інформаційних систем, що охоплюють усі синергетичні впливи негативних факторів в усіх природних сферах. Таке забезпечення має виражатися в конкретних фінансових розрахунках та відповідати Європейським інституціонально-правовим реаліям [12].

Для зменшення неякісних товарів імпортного виробництва в Україні використовується сертифікація та стандартизація, однак через низький рівень доходів нашого населення та високу корумпованість країни існує безліч схем для легального ввезення неякісного дешевого імпорту.

У зв'язку з розвитком ринкових відносин в Україні останнім часом активно розвивається інтернет-бізнес. Оскільки торгівля відбувається на віртуальному ринку, якість та безпечність пропонованої продукції для споживача та навколишнього середовища перевірити практично неможливо, що підсилює соціо-еколого-економічну небезпеку в країні.

Також важливим завданням є контроль інформаційного простору з метою зниження рівня інформаційного забруднення. На фоні занепаду духовності, насаджування стандартів життя засобами масової інформації відбулася зміна моделей споживання. Реклама формує бажання, моду, норми поведінки, інтереси, духовні цінності. Внаслідок цього сформувався новий тип людини, для якої споживання це вже не процес задоволення базових потреб, а її самореалізація через володіння матеріальними благами. Тому рекламу необхідно перевіряти на предмет нейролінгвістичного програмування (НЛП), яке поєднує найбільш ефективні психологічні моделі і технології впливу на споживачів.

Сьогодні споживач почуває себе у безпеці, оскільки до кінця не розуміє кінцевих наслідків надмірного споживання, які проявляються лише через десятки років. Але суспільство, яке функціонує у парадигмі споживацького підходу до життя не спроможне передати майбутнім поколінням ні духовні цінності, ні збережене навколишнє середовище.

На нашу думку, проблема суспільства споживання в Україні може бути вирішена через чіткі механізми контролю якості продукції, особливо імпортної, та через самообмеження потреб. В сьогоднішніх умовах через низький рівень доходів нашого населення адміністративні заходи впливу на ринкову систему реалізувати складно. Тому ми вважаємо, що необхідно будувати духовно-інтелектуальне суспільство з новим мисленням та цінностями. Шлях до такого суспільства лежить через екологічну освіту та виховання.

Екологічна освіта має базуватися на таких принципах:

- масштабність – розповсюдження екологічної освіти на громадян всіх категорій, вікових груп і сфер діяльності;
- комплексність – навчання має базуватися на основі розкриття причинно-наслідкового зв'язку у системі «людина-природа»;
- неперервність – передбачає, що на кожному етапі розвитку особистості відбувається поглиблення і доповнення екологічних знань;
- функціонального призначення – кожен етап повинен забезпечувати виконання поставлених завдань, якщо ж вони не виконуються, то перехід на наступний рівень вже не дасть бажаного ефекту від екологічної освіти.

Проаналізувавши дію цих принципів в Україні, ми прийшли до висновку, що на різних етапах екологічна освіта має свої проблеми (рис. 2).

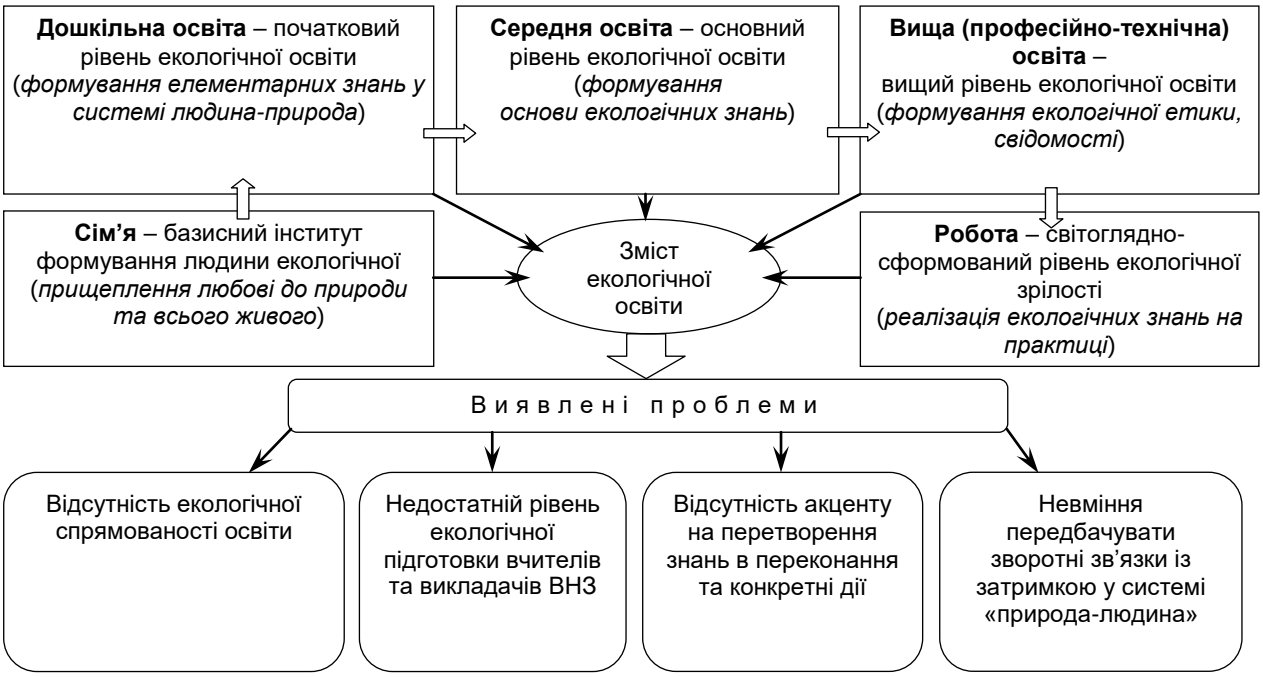

Рис. 2. Етапи формування та проблеми реалізації екологічної освіти в Україні
Джерело: [13]

Кожному етапу екологічної освіти відповідає певний рівень екологічної зрілості. На жаль, але для більшості громадян України він залишається початковим та основним. На кожному з рівнів перехід

від елементарних екологічних знань, уявлень дошкільного рівня до їх глибокого усвідомлення і практичної реалізації майже не відбувається.

Відомо, що навчати важко, ще важче перетворити знання в переконання, але найскладніше зробити так, щоб переконання стали нормою життя. Те, що людина знає, усвідомлює і безпосередньо робить не співпадає. Особливу небезпеку становить розрив між екологічними знаннями та екологічною поведінкою. Тому екологічне виховання має набагато складніший зміст. Саме йому належить провідне місце серед складових принципів створення фундаменту екологічної безпеки України. Дієвість екологічного виховання залежить від узгодження всіх його напрямків, елементів та засобів, комплексності, безперервності.

Висновки з проведеного дослідження. В сучасних умовах розвитку суспільства спостерігаються «перекоси»: одні групи населення забезпечені якісною продукцією з надлишком, а інші знаходяться в умовах гострого дефіциту та вимушені споживати продукцію низької якості, що формує передумови підвищеного еколого-економічного ризику майбутнім поколінням. Низький рівень доходів в Україні сприяє розвитку екологічного колоніалізму по відношенню до нашої держави, збільшуючи ризик перетворення її території на світовий смітник. Через високу корумпованість країни та бажання кожного отримати максимальний прибуток в ієрархії цінностей соціо-еколого-економічна безпека населення посідає останнє місце. Тому необхідно будувати нове суспільство. Тільки духовно-інтелектуальне суспільство розуміє, що за безмежне споживання та екодеструктивну поведінку сьогодні будуть платити майбутні покоління, а тому обмежує свої потреби. Шлях до такого суспільства лежить через формування екологічної свідомості та розвиток інтелектуального капіталу.

Література

1. Бодрийяр Ж. Общество потребления / Жан Бодрийяр. – М. : Изд-во «Республика», 2006. – 180 с.
2. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглхарт [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sociology.mephi.ru/docs/polit/html/ingl.htm
3. Фромм Э. Величие и ограниченность теории Фрейда / Э. Фромм. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 2000. – 448 с.
4. Добридень О.В. Методологічні підходи до аналізу суспільства споживання / О.В. Добридень // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2012. – № 49. – С. 257–266.
5. Ритцер Дж. Современные социологические теории. – 5-е изд. / Джордж Ритцер. – СПб: Питер, 2002. – 688 с.
6. Карл Поппер. Відкрите суспільство та його вороги / Карл Поппер ; перекл. з англ. О. Буценка. – К. : Основи, 1994. – Том 2. – 494 с.
7. Матеріал з вільної енциклопедії Вікіпедії : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki
8. Євтушевська О.В. Основні види споживання та його влив на природно-ресурсний потенціал / О.В. Євтушевська // Ефективна економіка. – 2014. – № 11. – С. 66–74.
9. Decoupling Natural Resource Use and Environmental Impacts from Economic Growth / UNEP. – 2011. – 174 p
10. ЄС назвав китайські товари найнебезпечнішими для споживачів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tsn.ua/groshi/yes-nazvav-kitaiski-tovari-nainebezpechnishimi-dlya-spozhivachiv.html
11. Офіційний сайт посольства України в КНР та в Монголії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/trade
12. Тархов П.В. Эколого-экономические проблемы биобезопасности питьевой воды / П.В. Тархов, А.М. Кругляк, А.М. Маценко // Методологические проблемы изучения, оценки и регламентации биологических факторов в гигиене окружающей среды: тезисы конференции. – Москва, 2009. – С. 298-300.
13. Мельник О. І. Наукові підходи до удосконалення мотивації екологічно спрямованої діяльності / О.І. Мельник, О.М. Маценко, Ж.С. Пронікова // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 3. – С. 58–65.

References

1. Baudrillard, J. (2006), *Obschestvo potrebleniya* [Consumer society], Izd-vo "Respublika", Moscow, Russia, 180 p.
2. Inglehart, R.F. (1997), **"**Postmodern: changing values and changing society**",** available at**:** http://sociology.mephi.ru/docs/polit/html/ingl.htm (access date September 01, 2016)**.**
3. Fromm, E. (2000), *Velichiye i ogranichennost teorii Freyda* [Greatness and limitations of Freud's theories], Izdatelstvo ACT, Moscow, Russia, 448 p.
4. Dobryden, O.V. (2012), "Methodological approaches to the analysis of consumer society", *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, no. 49, pp. 257-266.

5. Ritzer, G. (2002), *Sovremennyie sotsiologicheskie teorii* [Modern Sociological Theory], Izdatelskiy dom “Piter”, St.-Petersburg, Russia, 688 p.

6. Popper, K. (1994), *Vidkryte suspilstvo ta yoho vorohy* [The Open Society and Its Enemies], Translated by O.V. Butsenko, Osnovy, Kyiv, Ukraine, Vol. 2, 494 p.

7. “Consumer Society” (2016), available at: https://uk.wikipedia.org/wiki (access date September 01, 2016).

8. Yevtushevska, O.V. (2014), “The main types of consumption and its impact on the natural resource potential”, *Efektyvna ekonomika,* no. 11, pp. 66-74.

9. Decoupling Natural Resource Use and Environmental Impacts from Economic Growth (2011), UNEP, 174 p.

10. “The EU has called the most dangerous Chinese goods to consumers” (2016), available at: https://tsn.ua/groshi/yes-nazvav-kitaiski-tovari-nainebezpechnishimi-dlya-spozhivachiv.html (access date September 01, 2016).

11. Official website of the Embassy of Ukraine in China and Mongolia, available at: http://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/trade (access date April 01, 2016).

12. Tarkhov, P.V., Kruglyak, A.M. and Matsenko, A.M. (2009), “Ecological and economic problems of biosafety drinking water”, *Metodologicheskiye problemy izucheniya, otsenki i reglamentatsii biologicheskikh faktorov v gigiyene okruzhayushchey sredy* [Methodological problems of research, evaluation and regulation of biological factors in the environmental health], Moscow, Russia, pp. 298-300.

13. Melnyk, O.I., Matsenko, O.M. and Pronikova, Zh.S. (2012), “Scientific approaches to improving the motivation of environmentally oriented activity”, *Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky,* no. 3, pp. 58-65.

УДК 338. 439

Карп І.М.,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії
Тернопільський національний економічний університет

ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА

Karp I.M.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of economic theory
Ternopil National Economic University

GLOBAL FOOD SECURITY AND THE PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF THE FOOD MARKET

Постановка проблеми. Початок XXI ст. ознаменувався зміною пріоритетів світового економічного розвитку, в основу якого було покладено потреби та інтереси людини. Відтак, уся система ринкових відносин змушена була відійти від головної мети – отримання прибутку, та перейти до нового формату - синергія економіки, соціальної складової, екологічної. Така зміна парадигми розвитку торкнулася усіх сегментів світового ринку, та передусім ринку продовольства.

Суттєва роль ринку у забезпеченні продовольчими товарами всього суспільства полягає у визначенні його стратегічного значення для підтримки соціального та економічного добробуту країн, адже доступ людства до продовольства безпосередньо впливають на загальноекономічну та соціальну стабільність. Рівень забезпечення продуктами харчування зазвичай залежить від різноманітних факторів як внутрішнього походження, так і зовнішнього. Сюди можна включити перш за все ключовий фактор платоспроможності кожного індивіда, стабільність вітчизняного виробництва продуктів харчування, зовнішньо-торгівельну активність країн, кон’юнктуру світового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного забезпечення та використання продуктів харчування на сьогодні гостро постали перед усім людством. Питання сутності глобального ринку продовольства привертає значну увагу багатьох дослідників. Найбільшого відображення дана проблематика віднайшла у працях таких науковців, як: Бочарова Ю.Г., Звягінцева О.Б., Кернасюк Ю. В., Лузан Ю.Я., Постоєнко К. І., Резнікова О.С., Супрун О.М., Шпикуляк О.Г. та інших вчених. Віддаючи належне як вітчизняним, так і зарубіжним дослідникам, зауважимо, що

дослідження питань проблематики забезпеченості людства продовольством не можна назвати вичерпним. Зокрема не повністю розкрито питання щодо особливостей функціонування продовольчого ринку, викорінення поняття голоду як такого.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення аспектів актуальності продовольчої безпеки для всього людства і обґрунтування особливостей функціонування та перспектив подальшого розвитку продовольчого ринку в умовах глобалізації.

Забезпечення людства продовольством є необхідною умовою для створення наступного людського капіталу в будь-якій країні, і право на достатнє і доступне харчування є міжнародним визнаним правом людини. Але у світі скорочення масштабів бідності, нестача продовольства зберігається ще досі. Близько 3 млрд людей, а це приблизно половина людства, недоїдають, або ж їм не вистачає поживних речовин. З більш ніж 6 млрд людей, які живуть сьогодні у світі, за оцінками Організації Об'єднаних Націй [1], практично 1 млрд людей страждають від хронічного голоду, страждають від нестачі вітамінів, нестачі поживних речовин та інших форм недоїдання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під впливом глобалізаційних процесів відбувся перехід ринку як загалом, так і продовольчого у нові організаційні форми, зокрема від простого типу - на зразок стихійного місця обміну - він перетворився в організовану площадку торгівлі із сучасними комп'ютерними технологіями. Тому відповідно змінилися його сутнісні характеристики та функціональне призначення, враховуючи загострення соціальних проблем у світі, диференціацію країн за рівнем економічного розвитку.

Виникнення та поступова трансформація продовольчого ринку в організований має об'єктивну основу, адже з огляду на суспільний поділ праці люди прагнули задовольнити базові потреби. Саме тому харчування, а відтак і доступ до продуктів харчування, є основою розвитку людини та забезпечує формування здорової та сильної нації. Продовольчий ринок еволюціонує разом із розвитком людської цивілізації, її потребами, інтересами, можливостями. Разом з тим, в основі розвитку продовольчого ринку важливу роль відіграє забезпечення учасниками власних інтересів. Водночас, на сьогодні ринок дає можливість як вільного конкурентного обігу, так і захист інтересів конкретного товаровиробника [2]. Саме тому науковці визначають цей ринок як один із найбільш динамічно зростаючих.

Важливою передумовою таких процесів вважаємо природню обмеженість виробничих можливостей людини, адже попри технічний прогрес людина здатна виробити лише обмежену кількість певних благ, окрім того у світі присутня вичерпуваність факторів виробництва.

Аналіз теоретичних підходів до розуміння сутності ринку продовольства вказує на існування різних підходів, позицій, проте основним об'єктом обміну залишаються продукти харчування. Так, згідно із визначенням, наведеним в енциклопедичному словнику [3], *продовольчий ринок* – це система економічних відносин між виробниками, споживачами і посередниками, яка складається у сфері обміну з приводу організації та купівлі-продажу продуктів харчування.

Трактують *продовольчий ринок* і як систему соціально-економічних відносин суб'єктів господарювання, якими є виробники, споживачі, суб'єкти ринкової інфраструктури з приводу формування пропозиції та попиту на продовольчі товари [4]. На такому ринку ключові поняття - попит, пропозиція і ціна - виступають основоположними механізмами координації у царині виготовлення товарів і їх розподілу серед споживачів [5].

Враховуючи те, що продовольчий ринок організований за законами товарного виробництва і обігу, він виступає як сукупність відносин товарного і грошового обміну [6]. Особливістю такого типу ринку є те, що попит на продукти харчування задовольняється не тільки за рахунок зростання виробництва продукції, а має тенденцію до формування його в умовах низької платоспроможності населення. Фактично споживання продовольства не здатне досягти оптимального рівня раціональних фізіологічних норм. Суб'єкти ринку – сільськогосподарські підприємства – організовують діяльність в умовах вкрай незадовільної матеріально-технічної бази, не достатньо розвиненої інфраструктури ринку, загострення соціокультурних питань, неефективних методів державного регулювання [5].

Розглядаючи продовольчий ринок через призму його функцій, зазначимо, що він об'єднує сільськогосподарські підприємства, котрі виробляють продукцію, яка має кінцевого покупця без переробки або служить сировиною для підприємств харчової промисловості [7].

Незважаючи на різні підходи до трактування сутності продовольчого ринку, усі дослідники єдині в одному: завдання такого ринку - це забезпечення людства доступними і якісними продуктами харчування. В процесі дослідження поставленої проблеми виявлено відсутність серед дослідників єдиного трактування поняття "продовольчі товари". У загальному під цим поняттям розуміють ті товари, які є харчовими продуктами, придатні для споживання у натуральному або переробленому вигляді, включаючи біологічно активні добавки.

Існує широкий спектр класифікаційних ознак продовольчих товарів, за якими вони поділяються на класи і групи. За традиційними підходами вони поділяються на основні чотири комплекси: "Допоміжні товари", "Товари рослинного походження","Товари тваринного походження" та "Об'єднані товари". В свою чергу кожен комплекс має свої групи та підгрупи, основним з яких є: у 1- ій групі: харчові добавки, натуральні покращувачі, консистенції; у 2-ій зерномучні, плодоовочеві, цукор,

кондитерські товари, рослинні масла; у 3-ій молочні, м'ясні, рибні, яйця і яйце продукти; і у 4-ій - продукти дитячого харчування, харчові концентрати.

При класифікації продовольчих товарів виділяють три ознаки: *торгівельну*: хлібобулочні, кондитерські, плодоовочеві, молочно-масляні, м'ясні, рибні, яєчні, вино-горілчані, харчові жири, тютюнові вироби; *гастрономічну:* сири, молочні продукти, ковбаси, м'ясна кулінарія, копченості, консерви, алкогольні напої *та бакалійну:* чай, кава, цукор, сіль, прянощі, сушені плоди, крохмаль, борошно, крупи, макаронні вироби, дріжджі, гриби.

За видом продукції і поведінкою суб'єктів *ринок продовольчих товарів* поділяють на: продовольчий ринок *сировинних товарів,* продовольчий ринок товарів високого ступеня *переробки*, продовольчий ринок *з однорідною продукцією* з низьким ступенем переробки, продовольчий *сервісний ринок* [8].

Класифікація продовольчих товарів є важливою для вивчення широкого асортименту продовольчих товарів, вирізняє їх загальні властивості і відмінності, допомагає правильно організувати їх зберігання і складування, реалізацію і транспортування, дає орієнтири для розпізнавання споживчих властивостей нових продуктів.

У світовій практиці загальноприйнятою є класифікація FAO (*Food and Agriculture Organization*), згідно якої до продовольства належать наступні групи товарів (у розділах SITC – Стандартної міжнародної торговельної класифікації) [9]:

0 – харчові продукти та живі тварини (живі тварини; м'ясо та м'ясопродукти; молочні продукти та яйця; риба (не морські ссавці); ракоподібні, молюски та водяні безхребетні і заготовки з них; зернові та продукти з них; овочі та фрукти; цукор, вироби із цукру та мед; кава, чай, какао, прянощі та продукти з них; корм для худоби (крім немелених зернових); різні харчові продукти та препарати);

1 – напої та тютюнові вироби;

4 – тваринні та рослинні масла і жири;

частково розділ 22 – насіння, олія, масло горіхів і масла ядра.

Основною проблематикою на сьогодні у класифікаційній структурі продовольчого ринку є просторова. Загалом за ознакою *простору дії* виділяють [10] - *місцевий ринок продовольства* (локальний ринок обмеженої території), *регіональний ринок продовольства* (ринок, що охоплює значну частину території країни, наприклад, Західної України), *національний ринок продовольства* (охоплює всю території країни), *світовий ринок продовольства* (охоплює всю планету), у тому числі й *міжнародний регіональний ринок продовольства* (зокрема, загальноєвропейський чи ринок Євросоюзу). За територіальною ознакою розрізняють: *внутрішній ринок і зовнішній ринок продовольства*.

Функціонування будь-якого ринку потребує наявності розвиненої системи засобів, що забезпечують здійснення обміну між його *суб'єктами* - інфраструктурою ринку. Головне призначення інфраструктури ринку - забезпечити цивілізований характер діяльності ринкових суб'єктів [11].

Основними суб'єктами продовольчого ринку є домашні господарства, бізнес (підприємці) та уряд. Оскільки є безліч учасників ринку, то й узгодити їх інтереси на ринку дуже складно. Разом з тим інфраструктура ринку залишається важливою умовою його розвитку, адже у більшості країн світу саме її нерозвинутість унеможливлює повноцінне залучення до глобального продовольчого ринку. За таких умов проблема забезпечення людства продовольством залишається однією із невирішених.

Глобальні проблеми продовольчого ринку сьогодні можна охарактеризувати як сукупність соціоприродних проблем, вирішення яких забезпечить у майбутньому прогрес людства та збереже цивілізації. Проблеми є динамічними, вони утворюються об'єктивно, як сталий чинник розвитку людства. Потребують для свого вирішення об'єднаних зусиль всієї спільноти. 16 жовтня по цілому світі відзначається Всесвітній день продовольства. Це дає можливість зміцнювати національну і міжнародну солідарність у боротьбі з голодом, недоїданням і злиднями.

Загалом глобальні проблеми сьогодення умовно поділяють на дві групи: поглиблення нерозумінь людини і природи (продовольчі, екологічні, енергетичні тощо); взаємозв'язки та взаємовідносини між людьми (проблема демографії тощо).

Тому, впродовж останніх років все більша увага дослідників і міжнародних організацій привернута до проблем забезпеченості продовольством, адже достеменно не відомо, яку кількість населення спроможна ресурсно прогодувати планета. Тим більше, що понад дві третини людства постійно відчувають нестачу продовольства [12]. Часто продукти харчування є не калорійними і до того ж мають нераціональну структуру (низький вміст вітамінів і білків тваринного походження). Для XXI ст. характерними є нестача продовольства та невисока його якість, нераціональний вміст поживних речовин (мікроелементів, вітамінів, білків). Згідно даних, наведених Всесвітньою організацію охорони здоров'я (ВООЗ), близько половини світового населення як у бідних, так і у багатих країнах страждає від неправильного та ще й мінімального харчування. Приблизно 2 млрд осіб у світі, що харчуються достатньо нормально, потерпають від нестачі вітамінів і мінеральних речовин. А у країнах, що розвиваються, близько 800 млн осіб хронічно голодують. Інша сторона - харчові аномалії та огрядність людей виступають новим проявом продовольчої проблеми, особливо у розвинених країнах [13].

Світ надалі все більше стикається із потенційною кризою в плані продовольчої безпеки. І таке завдання полягає в тому, щоб забезпечити постійно зростаюче світове населення із стійкими,

безпечними, поживними, доступними і високоякісними продуктами, при цьому використовуючи менше землі в контексті глобальної зміни клімату, екології та скорочення ресурсів [14]. Продовольча безпека існує тоді, коли всі люди мають доступ до достатньої кількості безпечної, поживної і недорогої їжі, щоб забезпечити основу для активного і здорового життя. А падіння рівня ґрунтових вод, ерозії ґрунтів та підвищення температури ускладнюють базові умови для того, щоб прогодувати постійно зростаюче населення. В результаті, контроль орних земель і водних ресурсів переміщається в центр уваги у світовій боротьбі за продовольчу безпеку [15].

Міжнародна організація Oxfam [16] стверджує, що на сьогодні 12 мільйонів осіб відчувають гостру потребу у продовольстві, чистій воді і базовій санітарії. Неминуча загибель людей у масовому масштабі - це є дуже реальна небезпека. І криза буде тільки погіршуватися найближчим часом, особливо для сільських місцевостей.

Недоїдання, зростання чисельності населення і зростання доходів населення – поряд зі зміною клімату та дефіциту води – разом створюють серйозні проблеми для досягнення глобальної продовольчої безпеки [17].

На сьогодні у світі склалася парадоксальна ситуація, коли продовольства виробляється достатня кількість, а от його географія виробництва далеко не збігається з географією споживання. Так, наприклад, країни Північної Америки і Західної Європи мають надлишок продовольства, але країни, що розвиваються, передусім африканські, не мають можливості для його закупівлі у достатній кількості.

Згідно підрахунків учених, у сучасних умовах під сільськогосподарськими культурами загалом на Землі використовуються 1,5 млрд га, або 10-11 % всієї суші. Якщо брати до уваги з пасовищами і лугами, людина використовує 23-30% суші, а з продуктивними лісами - більше 50%. Відтак, малопродуктивно використовуються і перебувають у несприятливих кліматичних умовах приблизно 50% всієї поверхні суші. Щорічно до 7-8 млрд га родючих земель через високу експлуатацію втрачають свої репродуктивні властивості. Останніми роками площа земельних ресурсів, що припадає на одну людину, скоротилася на 2%, а площа продуктивних угідь – досягла рівня 6-7%. Дефіцит основних відновлюваних ресурсів, необхідних людству для підтримки його нормальної життєдіяльності, постає щораз наполегливіше і гостріше. Найважливіші відновлювані ресурси сучасності наближаються до своєї межі, хоча їх використання здійснюється досить нерівномірно [18].

Це все обумовлене темпами зростання кількості населення у порівнянні з виробництвом продовольчих товарів, скороченням запасів прісної води та площ орних земель, які є вкрай необхідними для вирощування продукції сільського господарства.

Так, за даними FAO Statistical Pocketbook 2015, чисельність населення у світі у 1990 р. становила 5320,8 млн, у 2000 р. – 6127,7 млн, а вже у 2014 – 7243,8 млн осіб [19]. Згідно прогнозів, населення світу зростатиме і до середини століття досягне 9 мільярдів.

З огляду на те, що глобальні проблеми людства торкаються усіх країн, то успішне їхнє розв'язання можливе тільки за умови зосередження спільних зусиль країн, суспільства не лише на регіональному, а й на світовому рівнях [20].

Так, у боротьбі із голодом протягом останніх років спостерігається позитивна динаміка, але все ж таки значна кількість людства не має необхідного продовольчого запасу для ведення активної і здорової життєдіяльності. За оцінками FAO, у 2014–2016 рр. близько 795 млн людей страждали від недоїдання (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка осіб, що страждають від недоїдання

Кількість (млн) і частка (%) осіб, що недоїдають								
	200-2002 рр.		2005-2007 рр.		2010-1012 рр.		2014-2016 рр.	
	млн.	%	млн.	%	млн.	%	млн.	%
Світ	929.6	14.9	942.3	14.3	820.7	11.8	794.6	10.9
Розвинені країни	21.2	5.0	15.4	5.0	15.7	5.0	14.7	5.0
Країни, що розвиваються	908.4	18.2	926.9	17.3	805.0	14.1	779.9	12.9
Азія	636.5	17.6	665.5	17.3	546.9	13.5	511.7	12.1
Африка	210.2	25.4	213.0	22.7	218.5	20.7	232.5	20.0
Латинська Америка і Карибський басейн	60.4	11.4	47.1	8.4	38.3	6.4	34.3	5.5
Океанія	1.3	16.5	1.3	15.4	1.3	13.5	1.4	14.2

дані за 2016 рік є попередніми

Джерело: складено автором за даними FAOSTAT Food and Agriculture Organization of the United Nations FAOSTAT / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://faostat3.fao.org/faostat-gateway/go/to/download/FB/FBS/E.

Завдяки частковому досягненню Цілей розвитку тисячоліття, частка населення, яке недоїдає або ж поширеність недоїдання частково скоротилася з 14,9% у 2000-2002 рр. до 10,9 % у 2014-2016 рр., що вказує на позитивну тенденцію. Переважна більшість голодуючих проживає в регіонах, що розвиваються, де за оцінками у 2014-2016 рр. недоїдали 780 млн людей.

Зважаючи на регіональний розподіл осіб, що недоїдають, очевидно, що найбільш надійний напрямок вирішення глобальної продовольчої проблеми – це зростання виробництва продуктів харчування в країнах Азії, Африки і Латинської Америки.

В країнах, що розвиваються, кількість людей, які споживають не достатню кількість продовольства для ведення здорового та активного життя знизилося до 12,9 % (наприкінці XXI цей показник становив 23,3 %) [21].

За моніторингом FAO - 72 з 129 країн досягли Цілей розвитку тисячоліття щодо скорочення вдвічі частки населення, що недоїдає, до 2015 року. 29 країн перевищили показники, встановлені на Всесвітньому продовольчому саміті 1996 р.

Генеральний директор ФАО Жозе Граціану да Сілва озвучив нову перспективу завдань розвитку – повинно бути сформовано покоління “нульового голоду”. Тому таке поняття як голод має відійти в історію, і міжнародні організації, передусім FAO, мають докласти максимум зусиль для підтримки розвитку продовольчого ринку та забезпечення доступу до нього країн, що розвиваються [22].

На боротьбу із голодом потрібно мобілізувати значну кількість ресурсів, і в першу чергу у виробництво продукції сільського господарства. Іншими словами, в період з 2016 по 2030 рік необхідними будуть додаткові ресурси у розмірі в середньому 265 млрд дол. США на рік, що складе 0,3% прогнозованих на зазначений період світових доходів. Ці ресурси повинні бути спрямовані на поліпшення становища бідних верств населення.

Висновки з проведеного дослідження. Сьогодні поняття продовольчої безпеки повинно розглядатися у більш широкому контексті, ніж просто надання людям достатньої кількості калорій з продуктами харчування, для того щоб продовжувати жити далі, але й виробити для людства достатньо поживних речовин для оптимального здоров’я [23].

Однак, за останні 15 років у світі спостерігається позитивна тенденція щодо зменшення кількості осіб, які недоїдають, або ж взагалі голодують. Тобто скорочення масштабів голоду уже відчутне. Але, практично 793 млн. людей по всьому світі практично не мають доступу до достатньо раціональних продуктів харчування. Тому світ є ще далеким від досягнення поставленої перед ним мети – викорінення голоду як такого. Глобалізаційні процеси світової економіки є об’єктивними і мають безпосередній вплив на продовольчий ринок.

Література

1. GLOBAL FOOD CRISIS | Global Opportunity Network [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.Globalopportunitynetwork.org/.../global-food-crisis

2. Бочарова Ю.Г. Світовий ринок продовольства: сучасний стан [Електронний ресурс] / Ю.Г.Бочарова. – Режим доступу: http://www.global-national.in.ua/.../1655-bocharova-yu-g-svitovij-rinok-prodovolstva-suchasnij

3. Ринок продовольчий - Економічний енциклопедичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.subject.com.ua/economic/slovnik/

4. Структура ринку продовольчих товарів. THE STRUCTURE [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.global-national.in.ua/archive/7-2015/43.pdf

5.Стан та перспективи розвитку ринків продовольчих товарів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

6. Ринок сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agroua.net/economics/documents/category-122/doc-200/

7. Звягінцева О.Б. Продовольчий ринок: маркетинговий аспект / О.Б. Звягінцева // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2010. – N1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.esteticamente. ru/portal/ Chem_Biol/Vsnau/

8. Поняття ринку продовольчих товарів, його функції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.um.co.ua/11/11-9/11-98211.html

9. Международная стандартная торговая классификация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_34rev4r.pdf.

10. Система і структура ринків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lektsii.net/1-91414.html

11.Структура (види) ринку - Економічна теорія - Навчальні матеріали . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pidruchniki.com /1298010839809/ politekonomiya /struktura_vidi_rinku

12. Глобальні проблеми людства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ttp://www.ukr-tur.narod.ru/ekon/svit/global/globalproblem.htm

13. Глобальні проблеми людства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://www.Ukrmapukrmap.su/uk-g11/1371.html

14. The issue - Global Food Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.foodsecurity.ac.uk/issue/

15. Global Food Security: 10 Challenges - The Globalist [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.theglobalist.com/global-food-security-10-challenges/

16 Food and Agriculture Issues — Global Issues [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.globalissues.org › Issues

17. Food Security - The Problem and its Solutions - Cargill [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cargill.com/corporate-responsibility/food-security/

18. Людство перед глобальними проблемами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pidruchniki. com/1513070836529/.../ lyudstvo_ pered_globalnimi_problemami

19. FAO Statistical Pocketbook, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2015 [Електронный ресурс]. / – Режим доступа: http://www.fao.org/ corp/ statistics

20. Глобальні проблеми людства. Глобалістика [Електронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.geoknigi.com/book_view.phpid=176

21. FAOSTAT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://faostat3.fao.org/faostat-gateway/go/to/download/FB/FBS/E.

22. Food and Agriculture Organization of the United Nations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fao.org/

23. The International Rice Research Institute (IRRI) Agricultural Research - irri.org [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irri.org/

References

1. GLOBAL FOOD CRISIS Global Opportunity Network, available at: www.Global opportunitynetwork. org/.../global-food-crisis (access date November 25, 2016).

2. Bocharova, Yu.H. "The world food market: current situation", available at: http://global-national.in.ua/.../1655-bocharova-yu-g-svitovij-rinok-prodovolstva-suchasnij (access date November 25, 2016).

3. "Food Market – Economic Encyclopedic Dictionary", available at: http://subject.com.ua/economic/slovnik/ (access date November 25, 2016).

4. "The structure", available at: http://global-national.in.ua/archive/7-2015/43.pdf (access date November 25, 2016).

5. "Status and prospects of the food market", available at: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (access date November 25, 2016).

6. "Market of agricultural products and processed products", available at: http://agroua.net/economics/documents/category-122/doc-200/ (access date November 25, 2016).

7. Zviahintseva, O.B. (2010), "Food Market: Marketing Aspects", *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, no. 1, available at: http://www.esteticamente. ru/portal/ Chem_Biol/Vsnau/ (access date November 25, 2016).

8. "The concept of the food market, its functions", available at: http://um.co.ua/11/11-9/11-98211.html (access date November 25, 2016).

9. "Standard international trade classification", available at: http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_34rev 4r.pdf. (access date November 25, 2016).

10. "System and Market Structure", available at: http://lektsii.net/1-91414.html (access date November 25, 2016).

11. "Structure (species) market – Economics", available at: http://pidruchniki.com/1298010839809/ politekonomiya /struktura_vidi_rinku (access date November 25, 2016).

12. "Global problems of humanity", available at: http://ukr-tur.narod.ru/ekon/svit/global/globalproblem.htm (access date November 25, 2016).

13. "Global problems of humanity", available at: http://www.Ukrmapukrmap.su/uk-g11/1371.html (access date November 25, 2016).

14. "The issue – Global Food Security", available at: www.foodsecurity.ac.uk/issue/ (access date November 25, 2016).

15. Global Food Security: 10 Challenges – The Globalist, available at: www.theglobalist.com/global-food-security-10-challenges/ (access date November 25, 2016).

16 Food and Agriculture Issues – Global Issues**,** available at: www.globalissues.org › Issues (access date November 25, 2016).

17. Food Security – The Problem and its Solutions – Cargill**,** available at: www.cargill.com/corporate-responsibility/food-security/ (access date November 25, 2016).

18. "Humanity is facing global challenges", available at: http://pidruchniki. com/1513070836529/.../ lyudstvo_ pered_globalnimi_problemami (access date November 25, 2016).

19. FAO Statistical Pocketbook, (2015), Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, available at: http://fao.org/ corp/ statistics (access date November 25, 2016).
20. Global problems of humanity. Globalistics, available at: geoknigi.com/book_view.phpid=176 (access date November 25, 2016).
21. FAOSTAT, available at: http://faostat3.fao.org/faostat- gateway/go/to/download/FB/FBS/E. (access date November 25, 2016).
22. Food and Agriculture Organization of the United Nations, available at: www.fao.org/ (access date November 25, 2016).
23. The International Rice Research Institute (IRRI) Agricultural Research, available at: www.irri.org/ (access date November 25, 2016).

Рецензент : д.е.н., професор, професор кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету І.О. Іващук

УДК 336

Малярчук О.В.,
аспірант*
Київський національний торговельно-економічний університет

БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Maliarchuk O.V.,
graduate student
Kyiv National University of Trade and Economics

BUDGETARY MACHANIZM OF SUPPORT INNOVATION DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Динамічність процесів глобалізації та перманентні структурні зрушення світової економіки актуалізують проблему підвищення національної конкурентоспроможної, зростання рівня життя і добробуту населення та досягнення довгострокового економічного зростання. Досягти визначених стратегічних пріоритетів державного розвитку в сучасних умовах можливо шляхом утвердження інноваційної моделі розвитку національної економіки. Для України ця проблема є особливо актуальною, оскільки в умовах нестабільного соціально-економічного середовища останніх років перехід до економіки інноваційного типу, яка є орієнтиром для більшості розвинених країн світу – об'єктивна необхідність. Оскільки у регулюванні соціально-економічних процесів держави вагому роль відіграють бюджетні інструменти і важелі впливу, необхідність поглибленого дослідження бюджетного механізму забезпечення інноваційного розвитку суттєво підвищується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання бюджетної політики й бюджетного механізму знайшли своє відображення в роботах таких науковців, як: О.Д. Василик [2], С.І. Юрій [10] Я.В. Цимбаленко [8] та інші. Окремим аспектам стимулювання інноваційної розвитку присвячено численні праці провідних вітчизняних учених-економістів, серед яких значний теоретичний і практичний внесок у дослідженні даної проблематики зробили: Г.О. Андрощук [7], В.М. Геєць, Т.М. Ковальова, М. Крупка [4], Л. Федулова, В.С. Шовкалюк та інші науковці. Зокрема, наукові праці Г.О. Андрощука присвячені проблемам формування інноваційної моделі розвитку й удосконаленню державної інноваційної політики України, В.С. Шовкалюк досліджував особливості функціонування й роль інноваційних кластерів, необхідність розробки держаної технологічної політики інноваційного прориву обґрунтовувала Л. Федулова. Наукові здобутки даних авторів враховані у «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів».

Проте, віддаючи належне результатам проведених наукових досліджень, варто зауважити, що на сьогоднішній день недостатньо висвітленими залишаються окремі питання бюджетного механізму забезпечення інноваційного розвитку та безпосередньої роль його окремих важелів впливу.

* *Науковий керівник: Тарасюк М.В. – д.е.н., професор*

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розкриття теоретико-методологічних засад функціонування бюджетного механізму забезпечення інноваційного розвитку економіки України та визначення напрямів його вдосконалення. Досягнення мети викликало необхідність вирішення наступних завдань: провести аналіз інноваційного середовища в Україні; визначити ступінь впливу окремих важелів бюджетного механізму на інноваційний розвиток; виявити проблеми та обґрунтувати основні напрями їх вирішення, враховуючи світовий досвід. Об'єктом дослідження є бюджетний механізм забезпечення інноваційного розвитку України за останні роки, предметом – ефективність застосування бюджетних важелів регуляторного впливу в контексті стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою бюджетної політики є забезпечення формування державного бюджету як засобу сприяння інноваційному розвитку та раціональній структурній перебудові економіки. Динамічною складовою бюджетної політики, частиною фінансового механізму держави та інструментом регулювання соціально-економічних процесів у суспільстві є бюджетний механізм.

Як зазначає М. Крупка: «бюджетний механізм є сукупність форм, методів, важелів та інструментів використання державного бюджету і впливу на соціально-економічний розвиток» [4, с. 212]. Виступаючи складовою частиною фінансової системи держави, його роль зводиться до виконання двох основних функцій: фінансового забезпечення впровадження інновацій в економіці та посилення керованості процесів державного управління інноваційним розвитком, з метою зростання науково-технічного потенціалу держави на основі створення інноваційних технологій [5].

На сьогоднішній день інноваційне середовище України характеризується недостатньою розвиненістю. На нашу думку, головною перепоною в цьому є значне недофінансування науково-технічної діяльності та відсутність ефективної інноваційної інфраструктури, як наслідок, низькою є інноваційна активність вітчизняних підприємств (рис. 1).

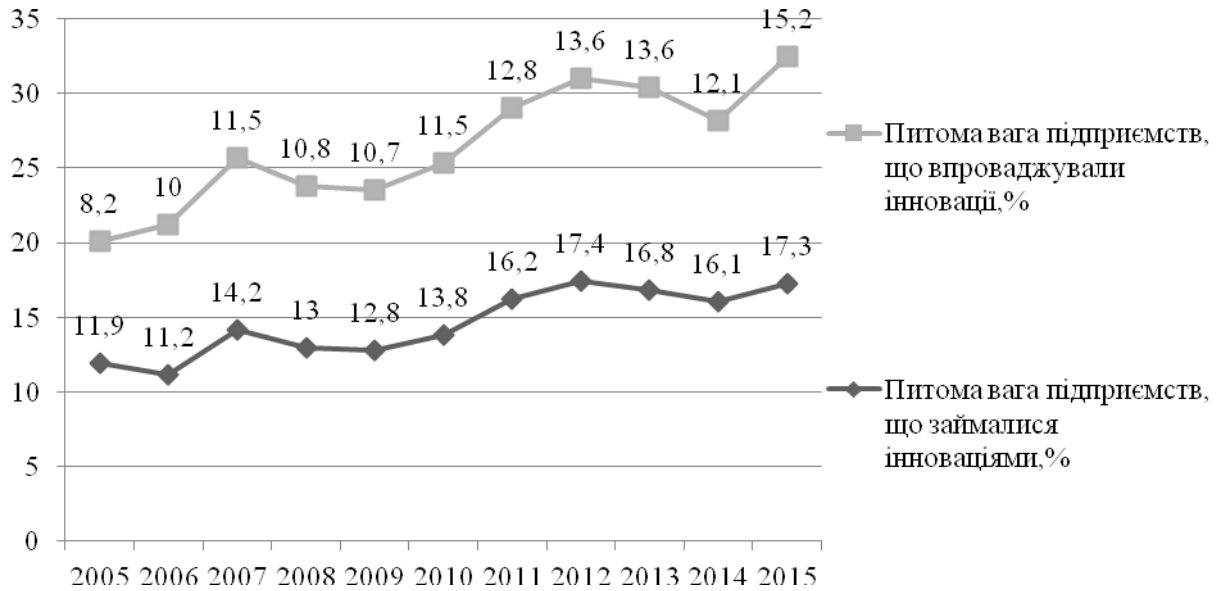

Рис. 1. Показники інноваційної активності підприємств за 2005-2015 роки
Джерело: побудовано автором на основі даних [1]

Наведені дані рис. 1 свідчать про те, що частка підприємств, які впроваджували інноваційні продукти у 2010-2015 роках є нижчою за частку підприємств, що займалися інноваційною діяльністю. Причиною є відсутній попит на науково-технічні розробки з боку держави та приватного сектору, оскільки обсяги державного замовлення на новітні технології є низькими.

Так, питома вага підприємств, що займаються інноваціями серед загальної кількості підприємств України змінювалась наступним чином: з 11,5% у 2010 році відбулося зростання до 13,6% у наступному році. Протягом 2012-2014 років кількість підприємств залишалася стабільною. У 2015 р. інноваційною діяльністю займалися 17,3% підприємств. Впровадження інновацій у 2015 році здійснювали 15,2% інноваційно-активних промислових підприємств, даний показник є найвищим за останні 10 років. Найнижчого значення даний показник досягнув у 2005 р. – 8,2%.

Якщо у 1990 р. в Україні було зосереджено 6,5% світового науко-технічного потенціалу при чисельності населення, яке становило близько 0,1% світового, то на сьогодні ситуація змінилась в гіршу сторону. Як свідчить статистика [2], кількість наукових працівників у 2015 році порівняно з 2005

роком знизилась у 1,6 раза (від 105512 осіб до 63863 осіб у 2015 році). При цьому, більшість науковців протягом останнього десятиліття покидають науку, тоді як у розвинених країнах їх чисельність збільшується щорічно в середньому на 2,5-3,0%.

Розподіл вчених високої кваліфікації не сприяє якісному та ефективному використанню нововведень на виробництві, оскільки, на відміну від розвинених країн, в Україні такі фахівці зосереджені переважно у вузах та науково-дослідницьких інститутах, а не в промисловості, де інновації знаходять своє практичне застосування. Тому, питома вага підприємств в Україні, що займаються інноваціями є досить незначною.

За даними Державної служби статистики, що наведені у табл. 1, загальна кількість працівників організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи на кінець 2015 року становила 101,6 тис. осіб, з яких 53,0% – дослідники, 9,9% – техніки, 18,7% – допоміжний персонал, 18,4% – інші працівники. Питома вага докторів та кандидатів наук серед виконавців наукових досліджень і розробок становила 21,7%, серед дослідників – 33,3%.

Таблиця 1

Динаміка кількості працівників наукових організацій в Україні

тис. осіб

Рік	Працівники основної діяльності	У тому числі виконавці наукових та науково-технічних робіт				Працівники зайняті науковою та науково-технічною роботою за сумісництвом
		дослідники і техніки	з них		допоміжний персонал	
			доктори наук	кандидати наук		
2010	141,1	89,6	4,5	17,0	26,0	69,4
2011	134,7	85,0	4,4	16,1	24,8	68,2
2012	129,9	82,0	4,5	15,9	23,9	61,1
2013	123,2	77,9	4,5	15,9	22,6	57,1
2014	109,6	69,4	4,3	14,7	20,1	48,5
2015	101,6	63,9	4,1	13,9	19,1	41,7

Джерело: складено автором на основі даних [1]

Аналізуючи дані таблиці 1, можна стверджувати, що у структурі кількості працівників наукових організацій найбільшу частину складають дослідники і техніки. Найбільше їх було у 2010 році 89,6 тис. осіб, а найменший показник був у 2015 році – 63,9 тис. осіб. У 2015 році кількість спеціалістів, які брали участь у виконанні наукових та науково-технічних робіт на засадах сумісництва, становила 41,7 тис. осіб, у тому числі дослідників – 36,4 тис. осіб, техніків – 1,1 тис. осіб, допоміжного персоналу – 2,0 тис. осіб. У їхній загальній кількості доктори наук становили 13,1%, кандидати наук – 45,4%.

Упродовж 2015 року державні наукові та науково-технічні роботи в Україні виконувало 978 організацій, 44,3% з яких відносилися до інновацій державного сектору економіки, 40,3% – підприємницького, 15,4% – вищої освіти [1].

Відсутність налагоджених взаємозв'язків між державою, підприємствами та наукою у сфері розробки наукової продукції, виконання наукових і науково-технічних робіт призводить до низької їх питомої ваги у структурі ВВП України протягом періоду дослідження. Зокрема, протягом 2010-2016 років частка останніх у ВВП України не перевищувала 1 % (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміку обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт

Рік	Всього, у фактичних цінах	У тому числі				Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП
		фундаментальні дослідження	прикладні дослідження	розробки	науково-технічні послуги	
	млн грн					%
2010	9867,1	2188,4	1617,1	5037,0	1024,6	0,90
2011	10349,9	2205,8	1866,7	4985,9	1291,5	0,79
2012	11252,7	2621,9	2057,7	5369,9	1203,2	0,80
2013	11781,1	2695,5	2087,8	5772,8	1225,1	0,80
2014	10950,7	2475,2	1910,2	5341,5	1223,8	0,69
2015	12611,0	2465,6	2271,3	6523,0	1351,1	0,64

Джерело: складено автором на основі даних [3]

Низький обсяг виконаних наукових та науково-дослідних робіт не може забезпечити високу частку інноваційної продукції в загальному обсязі виробленої вітчизняними підприємствами продукції, про що свідчать дані, наведені на рис. 2.

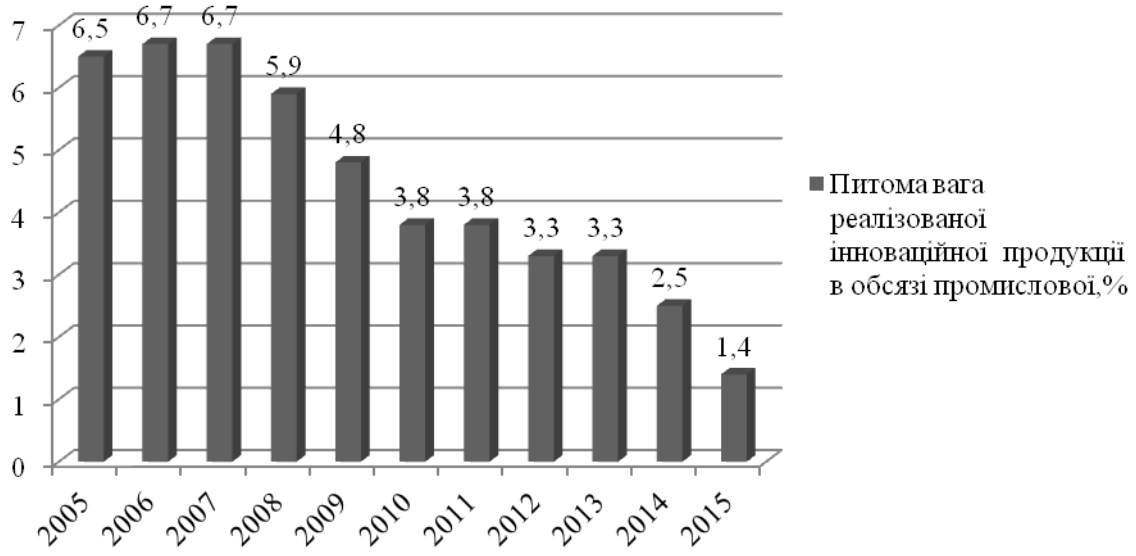

Рис. 2. Динаміка питомої ваги реалізованої продукції в обсязі реалізованої промислової продукції, 2005-2015 роки

Джерело: складено автором на основі даних [3]

Як видно з рис. 2, з 2005 року до 2007 року спостерігається зростання частки інноваційної продукції до 6,7%, тоді як з 2008 року спостерігається різке скорочення даного показника. Зокрема, лише 1,4 % промислової продукції у 2015 році була інноваційною, тоді як у 2005 році даний показник був у 4,6 раза вищим.

Для реалізації головних завдань бюджетної політики інноваційно-інвестиційного характеру основним джерелом та механізмом реалізації повинен стати бюджет розвитку, обсяг видатків якого має зростати, враховуючи важливість реалізації стратегії довгострокового стабільного економічного розвитку.

На виконання державних фундаментальних досліджень у 2015 році була спрямована п'ята частина загального обсягу внутрішніх витрат, які на 95% профінансовано за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів. Частка внутрішніх витрат на виконання прикладних досліджень становила 14,4%, які на 61,5% фінансувалися за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та 22,8% – за рахунок коштів організацій підприємницького сектору.

Стосовно обсягів бюджетного фінансування розвитку науки та інновацій в Україні, то варто зазначити, що протягом 2011-2015 рр. цей обсяг не перевищив 6,3 млрд грн (рис. 3).

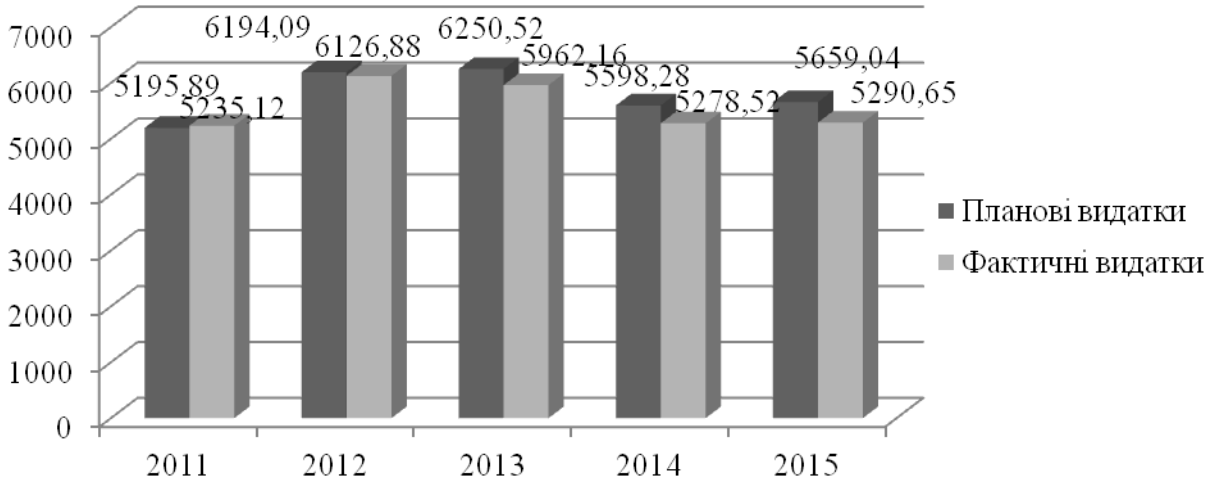

Рис. 3. Динаміка планових та фактичних видатків державного бюджету України на фінансування розвитку науки та інновацій в Україні, млн грн

Джерело: побудовано автором на основі даних [1]

Як видно з рис. 3, протягом 2011-2015 років планові обсяги бюджетного фінансування фактично виконувалися на рівні 95 %. У 2011 році було перевиконання планових видатків на фінансування науки на 0,8% (рівень виконання становив 100,8 %). У 2015 році обсяг недовиконання планових показників фінансування науки та інновацій був найбільший за аналізований період і становив 7%, що свідчить про необхідність вдосконалення засад функціонування бюджетного механізму, зокрема посилення ефективності бюджетного планування та прогнозування, використання методу програмно-цільового планування видатків на інноваційний розвиток.

Протягом 2011-2015 років спостерігається тенденція до зменшення кількості бюджетних програм на фінансування наукової сфери від 110 шт. у 2011 році до 48 шт. у 2015 році. Крім того, протягом цього періоду також зменшилася й кількість головних розпорядників, що використовують кошти на фінансування науки (від 35 розпорядників у 2011 році до 28 розпорядників коштів у 2015 році). Серед головних розпорядників бюджетних коштів Національна академія наук України, Міністерство освіти і науки, Національна академія аграрних наук, Національна академія медичних наук, Національна академія педагогічних наук.

Аналіз динаміки планових видатків державного бюджету на науку у 2016 році свідчить про їх зменшення на 6 %, порівняно із відповідними фактичними видатками у 2015 році (рис. 4).

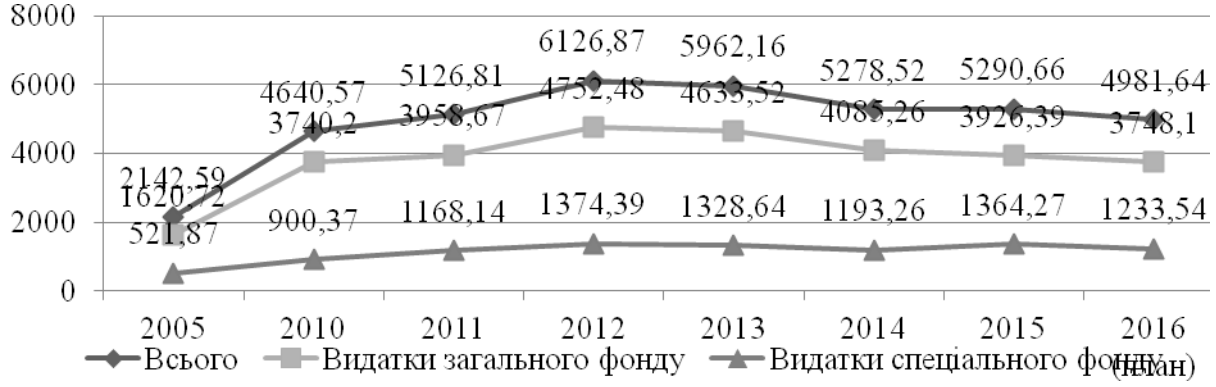

Рис. 4. Динаміка видатків державного бюджету України на фінансування науки та інновацій за 2005-2016 роки, млн грн

Джерело: побудовано автором на основі даних [1]

При цьому видатки спеціального фонду державного бюджету є значно нижчими, ніж видатки загального фонду бюджету. Видатки на фінансування інноваційних продуктів із спеціального фонду необхідно посилювати. Їх частка у 2005-2016 роках знаходилась в середньому на рівні 24 % (рис. 5).

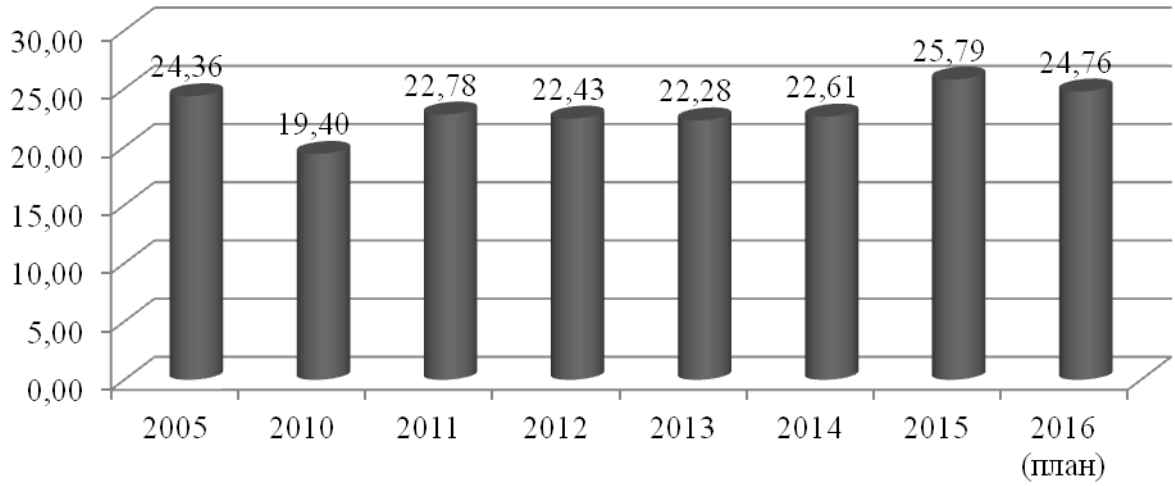

Рис. 5. Динаміка частки видатків спеціального фонду у загальних видатках державного бюджету України на фінансування інноваційної сфери, %

Джерело: побудовано автором на основі даних [1]

В Україні загальний обсяг бюджетних витрат на дослідження і науково-технічні розробки у 2015 році становив 4689,86 млн грн, з них 74,5 % за рахунок загального фонду державного бюджету.

За даними Міністерства освіти і науки України за напрямами бюджетного фінансування науки у 2015 році за рахунок загального фонду на наукові дослідження і науково-технічні розробки у цілому

припало 89,0 % (у 2014 році – 89,8 %) від загального обсягу бюджетного фінансування науки, тоді як частка фінансової підтримки розвитку наукової інфраструктури становила 5,32 % (у 2014 році – 4,5%), інших робіт – 5,68% (у 2014 році – 5,7 %). При цьому 82,47 % видатків на науку за рахунок загального фонду витрачено в рамках п'яти основних бюджетних програм (у 2014 році – 82,58 %).

Найбільш яскраво вплив бюджетного механізму на стимулювання інноваційного розвитку відображається через частку видатків у ВВП (рис. 6).

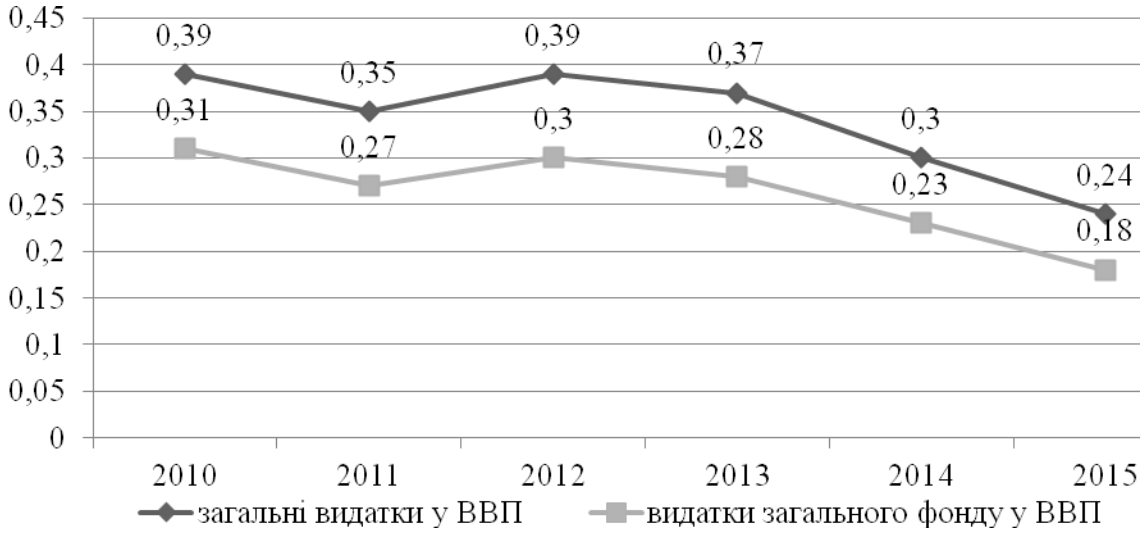

Рис. 6. Динаміка питомої ваги бюджетних видатків на фінансування досліджень і науково-технічних розробок в Україні у ВВП, %

Джерело: побудовано автором на основі даних [1]

Як видно з рис. 6, питома вага видатків на фінансування досліджень і науково-технічних розробок в Україні у ВВП надзвичайно низька. Протягом 2010-2015 років вона не перевищувала 0,4% і зменшилася від 0,39 % у 2010 році до 0,24 % у 2015 році, що абсолютно не відповідає світовим тенденціям, де прийнятою нормою фінансування інновацій на рівні 3,0-3,5 % від ВВП.

У структурі бюджетного фінансування досліджень і науково-технічних розробок за напрямами бюджетних асигнувань (рис. 7) переважають видатки на фундаментальні дослідження (65,6 %).

Рис. 7. Структура бюджетного фінансування досліджень і науково-технічних розробок за напрямами бюджетних асигнувань у 2015 р., %

Джерело: побудовано автором на основі даних [1]

Найвагоміше значення у стратегічних перспективах інноваційного розвитку держави мають видатки бюджету на освіту, однак в Україні частка цих видатків державного бюджету у ВВП протягом 2009-2015 років залишається досить низькою (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка питомої ваги видатків державного бюджету на освіту у ВВП протягом 2009-2015 років

Рік	Номінальний ВВП, млн грн	Видатки на освіту, млн грн	Питома вага видатків на освіту у ВВП, %
2009	913345	66 773, 558	7,31
2010	1082569	28 807, 530	2,66
2011	1316600	27 232, 747	2,07
2012	1408889	30 243, 234	2,15
2013	1454931	30 943, 078	2,13
2014	1566728	28 677, 868	1,83
2015	1979458	30 185, 698	1,52

Джерело: розраховано автором на основі даних [1; 3; 6]

Частка видатків державного бюджету на освіту у ВВП протягом аналізованого періоду зменшувалась від 7,3% у 2009 році до 1,5% у 2015 році Найбільшим даний показник був у 2009 році (7,31 %), після якого відбувся різкий спад частки видатків на освіту у ВВП до рівня 2,6 %. В 2014-2015 роках відбулось зниження значення показника до рівня 1,83 % та 1,52 % відповідно.

Варто зазначити, що не менш важливими для бюджетного забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки відіграють видатки на економічну діяльність і на розвиток людського потенціалу (включаючи фінансування на охорону здоров'я та культуру). Фінансування економічного розвитку забезпечує можливості для досягнення економічних цілей у середньо- і довгостроковій перспективах, а галузі, що сприяють розвитку людського потенціалу, формують передумови для реалізації довгострокових інноваційних програм розвитку.

Таким чином, робимо висновки, на відміну від розвинених країн, національна інноваційна система України характеризується структурною деформованістю, інституційною неповнотою, неузгодженістю та незбалансованістю технологічних, економічних і соціально-ціннісних аспектів, незважаючи на те, що на сучасному етапі інноваційний розвиток економіки належить до головних державних пріоритетів внутрішньої політики нашої держави.

Більше того, інноваційність і конкурентоспроможність України у світі оцінюється досить низько. Наприклад, у відомому рейтингу Global Innovation Index Україна у 2015 році посіла 64 місце, пропустивши поперед себе на 63 і 62 місця Сербію та Панаму [8, с. 134].

Якщо Україна має намір інтегруватися до європейського співтовариства, забезпечити суспільний добробут європейського рівня, то запровадження такої інноваційної політики виглядає безальтернативним і на цей час має реальні передумови.

У розвинених країнах світу інновації є ключовим фактором соціально-економічного розвитку. За останніми дослідженнями виявлено, що у цих країнах від 50 до 95 % приросту ВВП отримується за рахунок інновацій, при цьому займаються інноваційним бізнесом до 25 % працездатного населення [8, с. 31-32], в той час, як в Україні зростання ВВП на основі впровадження інноваційної діяльності знаходиться на рівні менше 1%.

Якщо частка інноваційної продукції у ВВП країни становить менше 20 %, то національна продукція втрачає конкурентоспроможність. Так, середньоєвропейський показник складає 25–35%, а в Китаї він сягає 40 %.

Інноваційна сфера в Україні потребує деякого вдосконалення, тому, на нашу думку, для її покращення необхідно врахувати зарубіжний досвід розвинених країн використання інструментів та важелів впливу на інноваційну діяльність, за рахунок яких Україні вдалося б досягти високих показників ВВП шляхом впровадження інноваційної діяльності (табл. 4).

Таким чином, для створення сприятливих умов бюджетного забезпечення інноваційно-інвестиційного потенціалу України вважаємо, що доречним буде впровадити окремі практики наступних країн:

1. Застосувати досвід США у сфері стимулювання інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств шляхом зменшення оподаткованого прибутку на фіксовану частку понесених витрат на впровадження інновацій.

2. Як і в Швеції та Німеччині доцільним буде розширити пряме державне фінансування у вигляді надання цільових субсидій і грантів підприємствам, субвенцій малим і середнім фірмам, які реалізують інноваційні проекти.

3. Важливо здійснити бюджетне відшкодування витрат на різних стадіях інноваційного процесу, а також важливим є надання інноваційних та технологічних кредитів із спеціальних фондів місцевих бюджетів на реалізацію проектів у пріоритетних сферах економічної та соціальної сфери.

4. Можна перейняти досвід Чехії щодо бюджетного стимулювання науково-дослідної та технологічної кооперації, зокрема шляхом інноваційних кластерних утворень.

5. Можна скористатися досвідом США щодо стимулювання зростання приватних інвестицій у НДДКР, а також щодо створення і фінансування венчурних фондів.

Таблиця 4

Порівняння особливостей функціонування бюджетного механізму забезпечення інноваційного розвитку у зарубіжних країнах

Країна	Напрями забезпечення інноваційного розвитку
Австралія	пряме державне фінансування, субсидування, симулювання інвестицій, звільнення від митних зборів і ПДВ товарів, що призначені для експорту, консультаційна допомога;
Австрія	державні інвестиції, створення умов для залучення студентів та персоналу ВНЗ до виконання практичних інноваційних проектів, механізми стимулювання науково-дослідної й технологічної кооперації, надання грантів;
Бразилія	заохочення молодих науковців, державне фінансування навчання і підвищення кваліфікації студентів, науковців, надання стипендій;
Малайзія	часткове відшкодування витрат компаній на придбання ліцензій, надання грантів, часткове фінансування впровадження фірмами нових технологій, урядові дотації;
Нідерланди	державні замовлення, державна підтримка кластерів і технопарків, гранти, державне фінансування через мережу інноваційних центрів, консультування;
Німеччина	державні замовлення та державні закупівлі, система захисту інтелектуальної власності та патентування, технічного регулювання й стандартизації, стимулювання венчурного капіталу, створення інноваційних союзів і кластерів, спеціальні програми з метою розподілення ризиків;
Португалія	фіскальні пільги, залучення венчурного капіталу, створення «електронного уряду», скасування торговельних бар'єрів, державні замовлення (електронна тендерна система державних замовлень);
США	програмно-цільове фінансування, державні замовлення на контрактній основі, надання субсидій, грантів; зменшення податку на прибуток для організацій із цінними паперами венчурних структур;
Чехія	менеджмент інноваційних інкубаторів, механізми стимулювання науково-дослідної та технологічної кооперації;
Швеція	пряме державне фінансування, підтримка науковців на етапі впровадження програм на комерційній основі, просування інтенсивних досліджень у пріоритетних галузях, посилення контролю за виконанням дослідницьких робіт, поліпшення розповсюдження інформації про дослідницькі проекти та здобутки, підтримка професорів і дослідників, які займаються інноваційною діяльністю;

Джерело: складено автором на основі [9, с. 31-39]

Щодо останнього, система венчурного фінансування є одним із найдієвіших способів фінансування інноваційної діяльності в зарубіжних країнах світу, як одна із форм розвитку малого бізнесу та підвищення конкурентоспроможності виробництва, ефективне формування якої в Україні потребує вдосконалення, оскільки венчурний капітал в Україні не спрямований на інноваційні проекти розвитку з великими рівнями ризику, а спрямований на фінансування ризикових проектів, наприклад, готельний та туристичний бізнес, будівництво, страхування тощо. Запровадження в Україні ефективної системи венчурного інвестування, на нашу думку, дозволило б покращити стан інноваційного розвитку країни.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок, що подальше відставання України за обсягами та темпами технологічної модернізації виробництва від провідних країн світу може призвести до перетворення національної економіки у сировинну базу для цих держав. Для здійснення інноваційної діяльності в Україні необхідно створити ефективний та дієвий бюджетний механізм інноваційного розвитку, оскільки із використанням прогресивної бюджетної політики відбувається стабілізація та підвищення рівня національної економіки, а також ефективне спрямування бюджетних коштів на досягнення стратегічних і тактичних цілей та завдань розвитку суспільства. Перспективи подальших досліджень у даному напрямі будуть спрямовані на пошук нових форм та методів бюджетного стимулювання інноваційного розвитку національної економіки та розробку механізмів реалізації стратегії ефективного державного фінансування в науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

Література

1. Аналітична довідка Міністерства освіти та науки України «Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mon.gov.ua.

2. Василик О. Д. Бюджетна система України : підручник / О.Д. Василик, К. В. Павлюк . – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.

3. Державна комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua

4. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України [Текст] / М.І. Крупка. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 608 с.

5. Лисяк Л. В. Бюджетний механізм в умовах інноваційного розвитку системи бюджетного менеджменту / Л. В. Лисяк, В. О. Куліченко // Економічний простір. – 2016. – № 106. – С. 156-167.

6. Наукова та інноваційна діяльність (1990-2015) [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. Режим доступу: http://ukrstat.org.ua

7. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт. упоряд.: Г. О. Андрощук, І. Б. Жиляєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.

8. Цимбаленко Я. В. Шляхи реформування міжбюджетних відносин в Україні / Я. В. Цимбаленко // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2010. – № 1. – С. 121–126.

9. Чичкало-Кондрацька І.Б. Міжнародний досвід інноваційного розвитку науково-виробничих систем / І.Б. Чичкало-Кондрацька // Економіка і регіон. – 2010. – № 2 (25). – С. 31-39.

10. Юрій С. І. Бюджетна система України / С. І. Юрій, Й. М. Бескид. – К. : НІОС, 2000. – 400 с.

References

1. Analytical Reference Ministry of Education and Science of Ukraine “State of science and technology, the results of scientific, technical, innovation, technology transfer” (2016), available at: http://mon.gov.ua (access date November 17, 2016).

2. Vasylyk, O.D. and Pavliuk, K.V. (2004), *Biudzhetna systema Ukrainy* [Budgetary system of Ukraine], textbook, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 544 p.

3. Official website of State Statistics Service of Ukraine (2016), available at: http://ukrstat.gov.ua (access date November 17, 2016).

4. Krupka, M.I. (2001), *Finansovo-kredytnyi mekhanizm innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Financial and credit mechanism of innovation development of economy of Ukraine], Vyd. LNU im. Ivana Franka, Lviv, Ukraine, 608 p.

5. Lysiak, L.V. and Kulichenko, O.V. (2016), “Budget mechanism in terms of innovative development of budget management”, *Ekonomichnyi prostir*, no. 106, pp. 156-167.

6. State Statistics Service of Ukraine (2016), “Scientific and innovative activity (1990-2015)”, available at: http://ukrstat.gov.ua (access date November 17, 2016).

7. Androshchuk, H.O., Zhyliaiev, I.B., Chyzhevskyi, B.H. and Shevchenko, M.M. (2009), *Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010–2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv* [The strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in Conditions of Global Challenges], Parlamentske vyd-vo, Kyiv, Ukraine, 632 p.

8. Tsymbalenko, Ya.V. (2010), “Ways reform of intergovernmental relations in Ukraine”, *Countries and regions. Series: State administration*, no. 1, pp. 121-126.

9. Chychkalo-Kondratska, I.B. (2010), “International experience of scientific and innovative production systems”, *Economy and region*, no. 2 (25), pp. 31-39.

10. Yurii, S.I. and Beskyd, I.M. (2000), *Biudzhetna systema Ukrainy* [The budget system of Ukraine], textbook, NIOS, Kyiv, Ukraine, 400 p.

Рецензент: д.е.н., професор кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету М.В. Тарасюк

УДК 341.655

Гонак І.М.,
аспірант * ***кафедри міжнародної економіки***
Тернопільський національний економічний університет

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ КРАЇН В УМОВАХ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»

Honak I.M.,
graduate student at the department of international economy
Ternopil National Economic University

ECONOMICAL SANCTIONS AS A TOOL OF INFLUENCE ON THE FOREIGN POLICY OF THE COUNTRIES IN THE CONDITIONS OF "HYBRID WARFARE"

Постановка проблеми. Економічні санкції здійснюють великий вплив на економічну та політичну складові державної політики будь-якої держави. В останнє десятиліття країни все частіше вдаються до використання непрямих економічних методів протистояння. Для української держави це актуально в умовах зростання напруженості економічних відносин між Україною та Росією в останні роки, що вимагає більш ґрунтовного дослідження аспектів цього впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню даної проблематики присвятили свої праці такі науковці: Кириченко О. [1], Васюренко О. [2], Гурвич Е. [3], Загашвілі В. [4], Мочерний С. [5], Козак Ю.Г., Логвінова Н.С., Ржепішевський К.І. [8], Бутинець Ф. [9], Тувакова Н. [10], Шаров О. [11], Шемчушенко Ю. [12] та інші. Проте, тематика є новою, тому потребує поглибленого вивчення особливостей впливу економічних санкцій на економіку Росії у форматі сучасних україно-російських відносин.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо вивчення особливостей дії міжнародних економічних санкцій на економіку Росії.

Основним завданням статті є обґрунтування впливу економічних санкцій на зміну зовнішньої політики Росії в умовах гібридного впливу її на Україну.

Об'єктом статті є міжнародні економічні санкції.

Предметом статті є політико-економічні відносини, що виникають в умовах впливу міжнародних економічних санкцій на економічний потенціал Росії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах немає глобальної ефективної архітектури безпеки і деякі країни, забезпечуючи власні інтереси, вдаються до порушення норм міжнародного права та принципів суверенітету інших країн. Однією із країн, яка ставить під загрозу досягнуті напрацювання світової спільноти у галузі миру та безпеки, в останні роки стала Росія.

Через відсутність достатньої кількості матеріальних та людських ресурсів для ведення широкомасштабних традиційних воєн з метою отримання контролю над територіями, економічним та політичним простором сусідніх держав, а також, щоб зменшити видимість своєї прямої участі у військових конфліктах, Росія проводить проти сусідніх країн так звані «гібридні війни».

Співробітник центру стратегічних досліджень при Університеті національної оборони (США) Ф. Гофманн розглядає гібридну війну як «повний арсенал різних видів бойових дій, включаючи конвенційні можливості, іррегулярні тактику та формування; терористичні акти (в тому числі безглузде насильство й примус) і кримінальний безлад» [16].

За твердженням підполковника корпусу морської піхоти США У. Немета, гібридна війна – це «сучасний вид партизанської війни», який «об'єднує сучасні технології та сучасні методи мобілізації» [18].

Д. Кілкаллен, автор книги «Випадкова герилья» («The Accidental Guerilla»), стверджує, що гібридна війна – це краще визначення сучасних конфліктів, але підкреслює, що вона є комбінацією партизанської та громадянської воєн, а також заколоту і тероризму [17, p. 4–6]. Проте, слід зазначити, що до цієї комбінації варто додати ще й механізми руйнування правового й економічного поля держави. В українському випадку спробами і засобами руйнування правового поля є вимоги змінити Конституцію України в частині зміни державного устрою з унітарного на федеративний, надати

---

* *Науковий керівник: Іващук І.О. - д.е.н., професор, професор кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету*

«особливий» («автономний» або «майже незалежний» - прим. автора) статус окремим районам Донецької і Луганської областей, всупереч національному законодавству та міжнародним конвенціям амністувати терористів і кримінальних злочинців, проводити місцеві вибори на окупованих територіях за «особливими» правилами на основі «особливого закону» та інші механізми. Руйнуванням економічного поля є різні тарифні та нетарифні обмеження у двосторонній торгівлі, маніпуляція із цінами на природний газ для України, вплив на українських трудових мігрантів, які працюють у Росії, руйнування економічного потенціалу на тимчасово окупованих територіях (в тому числі, вивезення обладнання із високотехнологічних і стратегічних підприємств до Росії), експлуатація трудових, економічних та природних ресурсів на тимчасово окупованих територіях в інтересах Росії (незаконний видобуток вугілля на Донбасі та видобуток природного газу на чорноморському шельфі виключної економічної зони України поблизу Кримського півострова).

Н. Фрейєр з Центру стратегічних і міжнародних досліджень (Сполучені Штати Америки) розглядає чотири загрози гібридної війни: 1) традиційні; 2) нестандартні; 3) тероризм і 4) підривні, коли використовуються технології для протидії перевагам у військовій силі [15].

Міжнародне співтовариство проігнорувало відторгнення від Молдови і Грузії частин їхніх територій, які, нібито, стали «незалежними», але відреагувало на неприховану анексію частини української території. Анексія Автономної Республіки Крим в України та юридичне прийняття півострова до складу Російської Федерації стало офіційним відкритим порушенням основних норм міжнародного права, неприпустимим у XXI столітті. Тому держави світу, які поки що безпосередньо не страждають від агресії Росії, вважають своїм обов'язком захистити основи міжнародного права і ввести обмежувальні заходи проти порушника міжнародного законодавства щодо непорушності європейських кордонів після Другої світової війни.

Непорушність державного кордону – загальновизнаний принцип міжнародного права, що забороняє будь-які територіальні посягання, односторонні зміни державного кордону на місцевості та перетинання кордону всупереч відповідним міжнародним договорам і національному законодавству [13, с. 146]. Закріплено цей принцип у Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975. Положення акта вказує на визнання існуючих кордонів, які відповідають вимогам міжнародного права, відмову від будь-яких територіальних претензій один до одного, визнання недопустимості будь-яких інших посягань на кордон, в тому числі погрози силою чи її застосування [13, с. 146].

Принцип непорушності державного кордону задекларований і у Конституції України, зокрема у статті 2, де зазначено, що «територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою» [7]. Недоторканість території України означає, що інші держави зобов'язані утримуватися від будь-яких посягань на територію суверенної держави Україна.

Проте, принцип «непорушності кордонів» був не єдиним порушеним у 2014 р. принципом із Заключного акту. Порушені принципи [12, с. 473]: із викраденням громадян України із території України порушений принцип суверенної рівності і поважання прав; задля поступок України у мінському процесі порушується принцип незастосування сили чи погрози силою; під час анексії Криму порушений принцип територіальної цілісності держав; із вторгненням на Донбас порушений принцип мирного врегулювання спорів; із введенням цензури та заборони на протест і діяльність українських партій та перешкоджання діяльності релігійних конфесій на окупованих територіях порушений принцип поважання прав та основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії і переконань; із «витисканням» проукраїнських громадян із окупованих територій порушений принцип рівноправності і права народів розпоряджатися своєю долею; порушивши зобов'язання по Будапештському меморандуму, було порушено принцип сумлінного виконання зобов'язань за міжнародним правом.

Одним із найефективніших засобів стримування держав від намірів порушити міжнародне законодавство та свої міжнародні зобов'язання є не тільки військові, а економічні та правові технології протистояння, однією з яких є міжнародні санкції.

На думку Л.М. Стрельбицької, «санкції у міжнародному праві – це засоби примусового впливу, що застосовуються міжнародним співтовариством (міжнародними організаціями) до держави у разі порушення нею своїх міжнародних зобов'язань або норм міжнародного права» [14, с. 427].

Застосування санкцій проти держави, відповідальної за міжнародне протиправне діяння, можливе у формі індивідуальної або колективної самодопомоги (англ. seft-help), яка покладається на самі держави. Самодопомога – це дії потерпілої держави у відповідь (англ. retaliatory) з метою спонукати державу, відповідальну за міжнародне протиправне діяння, виконати її зобов'язання відповідно до міжнародного права, тобто санкції є здійсненням права потерпілої держави на притягнення до відповідальності держави, яка порушила свої зобов'язання щодо неї або порушила права третіх держав, в яких виражається їх спільний інтерес. Останнім часом щодо дій держав у відповідь вживається термін «контрзаходи» (англ. counter-measures) [14, с. 425].

Розвиток міжнародного права зумовив виникнення принципу, згідно з яким міжнародне співтовариство у складі всіх держав має юридичний інтерес щодо дотримання певних основних норм міжнародного права. І порушення таких норм є порушенням ерга омнес (лат. erga omnes – такий, що поширюється на всіх). Цей принцип може застосовуватися до самодопомоги поширенням концепції «жертви порушення» на все міжнародне співтовариство держав, де норма має характер erga omnes.

Стосовно таких випадків визначається наявність спільного інтересу для підтримання порушених принципів. Тому держава, яка безпосередньо не страждає від несправедливості також має право на контрзаходи проти держави правопорушниці [14, с. 426].

Згідно позиції О. Шарова, «санкції, які застосовуються у практиці міжнародних відносин, можна поділити на: «1) дипломатичні санкції – відкликання (висилання) посла або припинення переговорів; 2) фінансові санкції – припинення надання фінансової допомоги, заборона або ускладнення надання міжнародних кредитів, замороження фінансових активів; торгівельні санкції – обмеження експорту та імпорту, торговельне ембарго; 4) «розумні» (індивідуальні) санкції – замороження активів або заборона на пересування (в'їзд) щодо окремих компаній або осіб» [11, с. 167].

Таким чином, санкції чинні за умови нарощування країнами військового потенціалу і залишаються дієвим інструментом відновлення статус-кво у стосунках із країною, що порушує принципи міжнародного права. Так, країни, економічні та військово-політичні блоки вводять проти держави-суперника індивідуальні, дипломатичні, торговельні та фінансові санкції: ембарго на експорт чи імпорт окремих груп товарів (заборона експорту чи імпорту нафти, газу, добрив чи іншого критично-важливого товару чи групи товарів, заборона співпраці у різних галузях (наприклад, заборона військово-технічного співробітництва чи заборона на постачання високотехнологічних товарів, чи комплектуючих)). Світова практика підтверджує, що якщо ввести величезний об'єм санкцій одномоментно, то це може викликати непередбачувану реакцію з боку економічного суперника (наприклад, потужні санкції проти мілітаристської Японії на початку сорокових років минулого століття не зупинили загарбницьку політику японського уряду у азіатсько-тихоокеанському регіоні, а призвели до ще більшої інтенсифікації військових дій японцями, кульмінацією яких став початок повномасштабної війни із США з нападом на Пьорл-Харбор (військово-морську базу Тихоокеанського флоту США)).

Тому на даний час економічні та політичні обмеження (зокрема, санкції) вводять поступово, зменшуючи тим самим градус потенційної відповіді. Таку технологію найчастіше узагальнюють під умовною назвою «Операція «Анаконда». Принцип стримування та дії західних санкцій простий і вже відпрацьований, бо тактика «Анаконди» використовувалась економічно розвинутими демократичними країнами для стримування тоталітарних режимів Ірану, КНДР, Куби і СРСР.

Росія розпочала політику знищення української державності із часу проголошення незалежності України у 1991 р. Так, постійні торговельні війни, підтримка сепаратистських рухів та намагання анексувати Крим ще у 1993-1994 рр., підтримка криміналізованих та проросійських політичних рухів у їх боротьбі за політичну та економічну владу в Україні, економічна і культурна експансія, приниження національної гідності українців у засобах масової інформації, книгах та фільмах носили безперервний і безпрецедентний характер.

Події останніх років у формі відкритої агресії потребували нових методів протидії з боку не лише України, але й світу. Тактика «Анаконди» для стримування експансіоністської економічної та військової політики Росії була запроваджена на початку 2014 р. після анексії Криму військами Російської Федерації.

Міжнародні санкції проти Росії, направлені на зупинення агресії проти України, підтримали понад сорок країн – Австралія, Канада, Нова Зеландія, Норвегія, Сполучені Штати Америки, Швейцарія, Японія та країни Європейського Союзу, а також Парламентська асамблея Ради Європи.

Передбачалося поступове введення санкцій за схемою – кожен наступний обмежувальний захід вводиться тоді, коли попередній спрацював і відпрацював свій стримувальний потенціал. Перший етап санкцій вступив у дію 6 березня 2014 р. На цьому етапі санкцій Європейський Союз призупинив переговори із російськими партнерами про пом'якшення візового режиму та нової угоди про партнерство, під санкції потрапила група із більш ніж десяти високо посадовців, призупинили процес підготовки до майбутнього саміту G8, в якому мала брати участь Російська Федерація. Це був перший чіткий сигнал про недопустимість проведення агресивної політики у Європі.

Разом з тим Росія продовжила агресивні дії щодо України і 17 березня 2014 р. міністри закордонних справ країн-членів ЄС прийняли рішення перейти до другого етапу санкцій і ввели обмеження у вигляді заборони на в'їзд і заморожування активів 21 російського та кримського посадовців. Список чиновників, що потрапили до санаційного списку, досяг 33 осіб.

Далі до введення візових та економічних санкцій долучилася Японія та Австралія, США.

Так, США 20 березня 2014 р. розширили список громадян Російської Федерації, яким заборонено в'їзд на свою територію і чиї активи на території країни заморожені. Наступними санкції підтримали Канада, Нова Зеландія і Велика Британія.

28 квітня 2014 р. США ввели додаткові санкції проти семи депутатів Державної Думи Російської Федерації і заморозили активи сімнадцяти компаній, які наближені до керівництва держави-суперника, було заборонено постачання високотехнологічних товарів подвійного призначення.

28-29 квітня 2014 р. до американських санкцій приєдналися Європейський Союз, Канада та Японія. Список Канади включав додатково дві російські фінансово-кредитні організації – «Росенергобанк» та «Експобанк».

Третій етап санкцій розпочався у липні 2014 р., коли США ввели перші санкції щодо ключових секторів російської економіки, зокрема під санкції потрапили нафтова компанія «Роснафта», газова

компанія «Новатек», державні банки Газпромбанк та Зовнішекономбанк, лідери оборонно-промислового комплексу Росії – концерн «Калашніков», науково-виробниче об'єднання «Базальт», «Уралвагонзавод», Конструкторське бюро Приладобудування, НПО Машинобудування, КРЕТ, «Сузір'я», корпорації «Алмаз-Антей» та «Іжмаш».

Така ініціатива США щодо обмежувальних заходів була підтримана ЄС, зокрема Європейському банку реконструкції і розвитку було доручено припинити фінансування нових проектів у Російській Федерації, а Європейському інвестиційному банку – призупинити програми співпраці.

Черговим кроком у запровадженні санкцій стала відмова США підтримувати проекти Світового банку в Росії та введення обмеження на експорт товарів та технологій для російських нафтових проектів, американським компаніям та фізичним особам заборонено надавати позики Сбербанку, Банку Москви, Газпромбанку, Россельхозбанку, ВЕБ та ВТБ на термін понад 30 днів. Під санкції підпали підприємства нафтової, газової, оборонної промисловості. Також заборонена участь компаній США у глибоководних, арктичних і сланцевих проектах у Росії, позбавили Російську Федерацію торговельних преференцій у зовнішній торгівлі між країнами. У свою чергу ЄС прийняв санкції щодо енергетичного та фінансового секторів, товарів військового та подвійного призначення, заборонив організацію боргового фінансування трьох основних російських паливно-енергетичних компаній «Роснафти», «Транснафти» та «Газпромнафти», ввів заборону на організацію боргового фінансування для трьох найбільших оборонних концернів та обмеження для дев'яти оборонних концернів, яким заборонялися поставки технологій подвійного призначення. Федеративна Республіка Німеччини призупинила дію угоди про постачання озброєння для військового тренувального табору в Росії. Ізраїль припинив співробітництво з Росією на постачання нових безпілотників. Уряд Канади ввів санкції проти кількох банків, суднобудівної корпорації та лоукостера. Швейцарія ввела санкції проти деяких банків. У сфері оборонно-промислового комплексу, фінансовій та нафтогазовій сфері санкції ввела Австралія. Такі санкції вводилися країнами безперервно до грудня 2014 р.

Разом з тим, введення обмежувальних заходів не вирішувало питання протистояння між Україною та Росією, невиконання зобов'язань, взятих Росією під час мінських угод у лютому 2015 р. спричинили введення нових санкцій. У кінці червня 2015 р. додаткові санкції ввели Канада, США та інші країни.

Зберігаючи політику нейтралітету, у червні 2015 р. до санкцій приєднався Китай (основний зовнішньополітичний і економічний союзник Росії у світі). Зокрема, офіційно не приєднуючись до обмежень, введених США та ЄС, більшість кредитних організацій КНР відмовилися проводити операції з російськими банками та фінансувати взаємну торгівлю. Така обмежувальна політика країн світу безперечно стала суттєвим дестабілізуючим чинником для російської економіки.

Так, у структурі зовнішньої торгівлі Росії на країни Європейського Союзу до введення обмежень припадало біля половини експорту та імпорту. Росія експортувала сировинні товари, зокрема газ та нафту, тому Україна та країни ЄС об'єднали спільні зусилля для подолання енергетичної залежності від російських енергоресурсів. Саме тому збільшилось постачання природного газу із Норвегії – обсяги постачання норвезького природного газу на ринки ЄС перевищили обсяги газу із Росії – та скрапленого газу із Катару, заплановані поставки скрапленого природного газу із США. За спільною домовленістю між країнами Європейського Союзу та Україною було організовано реверс дешевшого природного газу на українську територію з європейського ринку через газопроводи із Угорщини та Словаччини, нівелюючи тим самим енергетичну газову залежність України від Російської Федерації.

Щодо структури імпорту, то із Європейського Союзу Росія імпортувала готові вироби, продовольчі та хімічні товари, машини, устаткування, вузли, деталі та інше високотехнологічне обладнання. Під заборону потрапив експорт на російський ринок багатьох товарів, серед яких в основному товари військового та подвійного призначення, багато виробництв стратегічних ресурсів – комплектуючих для нафтових вишок і газових родовищ та інших високотехнологічних виробництв.

Суттєвий вплив введення санкцій мало на інвестиційну привабливість російської економіки, що підтверджується скороченням прямих іноземних інвестицій та інших фінансових ресурсів із країн-членів ЄС. Після впровадження санкцій російський бізнес втратив можливість кредитуватись на основних міжнародних фінансових ринках та втратив привабливість для іноземних партнерів – інвестори остерігаються розповсюдження санкцій на себе і згортають співробітництво з російськими бізнес-партнерами.

Економічні санкції та падіння цін на сировинні ресурси на світових ринках призвели до двократної девальвації російського рубля від 30-32 рублів за долар США до 60-70 рублів за долар США. З березня 2014 р. падіння вартості рубля склало приблизно 50% щодо долара США, а гривня втратила 65% вартості щодо долара США. За прогнозами аналітиків, уже найближчим часом може наступити момент, коли російський рубль випередить українську гривню у швидкості девальвації. І відбудеться це на відмітці приблизно 100 російських рублів за долар США.

Зазначимо, що російські економісти та урядовці вважали слабкий рубль конкурентною перевагою, адже дешева національна грошова одиниця стимулюватиме експорт і підвищить внутрішнє споживання вітчизняної продукції.

Обмеження економічних можливостей країни, що порушує норми міжнародного права, здійснюється не тільки засобами прямого впливу, а й опосередкованого. Для ослаблення фінансової

могутності Росії імпортери та експортери нафти організували планомірне зниження ціни на цей сировинний ресурс. Зокрема, ціни на нафту зменшились із 110-120 доларів США за барель у 2014 р. до 30-60 доларів США за барель у 2016 р. Договір з Іраном і зняття з нього традиційних санкцій вплинули на ціну у бік зменшення ще на 10-15 доларів США за барель нафти. Враховуючи, що собівартість видобутку та транспортування до кордону нафти у Росії складає приблизно 15-30 доларів за один барель, експорт нафти із Росії втрачає економічний сенс і практично призводить до збитковості нафтового бізнесу для російських експортерів.

За умови продовження Росією експансіоністської політики, економічно розвинуті країни можуть посилити санкції і навіть відключити країну-суперника від SWIFT (SWIFT – автоматизована система здійснення міжнародних грошових розрахунків і платежів із використанням комп'ютерів і міжбанківських комунікацій [6, с. 338]. На думку О.А. Кириченка, функціонування найбільшої і найпопулярнішої мережа з обміну фінансовими документами пов'язане з тим, що «єдиний стандарт повідомлень, твердий синтаксичний контроль, багаторівнева система перевірок і підтверджень, практично виключають помилки при підготовці повідомлень. Система безпеки (імена і паролі операторів, розподіл функцій, обмеження доступу до інформації) запобігає несанкціонованому відправленню фінансових документів» [1]).

За допомогою системи SWIFT здійснюється 5 мільярдів операцій щорічно і трильйони доларів перераховуються між більш ніж 10 тисячами банків та фінансових компаній у всьому світі. За експертними оцінками, користувачами SWIFT є понад 600 російських банків, а з транскордонними перерахуваннями коштів пов'язані до 90% операцій російських банків. Ці трансакції здійснюються за допомогою не тільки системи SWIFT, а й американської системи Fedwire та системи Європейського центрального банку Target 2 (доступ до яких, швидше за все, також буде неможливим у випадку від'єднання від SWIFT) [11, с. 178]. Отже, від'єднання від системи SWIFT може мати суттєвий дестабілізуючий вплив на економіку Росії.

Ще одним кроком у перспективі може бути введення ембарго на експорт із Російської Федерації нафти, а після подолання газової залежності європейських держав від російського газу, природного газу. Статут ООН розглядає ембарго як колективну репресивну дію, санкцію щодо держави, чиї дії або наміри можуть тлумачитися як такі, що загрожують міжнародній безпеці [12, с. 357].

На думку І. Синишина, ембарго – засіб економічного та політичного впливу однієї або декількох країн на інші країни, який передбачає заборону вивозити з будь-якої країни або ввозити в будь-яку країну товари, валюту, цінні папери, а також затримання суден, вантажів та іншого майна, що належить іноземній державі. Ембарго може бути застосоване як у воєнний, так і в мирний час у формі економічної блокади або репресивного економічного впливу на інші держави. Статут ООН передбачає можливість за рішенням Ради Безпеки встановлення колективного ембарго для підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки проти держави, дії якої загрожують міжнародній безпеці. Наприклад, рішенням ООН було встановлено ембарго на торгівлю з Іраком, який свого часу окупував сусідній суверенний Кувейт. Ембарго також означає заборону держави заходу в її порти суден інших держав, їх затримання та затримання вантажів (прикладом подібного ембарго є заборона на захід суден у порти окупованої АР Крим) [5, с. 495].

Введення експортного ембарго на нафту і природний газ негативно позначиться на експортних доходах Росії, відповідно доходи бюджетів скоротяться майже у два рази, і це призведе до банкрутства цілих галузей економіки. При зростанні кількості санкцій можлива девальвація російського рубля до рівня 100-200 рублів за один долар США.

Запровадження ембарго вигідне усім основним світовим енергетичним гравцям, адже після цього ціна енергоресурсів зростатиме. Для експортерів енергоресурсів у Америці, Африці та на Близькому Сході – зростуть доходи від експорту енергоносіїв, а для імпортерів енергоресурсів – стане доцільним та ефективним впровадження дорогих енергозберігаючих технологій та відновлювальних джерел енергії, а фінансові ресурси залишаться у національних економіках розробників технологічних новинок. Для Китаю, як основного виробника енергозберігаючих технологій – сонячних панелей, вітрогенераторів та інших технічних розробок, такі обмежувальні заходи підуть на користь. Єдиним світовим економічним гравцем, який не зможе скористатися із зростання цін на енергетичні ресурси буде Росія.

Хаотичні спроби Росії вплинути на світові процеси призводять до хибних і неефективних кроків уряду. Намагання диверсифікувати експорт природного газу привело до того, що у травні 2014 р. країна заключила контракт з КНР щодо постачання газу із свердловин у Іркутській області та Якутії. Протягом тридцяти років Росія повинна реалізовувати на територію Китаю по тридцять вісім мільярдів кубічних метрів природного газу на рік. Враховуючи те, що поставки заплановані з 2018 р., тому країна змушена інвестувати у будівництво 55 млрд. дол. США, тому Китай відмовився здійснювати інвестиції у будівництво газового потоку.

Збитковість проекту пов'язана не тільки із витратами на будівництво, а і падінням цін на газ із 350 дол. США за тисячу кубічних метрів газу у 2014 р. до 100-200 дол. США у 2016 р. Така нисхідна динаміка цін на газ зберігатиметься протягом найближчих років, і як підсумок російсько-китайської

газової співпраці, Росія отримуватиме замість прибутків самі збитки, що в свою чергу викличе додаткове зменшення золотовалютних резервів.

Попри значну неефективність і замонополізованість російська економіка до анексії Криму зростала, але через падіння цін на сировинні ресурси, витрати на проведення експансіоністських військових дій і міжнародні санкції економічна ситуація погіршується, адже втрачено доступ до дешевих кредитних та інвестиційних ресурсів.

Суттєвим фактором є те, що більша частина національного багатства Росії зосереджена у руках декількох десятків громадян, тому продовжуються процеси розбудови державного олігархічного капіталізму та знищуються залишки конкуренції на національному ринку, що у свою чергу остаточно нівелює інвестиційну привабливість та провокує «втечу» капіталу - як фінансового (протягом 2014-2016 рр. із Російської Федерації за кордон інвестори вивезли більше 100 млрд дол. США і продовжують вивозити), так і інтелектуального (висококваліфіковані працівники виїжджають з країни). Продуктові контрсанкції Росії призвели до додаткового дефіциту якісних продуктів на внутрішньому ринку та спровокували інфляцію до 15 % на рік. За даними Росстату, падіння ВВП у Росії у другому кварталі 2015 р. склало 4,6 % – це найгірший показник для російської економіки від часу світової фінансової кризи 2008-2009 рр.

З огляду на зазначене, вважаємо, що втративши шанс диверсифікувати національну економіку, Росія залишається експортером сировинних ресурсів, попит на які постійно падає, а економіка та бюджет держави залежать від світових цін на нафту (ціна природного газу прив'язана до цін на нафту).

Упродовж 2014 р. золотовалютні запаси Російської Федерації скоротились із понад 500 млрд дол. США до 360 млрд дол. США (втрата склала 27% резервів). Україна за цей же час втратила 31% за умови відсутності доходів від експорту нафти, газу, алмазів та інших високоліквідних сировинних ресурсів, анексії Криму та війни на Сході України. Тому, зважаючи на темпи використання валютних ресурсів Росії, прогнозується, що вони будуть використані повністю протягом наступних 2017-2019 рр., адже економічна ізоляція призведе до зміни економічних позицій країни через економічне протистояння до кінця 2019 р. (і це без врахування наслідків витрат на російські мега-проекти – побудова стадіонів та інших об'єктів до футбольного чемпіонату, побудова мосту через Керченську протоку із Кубані до Криму та побудова газопроводів «Сила Сибіру» та «Сила Сибіру – 2» до КНР).

Ще одним чинником, що поглибив падіння російської економіки, вважаємо різке зниження виробництва. Криміналізована національна бюрократія, корупція, відсутність верховенства права та загроза втрати бізнесу зробили економіку Росії нестійкою, що навіть за умови економічного зростання виступатиме негативним фактором. Станом на 2015 р. 16 % населення Росії або 23 млн. осіб (за 2014 р. їх чисельність зросла на 5 %) жили за межею бідності. Громадяни, що живуть за межею бідності, отримують менше, ніж 160 дол. США на місяць. На перспективу ситуація буде тільки погіршуватись.

Разом з тим, США та ЄС розуміють важливість Росії як гравця на геоекономічній та геополітичній арені та не мають наміру порушувати територіальну цілісність чи розвалити, бо її реінтеграція може мати непередбачувані наслідки для контролю над ядерним потенціалом Росії. Проте вони прагнуть забезпечити незалежний економічний і політичний розвиток для країн, які знаходяться на пограниччі між учасниками Північноатлантичних інтеграційних процесів та Російською Федерацією – Азербайджану, Вірменії, Грузії, Молдові, Україні та надати можливість їм вступити в західноєвропейські та північноатлантичні інститути і об'єднання за умови їх побажань, а також убезпечити периферійні держави Євросоюзу – Естонію, Латвію, Литву, Швецію, Фінляндію, Польщу, Болгарію, Румунію від політичної та економічної експансії та спробувати вивести з під впливу Росії Сербію, Угорщину та Туреччину.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, економічне протистояння економічно розвинутих країн світу та Росії, зумовлене експансіоністською політикою Російської Федерації супроти України, попри незначний вплив на їхню економіку призводить до ослаблення економічного потенціалу Росії, та може призвести до реінтеграції країни. Проте, відсутність очікуваної адекватної реакції Російської Федерації на міжнародні економічні санкції викликають питання щодо достатності величини санаційного тиску та його спрямованості. Це може бути пов'язано з тим, що Росія є недемократичною авторитарною державою, у якій громадяни фактично не впливають на державну владу, а вплив на прийняття управлінських рішень здійснюється тільки з боку найближчого оточення керівників. У цих умовах логічним є посилення впливу економічних та політичних санкцій на окремих осіб із найближчого оточення перших осіб держави, які мають найбільший вплив на прийняття політичних рішень у державі. Нівелювання можливостей нарощування капіталу та перспективи його зменшення, втрата можливостей подорожувати, відпочивати, інвестувати у економіки інших країн, скоріш за все, змусять відреагувати на міжнародний тиск. Зміна стратегії санкцій із впливу на економіку загалом на вплив на найближче оточення керівників країни та його активи, а, відповідно, посилення санкційного тиску, забезпечать достатньо мотивів економічного обмеження Росії, а, відтак, для сприяння додаткової стабільності на пострадянському просторі.

У даному форматі міжнародних санкцій Україна отримає лише переваги та стабілізацію економічно-політичного співробітництва у двосторонніх відносинах з Росією.

Література

1. Банківський менеджмент : навч. посіб. / О.А. Кириченко, І.В. Гіленко, С.Л. Роголь та ін. ; За ред. О.А. Кириченка. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2009. – 438 с.

2. Васюренко О.В. Банківський менеджмент : посібник / О.В. Васюренко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 320 с. (Альма-матер)

3. Гурвич Е. Влияние финансовых санкций на российскую экономику / Е. Гурвич, И. Прилепский // Вопросы экономики. – 2016. – № 1. – С. 5-35.

4. Загашвили В. Западные санкции и российская экономика / В. Загашвили // Мировая экономика и международные отношения. – 2015. – № 11. – С. 67-77.

5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1: А-К / Редколегія: С.В. Мочерний (відповідальний редактор) та інші. – К: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3: П-Я / Редколегія: С.В. Мочерний (відповідальний редактор) та інші. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 864 с.

7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. №254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua

8. Основи міжнародної торгівлі : навчальний посібник ; 2-ге видання, перероблене і доповнене / За редакцією Ю.Г. Козака, Н.С. Логвінової, К.І. Ржепішевського. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 656 с.

9. Світовий бізнес : навчальний посібник / За редакцією професора Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП «Рута», 2004. – 498 с.

10. Тувакова Н.В. Аналіз економічних наслідків чинних санкцій для країн ЄС, РФ та України [Текст] / Н.В. Тувакова, О.М. Корицька // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – № 2. – С. 128-132.

11. Шаров О. Економіка ЄС: санкції проти Росії та їхній зворотний вплив ринок фінансово-банківських послуг / О. Шаров // Журнал європейської економіки. – 2015. – Т. 14, № 2. – С. 166-182.

12. Юридична енциклопедія: В 6 томах. Том 2 / Редколегія: Ю.С. Шемчушенко (голова редколегії) та інші. – К. : «Українська енциклопедія», 1999. – 744 с.

13. Юридична енциклопедія: В 6 томах. Том 4: Н-П / Редколегія: Ю.С. Шемчушенко (голова редколегії) та інші. – К. : «Українська енциклопедія», 2002. – 720 с.

14. Юридична енциклопедія: В 6 томах. Том 5: П-С / Редколегія: Ю.С. Шемчушенко (голова редколегії) та інші. – К. : «Українська енциклопедія», 2003. – 736 с.

15. Freier N. Hybrid Threats and Challenges: Describe… Don't Define [Електронний ресурс] / Nathan Freier. – Режим доступу: http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/343- freier.pdf

16. Hoffman F.G. 'Hybrid Threats': Neither Omnipotent Nor Unbeatable [Електронний ресурс] / F.G. Hoffman. – Режим доступу: http://operationaladaptation.com/unify_uploads/ files/Hoffman%202010%20Hybrid%20Threats.pdf. 44.

17. Kilcullen D. The Accidental Guerilla. Fighting Small Wars in the Midst of a Big One / David Kilcullen. – New York : Oxford University Press, 2009. – 384 p.

18. Nemeth W.J. Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare [Електронний ресурс] / W.J. Nemeth. – Monterey, CA: Naval Postgraduate School, June 2002. – Режим доступу: http://edocs.nps.edu/npspubs/scholarly/theses/2002/Jun/02Jun_Nemeth.pdf.

References

1. Kyrychenko, O.A., Hilenko, I.V. and Rohol, S.L. (2009), *Bankivskyi menedzhment* [Banking management], Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine, 438 p.

2. Vasiurenko, O.V. (2001), *Bankivskyi menedzhment* [Banking management], Vydavnychyi tsentr «Akademiia», Kyiv, Ukraine, 320 p.

3. Gurvich, Ye. and Prilepskiy, I. (2016), "Impact of financial sanctions on the Russian economy", *Voprosy ekonomiki*, no.1, pp. 5-35.

4. Zagashvili, V. (2015), "Western sanctions and the Russian economy", *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*, no. 11, pp. 67-77.

5. Mochernyi, S.V. (2000), *Ekonomichna entsyklopediia* [The economic encyclopedia], Vydavnychyi tsentr «Akademiia», Kyiv, Ukraine, vol. 1, 864 p.

6. Mochernyi, S.V. (2002), *Ekonomichna entsyklopediia* [The economic encyclopedia], Vydavnychyi tsentr «Akademiia», Kyiv, Ukraine, vol. 3, 864 p.

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine" of 28.06.1996, Number 254k/96-VR, available at: http://zakon5.rada.gov.ua (access date November 21, 2016).

8. Kozak, Yu.H., Lohvinova, N.S. and Rzhepishevskyi K.I. (2005), *Osnovy mizhnarodnoi torhivli* [Basics of International Trade], Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 656 p.

9. Butynets, F.F. (2004), *Svitovyi biznes* [World business], PP «Ruta», Zhytomyr, Ukraine, 498 p.

10. Tuvakova, N.V. and Korytska, O.M. (2015), “Analysis of the economic impact of existing sanctions on the EU, Russia and Ukraine”, *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, no. 2, pp. 128-132.

11. Sharov, O. (2015), “Economy EU sanctions against Russia and their opposite effect of financial market and banking services”, *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky*, vol. 14, no. 2, pp. 166-182.

12. Shemchushenko, Yu.S. (1999), *Yurydychna entsyklopediia* [Legal encyclopedia], «Ukrainska entsyklopediia», Kyiv, Ukraine, vol. 2, 744 p.

13. Shemchushenko, Yu.S. (2002), *Yurydychna entsyklopediia* [Legal encyclopedia], «Ukrainska entsyklopediia», Kyiv, Ukraine, vol. 4, 720 p.

14. Shemchushenko, Yu.S. (2003), *Yurydychna entsyklopediia* [Legal encyclopedia], «Ukrainska entsyklopediia», Kyiv, Ukraine, vol. 5, 736 p.

15. Freier, N. Hybrid Threats and Challenges: Describe… Don’t Define, available at: http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/343- freier.pdf (access date November 21, 2016).

16. Hoffman, F.G. Hybrid Threats: Neither Omnipotent Nor Unbeatable, available at: http://operationaladaptation.com/unify_uploads/files/Hoffman%202010%20Hybrid%20Threats.pdf. 44. (access date November 21, 2016).

17. Kilcullen, D. (2009), The Accidental Guerilla. Fighting Small Wars in the Midst of a Big One, Oxford University Press, New York, USA, 384 p.

18. Nemeth, W.J. (2002), Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare, available at: http://edocs.nps.edu/npspubs/scholarly/theses/2002/Jun/02Jun_Nemeth.pdf. (access date November 21, 2016).

Рецензент : д.е.н., професор, професор кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету І.О. Іващук

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 331.101.26

Гончаренко О.В.,
д.е.н., професор кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства
Дідур К.М.,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Goncharenko O.V.,
dr.sc.(econ.), professor at the department of economic theory and agricultural economics
Didur K.M.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of economic theory and agricultural economics
Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University

FORMATION OF THE COMPREHENSIVE ASSESSMENT FOR THE EFFECTIVENESS OF THE PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

Постановка проблеми. В сучасних умовах, коли криза охопила майже всі галузі економіки України, джерелом конкурентоспроможності аграрних підприємств, як і всіх виробничих, промислових, торгівельних, комерційних, стає досвідчений та висококваліфікований персонал. Проте головною детермінантою є саме управління персоналом, оскільки без вмілого координування дій трудового колективу жодне підприємство не здатне досягти високих та стабільних результатів діяльності. Управління аграрним підприємством потребує прийняття важливих рішень щодо організації виробництва, планування, аналізу його діяльності, контролю. Від правильності прийнятих управлінських рішень залежать результати виробничого процесу та ефективність діяльності підприємства в цілому. Тому конче необхідно мати можливість оцінити ефективність системи управління персоналом, враховуючи взаємозв'язок економічних результатів діяльності підприємства з якістю системи управління персоналом та трудовою активністю працівників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам визначення ефективності системи управління персоналом в теоретико-методологічних та прикладних аспектах присвячені роботи таких учених, як А.П. Єгоршина [8], Дж.М. Іванцевича [3], А.Я. Кібанова [9], Т.В. Коваленко [10], В.А. Лементовської [1], О.В. Литвина [2], Ю.Г. Одегова [6], О.А. Сметанюка [4], Л.М. Христенко [5], С.В. Шешкні [7]. Відзначаючи цінність напрацювань названих дослідників, слід зауважити, що, незважаючи на численні дослідження стосовно обґрунтування показників соціальної, організаційної та економічної ефективності управління персоналом, є гостра потреба визначення взаємозв'язку загальних результатів діяльності підприємства, якості системи управління персоналом та якості трудової діяльності персоналу.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності формування комплексної оцінки ефективності системи управління персоналом аграрного підприємства як основної складової забезпечення його стабільності та конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрне підприємство – це багатофункціональна система, основною умовою існування якої є стабільний трудовий колектив, котрий своєю поведінкою віддзеркалює головні цілі та стратегії розвитку господарської структури. На сьогоднішній день головним завданням кадрового менеджменту є створення умов для стабілізації ситуації щодо формування та ефективного використання кадрового потенціалу в аграрних підприємствах, оскільки незадовільна демографічна ситуація на селі, невміле управління призводить до значних проблем як в розвитку конкретного підприємства, так і в цілому галузі сільського господарства. Вирішення проблеми сприятиме підвищенню продуктивності праці, що в свою чергу позначиться на ефективності виробництва, створенні якісної продукції, яка стане основою забезпечення конкурентоспроможності підприємства на аграрному ринку [1].

В науковому середовищі поширеною стала думка про те, що система управління персоналом буде ефективною лише за умови, що в будь-яких виробничих ситуаціях вона дозволить управлінцям найбільш ефективно управляти кожним працівником підприємства [2, с. 80]. Досліджуючи проблеми ефективності управління персоналом, Дж.М. Іванцевич і А.А. Лобанов вважають, що: «оцінка ефективності управління персоналом − це систематичний, чітко формалізований процес, спрямований на вимір витрат і вигод, пов'язаних із програмами діяльності по управлінню персоналом і для зіставлення їхніх результатів з підсумками базового періоду, з показниками конкурентів і з цілями підприємства» [3, с. 294]. Також, Дж.М. Іванцевич і А.А. Лобанов рекомендують визначати ефективність управління персоналом таким чином для того, щоб: поліпшити функціонування управління персоналом через забезпечення їхніми засобами вирішення питань про те, коли необхідно припинити, а коли підсилити яку-небудь діяльність; визначити реакцію з боку працівників і менеджерів нижчої ланки на ефективність управління персоналом; допомогти управлінню персоналом вносити свій внесок у справу досягнення цілей фірми [3, с. 294].

Оцінка ефективності системи управління персоналом буде достовірною та об'єктивною лише за умови її системного характеру. Тобто процедура оцінювання має відбуватись на основі визначення, систематизації та всебічного використання відповідної кількості показників, що всебічно характеризують якість управління персоналом [4; 5]. Як відзначає Ю.Г. Одегов, об'єктивна оцінка може бути досягнута лише за умови аналізу показників із кількох позицій: економічних та соціальних, кількісних та якісних, поточних та перспективних. При цьому проведення комплексної оцінки є засобом безперервного впливу на ефективність функціонування системи управління персоналом [6, с. 740].

Формування комплексної оцінки системи управління персоналом зумовлено наведеними нижче причинами:

– вимогами міжнародних стандартів якості, які полягають у використанні конкретних, вимірних та визначених у часі цілей;

– необхідністю прийняття управлінських рішень на основі оперативної та об'єктивної інформації задля запобігання помилкам, які можуть виникнути через недостовірність фактів;

– потребою кожного структурного підрозділу у достовірній інформації для оперативного реагування та прийняття виважених рішень щодо певного кола першочергових питань, які стосуються діяльності підприємства;

– потребою керівництва підприємства в отриманні об'єктивних даних стосовно якості процесу управління персоналом при формуванні механізму матеріального стимулювання керівників відділів.

При оцінюванні системи управління персоналом варто враховувати, що вона за своєю структурою є достатньо складною та націлена на одержання бажаного результату діяльності при досягненні загальних цілей підприємства. В науковій літературі вагомими критеріями та показниками оцінки діяльності системи управління персоналом першочергового розглядаються кількісні та якісні показники, які пов'язані як із ефективністю прийнятих управлінцями рішень, так і з загальною ефективністю діяльності підприємства. С.В. Шекшня рекомендує оцінювати ефективність системи управління персоналом, обчислюючи показники втрат на робочу силу, структури та динаміки персоналу, продуктивності праці. На його думку, в процесі оцінювання варто порівнювати показники як і з зовнішнім середовищем (в середньому по галузі, конкурентами), так і з динамікою цих показників на підприємстві [7, с. 237]. А.П. Єгоршин виділяє низку показників, що характеризують соціальну ефективність праці. Автор вважає, що найсуттєвішими показниками є продуктивність праці, середня заробітна плата, плинність персоналу, рівень трудової дисципліни, втрати робочого часу [8, с. 654]. А.Я. Кібанов стверджує, що існує щільний взаємозв'язок між показниками соціальної та економічної ефективності управління персоналом [9, с. 263].

Про економічні результати управління персоналом можуть свідчити показники, що характеризують ефективність системи виробництва та системи управління підприємством. В розрізі функціонування окремих підсистем управління персоналом можуть бути представлені соціальні результати. Всі підходи до обчислення ефективності управління персоналом, які наведено вище, полягають у визначенні певних показників, які характеризують якість управлінського процесу. Але, при проведенні оцінки варто враховувати, що ці показники постійно взаємодіють та є взаємопов'язаними.

Достатньо важливим є обчислення міри впливу рекомендованих показників на ефективність функціонування системи управління персоналом [10].

Встановлення ефективності управління персоналом частіше за все проводиться суб'єктивно. На нашу думку, це відбувається з двох причин: по-перше, через брак чіткої методики визначення ефективності, і, по-друге, через недооцінку важливості цих заходів. При цьому основний акцент в працях вчених ставиться переважно на оцінці економічної ефективності, а саме витрат та продуктивності, залишаючи в стороні «людський фактор». Розвитку цього напрямку сприяє і активно вживана думка про те, що спеціалісти з управління персоналом знаходяться далеко від виробничої діяльності та майже не чинять на неї жодного впливу. А тому існує необхідність у комплексному підході до оцінювання ефективності цієї системи одночасно з позицій вагомості кінцевих результатів діяльності підприємства, продуктивності та якості системи управління персоналом і визначенні окупності витрат на персонал. Проте, ми вважаємо, що не можна встановити ефективність управління персоналом шляхом зіставлення тих чи інших кількісних економічних показників. Для визначення ефективності певної системи управління персоналом необхідні перш за все критерії, за допомогою яких можна це зробити. Їх вибір залежить від того, що брати за пункт відліку: роботу конкретного працівника, управлінця, трудові показники чи особливості роботи персоналу в цілому. Система показників праці і буде виражати оціночний критерій. Розрахунок інтегрального показника ефективності системи управління персоналом переважно має умовний характер через те, що показники мають різноспрямовану дію на кінцевий результат. Тому, незважаючи на численні дослідження стосовно обґрунтування показників соціальної та економічної ефективності управління персоналом є гостра потреба визначення взаємозв'язку загальних результатів діяльності підприємства, якості системи управління персоналом та якості трудової діяльності персоналу. Інтегральний показник (ефективність системи управління персоналом на рівні аграрного підприємства) складається з безлічі інших на більш низьких рівнях, що характеризують ефективність окремих систем чи підсистем управління персоналом. Отже, для всебічної оцінки діяльності аграрних підприємств ми пропонуємо поєднати для визначення ефективності управління персоналом найвагоміші показники в один інтегральний показник. Для дослідження ефективності системи управління персоналом за допомогою інтегрального показника, необхідно: 1. Визначити конкретний об'єкт дослідження; 2. Визначити мету та завдання дослідження; 3. Виділити комплекс показників, з яких буде складатись інтегральний показник; 4. Розрахувати показники; 5. Виявити конкретні межі та значення інтегрального показника; 6. Розрахувати інтегральний показник; 7. Проаналізувати отримані результати відповідно до шкали градацій значень інтегрального показника. На нашу думку, для об'єктивного аналізу ефективності системи управління персоналом до інтегрального показника необхідно включити показники, що характеризують якість системи управління персоналом; показники, що характеризують ефективність системи управління персоналом та показники, що характеризують витрати на персонал (рис. 1).

Рис. 1. Інтегральний показник ефективності системи управління персоналом
Джерело: розроблено авторами

Якість системи управління персоналом характеризують процеси планування, відбору, профорієнтації та адаптації персоналу, оцінки персоналу, професійного розвитку, матеріального стимулювання та ін. (рис. 2).

Показники результативності управління персоналом характеризують ефективність системи управління персоналом як підсистеми управління підприємством і відображають стан соціально-трудових відносин на підприємстві. На практиці для оцінки ефективності управління активно використовують термін «економічна ефективність», який є значно вужчою категорією, оскільки представляє собою лише економію живої та уречевленої праці, одержаної в сфері управління матеріальним виробництвом.

Критерієм оцінки ефективності праці також є соціальна ефективність, яка через брак кількісних показників виміру встановлюється лише за допомогою якісних показників. Критерій економічної ефективності праці управлінців дає змогу кількісно визначити ефективність праці в апараті управління, а тому його частіше застосовують на практиці. Для оцінки економічної ефективності управління персоналом підприємства виокремлюють наступні показники:

1. Співвідношення витрат, які потрібні для забезпечення підприємства кваліфікованим персоналом, і результатів, отриманих від їхньої роботи.
2. Відношення бюджету відділу підприємства до чисельності персоналу цього відділу.
3. Грошова оцінка розходжень у результативності праці.

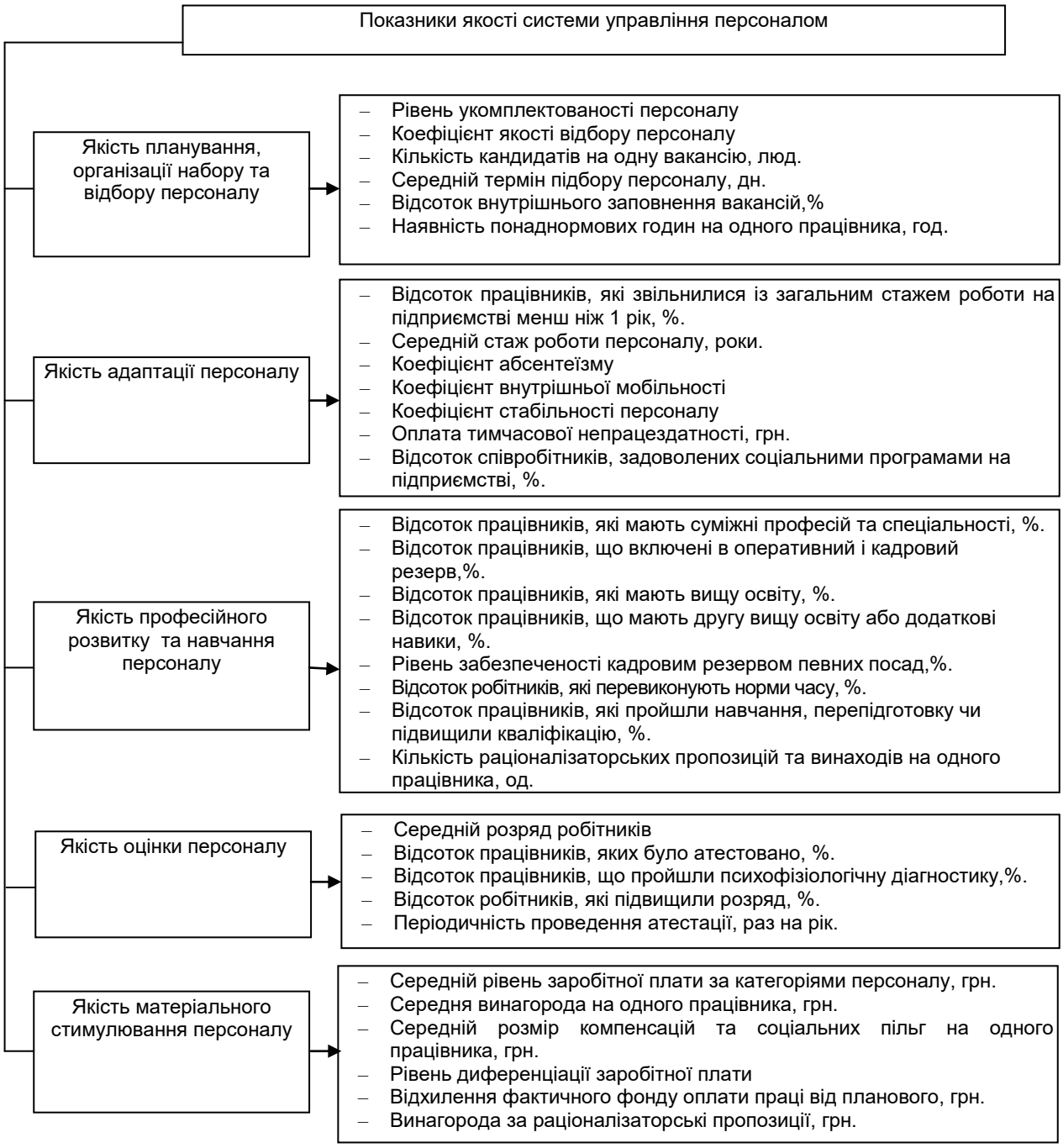

Рис. 2. Показники якості системи управління персоналом
Джерело: розроблено авторами

Соціальна ефективність управління персоналом підприємства визначається станом психологічного клімату в колективі, організацією та мотивацією праці, та головним чином залежить від форм і методів роботи з персоналом. Для оцінки соціальної ефективності управління персоналом підприємства використовують: показники, що характеризують морально-психологічний клімат в колективі; показники впливу соціальних програм на ефективність діяльності персоналу та підприємства взагалі; корпоративну культуру підприємства; середні витрати на заходи з управління персоналом у розрахунку на одного працівника.

Організаційна ефективність управління персоналом характеризує організаційну оформленість і цілісність підприємства. Для її оцінки використовують наступні показники: співвідношення чисельності робітників та службовців; плинність кадрів; надійність роботи персоналу; рівень трудової дисципліни; рівномірність завантаження персоналу; коефіцієнт трудової участі; укомплектованість кадрового складу.

Наведені показники організаційної ефективності системи управління персоналом дозволяють оцінити головні параметри організації роботи персоналу, а саме: надійність, рівномірність, економічність і якість. Проте, для дослідження ефективності системи управління персоналом аграрного підприємства ми розробили свій комплекс показників, який відображає найбільш суттєві результати діяльності підприємства (рис. 3).

Рис. 3. Показники ефективності системи управління персоналом
Джерело: розроблено авторами

При дослідженні ефективності системи управління персоналом важливо проаналізувати та оцінити кошти, витрачені на персонал. Оскільки, не проаналізувавши витрати та їх ефективність, не можливо планувати господарську діяльність будь-якої організації. Для аналізу грошових коштів, вкладених в персонал, ми розробили систему показників, які характеризують основні витрати на працівників (рис. 4).

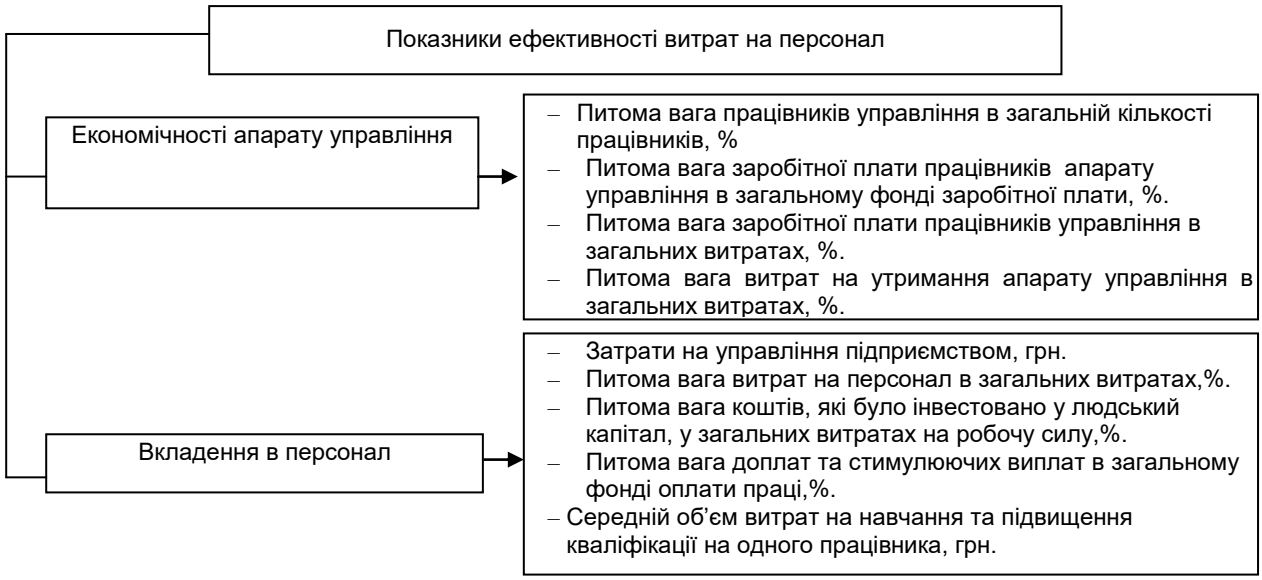

Рис. 4. Показники ефективності витрат на персонал
Джерело: розроблено авторами

З метою обґрунтування методологічного підходу до визначення інтегрального показника ефективності системи управління персоналом аграрного підприємства нами розроблено відповідну схему класифікації його складових елементів (рис. 5).

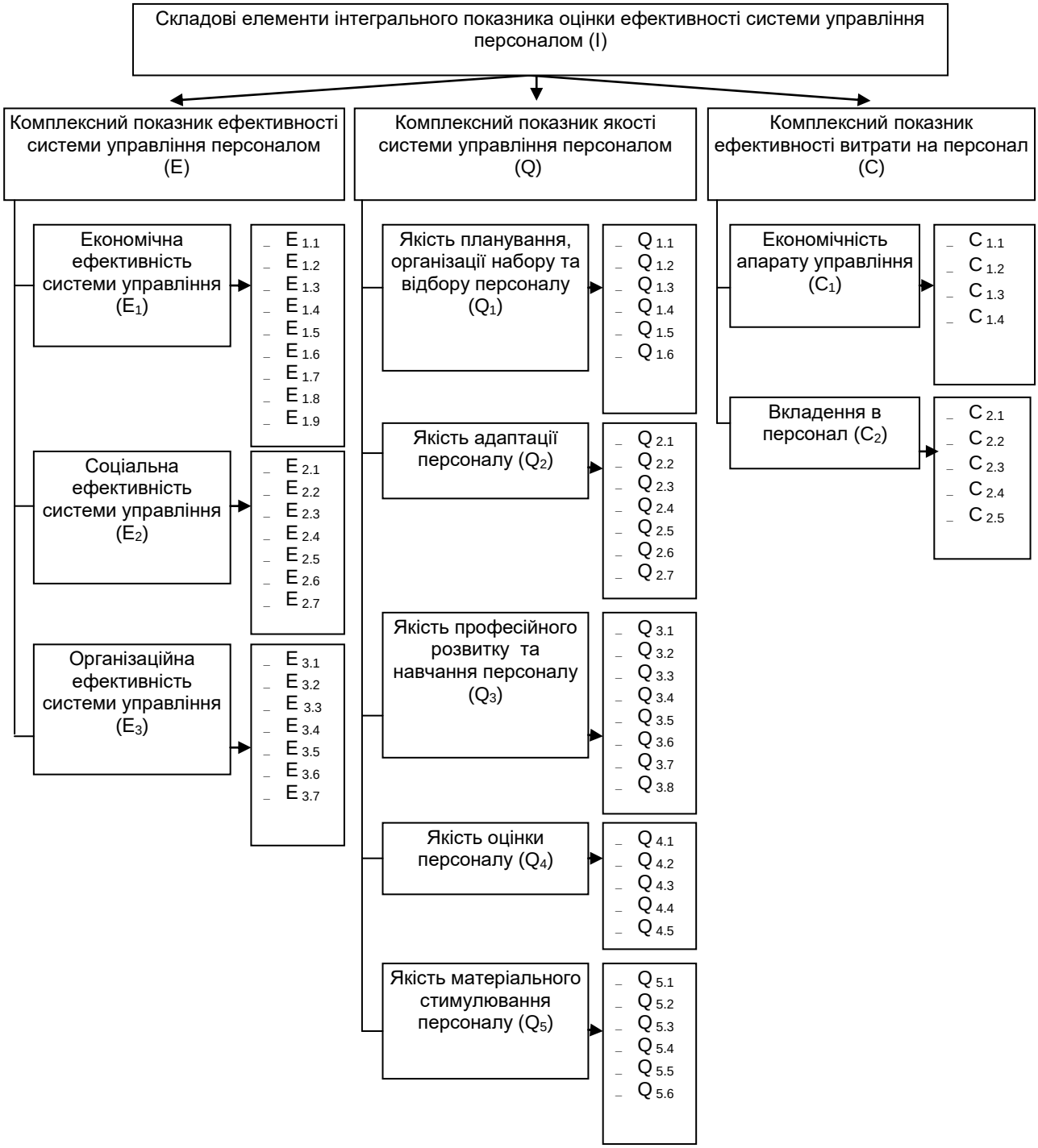

Рис. 5. Система показників для комплексної оцінки ефективності управління персоналом
Джерело: розроблено авторами

Отже, безпосередня методика розрахунку інтегрованого показника ефективності системи управління персоналом складається з наступних етапів:

1. Визначаємо складові елементи інтегрального показника оцінки ефективності системи управління персоналом (I), це: комплексний показник ефективності системи управління персоналом (E), комплексний показник якості системи управління персоналом (Q), комплексний показник, що характеризує витрати на персонал (C).

2. Визначаємо конкретні елементи, які необхідні для розрахунку комплексних показників E, Q та C. До комплексного показника E включаємо показники, що характеризують економічну ефективність

системи управління (E_1), соціальну ефективність системи управління (E_2) та організаційну ефективність системи управління (E_3). Комплексний показник Q, який характеризує якість системи управління персоналом складається з наступних груп показників: показники, що характеризують якість планування, організації набору та відбору персоналу (Q_1); показники, що характеризують якість адаптації персоналу (Q_2); показники, що характеризують якість професійного розвитку та навчання персоналу (Q_3); показники, що а характеризують якість оцінки персоналу (Q_4) та показники, що характеризують якість матеріального стимулювання персоналу (Q_5). Комплексний показник, що характеризує витрати на персонал (C) містить в собі показники, що характеризують економічність апарату управління (C_1) та показники, що характеризують вкладення в персонал (C_2).

3. В свою чергу, кожна підсистема E_1, E_2, E_3, Q_1, Q_2, Q_3, Q_4, Q_5, C_1, C_2 містять елементи, які необхідні для розрахунку показника, що характеризує певну підсистему: $(E, Q, C)_{i.j.}$, де перший індекс при E, Q, C (i) позначає приналежність до підсистеми комплексного показника, другий індекс (j) – порядковий номер складового елемента підсистеми. Складові елементи підсистем, що характеризують конкретні комплексні показники наведені на рисунках 3, 4 та 5.

4. Щоб конкретні елементи $(E, Q, C)_{i.j.}$, що характеризують підсистеми були порівнюваними та не суперечили один одному, необхідно привести їх до єдиної шкали виміру, а для цього знайдемо коефіцієнти, тобто фактичне значення показника порівнюємо з нормативним, плановим або еталонним.

$$E(Q,C)i.j. = \frac{\text{Фактичне значення}}{\text{Планове, нормативне або еталонне значення}} \quad (1)$$

5. Коли елементи підсистем пораховані, знайдемо значення $(E, Q, C)_{i..}$, за формулою:

$$E\ (Q,C)i. = \frac{\sum E(Q,C)i.j. \times \beta}{\sum \beta}, \quad (2)$$

$(E, Q, C)_{i.j.}$, – конкретні елементи, що характеризують підсистеми;

β – вагомість конкретного елемента, за думкою експертів. У ролі експертів були опитані керівники підприємств, керівники кадрових служб та керівники структурних підрозділів аграрних підприємств.

6. Наступним кроком є визначення комплексного показника E, Q, C:

$$E(Q,C) = \frac{\sum E\ (Q,C)i. \times \beta}{\sum \beta}, \quad (3)$$

де $(E, Q, C)_{i.}$– конкретні елементи, що характеризують ефективність організаційних, соціальних та економічних показників;

β – вагомість конкретного елемента, за думкою експертів.

7. Коли відомий комплексний показник, що характеризує ефективність системи управління персоналом (E); комплексний показник, що характеризує якість системи управління персоналом (Q) та комплексний показник, що характеризує витрати на персонал (C) – саме час визначати інтегральний показник I:

$$I = \frac{E * \beta_1 + Q * \beta_2 + C * \beta_3}{\sum_{i=1}^{3} \beta_i}, \quad (4)$$

де *E* – елементи, які характеризують ефективність системи управління персоналом; якість системи управління персоналом (*Q*) та витрати на персонал (*C*); β – вагомість комплексного показника, за думкою експертів.

Або

$$I = \frac{\sum_{i=1}^{3} E(Q,C) * \beta_i}{\sum_{i=1}^{3} \beta_i}, \quad (5)$$

де E (Q, C) – комплексні показники, що характеризують ефективність системи управління персоналом, якість системи управління персоналом та витрати, понесені на систему управління персоналом;

β – вагомість комплексного показника, за думкою експертів.

8. Після того, як інтегральний показник ефективності системи управління персоналом підрахований, необхідно його проаналізувати, а для цього ми створили спеціальну шкалу (табл. 1).

9. Коли інтегральний показник охарактеризований та має чіткі межі значень, необхідно розробити низку заходів задля покращення ефективності системи управління персоналом, відповідно до ситуації, в якій опинилось підприємство.

Задля підтвердження дієвості та ефективності запропонованої методики було проаналізовано діяльність аграрних підприємств Новомосковського району та визначено інтегральний показник ефективності системи управління персоналом (табл. 2).

Таблиця 1

Аналіз інтегрального показника ефективності системи управління персоналом

Найменування характеристик	Сфера інтервального оцінювання ефективності системи управління персоналом				
	I_1	I_2	I_3	I_4	I_5
Рівень ефективності системи управління персоналом	Недопустимий рівень	Кризовий рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Значення інтегрального показника ефективності системи управління персоналом	0 – 0,20	0,21 – 0,40	0,41 – 0,60	0,61 – 0,80	0,81 – 1,0

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 2

Взаємозв'язок рівня інтегрального показника ефективності системи управління персоналом та результативності діяльності аграрних підприємств Новомосковського району Дніпропетровської області, 2015 р.

Показники	ТОВ «Ягідне»	ТОВ АФ «Дружба»	ТОВ АФ «Вільне-2002»	ТОВ «АФ ім.Горького»	ТОВ АФ «Олімпекс - Агро»
Рівень ефективності системи управління персоналом	Недо-пустимий	Кризовий	Низький	Середній	Високий
Значення інтегрального показника ефективності системи управління персоналом (*I*)	0,20	0,40	0,59	0,68	0,81
Ефективність системи управління персоналом (*E*)	0,33	0,53	0,62	0,64	0,72
Якість системи управління персоналом (*Q*)	0,13	0,26	0,52	0,65	0,82
Витрати на персонал (*C*)	0,26	0,48	0,67	0,79	0,91
Площа сільськогосподарських угідь, га	831	3270	4951	5227	20406
Виробництво валової продукції на 1га с.-г. угідь, тис. грн	2,81	3,03	3,52	5,93	7,43
Виробничі витрати на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	702,8	615,4	363,6	329,5	293,1
Питома вага оплати праці у загальних витратах, %	6,4	11,3	16,0	16,9	20,4
Середньомісячна заробітна плата одного працівника, грн.	969	1196	1398	1455	1548
Фондозабезпеченість, тис. грн	80,9	86,2	103,6	191,5	239,7
Фондовіддача, грн	0,4	0,7	0,8	0,9	2,1
Річна продуктивність праці, тис. грн	79,2	85,8	106,4	143,6	167,8
Урожайність озимої пшениці, ц/га	27,9	28,3	31,4	34,6	37,2
Урожайність соняшника, ц/га	19,1	19,8	21,4	22,1	23,2
Середньорічний надій молока від 1 корови, ц	40,5	41,2	44,3	44,7	47,6
Чистий прибуток в розрахунку на 100 га, сільськогосподарських угідь, тис. грн	53,5	69,7	83,0	166,1	178,0
Рівень рентабельності, %	20,0	22,8	28,8	36,7	59,5

Джерело: розраховано авторами

В дослідженні встановлено суттєвий взаємозв'язок між ефективністю системи управління персоналом та результативністю діяльності аграрних підприємств: з підвищенням рівня інтегрального показника зростають показники ефективності їх господарської діяльності. Гірші показники ефективності системи управління персоналом мають ТОВ «Ягідне», ТОВ АФ «Дружба» та ТОВ АФ «Вільне-2002», яким рекомендовано: провести моніторинг всіх сфер діяльності підприємства, перевіривши при цьому ефективність використання ресурсів, бухгалтерські звіти та планову діяльність підприємства; розробити інформаційну систему взаємозв'язку між співробітниками і підрозділами підприємства; провести атестацію кадрів, за результатами якої відправити персонал на курси підвищення кваліфікації; переглянути систему нарахування заробітної плати та матеріальне стимулювання працівників; покращити умови праці через оновлення матеріально-технічної бази підприємства. ТОВ «АФ ім. Горького» та ТОВ АФ «Олімпекс-Агро» спростити структуру управління; збільшити інвестиційні витрати в розвиток людського потенціалу.

Висновки з проведеного дослідження. Розроблена методика оцінки ефективності системи управління персоналом за допомогою інтегрального показника є достатньо ефективною, оскільки

охоплюються всі сфери, з якими пов'язана та на які впливає система управління персоналом. В той же час, вона не є надто складною, тому що в розрахунках беруть участь базові показники, які підраховуються та аналізуються в кожному аграрному підприємстві. Розрахувати інтегральний показник ефективності системи управління персоналом може кожен економіст аграрного підприємства, а тому не потрібно наймати сторонню особу для аналізу ефективності системи управління персоналом, що дає змогу керівництву підприємства зекономити значні кошти, які можна направити на вирішення нагальних проблем.

Література

1. Лементовська В.А. Маркетингові дослідження регіонального ринку овочів / В.А. Лементовська, В.І. Бортнік, С.Д. Скуртол // Збірник наукових праць Уманського ДАУ. – 2008. – № 6. – С. 175-180.
2. Литвин О.В. Механізм побудови оцінки соціально-економічної ефективності управління персоналом / О.В. Литвин // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 2. – Т.1. – С. 79-84.
3. Иванцевич Дж.М. Человеческие ресурсы управления: Основы управления персоналом / Дж. М. Иванцевич, А.А. Лобанов. – М. : Дело, 1993. – 304 с.
4. Сметанюк О.А. Етимологія категорії "ефективність управління організацією" / О.А. Сметанюк, О.П. Сочівець // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8. – С. 136-140.
5. Христенко Л.М. Система показників оцінки ефективності управління підприємством [Електронний ресурс] / Л.М. Христенко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво: зб. наук. праць. – Луганськ. – 2011. – № 23 (I). – Режим доступу: http://eme.ucoz.ua/
6. Одегов Ю.Г. Управление персоналом в структурно-логических схемах: учебник для вузов по экономическим специальностям / Ю.Г. Одегов. – Москва: Альфа-Пресс, 2008. – 944 с.
7. Шекшня С.В. Управление персоналом современной организации / С.В. Шешкня. – М. : ЗАО "Бизнес - школа "ИНТЕЛ-СИНТЕЗ", 2002. – 368 с.
8. Егоршин А.П. Управление персоналом / А.П. Егоршин. – Нижний Новгород : «НИМБ», 2003. – 720 с.
9. Кибанов А.Я. Управление персоналом / А.Я. Кибанов, И.Б. Дуракова. – М. : Инфра-М, 2011. – 300 с.
10. Коваленко Т.В. Оцінка системи управління персоналом в умовах машинобудівного підприємства / Т.В. Коваленко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – Донецьк: ДонНТУ, 2010. – Вип. 38-3.– С. 167-175.

References

1. Lementovska, V., Bortnik, V. and Skurtol, S. (2008), "Market research regional vegetable market", *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho DAU.,* no. 6, pp. 175–180.
2. Lytvyn, O.V. (2011), "Mechanism of construction of estimation of social and economic management efficiency of the personnel", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky.* no. 2, vol. 1, pp. 79–84.
3. Ivancevich, John M. and Lobanov, A.A. (1993), *Chelovecheskiye resursy upravleniya: Osnovy upravleniya personalom* [Human Resources Management: The Basics of personnel management], Delo, Moscow, Russia, 304 c.
4. Smetaniuk, O.A. and Sochivets, O.P. (2009), "Etymology category "efficiency management organization"*", Aktualni problemy ekonomiky: naukovyi ekonomichnyi zhurnal,* no. 8, pp. 136–140.
5. Khrystenko, L.M. (2011), "Indicators of business management efficiency", *Ekonomika. Menedzhment. Pidpryiemnytstvo: zb. nauk. prats*, no. 23 (I), available at: http://eme.ucoz.ua/publ/zbirniki/23_i_2011/khristenko_l_m_sistema_pokaznikiv_ocinki_efektivnosti_upravlinnja_pidpriemstvom/29-1-0-185 (access date November 25, 2016).
6. Odegov, Yu.G. (2008), *Upravlenie personalom v strukturno-logicheskikh skhemakh: uchebnik dlya vuzov po ekonomicheskim spetsialnostyam* [Personnel management in structural and logical schemes: a textbook for high schools of economics], Alfa-Press, Moscow, Russia, 944 p.
7. Shekshnya, S.V. (2002), *Upravlenie personalom sovremennoy organizatsii* [Personnel management of the modern organization], ZAO "Biznes - shkola "INTEL-SINTEZ", Moscow, Russia, 368 p.
8. Egorshin, A.P. (2003), *Upravlenie personalom* [Personnel management], NIMB, Nizhniy Novgorod, Russia, 720 p.
9. Kibanov, A.Ya. and Durakova, I. (2009), *Upravlenie personalom* [Personnel management], INFRA-M, Moscow, Russia, 300 p.
10. Kovalenko, T.V. (2010), "Evaluation of the personnel management system in the conditions of machine-building enterprise*", Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tehnichnoho universitetu. Seriia: ekonomichna,* issue 38-3, pp. 167–175.

УДК 330.341.1 : 631.173

Скоцик В.Є.,
к.с-г.н., здобувач кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування
Білоцерківський національний аграрний університет

ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ВІДТВОРЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ

Skotsyk V.Ye.,
cand.sc.(agriculture), doctoral candidate at the department of accounting and of taxation
Bila Tserkva National Agrarian University

THE INNOVATIVE COMPONENT OF THE REPRODUCTION PROCESS OF AGRICULTURAL MACHINERY

Постановка проблеми. Інноваційний процес і процес відтворення техніки є взаємопов'язаними. Чим вищі темпи інноваційного процесу, тим більший розрив у техніко-економічних характеристиках нової і вживаної техніки, й тим більша різниця у витратах виробництва одиниці продукції із залученням нового і старого обладнання.

Характер економічного розвитку істотно змінюється з плином часу, тому кожний етап має певні особливості. Аналіз періодизації інноваційного розвитку показав, що матеріальною основою таких змін є цикли відтворення техніки.

Відтворення сільськогосподарської техніки є складовою частиною процесу відтворення усього різноманіття засобів виробництва. Відтворювальний процес розвивається за властивими йому закономірностями, відображаючи стратегію розвитку національного господарства та його галузей. Сукупність галузей, що формують АПК країни, розвивається у взаємозв'язку і взаємозалежності та зумовлює деякі специфічні особливості розглянутого процесу. Вони випливають з провідної ролі сільського господарства у розвитку інших галузей АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оцінки й підвищення ефективності використання машинно-тракторного парку приділяли увагу багато зарубіжних та вітчизняних науковців. Різні аспекти використання засобів механізації розглядалися у працях: В. Г. Андрійчука, В. М. Баутіна, В. Г. Більського, П. І. Гайдуцького, М. І. Грицишина, В. В. Іванишина, М. В. Краснощекова, В. А. Левченко, М. Г. Лобаса, М. М. Малиша, М. М. Могилової, В. І. Пастухова, Г. М. Підлісецького, П. П. Руснака, П. Т. Саблука, В. П. Ситника, В. Л. Товстопята, В. С. Шебаніна та ін. Ними розроблені теоретичні засади і науково-практичні рекомендації щодо створення та функціонування технічного потенціалу сільськогосподарського виробництва. Проте, швидкоплинні зміни в суспільно-економічному житті країни вимагають перегляду позицій щодо інноваційної складової відтворення сільськогосподарської техніки в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень щодо підвищення інноваційної спрямованості відтворення сільськогосподарської техніки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняне сільське господарство за всю історію існування зазнало безліч модернізацій, а у XXI ст. перед ним постає проблема інноваційної спрямованості відтворення сільськогосподарської техніки.

Як зазначали К. А. Бармута та С. А. Гавриленко: «В еволюційному розвитку теоретико-методологічних і методичних засад становлення відтворювальних процесів існують прогалини і недостатньо висвітлені питання. Даний факт пов'язаний з мінливими умовами господарювання, що викликані реформуванням аграрного сектора» [1].

Англійський економіст Адам Сміт (1723−1790 рр.) вважав, що винаходити машини загалом досить корисно, особливо з точки зору споживання і продуктивності, але економічне зростання праці в основному залежить від вкладення в сферу економіки грошей і праці. У 1803 р. француз Жан Батист Сей (1767−1832 рр.) висловив сумнів щодо цього твердження, вважаючи, що економічне зростання залежить переважно від ідей та особливої поведінки підприємця. Англійський економіст Давид Рікардо (1772−1823 рр.) дотримувався думки, що машини дійсно можуть корисно вплинути на прибуток, торгівлю і т. д. Інший англійський економіст Джон Стюард Міль (1806−1873 рр.) підкреслював значення нововведень в організаційно-управлінську діяльність. У 1895 р. французький соціолог Габріель Тард (1854−1904 рр.) висловив думку, що провідним фактором економічного зростання треба вважати ідеї, новаторство та поширення ідей у виробничій сфері, однак її не підтримали в наукових колах [2].

Якісно змінили сприйняття інновації економічною наукою праці австрійського економіста Йозефа Шумпетера (1883−1950 рр.), який використав термін «інновація» як відображення технічного прогресу шляхом пропонування й освоєння нововведення. Причому під нововведенням він розумів не принципово нове, а нову комбінацію старих виробничих факторів. Але навіть таке «широке» розуміння фактора інновації було прийнято по суті на озброєння економікою не у 1912 р., коли цю теорію було оприлюднено, а у 60-х роках, коли темпи інноваційного розвитку США та СРСР, а також Японії перевершили всі очікування, а робота Роберта Солоу показала величезне поширення цього «побічного» в економіці фактора.

Аналізуючи теоретичні аспекти інноваційного розвитку в контексті сільськогосподарського виробництва, розглянемо вплив концепції довгохвильового розвитку, як основу теоретичного і практичного базису, на інноваційний розвиток відтворення сільськогосподарської техніки.

Ця гіпотеза в дещо пізніших працях Й. Шумпетера була розглянута з точки зору інноваційної теорії довгих хвиль. Поглиблено досліджуючи ці проблеми, він дійшов висновку, що «конкуренція, заснована на відкритті нового товару, нової технології, нового джерела сировини, нового типу організації, забезпечуючи скорочення витрат, або підвищення якості – загрожує існуючим фірмам не тільки незначним скороченням прибутку, але і повним банкрутством» [3]. Він увів в економічну теорію поняття «інновація», характеризуючи її як стадію життєвого циклу результатів науково-технічного прогресу: інвенція (винахід) − інновація (впровадження) – імітація (тиражування). При цьому в інноваційному процесі Й. Шумпетер виділив кілька компонентів: наукові дослідження, розробки, проектування, виробництво, маркетинг, збут, обслуговування. Такий лінійний інноваційний ланцюг «наука−технологія−виробництво−споживання» був найбільш простою моделлю аналізованого процесу. Відповідно до теорії вченого, інновація супроводжується творчим руйнуванням економічної системи, обумовлюючи її перехід з одного стану в інший.

У вітчизняній економічній літературі кінця 80-х років також обґрунтовувалася аналогічна чотириланкова система. Разом із тим на практиці така стадія інноваційного процесу, як споживання мала зовсім іншу, неринкову природу й корінним чином відрізняла від закордонної.

Досліджуючи проблеми технічного прогресу, англійський економіст К. Фрімен, розглядав довгохвильовий підйом не тільки як результат впровадження радикальних нововведень, але і як процес поширення технологічного укладу кількох вагомих секторів на всю економічну систему. Він був радником Рейгана при проведенні ним стабілізаційної програми, яка отримала назву «рейганоміка». Її реалізація дозволила лише за 6 місяців не тільки вийти з кризи, а й увійти у фазу підйому, який тривав, як ніколи, довго – 11 років.

Теоретичною основою «рейганоміки» стала економічна теорія пропозиції. Практичним висновком з неї було перенесення акцентів із регулювання попиту на товари та послуги на стимулювання їх виробництва. Необхідність дати простір інвестиційним та інноваційним процесам, зниження витрат, збільшення заощаджень та накопичення приватного капіталу потребувала великих податкових реформ. Його розробка нововведень забезпечує зростання попиту, який у свою чергу ініціює дифузію продуктових і процесних інновацій.

Таким чином, сприймання даного процесу іноземними дослідниками спочатку теж було пов'язано з лінійною, послідовною моделлю. Істотна відмінність від вітчизняного підходу полягала насамперед у тому, що останній враховував споживчий попит, запити ринку й обов'язкове проведення маркетингових досліджень на кінцевій стадії інноваційного процесу при продажах та просуванні нових товарів на ринки.

Історичний досвід розвитку, ступінь пізнання законів природи і суспільного виробництва матеріалізується в техніці. Саме в технічних засобах матеріалізуються досягнення науки, що знаходить відображення в економічному обґрунтуванні видів техніки при її конструюванні. У першому періоді істотних змін в аграрній сфері не сталося – використовувалися низько ефективна ручна праця і робоча худоба. Але подальший другий період – це первинна форма механізації – застосовувались ручні та кінні сільськогосподарські машини. У цей період наукові розробки охоплювали тільки загальні проблеми механічного обробітку ґрунту.

Протягом третього періоду створений перший трактор, а в 1924 р. завод «Червоний Путиловець» почав випускати трактор «Фордзон». У цей період техніко-технологічна інновація мала працювати тільки на прибуток, на досягнення економічних вигод і конкурентних пріоритетів.

Четвертий період – це сучасний інноваційний процес, формування глобальних науково-дослідних систем, випуск техніки, яка забезпечує прецизійне (точне) управління технологічними процесами обробітку сільськогосподарських культур, збирання врожаю і його зберігання, де електронна апаратура контролює якість виконуваних технологічних операцій з урахуванням особливостей ландшафту, оптимізує використання ресурсів інтенсифікації.

Періодизація інноваційного процесу виявляє різницю в термінах впровадження досягнень науково-технічного прогресу в промисловість і сільське господарство, оскільки циклічність тимчасового розриву між промисловістю і сільськогосподарським виробництвом, становить мінімум 50–60 років.

Інноваційна спрямованість відтворення сільськогосподарської техніки висуває на перший план інновації як пріоритетне джерело економічного зростання аграрного виробництва.

Таким чином, вітчизняні дослідники в 90-ті роки минулого століття у визначенні сутності інноваційного процесу стояли на позиції Й. Шумпетера. Сьогодні інновацію розглядають в іншому контексті. Адже в ринковій економіці кардинально змінюється існування наукової сфери з точки зору інституціональної структури і позицій фінансування, а також інвестиційного забезпечення та державного регулювання.

Одним із найбільш поширених хибних уявлень про інновації є те, що суть інновації полягає в основному в зміні технології. Однак інновації – це не тільки зміни технологій. Автори книги «Працююча інновація. Як управляти, вимірювати, витягувати з неї вигоду» розкривають інновацію бізнес-моделі, Інтернет-технології. Вони визначили ключові характеристики інноваційних стимулів бізнес-моделі та технології [4].

Нік Дінофріо наголошував: «Ми визначаємо інновацію, як нашу здатність створювати нову цінність на перетині бізнесу і технології. Нам потрібні нові ідеї. Ми повинні робити речі по-іншому. Для досягнення успіху ми не можемо покладатися тільки на винахідливість, або технології» [4].

Відмінність інновацій між собою полягає в тому, що вони не припускають однакові ризики і не приносять однакові винагороди. Інновації поділяють на кілька типів:

- поступова (інкрементна) – незначне поліпшення техніки, вона є підтримуючою стратегією протягом тривалого періоду (отримує більше 80% всіх інвестицій підприємства в інновації);
- наполовину радикальна – вносить вирішальні зміни, або в бізнес-модель, або в технологію (приклад, переведення сільськогосподарської техніки на поновлювані джерела енергії тощо);
- радикальна – значна зміна, яка водночас впливає як на бізнес-модель, так і на технологію підприємства (техніка нового покоління для позиційного землеробства, екологізація виробництва сільськогосподарської продукції).

У сучасному світі активізується першочерговість найбільш раціонального використання світових ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку й охорони навколишнього природного середовища. Тому інноваційна спрямованість відтворення сільськогосподарської техніки повинна базуватися на екологічних імперативах. Світові процеси сталого розвитку дедалі більшою мірою зосереджені на екологізації аграрної та інноваційної науково-технічної діяльності.

Інновація – це створення чогось нового, але насправді всі три типи інновації поєднують у собі вже відоме й нове.

Суть інновації полягає в тому, щоб об'єднувати вже напрацьоване з чимось новим, маючи на увазі важелі технології та бізнес-моделі.

Поступова, наполовину радикальна і радикальна інновації вимагають різних типів інвестицій. Але науково-технічний прогрес розвивається за жорсткими законами: виграє той, хто в пріоритетному напрямку використовує інтелектуальний фактор, освоює ресурсо- і енергозберігаючі, екологічно обґрунтовані інформаційні технології.

Інновації у відтворювальному процесі сільськогосподарської техніки характеризуються низкою ознак, найважливішими з яких є:

• техніка володіє новими властивостями порівняно з аналогом;

• ефективність техніки орієнтована на забезпечення економічного, науково-технічного, соціального та екологічного ефектів.

Освоєння інновацій, як процес відтворення сільськогосподарської техніки, включає в себе низку взаємопов'язаних організаційних етапів, до яких належать: 1) розвиток науково-технічного потенціалу; 2) впровадження нової техніки і технологій у виробництво; 3) розповсюдження та використання нової техніки, технологій.

З цього приводу О. І. Янковська писала: «Головна особливість інноваційного процесу в сільському господарстві полягає не у створенні в галузі принципово нової продукції, а в освоєнні у господарській практиці нових технологій, заснованих на досягненнях науки і техніки у виробництві» [5].

Таким чином, можна виділити три складові передумови інноваційного оновлення сільськогосподарської техніки: фінансово-ресурсна спроможність (за допомогою власних, або залучених джерел), інформаційно-наукова (інтеграція науки і виробництва), регулювально-стимулююча (провідна роль належить споживачам, які потребують якісної техніки за доступними цінами).

Об'єднання двох джерел інноваційних ідей «технологічного поштовху» і «тиску попиту» вимагає розробки нелінійних моделей інноваційного процесу відтворення сільськогосподарської техніки. Якщо для лінійної моделі були характерні переважно прямі зв'язки, то нелінійній властиві ще й зворотні. Це дасть змогу об'єднати у межах цілісної відтворювальної структури всі елементи: «наука-технологія-виробництво-споживання» і дозволить створити розгалужену систему збутового й сервісного обслуговування сільськогосподарської техніки. Саме через постійні та швидкодіючі зворотні зв'язки з ринком, враховуючи активну реакцію на зміни запитів споживачів, можна домогтися лідируючого положення на ринку сільськогосподарської техніки.

У цьому випадку, за твердженням В. Г. Чабана: «Держава повинна впливати на ринок сільськогосподарської техніки як безпосередньо, так і опосередковано. Основна мета державного регулювання – поліпшення економічного становища сільських товаровиробників, що буде обумовлювати зростання їхньої купівельної спроможності, збільшення попиту на техніку і обсягів виробництва, прискорений інноваційний розвиток технічного потенціалу сільськогосподарського виробництва» [6].

Основною метою замовника інноваційної продукції – сільськогосподарського товаровиробника є отримання різного виду доходів від використання інновацій. Частину інновацій він може освоїти лише за умови надання практичної допомоги з різних організаційних, технічних, технологічних та інших напрямів [7]. У своєму розвитку процес організованої передачі знань при використанні сільськогосподарської техніки пройшов кілька етапів:

1765−1779 рр. – створення сільськогосподарських товариств, основною метою яких була просвіта селян;

1779−1801 рр. – організація на базі земств практичних шкіл землеробства, покликаних підвищити рівень аграрної культури;

1834−1883 рр. – функціонування інституту практичних агрономів для різкого підвищення ефективності рослинництва, а відповідно, і збільшення обсягів виробленої продукції рослинництва;

1883−1919 рр. – діяльність інституту громадської агрономії при повітах, зародження консультування селян з усіх питань аграрних наукових досягнень;

1917−1925 рр. – створення машинно-прокатних пунктів для підвищення технічної оснащеності організованих радгоспів;

1920−1930 рр. – тракторні колони і машинно-кінні станції мали забезпечувати впровадження перших індустріальних технологій в сільському господарстві, створювати умови для кооперації селян при нестачі техніки;

1928−1958 рр. – машинно-тракторні станції стали першими центрами аграрного обслуговування, виконували інноваційні, консультаційні функції, сприяли технічному переозброєнню села;

1952−1990 рр. – створення системи науково-технічного забезпечення АПК, системи підготовки та перепідготовки фахівців у ВНЗ на основі планового розвитку економіки, створення «Сільгоспхімії»;

1993 р. – по теперішній час – відновлення служби сільськогосподарського консультування, організація центрів наукового забезпечення, агротехнопарку і агротехнополісів для забезпечення освоєння науково-технічної продукції.

Виходячи з цього, вважаємо, що поняття "інновація" є більш широким, ніж нова техніка, або технологія бізнес-процесу. Інновації включають в себе всі нововведення як у виробничій, так і у фінансовій, організаційній, науково-дослідній та навчальній діяльності.

Інноваційний потенціал відтворення сільськогосподарської техніки можна охарактеризувати за допомогою виділення різних його видів на підставі певної класифікації.

Керуючись теорією Й. Шумпетера, нами виділено п'ять базисних форм інноваційної спрямованості відтворення сільськогосподарської техніки:

- акцент на нову техніку – екологізація технічних засобів виробництва (впровадження принципово нової техніки з електронними програмними блоками управління, що працює з використанням Глобальної супутникової системи позиціонування (GPS);
- акцент на раціональне споживання ресурсів, що сприяють використанню технічних засобів (поновлюваних джерел енергії – біологічного палива тощо);
- акцент на нову організацію (зміни в організації виробництва і його матеріально-технічного забезпечення, наукове забезпечення ефективного використання й підтримання працездатності техніки, формування технологічних та організаційних систем технічного сервісу агропромислових товаровиробників);
- акцент на новий ринок (поява нових ринків збуту – екологічно чистої продукції);
- акцент на нову агротехнологію (біологізація й екологізація землеробства, основу таких технологій становлять геоінформаційні системи).

Враховуючи світові тенденції, вважаємо, що застосування інновацій у відтворювальному процесі сільськогосподарської техніки повинно відбуватися в напрямі:

- підтримки екологічних технологій, заснованих на власних винаходах і розробках;
- організації спільної з іноземними учасниками розробки, виробництва сучасної техніки з опорою на вітчизняні та зарубіжні ліцензії, розсекречені вітчизняні винаходи та технології подвійного призначення;
- використання зарубіжного досвіду в напрямках, де немає достатнього вітчизняного наукового доробку та інноваційного потенціалу.

Суть інновацій у відтворювальному процесі полягає в якісному оновленні виробничого процесу виробництва сільськогосподарської продукції, яке знаходить відображення у впровадженні нової техніки, що забезпечує принципи сталого розвитку сільського господарства.

Г.М. Саранчук наголошувала на тому, що «...вирішення проблеми сталого розвитку сільського господарства в першу чергу залежить від підвищення ефективності землеробства...» [8]. Виробництво

продукції будь-якою ціною вже не є самоціллю, а пріоритет надається економічним, екологічним та соціальним чинникам.

Висновки з проведеного дослідження. Важливим завданням у нинішніх умовах є економічне обґрунтування способів та напрямів забезпечення розширеного відтворення складових матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, поліпшення стану сільськогосподарської техніки та модернізації технологій. Від рівня розвитку технічних систем і механізмів, які мають інноваційний характер залежать обсяги випущеної сільськогосподарської продукції, її якість, конкурентоспроможність і, в кінцевому рахунку, продовольча незалежність держави.

Найважливішим результатом ефективного використання матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва є збільшення обсягів виробництва та здешевлення вартості випущеної продукції за рахунок модернізації, технічного переозброєння та реконструкції діючих виробничих об'єктів, реінжинірингу технологічних процесів, застосування комплексної механізації, широкого впровадження індустріальних методів виробництва продукції, спеціалізації і концентрації виробництва, що досягається за рахунок використання системно-відтворювального підходу до розвитку потенціалу МТБ на інноваційній основі.

Література

1. Бармута К.А. Теоретические основы формирования инноваций / К.А. Бармута, С.А. Гавриленко // Вопросы экономических наук. – 2008. – № 6. – С. 33–35.
2. Ухваткін Д. Л. Теорія регулювання та основні поняття інноваційної діяльності / Д. Л. Ухваткін // Формування ринкових відносин. – 2006. – № 1. – С. 49–53.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс. – 1982. – 456 с.
4. Давила Тони. Работающая инновация: Как управлять ею, измерять ее и получать с ней выгоду / Тони Давила, Марк Дж. Эпштейн, Роберт Шелтон ; пер. с англ., за научн. ред. Т. Ф. Козицкой. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2007. – 320 с.
5. Янковська О. І. Особливості інновацій в сільському господарстві / О. І. Янковська : матеріали Всеукр. заочн. наук.-практ. конф. «Економіка XXI століття: виклики та проблеми», (Ужгород, лист. 2009 р.) ; М-во освіти і науки, Закарп. держ. ун-т. – Ужгород : ЗакДУ, 2010. – С. 304–308.
6. Чабан В. Г. Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору / В.Г. Чабан // Економіка АПК. – 2006. – № 7. – С. 68-72.
7. Шкільнюк О. М. Інновації, їх суть та значення для економічного розвитку держави / О.М. Шкільнюк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 11. – С. 43–48.
8. Саранчук Г. М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності / Г. М. Саранчук // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1. – С. 29–30.

References

1. Barmuta, K.A. (2008), "Theoretical bases of formation of innovation", *Voprosy ekonomicheskikh nauk*, no. 6, pp. 33–35.
2. Ukhvatkin, D.L. (2006), "Theory of regulation and the basic concepts of innovation activity", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn*, no. 1, pp. 49–53.
3. Shumpeter, Y. (1982), *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [The Theory of Economic Development], Progress, Moscow, Russia, 456 p.
4. Davila, Tony, Epstein, Marc and Shelton, Robert (2007), *Rabotayushchaya innovatsiya: Kak upravlyat yeyu, izmeryat yeye i poluchat s ney vygodu* [Making Innovation Work: how to manage it and profit from it], Translated from English, Balans Biznes Buks, Dnipropetrovsk, Ukraine, 320 p.
5. Yankovska, O.I. (2010), "Peculiarities of innovations in agriculture", *materialy Vseukr. zaochn. nauk.-prakt. konf. "Ekonomika KhKhI stolittia: vyklyky ta problem"* [Materials All Ukrainian scientific and practical conference "Economy of the XXI Century: challenges and problems"], (Uzhhorod, November 2009), M-vo osvity i nauky, Zakarp. derzh. un-t, Uzhhorod, Ukraine, pp. 304–308.
6. Chaban, V.H. (2006), "Innovations as a condition for improving the competitiveness of the agrarian sector", *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 68-72.
7. Shkilniuk, O.M. (2005), "Innovations, their essence and significance for the economic development of the state", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini,* no. 11, pp. 43–48.
8. Saranchuk, H.M. (2010), "Innovative development of agriculture as a basis for improving its competitiveness", *Innovatsiina ekonomika,* no. 1, pp. 29–30.

Рецензент: д.е.н., професор Білоцерківського національного аграрного університету І.В. Свиноус

УДК 330.366:65.01

Рудич О.О.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Герасименко І.О.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Ткаченко К.В.,
к.е.н., асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Білоцерківський національний аграрний університет

СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ПРОЦЕСУ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Rudych O.O.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of finance, banking and insurance
Herasimenko I.O.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of finance, banking and insurance
Tkachenko K.V.,
cand.sc.(econ.), assistant at the department of finance, banking and insurance
Bila Tserkva National Agrarian University

THE ESSENCE OF THE ECONOMIC STABILITY OF ENTERPRISES AND THE PROCESS OF ITS ENSURING

Постановка проблеми. Невід'ємною умовою стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств є необхідність розробки комплексу інструментів, адекватних ринковій ситуації, які дають змогу враховувати численні виклики та забезпечувати підвищення їх економічної стійкості. При цьому основною метою розвитку суб'єктів господарювання галузі слід вважати створення умов для розширеного відтворення, збереження динаміки розвитку в довгостроковій перспективі на основі мінімізації негативного впливу ризику та невизначеності на результати їхньої діяльності. У зв'язку із цим актуальним є проведення поглиблених науково-методичних і прикладних досліджень, присвячених економічній стійкості й розробці сучасних методів та інструментів управління в напрямі забезпечення високої адаптивності сільськогосподарських підприємств до умов внутрішнього та зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку проблеми забезпечення економічної стійкості господарських систем із позицій системного підходу зробили вітчизняні вчені: В.Г. Андрійчук, В.М. Геєць, О.І. Гуторов, О.М. Варченко, А.С. Даниленко, П.М. Макаренко, О.В. Олійник, Б.Й. Пасхавер, О.М. Шпичак, О.В. Шубравська та ін.

Водночас, певні питання забезпечення економічної стійкості виробництва у сільськогосподарських підприємствах не знайшли достатньо повного викладу. Так, вимагають науково обґрунтованого вирішення питання систематизації показників і методичних аспектів оцінки стійкості виробництва зерна, розробки адаптаційних інструментів для забезпечення ефективності виробництва як основи економічної стійкості.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень щодо з'ясування економічної стійкості підприємств та розробка практичних рекомендацій щодо управління ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день науковці не дійшли до єдиної думки з приводу розуміння поняття «економічна стійкість». Наведені дослідниками визначення відрізняються сутнісними характеристиками, тому зміст даного поняття залишається предметом наукових дискусій. З метою врахування накопиченого досвіду в дослідженні економічної стійкості пропонується систематизувати численні уявлення, класифікувати підходи за принципом основної властивості – структурного та процесно-поведінкового напряму. Структурний напрям об'єднує

дослідження, які розвивають уяву про економічну стійкість як особливий стан господарської системи – узагальнену властивість, що є інтегрованим втіленням цілісної сукупності якостей, забезпечуючи рівновагу системи в невизначеному ринковому середовищі. Так, О.А. Матушевська розглядає економічну стійкість підприємства як якісну характеристику господарюючого суб'єкта, що визначає спроможність системи реагувати через механізми адаптації, опору й уникнення негативних факторів впливу внутрішнього та зовнішнього середовища з метою збереження збалансованого процесу функціонування [1]. Дослідниця систематизувала характерні властивості поняття «економічна стійкість», що дає змогу визначити характеристику економічної стійкості в сучасних умовах господарювання як стан рівноваги підприємства; здатність адаптуватися до змін умов господарювання; до змін зовнішнього середовища зі збереженням своїх функцій; здатність системи (об'єкта), виведеного з рівноважного стану, самостійно повертатися в цей стан; зберігати свою цілісність й одержувати прибуток.

У дослідженнях В.А. Суміна зазначається, що економічна стабільність (рівновага) – це стан економічної системи, яка має бути збалансованою. Розвиток її здійснюється на основі зрівноважування двох різноспрямованих факторів (наприклад, попит і пропозиція, витрати і дохід). Рівновага може бути нестійкою – короткочасною, і стійкою – тривалою. Також під станом стабільності розуміють здатність економічної системи, що зазнала несприятливого відхилення за межі її припустимого значення, повернутися у стан рівноваги за рахунок власних ресурсів, позик, перепрофілювання виробництва тощо [2].

На думку О.М. Алимова, А.І. Даниленка, В.М. Трегобчука та деяких інших дослідників, окремі аспекти знаходяться в теорії стійкості соціально-економічних систем. Автори наголошують, що соціально-економічні системи можуть розвиватися за умови економічного зростання [3]. Водночас А.С. Філіпенко розглядає стійкий розвиток у двох аспектах: в широкому розумінні як тривалий економічний розвиток (як основа задоволення людських потреб), що ґрунтується на певних умовах і нормативах, та у вужчому значенні – стійкий розвиток означає створення суспільних благ для багатьох поколінь і дотримання визначальних передумов його здійснення [4]. У свою чергу П.В. Окладський розглядає економічну стійкість як відповідність (адекватність) параметрів стану системи (підприємства) стану зовнішнього та внутрішнього середовища, що забезпечує його ефективне функціонування в умовах впливів [5].

Дослідників цього напряму об'єднує те, що всі вони трактують стан соціально-економічної системи як стійкий, якщо системі притаманна стабільність (здатність зберігати незмінність в обмеженому проміжку часу) і надійність, а також спостерігається рівновага всіх внутрішніх структур. Під стабільністю розуміємо здатність системи зберігати незмінність упродовж певного часу. Даний напрям відображає: комплексність вивчення внутрішніх і зовнішніх меж стійкості; структурний склад елементів, що забезпечує врахування різних сторін функціональної діяльності; визначення рівня властивостей елементів, які забезпечують надійність функціонування, тобто здатність об'єктів зберігати задані параметри, сприяти стабільному функціонуванню в необхідному режимі впродовж запланованого терміну.

Аналіз досліджень, проведених у даному напрямі, свідчить про те, що автори розглядають сутність стійкості через властивості соціально-економічної системи, які спроможні забезпечити системі стан рівноваги. Та обставина, що основні параметри розглядаються як постійні та незмінні, наводить на аналогію зі станом статичної рівноваги. На нашу думку, цей напрям досліджень має важливе значення, оскільки дає змогу обґрунтувати висновок про необхідність рівноваги, її особливе значення та визначальну роль у забезпеченні економічної стійкості соціально-економічної системи. Однак економічні відносини та господарські процеси соціально-економічної системи відбуваються неперервно, тому економічна стійкість не може обмежуватися лише аспектом статичної стійкості, тобто, залишатися лише у зафіксованому на визначений момент часу стані.

На відміну від структурного, процесно-поведінковий напрям об'єднує дослідження з вивчення економічної стійкості, яка припускає можливість змін. Дослідження з даного напряму ґрунтуються на необхідності зміни основних величин і параметрів об'єктів внаслідок впливу збурюючих факторів без істотної зміни основних функцій. Економічна стійкість характеризується здатністю господарюючого суб'єкта досягати поставлених цілей за рахунок адаптивності (гнучкості), тобто спроможності змінюватися, забезпечуючи своєчасну й адекватну реакцію на відхилення, без коригування визначеної мети.

Підхід до управління з позицій процесу дає можливість системно пов'язати між собою функціональні напрями в діяльності підприємства, побудувати прозорі та зрозумілі схеми реалізації управлінських завдань, оцінити й оптимізувати ресурси, що використовуються.

Процесний підхід до управління економічною стійкістю передбачає розроблення й реалізацію управлінських рішень стратегічного та оперативного характеру, які забезпечують стабільне функціонування й розвиток підприємства. Такий підхід до управління економічною стійкістю підприємства зорієнтований на те, щоб розглядати не окремі його елементи чи функціональні дільниці, а відносно самостійні й окремі процеси або процесні блоки. Так, вітчизняний науковець

М.С. Кроленко визначає види економічної стійкості щодо системи показників залежно від факторів впливу. Щодо складових виробничо-економічного потенціалу автор поділяє стійкість на кілька: стійкість ціни в частині покриття витрат виробництва, виробнича стійкість у частині використання матеріально-технічних і трудових ресурсів типу «потужність», фінансова стійкість у частині одержання та використання грошових активів підприємства. Окрім цього, він розглядає економічну стійкість щодо етапів життєвого циклу підприємства як стійкість, очікувану на момент створення підприємства, а також одержану в процесі функціонування підприємства. Остання класифікація, яку визначає автор, стосується різних видів ринку: стійкість на ринку продукції, робіт і послуг, стійкість на ринку засобів виробництва, стійкість на фондовому ринку, стійкість на ринку капіталів.

О. Коцюба розмежував два види економічної стійкості – першого та другого роду. Він пояснює, що економічна стійкість першого роду означає здатність підприємства принципово зберігати себе на основі будь-якого допустимого варіанта реалізації свого функціонального призначення, а щодо другого роду – то підприємство зберігає себе за цільового рівня внутрішнього стану і ринкової позиції [7].

Водночас Н.В. Шандова виділяє два види економічної стабільності – статичну й динамічну. У фіксований момент часу економічна стабільність господарюючого суб'єкта є статичною стабільністю, а динамічна стійкість характеризує й оцінює розвиток підприємства в часі [8].

На думку Г.А. Махонько, доцільно виділити економічну стійкість через складові підсистем: сировинну, виробничу, фінансову, управлінську, маркетингову та інвестиційну [9]. Такі міркування ґрунтуються на тому, що в активі будь-якого підприємства є безліч ресурсів: фінансові, матеріальні, трудові, засоби виробництва й усі вони необхідні для функціонування підприємства, зокрема успішної фінансово-господарської діяльності. З урахуванням наведеної класифікації виділяють такі види економічної стійкості: фінансова; кадрова; техніко-технологічна; виробнича; інформаційна. З огляду на види діяльності щодо бухгалтерського обліку на підприємстві, а такими є операційна, фінансова та інвестиційна, можна поділити економічну стійкість на стійкість операційної діяльності (операційна стійкість); стійкість фінансової діяльності (фінансова стійкість); стійкість інвестиційної діяльності (інвестиційна стійкість). Водночас О.В. Ареф'єва і Д.М. Городянська [10, с. 84] визначають поняття «економічна стійкість» як комплекс властивостей організаційної, інноваційної, логічної, виробничої, фінансово-кредитної діяльності з урахуванням їх взаємодії і взаємовпливу, а також кількість продукції, що випускається, її новаторські властивості, науково-технічну розвиненість матеріальної бази, стабільність системи ресурсного забезпечення діяльності, розвиненість кадрового та інтелектуального потенціалів, наявність інноваційного менеджменту.

Погоджуємося з думкою економістів, які вважають, що стійкість є здатністю підприємства функціонувати у заданому напрямі, адаптуючись до мінливих умов зовнішнього середовища. На думку К.В. Слупян, економічна стійкість є ефективністю роботи усіх підсистем господарюючого суб'єкта: виробничо-комерційної, управлінської, фінансової, організаційної, функціонування яких спрямовано на стабільний розвиток підприємства та соціальний розвиток колективу в умовах динамічного зовнішнього середовища [11]. Основу цього напряму досліджень становлять такі аспекти: послідовність стану руху, оцінка фактичних величин показників функціонування упродовж визначеного періоду часу; своєчасне виявлення відхилень від заданої траєкторії, оцінка ступеня та швидкості відхилень; формування адаптаційного періоду, який забезпечує умови досягнення заданого результату, акцент на виборі й оцінці засобів, які дають можливість створити умови для досягнення поставлених цілей.

Отже, узагальнюючи зазначене, можна дійти висновку, що економічна стійкість – це здатність соціально-економічної системи зберегти під впливом збурюючих факторів зовнішнього і внутрішнього середовища рівноважний статистичний та динамічний збалансований стан усіх підсистем у процесі функціонування.

Зазначимо, що Х. Фрізевінкель стверджує, що стійкість підприємства забезпечується в основному такими факторами: значними обсягами виробництва, його диверсифікацією й розгалуженою системою збуту продукції [12]. За результатами дослідження фірм-лідерів з іншими представниками галузі П. Уайт визначила ключові фактори успіху, а саме: великі інвестиції у виробництво, маркетинг, науково-технічні дослідження та рекламу [13]. У загальному вигляді ці визначення є ширшими порівняно з попередніми, не зводяться винятково до певних економічних показників і дозволяють розглянути фактори конкурентних переваг підприємства, які забезпечують комерційний успіх на ринку в довгостроковій перспективі.

На нашу думку, тактична стійкість підприємства передбачає баланс між поточними ресурсними потребами і поточними ресурсними можливостями з урахуванням специфіки господарської діяльності та особливостей ринку. Водночас стратегічна стійкість, ураховуючи особливості внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, орієнтована на створення конкурентних переваг і забезпечує можливість функціонування підприємства у довгостроковій перспективі. Процес розвитку на основі сутнісних характеристик потребує ресурсів для своєї реалізації, отже орієнтований на зниження тактичної стійкості. При цьому даний процес передбачає вихід підприємства на якісно новий рівень, що повинно підвищувати стратегічну стійкість. На наш погляд, стійкий розвиток підприємства повинен

поєднувати ці різноспрямовані поняття та забезпечувати стратегічну стійкість за допустимого рівня тактичної стійкості.

Важливим критерієм стійкого розвитку підприємства зазвичай розглядають забезпечення оптимальної величини прибутку, достатньої для здійснення діяльності переважно на основі самофінансування та формування власного оборотного капіталу в обсягах, які дають змогу забезпечити темпи росту обсягу продажів. Однак прибуток як економічний показник відповідно до сучасної теорії управління не є кінцевою метою підприємства, бо його розраховують на основі бухгалтерської звітності і, відповідно, він орієнтований на виконання податкових функцій. Окрім того, не дозволяє враховувати потреби у фінансуванні, щоб забезпечити даний рівень прибутку, часову вартість грошових коштів і величину майбутнього прибутку та грошових потоків.

Отже, стійкий розвиток підприємства обумовлений станом зовнішнього та внутрішнього середовища та ґрунтується на встановленні компромісних значень різних параметрів діяльності, а також забезпечує стабільне надходження грошових коштів, що дає можливість підтримувати платоспроможність та підвищувати вартість підприємства. Необхідною умовою стійкого розвитку останнього є орієнтація на стратегічні цілі, які враховують внутрішні та зовнішні умови. Це дає підстави вважати, що стійкий розвиток підприємства, як процес, орієнтований на комерційний успіх у довгостроковій перспективі, що характеризується не одномоментною відповідністю заданому набору параметрів поточного стану підприємства, а є неперервним процесом, який сприяє досягненню стратегічних цілей.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення наукових поглядів іноземних та вітчизняних дослідників свідчать, що, незважаючи на загальне визнання важливості досягнення стійкості економічних систем, ця проблема, зокрема і в аграрному секторі, досі залишається не вирішеною. Причинами цього слід вважати як багатогранність і динамічність трансформації сільськогосподарських товаровиробників, рівня їх розвитку, так і складність та багатоаспектність вирішення досліджуваної проблеми в контексті системно-відтворювального підходу. Зважаючи на це, для розкриття сутності економічної стійкості сільськогосподарських підприємств і формування ефективної системи її забезпечення необхідно уточнити термінологічний апарат та виділити складові.

По-перше, використання системного підходу до підприємства дає можливість розглядати його як складну та багатофункціональну систему, ефективна діяльність якої залежить від спрямованості процесу відтворення економічної стійкості в умовах зміни факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. По-друге, структурний зміст методів та інструментів забезпечення економічної стійкості підприємства залежить від його галузевої специфіки та умов ділової активності.

Література

1. Матушевська О. Сутність та види економічної стійкості промислового підприємства [Електронний ресурс] / О. Матушевська. – Режим доступу: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11moaspp.pdf

2. Сумин В.А. Устойчивость системы управления предприятием в условиях его экономической безопасности / В.А. Сумин // Материалы международной научно-практической конференции. – Донецк: Дон. НТУ, 2001. – С. 159-162.

3. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення : монографія / О. М. Алимов, А. І. Даниленко, В. В. Микитенко, В. М. Трегобчук [та ін.] ; під ред. акад. НАН України С.І. Пиріжкова, акад. УААН В. М. Трегобчука. – К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.

4. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку / А. С. Філіпенко. – К. : Знання України, 2003. – 400 с.

5. Окладский П.В. Соотношение понятий экономической несостоятельности и устойчивости предприятий / П.В. Окладский // Лесной журнал. – 2000. – № 5–6. – С. 176−180.

6. Кроленко М.С. Система показників економічної стійкості промислового підприємства [Електронний ресурс] / М.С. Кроленко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evd/2011_3/35.pdf

7. Коцюба О.С. Механізм та аналітико-інструментальні засоби забезпечення економічної стійкості підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04 / О.С. Коцюба. – К., 2009. – 20 с.

8. Шандова Н.В. Оцінка загальної стійкості розвитку промислового підприємства / Н.В. Шандова // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9. – С. 169–173.

9. Мохонько Г.А. Економічна стійкість підприємств видавничо-поліграфічної галузі: підходи до оцінювання [Електронний ресурс] / Г.А. Мохонько. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2009_1/Mokhonko_109.htm.

10. Ареф'єва О.В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення / О.В. Ареф'єва, Д.М. Городянська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8(86). – С. 83−90.

11. Слупян К.В. Виробничий потенціал як чинник забезпечення сталого розвитку підприємств бурякоцукрової галузі України / К.В. Слупян // Вісн. Білоцерківського держ. аграр. ун-ту. – 2009. – № 65. – С. 71–79.

12. Управление инновациями: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 7. / Гунин В. Н., Баранчеев В. П., Устинов В. А., Ляпина С.Ю. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 328 с.

13. Уайт П. Управление исследованиями и разработками / П. Уайт ; под ред. Д. Н. Бобрышева. – М. : Экономика, 1982. – 160 с.

References

1. Matushevska, O. (2011), "The essence and types of economic stability of industrial factories", available at: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11moaspp.pdf (access date December 01, 2016).

2. Sumin, V.A. (2001), "Sustainability of enterprise management system in conditions of its economic security", *Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii* [Proceedings of the international scientific and practical conference], Don. NTU, Donetsk, Ukraine, pp. 159-162.

3. Alymov, O.M., Danylenko, A.I., Mykytenko, V.V., Trehobchuk, V.M. et al. (2005), *Ekonomichnyi rozvytok Ukrainy: instytutsionalne ta resursne zabezpechennia* [Economic development of Ukraine: institutional and resource provision], monograph, Obiednanyi in-t ekonomiky NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 540 p.

4. Filipenko, A.S. (2003), *Tsyvilizatsiini vymiry ekonomichnoho rozvytku* [Civilizational dimension of economic development], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 400 p.

5. Okladskiy, P.V. (2000), "Ratio of concepts of economic insolvency and sustainability of enterprises", *Lesnoy zhurnal*, no. 5–6, pp. 176−180.

6. Krolenko, M.S. (2011), "System of indexes of economic stability of industrial enterprise", available at: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evd/2011_3/35.pdf (access date December 01, 2016).

7. Kotsiuba, O.S. (2009), "The mechanism and tools of providing of the enterprise economic stability", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Kyiv, Ukraine, 20 p.

8. Shandova, N.V. (2006), "Evaluation of the overall sustainability of development of industrial enterprise", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9, pp. 169–173.

9. Makhonko, H.A. (2009), "Economic sustainability of enterprises of the publishing and polygraphic branch: approaches to the assessment", available at: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2009_1/Mokhonko_109.htm. (access date November 28, 2016).

10. Arefieva, O.V. and Horodianska, D.M. (2008), "Economic sustainability of the enterprise: essence, constituents and its security measures", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8(86), pp. 83−90.

11. Slupian, K.V. (2009), "Production potential as a factor ensuring of sustainable development of enterprises sugar-beet industry of Ukraine", *Visn. Bilotserkivskoho derzh. ahrar. un-tu,* no. 65, pp. 71–79.

12. Gunin, V.N., Barancheyev, V.P., Ustinov, V.A. and Lyapina, S.Yu. (1999), *Upravleniye innovatsiyami: 17-modulnaya programma dlya menedzherov «Upravleniye razvitiyem organizatsii». Modul 7* [Managing Innovation: the 17-modular program for managers "Management of organization". Module 7], INFRA-M, Moscow, Russia, 328 p.

13. White, P. (1982), *Upravleniye issledovaniyami i razrabotkami* [Management of research and development], Ekonomika, Moscow, Russia, 160 p.

Рецензент: д.е.н., професор Білоцерківського національного аграрного університету О.М. Варченко

УДК 331.11:330.322.1

Шаціло Н.І.,
к.е.н, асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Гвоздєв Ю.В.,
аспірант*
Білоцерківський національний аграрний університет

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЧИННИКІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Shatsilo N.I.,
cand.sc.(econ.), assistant at the department of finance, banking and insurance
Hvozdiev Yu.V.,
graduate student
Bila Tserkva National Agrarian University

SYSTEMATIZATION OF ENSURING FACTORS OF INVESTMENT ACTIVITY AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Розвиток інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств потребує наукового забезпечення, оскільки без глибокого розуміння процесу розширеного відтворення, виявлення факторів, які впливають на формування інвестиційної політики, реалізації різнобічних форм інвестування неможливе подальше забезпечення стійкого та конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва. Відсутність дієвого державного механізму регулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері, переважно низька рентабельність виробництва продукції, висока вартість позичкових коштів призвели до значного зниження інвестиційної активності у галузі. Унаслідок цього в більшості сільськогосподарських підприємств були зруйновані відтворювальні процеси, що спричинило скорочення обсягів виробництва основних видів продукції, зниження життєвого рівня сільського населення і загострення соціальної напруги. Саме це вимагає виявлення факторів, які мають позитивний, так й негативний вплив на активізацію інвестиційної діяльності господарюючих суб'єктів галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальний економіко-теоретичний аналіз інвестиційного процесу в умовах ринку здійснено у працях Дж. Кейнса, Д. Йорґенсона, У. Шарпа та ін. Питання дослідження економічної основи інвестиційної діяльності, оцінки економічної ефективності інвестицій та інвестиційної привабливості суб'єктів підприємництва знаходяться в центрі уваги таких вітчизняних науковців, як: В.М. Грідасов, О.М. Варченко, М.Ю. Коденська, Т.В. Майорова, А.А. Пересада, В.К. Савчук, І.Ф. Стефанів, В.Г. Федоренко, А.С. Філіпченко, О.М. Царенко та ін. Однак, враховуючи зміни економічної ситуації функціонування сільськогосподарських підприємств і ринку капіталу, постає необхідність обґрунтування чинників, що сприяють активізації інвестиційних процесів та тих, які його стримують.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення сучасного стану та тенденцій розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств та обґрунтування чинників, що стимулюють та стримують активізацію її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес проведення комплексного аналізу інвестиційної діяльності, що є необхідним для виявлення факторів і резервів удосконалення діяльності підприємства та підвищення її ефективності, може бути забезпечений детальним розглядом питання протягом стадій обороту капітальних вкладень, починаючи з проектування об'єктів і завершуючи здачею їх в експлуатацію і освоєнням.

Оцінюючи інвестиційну діяльність у сільському господарстві, необхідно зазначити, що характер проведених аграрних реформ поставив сільських товаровиробників у надзвичайно складне економічне становище, яке призвело до порушення процесу індивідуального відтворення на всіх його стадіях, починаючи з акумуляції інвестиційних ресурсів (накопичення) і закінчуючи реалізацією

---

* *Науковий керівник*: *Свиноус І.В. – д.е.н., професор Білоцерківського національного аграрного університету*

продукції. Загалом, це справило негативний вплив на здійснення інвестиційної діяльності в сільському господарстві.

Кругообіг інвестицій в сільському господарстві починається із акумуляції та нагромадження інвестиційних ресурсів. Поглиблення економічної та фінансової кризи, нестабільність економічного середовища і високі темпи інфляції негативно позначаються особливо на галузях із сезонним характером виробництва і тривалим виробничим циклом, яким є сільське господарство. Кризові явища дестабілізують ресурсну базу інвестування підприємств. У цих умовах складно формувати можливості фінансування інвестицій за рахунок внутрішніх джерел інвестування.

Обмеженими і нестабільними стали можливості фінансування інвестицій за рахунок амортизації. При цьому, враховуючи низький рівень грошових розрахунків за господарськими операціями, амортизація не може повністю трансформуватися у фінансові ресурси підприємств. Але, навіть за умови надходження виручки на розрахункові рахунки сільськогосподарських підприємств, внаслідок фінансових обмежень амортизаційні відрахування спрямовуються на фінансування оборотного капіталу і поточних потреб виробництва.

Зазначимо, що ефективність прискореної амортизації полягає у тому, що: суб'єкти господарювання одержують додаткові кошти, не обтяжені податком (на відміну від прибутку); на амортизаційні відрахування не впливають кон'юнктурні зміни в економіці (спад виробництва, зміна цін і ставок за кредитами), тобто вони є стабільним джерелом фінансових ресурсів на підприємстві; амортизаційні відрахування є власними коштами підприємств, тобто не передбачають виплату відсотків за кредитами, а це у цілому підвищує ефективність виробництва; наявність амортизаційного фонду і необхідність використовувати його за цільовим призначенням примушують керівництво підприємства витрачати ці кошти на оновлення обладнання, що збільшує його конкурентоспроможність; прискорена амортизація дозволяє підприємцям отримувати додаткові кошти у перші роки використання основних засобів [1, с. 17].

Світовий досвід переконує, що введення пільгових норм амортизаційних відрахувань є одним з найефективніших методів стимулювання інвестиційної діяльності. У деяких країнах норма прискореної амортизації перевищує 100 %, зокрема у Японії вона становить навіть 200 % [2]. У Великобританії передбачено вищий рівень норм амортизації для малих підприємств, ніж для великих фірм [3]. Набагато активніше, ніж в Україні амортизаційне джерело інвестиційних ресурсів використовується й у пострадянських країнах. Зокрема, у Росії частка амортизації, використаної на інвестиції, у обсязі власних коштів підприємств у 2010 р. становила 50 % [4]; за рахунок амортизації було профінансовано 20,5 % інвестицій в основний капітал. Одним із недоліків вітчизняної амортизаційної системи є відсутність зацікавленості підприємств у оновленні основних засобів. Небажання підприємців спрямовувати амортизаційні відрахування у модернізацію основних засобів має дві причини. Перша має психологічний характер і полягає у тому, що наявність індексації та переоцінки основних засобів і так сприяють збільшенню амортизації, зменшенню бази оподаткування та, таким чином, сплаченій сумі податку на прибуток, а тому у інвестора не виникає потреби спрямовувати кошти на оновлення основних засобів. Друга причина – відсутність належного контролю на державному рівні за напрямом використання цих коштів.

З метою підвищення ефективності використання наданих податкових пільг у Податковому кодексі України передбачено, що суми коштів, вивільнені від оподаткування, спрямовуються підприємствами-платниками податку на збільшення обсягів виробництва, переоснащення матеріально-технічної бази, запровадження новітніх технологій, пов'язаних із основною діяльністю такого платника податку, та/або повернення кредитів, використаних на зазначені цілі, і сплату відсотків за ними. Недоотримання податків державою через прискорену амортизацію, за умови належного контролю з боку податкових органів за цільовим використанням коштів, через невеликий проміжок часу компенсується за рахунок підвищення таких показників як покращення якості продукції, продуктивності праці, що, як наслідок, призводить до розширення бази оподаткування, а відповідно і суми сплаченого податку.

Нестачу власних фінансових джерел розвитку сільськогосподарських підприємств виявилося неможливим заповнити за рахунок залучення позикових коштів. Високі темпи інфляції та її непередбачуваний стрибкоподібний характер не дозволяють визначити рівноважну ціну грошей, а, отже, і проводити ефективне кредитування. Окрім цього набули масового характеру неплатежі, які ще більше посилили ризики кредитування.

Інвестиційна діяльність на другому етапі індивідуального кругообігу виробничих інвестицій має низку специфічних особливостей, пов'язаних із матеріалізацією інвестиційних ресурсів. Швидкість проходження даного етапу залежить від характеру майбутніх виробничих об'єктів, а також від форм відтворення капітальних вкладень. Найбільша швидкість обороту капіталу на цій стадії досягається при технічному переозброєнні підприємства, придбанні нової техніки та обладнання. Отже, на другому етапі відбувається процес створення нових основних засобів. У ньому, як відомо, беруть участь безпосередньо сільськогосподарські підприємства, які ведуть будівництво господарським способом, а також будівельна індустрія, промисловість будівельних матеріалів, лісова і деревообробна галузі.

Причому, сам по собі процес створення основних засобів включає три стадії: проектування, будівництво та освоєння проектної потужності.

Проектування як складова частина інвестиційного циклу залишається поза увагою дослідників через його специфічність і відносно невисоку трудомісткість, однак саме на стадії проектування закладається ефективність інвестиційного об'єкту. Окрім цього у вітчизняній практиці не ідентифікують величини витрат на здійснення проектування, хоча їх обсяг коливається від 0,5 до 4% вартості інвестиційного проекту, що є досить значною сумою.

У загальній тривалості інвестиційного циклу період стадії будівництва складає найбільшу частку. Сільськогосподарське будівництво, на відміну від промислового, характеризується відносно невеликими термінами, що не перевищують, як правило, одного року, виняток становлять великі об'єкти. Очевидно, що скорочення термінів будівництва призводить до прискорення обороту капітальних вкладень, підвищення їх ефективності за рахунок одержання ефекту, насамперед від скорочення часу «заморожування» коштів і від прискорення терміну реалізації потенційного ефекту.

Кругообіг інвестицій уповільнюється у матеріальній формі внаслідок того, що зданий об'єкт за тими чи іншими причинами не завжди забезпечує досягнення проектних показників. Основні передумови успішного освоєння проектних потужностей закладаються ще на стадіях проектування і будівництва, тому високі вимоги замовників до підрядників забезпечують скорочення термінів освоєння потужностей, сприяє цьому і вдосконалення між ними економічних відносин [5; 6].

Реалізація третьої стадії індивідуального кругообігу виробничих інвестицій пов'язана безпосередньо з циклом виробництва сільськогосподарської продукції. Час обороту на цій стадії залежить від багатьох факторів: технологічних особливостей галузей сільського господарства, тривалості вегетаційного періоду, співвідношення часу виробництва і робочого періоду, сезонності сільськогосподарського виробництва, а також використання частки готового продукту для внутрішньовиробничого споживання. Ці чинники є об'єктивними і традиційно стримують інвестиційний процес у сільському господарстві. Водночас, аграрна наука доводить [7; 8; 9], що застосування високоврожайних і скоростиглих сортів сільськогосподарських культур, утримання високопродуктивних тварин, застосування інтенсивної годівлі тварин і прогресивних технологій вирощування сільськогосподарських культур можуть істотно прискорити оборот капіталу на цій стадії.

У нинішніх умовах сільськогосподарські підприємства постають перед проблемою реалізації готової продукції, яка не дозволяє їм своєчасно і в повному обсязі відшкодовувати авансовані у виробництво кошти, що призводить у свою чергу до порушення технології, скорочення або навіть зупинки виробництва. Порушення безперервності руху капіталу супроводжується розладом як процесу відшкодування авансованої вартості, так і вилучення доданої вартості, що є умовою і джерелом розвитку економіки.

Отже, можна зробити висновок про те, що кризові явища охоплюють всі стадії індивідуального відтворення, обмежуючи можливості інвестиційної сфери та структурної перебудови економіки, це обумовлює необхідність управління інвестиційним процесом на всіх його стадіях та обґрунтування заходів щодо активізації інвестиційної діяльності.

Дослідження вітчизняних науковців [10; 11; 12] і практика показують, що для ринкової організації економіки замкнутий на підприємстві кругообіг інвестицій не є характерним, як і замкнутий оборот продукту і доходу. Це зумовлює розширення інвестиційного процесу за межі підприємства, формує на базі одиничних кругообігів інвестицій єдину інвестиційну систему. Ми вважаємо, що в найбільш загальному вигляді інвестиційний ринок може розглядатися як форма взаємодії суб'єктів інвестиційної діяльності, що реалізують інвестиційний попит і інвестиційну пропозицію.

До об'єктивних чинників, які стримують інвестиційну діяльність у сільському господарству віднесемо нестабільність економічних процесів; відсутність належних правових і економічних гарантій іноземних інвестицій; більш висока ефективність вкладення капіталу в інші сектори вітчизняної економіки; недосконалість податкової системи, сезонність виробництва; тривалий виробничий цикл; уповільнений кругообіг інвестицій; висока капіталомісткість продукції; природно-кліматичний фактор і демографічний фактор та ін. Внаслідок цього у сільськогосподарських підприємствах нині складається специфічний тип розширеного відтворення, що характеризується переважанням спрощених технологій, нестійкістю основних фінансових і виробничих параметрів, низьким рівнем кредитоспроможності суб'єктів господарювання.

Суб'єктивні фактори насамперед пов'язані з системою менеджменту на сільськогосподарському підприємстві, а саме системою стратегічного та оперативного планування інвестиційної діяльності; системою інформаційного забезпечення прийняття стратегічних, поточних та оперативних рішень щодо реалізації інвестиційних проектів; узгодженості дій фахівців відповідних структур управління та ін.

Розглядаючи інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств як складну багаторівневу економічну систему, при її формуванні та розвитку слід використовувати напрямки діяльності, що забезпечують її системну раціональність. Оскільки зв'язки між суб'єктами та об'єктами інвестиційної діяльності різноманітні, необхідно виділити із них системоутворюючі зв'язки і виявити характер їх прояву в напрямах розвитку саме інвестиційної діяльності.

Основними напрямами інвестиційної діяльності виступають заходи з організації сприятливого режиму діяльності вітчизняних і зарубіжних інвесторів, підвищення прибутковості та мінімізації ризиків в інтересах досягнення стабільності соціально-економічного розвитку, підвищення життєвого рівня населення. Ми вважаємо, що інвестиційний клімат, політика, потенціал можна розглядати як індикатори та об'єкти впливу на інвестиційну діяльність реципієнта. Водночас окремі автори розглядають інвестиційний потенціал та інвестиційні ризики як елементи інвестиційної привабливості [13]. У свою чергу інвестиційний потенціал є якісною характеристикою, яка враховує показники об'єктивних передумов для інвестицій і залежить від рівня економічного розвитку території [14; 15; 16]. Доцільно враховувати, на нашу думку, ту обставину, що інвестиційний потенціал має передбачати макроекономічні характеристики, насиченість території факторами виробництва, споживчий попит населення.

Як відомо, інвестиційна політика є складовою частиною економічної політики, що проводиться державою, галузями, регіонами і підприємствами шляхом визначення структури і масштабів інвестицій, напрямків їх раціонального використання, джерел формування із урахуванням необхідного оновлення технічного базису виробництва, розвитку ринкових механізмів та підвищення рівня життя населення.

На перспективу у вітчизняних умовах доцільно зосередитись на декількох пріоритетних напрямах інвестиційної політики, що здатні вплинути на збільшення обсягів інвестиційних ресурсів і підвищення ефективності їх використання, насамперед: удосконалення механізмів та інструментів державної політики, спрямованих на розширення інвестиційного потенціалу та активізацію інвестиційної діяльності підприємств; суттєве підвищення ефективності державного інвестування на основі чіткого визначення вичерпного переліку інвестиційних пріоритетів із метою уникнення розпорошення інвестиційних ресурсів, а також широкого запровадження реалізації проектів на засадах державно-приватного партнерства; покращення інвестиційного клімату шляхом удосконалення загального (податкового, земельного, корпоративного, митного) та спеціального інвестиційного законодавства, підвищення рівня захисту інтересів приватних інвесторів.

Інвестиційна політика представляє собою систему заходів державного та регіонального регулювання економіки, спрямовану на формування сприятливого інвестиційного клімату та підвищення ефективності використання бюджетних та інших інвестиційних ресурсів в стратегічних цілях [17; 18]. Основною метою інвестиційної політики у сільському господарстві є забезпечення економічного підйому і підвищення рівня життя на основі залучення інвестицій в ефективне, конкурентоспроможне виробництво і види діяльності, що здатні створити власний інвестиційний потенціал сільськогосподарських підприємств. На цій основі мають вирішуватися завдання забезпечення зайнятості сільського населення, і підвищення рівня конкурентоспроможності товаровиробників і галузей сільського господарства.

За останні роки сільське господарство стало для інвесторів одним з найбільш економічно привабливим сектором української економіки, що викликано зростаючим попитом на продовольство при обмеженні ресурсів для їх виробництва в світовому масштабі. Дана обставина спричиняє зростання цін на продовольство, що збільшує рентабельність ведення аграрного бізнесу. На частку сільського господарства припадає 14,2 % від загального обсягу капітальних інвестицій в національну економіку. Стратегічними перевагами України в аграрному бізнесі в порівнянні з іншими країнами є відносно низька вартість виробництва сільськогосподарської продукції, а також досить відносно дешева логістика. Так, за даними Державної служби статистики, в 2015 р. в сільське господарство України було інвестовано близько 27 млрд грн (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка капітальних інвестицій у галузі сільського господарства України

Показники	Рік						2015 р. до:	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010 р.	2014 р.
Сільське господарство, мисливство і пов'язані послуги, млрд грн	12,1	17,98	19,09	18,64	18,39	27,08	223,8	147,3
у. т.ч. рослинництво	8,34	12,9	13,06	13,64	13,82	20,1	241,0	145,4
тваринництво	2,7	3,9	4,84	3,92	3,69	5,2	192,6	140,9
Сільське господарство, мисливство і пов'язані послуги, млрд дол. США	1,5	2,3	2,4	2,3	1,6	1,1	73,3	68,8
у. т.ч. рослинництво	1,0	1,6	1,6	1,7	1,2	0,8	80,0	66,7
тваринництво	0,3	0,5	0,6	0,5	0,3	0,2	66,7	66,7

Джерело: *складено та розраховано за даними Державного комітету статистики України.*

Проте, в перерахунку на доларовий еквівалент спостерігається суттєве зниження, особливо упродовж 2014-2015 рр., у зв'язку з різким погіршенням загальної макроекономічної і політичної

ситуації. Інвестори і сільськогосподарські товаровиробники призупинили інвестування і два роки вели господарську діяльність, орієнтуючись на покриття мінімальних поточних витрат. Найбільш активними інвесторами в сільське господарство України вважаються великі і середні агрохолдинги, які володіють земельним банком понад 10 тис. га, і такі фінансові структури, як Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) та Міжнародна фінансова корпорація. У 2015 р році ЄБРР інвестував в аграрний сектор близько 180 млн євро, а Міжнародна фінансова корпорація вклала в різні інвестиційні проекти в аграрному секторі економіки близько 200 млн дол. США.

Початок 2016 р свідчить про активізацію інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України, оскільки за перші шість місяців 2016 р. обсяги фінансових вкладень зросли на 73,8% порівняно з аналогічним періодом 2015 р. і становили 17 млрд. грн. Зазначимо, що основними об'єктами інвестування за звітний період стала галузь рослинництва, куди було спрямовано 14019,2 млн грн, або 82,4 % від загальних обсягів інвестицій в сільське господарство, мисливство і пов'язані послуги.

Найбільший приріст обсягів інвестицій в рослинництві за січень-липень 2016 р. проти відповідного періоду 2015 р. становить 99 %, тваринництва – 10,8 %. Станом на 1 липня 2016 р. у регіонах у галузі сільського господарства загалом реалізується 330 інвестиційних проектів. Серед областей найбільша кількість інвестпроектів у: Вінницькій області – 45 од.; Херсонській області – 37 од.; Полтавській та Черкаській областях – по 27 од., відповідно; Кіровоградській, Львівській та Чернівецькій областях – по 26 од., відповідно. Загальна сума залучених інвестицій склала понад 29,2 млрд грн, з них: 19,8 млрд грн (67,8%) – власні, 6,9 млрд грн (23,6%) – залучені кошти. Кошторисна вартість проектів коливається від 120,0 тис. грн до 9,6 млрд грн. Кількість інвестиційних проектів, кошторисна вартість яких до 500,0 млн грн – 321 од. (97,3%), від 500,0 млн грн до 1,0 млрд грн - 3 од. (0,9%) та понад 1,0 млрд грн – 6 од. (1,8%).

Лідерами у залученні інвестицій є наступні області: Вінницька – загальна вартість інвестпроектів складає майже 10,9 млрд грн (з них 9,6 млрд грн – птахокомплекс), Одеська – 4,2 млрд грн (з них 2,5 млрд грн – зерновий термінал), Херсонська – 2,6 млрд грн (з них 1,7 млрд грн - птахофабрика), Сумська – 2,3 млрд грн (з них 2,2 млрд грн – елеватор та комплекс із виробництва комбікормів) та ін. Найбільше освоєно інвестицій від загальної кошторисної вартості у наступних областях: Житомирській – 74,5%, Херсонській – 64,7%, Одеській – 61,4%, Вінницькій – 58,6%, Полтавській – 56,5%, Черкаській – 56,4%, Івано-Франківській – 49,0%, Кіровоградській – 45,3%, Волинській – 42,5% і т.д. Із загальної кількості проектів найбільше реалізується за такими напрямками: вирощування ВРХ – 77 од. (23,3%), у т.ч., на молоко – 65 од. (19,7%) та м'ясо – 12 од. (3,6%), свинокомплекси – 59 од. (17,9%), обробка, зберігання та переробка зерна і насіння – 56 од. (17,0%), овоче- та фруктосховища – 31 од. (9,4%), птахокомплекси – 21 од. (6,4%), багаторічні насадження – 15 од. (4,5%), краплинне зрошення – 13 од. (3,9%) та ін.

Збільшення обсягів інвестицій у сільське господарство є наслідком певної макроекономічної стабілізації в Україні протягом 2015-2016 рр., що зумовлено в основному поступовою лібералізацією і послабленням адміністративних обмежень з боку НБУ. Зокрема, регулятор скоротив вимогу обов'язкового продажу валюти для експортерів із 75 до 65% і частково зняв заборону на репатріацію дивідендів.

Висновки з проведеного дослідження. Доведено, що інвестиційна діяльність у сільському господарстві – це система взаємопов'язаних і постійно повторюваних фаз інвестиційного циклу: накопичення інвестиційних ресурсів, їх акумуляція, формування інвестиційного попиту і матеріалізація коштів у реальний капітал, освоєння та експлуатація капітальних об'єктів із метою отримання доходу, розподілу доходів. Систематизовано чинники, які мають як позитивний, так й негативний вплив на активність інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що визначальний вплив на інвестиційну діяльність в галузі мають політико-правові та інституціональні фактори, серед яких доцільно виділити: інвестиційну політику держави, вектор її інвестиційної стратегії, нормативно-правові та законодавчі акти регіонального рівня, регулювання відносин взаємодії державного та приватного капіталу, формування та розвитку інфраструктури інвестиційного ринку, які створюють умови регулювання та підтримки інвестиційних процесів. Визначена також роль економічних та ринкових факторів, важливе місце серед яких відводиться рівню та темпам інфляції, паритету цін між суміжними галузями та виробництвами, податковими та кредитними ставками.

Література

1. Павлюк А.П. Пріоритети інвестиційної політики у контексті модернізації економіки України / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська. – К. : НІСД, 2013. – 48 с.

2. Japan releases 2012 tax reform outline / Ernst & Young International Tax Alert (30 December 2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tmagazine.ey.com/wp-content/uploads/2011/01/2010G_CM2209_Japan-releases-outline-of-2011-tax-proposals.pdf.

3. An International Comparison of Tax Assistance for Investment in Research and Development / Department of Finance Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fin.gc.ca/taxexp-depfisc/2009/taxexp0902-eng.asp.

4. Инвестиции в основной капитал по источникам финансирования / Росстат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gks.ru/bgd/regl/b11_13/IssWWW.exe/Stg/d6/23-05.htm

5. Варченко О.М. Методичні підходи до оцінки інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств / О.М. Варченко, О.В. Липкань / Інноваційна економіка. – 2016. – № 3-4[62]. – С. 29-38.

6. Жарун О.В. Залучення інвестиційних ресурсів в аграрний сектор України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_112/39.pdf

7. Стефанів І.Ф. Методи інтенсифікації інвестиційних процесів в Україні / І.Ф. Стефанів // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Том 14. – №1. – С. 341-346.

8. Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України : монографія / М.І. Крупка, Д.В. Ванькович, Н.Б. Демчишак, М.І. Кульчицький. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 404 с.

9. Виклики і шляхи агропромислового розвитку / Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван та ін. – К. : НАН України; Ін-т екон. та прогнозув., 2009. – 432 с.

10. Ковтун Н.В. Статистичне дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: теорія, методологія, практика / Н.В. Ковтун. – Київ: ІМЕКС, 2005. – 440 с.

11. Ковтун Н.В. Теоретичні засади інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: співвідношення основних понять та категорій / Н.В. Ковтун // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2008. – № 101. – С. 25-29.

12. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом / А.А. Пересада. – К. : Лібра, 2002. – 472 с.

13. Стефанович Є.А. Інвестиційна діяльність як економічне явище / Є.А. Стефанович // Економіка та держава. – 2010. – № 11. – С. 60–64.

14. Носова О.В. Інвестиційна привабливість підприємства / О.В. Носова // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1(2). – С. 120-126.

15. Бережна І.Ю. Теоретико-економічні підходи до обґрунтування змісту інвестиційного потенціалу / І.Ю. Бережна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2010. – № 6. – С. 253-258.

16. Іванов С.В. Методологічні підходи до визначення сутності інвестиційного потенціалу / С.В. Іванов // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук.праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – Вип. 95. – С. 98-104.

17. Кадырова Г. Инвестиционный потенциал: некоторые актуальные проблемы исследования / Г. Кадырова // Страховое дело. – 2008. – № 11. – С. 4-10.

18. Лупенко Ю.О. Інвестиційні ресурси сільськогосподарського виробництва: доповідь на Дванадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 лютого 2010 р. / Ю.О. Лупенко. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2010. – С. 298-300.

References

1. Pavliuk, A.P., Pokryshka, D.S. and Belinska, Ya.V. (2013), *Priorytety investytsiinoi polityky u konteksti modernizatsii ekonomiky Ukrainy* [Priority investment policy in the context of the modernization of Ukraine's economy], NISD, K., 48 p.

2. Japan releases 2012 tax reform outline / Ernst & Young International Tax Alert (30 December 2010), available at: http://tmagazine.ey.com/wp- content/uploads/2011/01/2010G_CM2209_Japan-releases-outline-of-2011-tax-proposals.pdf. (access date November 26, 2016).

3. An International Comparison of Tax Assistance for Investment in Research and Development / Department of Finance Canada, available at: http://fin.gc.ca/taxexp-depfisc/2009/taxexp0902-eng.asp. (access date November 26, 2016).

4. Investments in capital for Primary Sources of funding / Rosstat, available at: http://gks.ru/bgd/regl/b11_13/IssWWW.exe/Stg/d6/23-05.htm (access date November 26, 2016).

5. Varchenko, O.M. and Lypkan, O.V. (2016), “Methodological approaches to assessing the investment activity of agricultural enterprises”, *Innovative economy*, no. 3-4 [62], pp. 29-38.

6. Zharun, O.V. “Attracting investment resources in the agricultural sector of Ukraine”, available at: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_112/39.pdf (access date November 26, 2016).

7. Stefaniv, I.F. (2013), “Methods of intensification of investment processes in Ukraine”, *Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats*, Volume 14, no. 1, pp. 341-346.

8. Krupka, M.I., Vankovych, D.V., Demchyshak, N.B. and Kulchytskyj, M.I. (2011), *Formuvannia finansovoho potentsialu investytsiinoi dialnosti v ekonomitsi Ukrainy* [Formation of financial potential of investment activity in the economy of Ukraine], monograph, LNU imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine, 404 p.

9. Paskhaver, B.Y, Shubravska, O.V., Moldavan, L.V. et al. (2009), *Vyklyky i shliakhy ahropromyslovoho rozvytku* [The challenges and ways of agro industrial development], NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnozuv., Kyiv, Ukraine, 432 p.

10. Kovtun, N.V. (2005), *Statystychne doslidzhennia investytsiinoho protsesu ta investytsiinoi diialnosti: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Statistical research of investment process and of investment activity: the theory, methodology], IMEKS, Kyiv, Ukraine, 440 p.

11. Kovtun, N.V. (2008), "Theoretical basis of the investment process and investment activity: the ratio of the basic concepts and categories", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka*, no. 101, pp. 25-29.

12. Peresada, A.A. (2002), *Upravlinnia investytsiinym protsesom* [Management of the investment process], Libra, Kyiv, Ukraine, 472 p.

13. Stefanovych, Ye.A. (2010), "Investment activity as an economic phenomenon", *Economy and the State*, no. 11, pp. 60-64.

14. Nosova, O.V. (2007), "Investment attractiveness of the enterprise", *Strategic Priorities*, no. 1(2), pp. 120-126.

15. Berezhna, I.Yu. (2010), "Theoretical and economic approaches to the justification of the content of the investment potential", *Countries and regions, Series: Economics and Business,* no. 6, pp. 253-258.

16. Ivanov, S.V. (2004), "Methodological approaches to definition of the essence of investment potential", *Economy: problems of theory and practice,* Dnepropetrovsk, DNU, Vol. 95, pp. 98-104.

17. Kadyrova, G. (2008), "The investment potential: some actual research problems", *Insurance business,* no. 11, pp. 4-10.

18. Lupenko, Yu.O. (2010), "Investment resources of agricultural production: report of the twelfth annual meeting of the Congress of Ukrainian scientists agricultural economists, 25-26 February 2010", NNTS "Instytut ahrarnoi ekonomiky", Kyiv, Ukraine, pp. 298-300.

Рецензент: д.е.н., професор Білоцерківського національного аграрного університету І.В. Свиноус

УДК 658 : 69.003

Гуцало А.В.,
аспірант * ***кафедри менеджменту в будівництві***
Київський національний університет будівництва й архітектури

ЗМІСТОВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНА ТА ПРОЦЕСУАЛЬНА ОСНОВА РЕІНЖИНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ПІДРЯДНОГО БУДІВНИЦТВА

Gutsalo A.V.,
graduate student at the department of management in construction
Kyiv National University of Construction and Architecture

CONTENT, CONCEPTUAL AND PROCEDURAL BASIS FOR REENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES AT ENTERPRISES OF SUBORDINATE CONSTRUCTION

Постановка проблеми. З позиції процесного підходу реінжиніринг бізнес-процесів – це сукупність послідовних етапів щодо виокремлення та докорінних перетворень тих ланок бізнесу, що дозволять здійснити «прорив», забезпечать довгострокові конкурентні переваги. Основними етапами цього процесу є: формування стратегії розвитку організації з урахуванням перспективних потреб споживача; визначення нового набору бізнес-правил або бізнес-процедур; створення ефективної організаційної структури управління; покращення організації праці персоналу; чіткий розподіл обов'язків, прав, відповідальності, формування системи комунікацій; розробка системи документообігу, норм, процедур і правил поведінки учасників бізнес-процесів; забезпечення функціонування всіх організаційних підрозділів з використанням інформаційних систем та новітніх інформаційних технологій; удосконалення системи підбору, навчання та розвитку персоналу підприємства; розробка і впровадження націленої на підтримку змін системи мотивації працівників.

* *Науковий керівник: Стеценко С.П – д.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки будівництва, Київський національний університет будівництва й архітектури.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реінжиніринг бізнес-процесів або BPR (Business Process Reengineering) викликає активний інтерес фахівців з менеджменту та інформаційних технологій. В обіг термін «реінжиніринг» ввели М. Хаммер та Дж. Чампі [6]. Вони розглядають реінжиніринг як фундаментальне переосмислення й радикальне перепроектування бізнес-процесів компанії для досягнення стрибкоподібних покращень в основних актуальних показниках їх діяльності (в ключових для сучасного бізнесу показниках результативності: вартість (витрати), якість, сервіс та оперативність) [6, с. 35]. Ці вчені у своїх наукових працях висвітлювали питання впровадження та створення BPR «з чистого аркушу», таким чином перекреслюючи до того відомі методи управління на підприємствах.

Плеяда вітчизняних та зарубіжних науковців здійснила значний вклад у дослідження організаційних засад та науково-методичних підходів до реалізації концепцій реінжинірингу на всіх етапах: від проектування до оцінки ефективності. Так алгоритми реалізації проектів з реінжинірингу розкриті у працях О.В. Виноградової [2], Л.М. Таранюка [5]. Методичні підходи до оцінки ефективності реінжинірингу бізнес-процесів розглядаються у наукових доробках Н.М. Абдикеєва, А.Д. Кисельова [1]. Оцінці бізнес-потенціалу виробничих систем присвячені дослідження В.П. Корінєва [3], а оцінці впливу бізнес-потенціалу та його складових на виробничу систему праці І.П. Миколайчука, О.І. Гарафонова [4].

Проведений аналіз останніх досліджень та публікацій, що присвячені проблемі реінжинірингу дає можливість констатувати той факт, що відсутній адаптований для будівельних підрядних підприємств цілісний інструментарій, який би дозволив не тільки формалізовано описати всі етапи реінжинірингу бізнес-процесів у внутрішньому середовищі підрядного підприємства, але й дозволив виявити економічні та організаційно-управлінські переваги впровадження проекту реінжинірингу на даному підприємстві.

Постановка проблеми. Метою статті є розробка прикладного науково-методичного комплексу оцінки формування, оцінки та вибору функціональних напрямів та змісту реінжинірингу бізнес-процесів підрядних підприємств (ПП), що є адаптованим до специфіки будівельного ринку та функціонально-операційних особливостей зазначених підприємств.

Виходячи з поставленої мети, сформульовано і вирішено наступні завдання:

– розвинути принципи, методи та системи управління вибором напрямів реінжинірингу бізнес-процесів підрядних будівельних підприємств;

- на підставі розробленого базису розробити цілісну процесно-орієнтовану технологію оцінки якості менеджменту будівельних ПП (БПП) як сучасний інструментарій формалізованого ідентифікування стану якості БПП з врахуванням змісту та інтенсивності перебігу бізнес-процесів у внутрішньому та зовнішньому середовищі БПП як стейкхолдера будівельних проектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна економіка України характеризується низкою деструктивних чинників, що впливають на діяльність підрядних підприємств. Серед них необхідно відмітити насамперед високу залежність від імпорту суб'єктів вітчизняного виробництва, значну втрату ринків збуту будівельної продукції через її невідповідність міжнародним нормам якості, брак обігових коштів, низький рівень впровадження інновацій на виробництві. Значні проблеми виникають також через недостатній організаційний рівень реалізації трансформаційних змін, а саме через вади впровадження та управління вибором напрямів їх проведення у будівельному виробництві. Тому в умовах нестабільної ринкової економіки керівництву українських підрядних підприємств доцільно вживати випереджувальних трансформаційних заходів радикального характеру, до яких належить реінжиніринг бізнес-процесів (РБП). Останній забезпечує значне підвищення результативності ведення бізнесу, суттєво збільшує рівень конкурентоспроможності будівельної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках збуту.

Системний підхід передбачає розгляд реінжинірингу бізнес-процесів як сукупності елементів, взаємодія яких дозволяє забезпечити перетворення основних процесів підприємства на підтримку стратегічних змін [7], що здатні забезпечити конкурентоспроможність підрядного підприємства.

На сьогодні поняття реінжиніринг пережило певну еволюцію. З самого початку розробники реінжинірингу вкладали в цю концепцію управління антикризовий зміст. Згодом перелік організацій, які планують застосовувати реінжиніринг, був розширений. На сьогодні науковці [3-6; 8] виділяють три типи компаній, для яких реінжиніринг є необхідний та/або доцільний:

1. Компанії, що знаходяться на межі краху через те, що ціни на товари (послуги) помітно вище або їх якість помітно нижче, ніж у конкурентів. Якщо ці компанії не зроблять рішучих кроків, вони неминуче розоряться.

2. Компанії, що не мають у нинішній момент скрути, але передбачають неминучість виникнення важко вирішуваних проблем, пов'язаних, наприклад, з появою нових конкурентів, зміною вимог клієнтів, зміною економічного оточення та ін.

3. Компанії, що не мають проблем зараз, не прогнозують їх в осяжному майбутньому. Це компанії-лідери, проводячи агресивну маркетингову політику, не задовольняються хорошим поточним станом і бажають за допомогою реінжинірингу добитися кращого.

Відповідно, класифікація реінжинірингу бізнес-процесів розкриває особливості його застосування на підприємствах і виступає підґрунтям для розуміння економічної сутності реінжинірингу.

У економічній літературі найбільш часто представлена така класифікація реінжинірингу, що поділяє його на два види залежно від економічного стану підприємства [1, с. 17]:

- реінжиніринг розвитку – застосовується, коли підприємство починає функціонувати в стадії стагнації, погіршується динаміка розвитку, випереджають конкуренти. Спрямований на охоплення перспективних сегментів ринку, розширення масштабів бізнесу, перехід від суб'єктивних методів управління до регламентованого механізму підготовки й прийняття управлінських рішень, створення унікальних конкурентних переваг.

- антикризовий реінжиніринг – передбачає рішення суттєвих проблем підприємства, коли підприємство вже збиткове і потрібний комплекс заходів, що дозволить ліквідувати «джерела захворювання». Направлений на посилення конкурентних переваг підприємства, радикальні перетворення у всіх сферах діяльності підприємства в умовах кризи.

Більш широка класифікація базується на фінансово-економічному стані підприємства [8]:

- природній реінжиніринг бізнес-процесів – це перетворення підприємств, що нормально функціонують;

- діловий реінжиніринг бізнес-процесів – це перетворення підприємств, що мають нестійкий поточний стан і прогнози їх діяльності невтішні й неблагополучні;

- кризовий реінжиніринг бізнес-процесів – це перетворення підприємств, що знаходяться в кризовому стані. Основною метою є покращення економічних і фінансових показників, фінансове оздоровлення підприємств.

Також заслуговує на увагу класифікація реінжинірингу бізнес-процесів, яку запропонував Л. Таранюк, з урахуванням різних аспектів реорганізації промислового підприємства [5, с. 56-64]:

- за масштабом – реінжиніринг окремого бізнес-процесу, групи бізнес-процесів та всього підприємства;
- за направленістю – реінжиніринг виробничих процесів, реінжиніринг системи управління, реінжиніринг економічних процесів;
- за періодом проведення – короткостроковий та середньостроковий;
- за типом підприємства – реінжиніринг кризових підприємств, реінжиніринг підприємств, що стабільно розвиваються та реінжиніринг підприємств-лідерів;
- за способом реалізації – той, що проводиться спеціалістами підприємства і той, що проводиться за допомогою залучених спеціалістів.

На відміну від попередніх дослідників, класифікація, запропонована автором, ґрунтується на залежності від циклічності розвитку в тому числі цілей підприємства та від факторів зовнішнього і внутрішнього впливу. Ця класифікація дозволить виявляти проблемні сфери діяльності підприємства та запроваджувати реінжиніринг взаємопов'язаних процесів спільного спрямування в контексті цілей розвитку. Виділивши у складі бізнес-процесів підприємства операційні процеси, процеси центрального управління та процеси забезпечення операційної діяльності підприємства, автор прийшов до такої класифікації моделі:

- реінжиніринг бізнес-процесів центрального управління – це кардинальна зміна або суттєве перетворення тільки процесів управління, що дозволить змінити систему керування всього підприємства в цілому та досягти поставлених цілей і способів реалізації стратегії в майбутньому;

- реінжиніринг бізнес-процесів операційної діяльності – це кардинальна зміна або суттєве поліпшення процесів основної діяльності підприємств, що дозволить змінити спеціалізацію, його основну діяльність;

- реінжиніринг бізнес-процесів забезпечення – це їх кардинальна зміна або суттєве поліпшення, результатом якого є вивільнення додаткових ресурсів та оптимізація їх використання в суміжних бізнес-процесах.

З метою раціоналізації обсягів і структури бізнес-портфелю реальних інвестицій пропонується алгоритм сценарно-стохастичної діагностики інвестиційно-будівельних проектів та їх попереднього добору до складу портфеля, який дозволяє враховувати вплив на результат капіталовкладень з боку невизначеності, пов'язаної з провідними проектними змінними, і одержати кількісну оцінку дисперсії віддачі проектів.

Алгоритмічна конструкція методики передбачає основні розрахункові процедури, що визначають:

– модулі формування вихідних даних відповідно до призначення, географії, втілення, виконавців; в т.ч. визначення діапазону зміни проектних змінних, встановлення набору ситуацій щодо них;

– імітаційні модулі - здійснюється розподіл проектних змінних на детерміновані та стохастичні, вибір форм розподілу для останніх, формування залежностей між головною проектною змінною та її аргументами;

– сценарні модулі за допомогою методу Монте-Карло здійснюють сценарне моделювання ситуації щодо тривалості та інтенсивності трудомісткості, питомої вартості проектних змінних (елементом внутрішньої конструкції алгоритму, завдяки його реалізації у вигляді електронних таблиць Microsoft Excel є використання їх стандартної складової "Сервіс/Аналіз даних/Пакет стохастичного аналізу/Генерація випадкових величин/Метод Монте-Карло");

– аналітичні модулі забезпечують інтерпретацію одержаних результатів стохастичного аналізу проектів щодо відповідності щільності розподілу проектних змінних, їх варіації вимогам інвестора, а, отже, забезпечують аналітичну основу для прийняття інвестором рішення стосовно включення чи вилучення пропонованих проектів на етапі попереднього відбору до складу інвестиційного портфеля.

Математична модель методики подається у вигляді системи (1-5):

$$M_oY^{ГПЗ}{}_i(K_{IMIT}) \rightarrow max \quad ; \quad i=1\text{-}N^{ПВ} \tag{1}$$

$$min \leftarrow Cvar(Y^{ГПЗ}{}_i) = \sigma(Y^{ГПЗ})*100\% / [M_oY^{ГПЗ}{}_i(K_{IMIT})] \leq 18\% \tag{2}$$

$$S_p^{ГПЗ} = \int[\acute{a};\beta]\ p^{щр}(Y^{ГПЗ}) > 0.65\ ;\ \acute{a} = (MoY^{ГПЗ}/1,2\ );\ \beta = (MoY^{ГПЗ}*1,2)] \tag{3}$$

$$Y^{ГПЗ}(J_{IMIT}) = f^{cor}(d1,d2\ldots dn_1\ ;St1,st2\ldots stn_2) \tag{4}$$

$$K_{IMIT} \geq 0,1*K^{\Sigma}_{IMIT}\ ;\ K^{\Sigma}_{IMIT} = K_{St1}*K_{st2}*\ldots*K_{stn2} \tag{5}$$

де $Y^{ГПЗ}{}_i$ – головна проектна змінна *i*–го проекту;

K_{IMIT} **–** встановлена кількість імітацій інвестиційних ситуацій (моделей втілення інвестиційного циклу);

$M_oY^{ГПЗ}{}_i(K_{IMIT})$ – математичне очікування головної проектної змінної, встановлене за результатами сценарно-стохастичного алгоритму за визначеною кількістю ситуацій K_{IMIT} для *i*–го проекту, що пропонується в складі портфеля на етапі попереднього відбору;

$d1,d2\ldots dn_1$ **–** детерміновані функції, що алгебраїчно входять до складу функції головної проектної змінної (моделюють детерміновані параметри інвестиційного циклу);

$St1,st2\ldots stn_2$ **–** стохастичні функції, що входять до складу головної проектної змінної;

f^{cor} **–** встановлена кореляцією залежність між головною проектною змінною та її аргументами, детермінованими та стохастичними проектними змінними;

n_1 – кількість детермінованих змінних;

n_2 **–** кількість стохастичних змінних;

$K_{St1},K_{st2},\ldots K_{stn2}$ - кількість ситуацій щодо стохастичних проектних змінних;

K^{Σ}_{IMIT} – максимальне кількість інвестиційних ситуацій, визначене добутком кількості імітацій по кожній з стохастичних змінних**;**

$p^{щр}(Y^{ГПЗ})$ **–** функція щільності розподілу ймовірності головної проектної змінної, встановлена за результати всіх K_{IMIT} імітацій;

$S_p^{ГПЗ}$ – інтеграл кривої щільності розподілу ймовірності головної проектної змінної - площа криволінійної трапеції, обмеженої 20% відхиленням від математично очікуваної величини головної проектної змінної;

$\acute{a}$ та β – відповідно права та ліва межі інтегрування;

$Cvar(Y^{ГПЗ}{}_i)$ – коефіцієнт варіації головної проектної змінної для *i*-го проекту;

$\sigma(Y^{ГПЗ})$ – для *i*-го проекту середньоквадратичне відхилення $Y^{ГПЗ}{}_i$.

Сценарні модулі з використанням стандартних алгоритмів генерування випадкової величини здійснюють сценарне моделювання ситуації щодо тривалості та інтенсивності інвестиційної та експлуатаційної фаз проекту реінжинірингу. Аналітичні блоки забезпечують інтерпретацію одержаних результатів стохастичного аналізу проектів щодо відповідності щільності розподілу проектних змінних та їх варіацій вимогам інвестора, а, отже, забезпечують аналітичну основу для прийняття інвестором рішення стосовно включення чи вилучення пропонованих проектів на етапі попереднього відбору до складу інвестиційного портфеля.

Висновки з проведеного дослідження. Управління вибором результативних напрямів реінжинірингу внутрішнього середовища підрядних підприємств як стейкхолдерів будівельних проектів потребує проведення якісного оцінювання ефективності бізнес-процесів. Щоб провести якісне оцінювання ефективності бізнес-процесів, розроблено систему показників, які розкривають інформацію про досліджувані бізнес-процеси у відповідності до мети РБП. Оцінювання ефективності бізнес-процесів підрядних підприємств необхідне, по-перше, з метою вибору відповідного виду

реінжинірингу задля підвищення рівня прибутковості, продуктивності та інвестиційної привабливості, по-друге – для аналізу та оцінки результатів реінжинірингу.

Створений інструмент дозволить надати керівництву підрядного підприємства належне обґрунтування інформації щодо конкурентних переваг, економічного зростання та системного поліпшення якості перебігу операційного циклу, які підприємство має одержати в результаті впровадження даного проекту реінжинірингу.

Література

1. Абдикеев Н.М. Управление знаниями корпорации и реинжиниринг бизнеса : учебник / Н.М. Абдикеев, А.Д. Киселев / Под науч. ред. д-ра техн. наук, проф. Н.М. Абдикеева. – М. : Инфра М, 2011. – 382 с.

2. Виноградова О.В. Реінжиніринг бізнес-процесів у сучасному менеджменті : монографія / О.В. Виноградова. – Донецьк, 2005. – 195 с.

3. Корінєв В. П. Особливості використання реінжинірингу на вітчизняних підприємствах / В.П. Корінєв // Держава та регіони. Серія. Економіка та підприємництво. – 2010. – № 5. – С. 44–47.

4. Миколайчук І.П. Реінжиніринг бізнес-процесів як основа вдосконалення діяльності вітчизняних підприємств / І.П. Миколайчук, О.І. Гарафонова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2006. – № 2, Т. 2. – С. 162–165.

5. Таранюк Л.М. Економічні основи реінжинірингу бізнес-процесів : монографія / Л.М. Таранюк. – Суми: Видавничо-виробниче підприємство "Мрія-1" ТОВ, 2008. – 560 с.

6. Хаммер М. Реінжиніринг корпорації: маніфест революції в бізнесі / М. Хаммер, Д. Чампі . – СПб., 2000. – 332 с.

7. Davenport T. Process Innovation: Reengeneering Work through Information Technology / Davenport T. – 1993, Boston, MA. : Harvard Business School Press. – 327 p.

8. Manganelli R. The Reengineering Handbook: A Step-By-Step Guide to Business Transformation / Manganelli R., Klein M. – 1994, New York : Amacom. – 296 p.

References

1. Abdikeyev, N.M. and Kiselev, A.D. (2011), *Upravlenye znanyiamy korporatsyy y reynzhynyrynh byznesa* [Management of knowledge the corporation and reengineering business], Infra M, Moscow, Russia, 382 p.

2. Vynohradova, O.V. (2005), *Reinzhynirynh biznes-protsesiv u suchasnomu menedzhmenti* [Business process reengineering in modern management], Donetsk, Ukraine, 195 p.

3. Koriniev, V.P. (2010), "Features of reengineering to domestic enterprises", *Derzhava ta rehiony. Seriia. Ekonomika ta pidpryiemnytstvo*, vol. 5, pp. 44-47.

4. Mykolaichuk, I.P. and Harafonova, O.I. (2006), "Business process reengineering as a basis for improvement of domestic enterprises", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky,* vol. 2, no. 2, pp. 162-165.

5. Taraniuk, L.M. (2008), *Ekonomichni osnovy reinzhynirynhu biznes-protsesiv* [The economic fundamentals of business process reengineering], Mriia-1, Sumy, Ukraine, 560 p.

6. Khammer, M. and Champi, D. (2000), *Reinzhynirynh korporatsii: manifest revoliutsii v biznesi* [Reengineering the Corporation: A Manifesto revolution in business], SPb., Russia, 332 p.

7. Davenport, T. (1993), Process Innovation: Reengeneering Work through Information Technology, Harvard Business School Press, Boston ,USA, 327 p.

8. Manganelli, R. and Klein, M. (1994), The Reengineering Handbook: A Step-By-Step Guide to Business Transformation, Amacom, New York, USA, 296 p.

Рецензент: д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту в будівництві Київського національного університету будівництва і архітектури Г.М. Рижакова

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 334.01.34

Шкільняк М.М.,
д.е.н., професор, завідувач
кафедри менеджменту та публічного управління
Тернопільський національний економічний університет

КОМУНАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ: СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Shkilnyak M.M.,
dr.sc.(econ.), professor, head at the management
and public administration department
Ternopil National Economic University

COMMUNITY PROPERTY: THE FORMATION AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Комунальна власність є економічною основою самостійності місцевого самоврядування і її призначення сприяти забезпеченню життєдіяльності територіальної громади, ефективному вирішенню питань місцевого значення. Саме адміністративно-територіальна реформа, децентралізація стають першочерговим кроком у розвитку комунальної власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення та розвитку комунальної власності піднімаються в науковій літературі. Воно стала об'єктом дослідження у працях В.А. Алексєєва, О. Глинської, Т. Голікової, І. Джабраілова, Л. Єлісєєвої, Л. Музики, Л. Новаковського.

Особливої популярності набула тематика адміністративно-територіальної реформи та децентралізації, однак недостатньо висвітлені питання ролі, значення та формування комунальної власності в об'єднаних територіальних громадах в рамках здійснення децентралізації.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження факторів впливу на становлення та розвиток комунальної власності в Україні, її функції та завдання в процесі формування спроможних об'єднаних територіальних громад у ході адміністративно-територіальної реформи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунальна власність є одним серед важливих елементів сучасної економічної системи. Вона включає в себе широкий перелік об'єктів як господарського, так і соціально-побутового призначення. Від рівня розвитку комунальної власності, а також ефективності її використання багато в чому залежить якість життя населення території.

Після проголошення незалежності України в колі важливих проблем особлива роль належала і належить утвердженню правових засад права власності територіальних громад, тобто комунальній власності.

Після тривалого панування тоталітарного режиму відродження місцевого самоврядування, основою якого є комунальна власність, має на меті не повернення назад, а рух вперед до створення такої системи місцевого самоврядування, яка в змозі виконувати покладені на неї функції вирішення питань місцевого значення. Ця система має спиратися на минулий вітчизняний досвід, враховувати тенденції розвитку сучасного українського суспільства, а також досвід комунальних (муніципальних) реформ в зарубіжних країнах. Тільки на основі реформування місцевого самоврядування шляхом формування спроможних об'єднаних територіальних громад і децентралізації управління, можлива побудова певної оптимальної моделі розвитку місцевого самоврядування.

В основі створення спроможної територіальної громади лежить комунальна власність. Взагалі власність – це явище, яке дуже тісно пов'язане з політикою і викликає серйозні політичні потрясіння – від реформ до революцій. Ф.Енгельс писав з цього приводу: «Всі революції, які відбувалися до цього часу – були революціями для захисту одного виду власності перед іншим видом власності. Вони не могли захищати один вид власності, не посягаючи на інший» [1].

Термін комунальна власність походить від поняття комуна, в перекладі з французької мови "commune" означає община, а з латинської – «communis» – спільний. У низці зарубіжних країн комунальна власність має назву муніципальної форми власності. Така форма власності розглядається як один із різновидів публічної, або громадської власності.

Цікаво те, що як нині, так і впродовж усього свого існування терміни "комуна" і комунальний" використовуються для означення сукупності понять, пов'язаних з адміністративно-територіальним поділом держави, з організацією самоврядування різних типів поселення. Так, у середні віки комуна — це міська організація в Західній Європі, що домоглася права на самоврядування, незалежно від феодалів. Наприкінці XVIII ст., в період Великої Французької революції, комуна — муніципальне самоврядування в Парижі та інших містах. Зараз так називається нижча адміністративно-територіальна одиниця поселення міського чи сільського типу в сучасних Франції, Італії, Бельгії та деяких інших країнах.

Комунальна власність утворює власну економічну основу місцевого самоврядування. Така форма власності - один із інститутів, що впливає на функціонування фінансів місцевих органів влади. Використання майна муніципальної власності є одним із джерел доходів місцевих органів влади. В окремих країнах доходи від використання тільки нерухомого майна муніципальної власності становлять 10-15% загальних доходів муніципальних бюджетів. Муніципальна форма власності у своєрідному правовому статусі була в царській Росії і в колишньому СРСР періоду НЕПу. У СРСР ця форма власності розглядалась як різновид державної власності. Державна власність, згідно з тодішнім законодавством, поділялася на державну (націоналізовану) і муніципалізовану власність. Цей поділ було скасовано в другій половині 20-х років. Так, згідно з постановою ВУЦВК і Ради народних комісарів УРСР від 29 жовтня 1926 р. все майно було оголошене державним. До 1990 р. інститут муніципальної власності ні в колишньому СРСР, ні в Україні правом не визначався. Відповідна форма власності з назвою комунальна запроваджується лише в 1990 р. разом із визнанням інституту місцевого самоврядування [2].

Поняття комунальна власність у законодавстві України виникає в грудні 1990 р. з прийняттям Закону Української РСР "Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве і регіональне самоврядування". Даним Законом визначено, що комунальна власність становить основу місцевого самоврядування, а також те, що управління комунальною власністю здійснюють від імені населення адміністративно-територіальних одиниць відповідні місцеві ради народних депутатів та уповноважені ними інші органи місцевого самоврядування [2].

Умовно становлення та розвиток комунальної власності можна поділити на три етапи: перший - з моменту прийняття Закону Української РСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве і регіональне самоврядування», другий - після прийняття Конституції України (1996 р.) та розмежування приватної та комунальної форм власності, третій – початок адміністративно-територіальної реформи (прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» 2015 р.).

Перший етап - це початок реального формування комунальної власності, на якому:

- було створено політичні, економічні та правові передумови формування комунальної власності;
- розроблено деякі організаційно-нормативні, методичні, фінансові підходи до формування комунальної власності;
- затверджено перелік державного майна, яке передається до власності адміністративно-територіальних одиниць, та регламентовано порядок здійснення цієї передачі;
- здійснено передачу майна, що перебуває у віданні міністерств, відомств та інших органів, уповноважених управляти державним майном, до комунальної власності;
- законодавчо-правовим шляхом були обґрунтовані джерела формування та поповнення комунальної власності.

Головними джерелами формування комунальної власності було визнано перерозподіл державної власності та передачу об'єктів державної власності до власності адміністративно-територіальних одиниць, а також нормативно-правове оформлення права володіння майном, що раніше належало відповідній раді народних депутатів, створювалося чи купувалося за рахунок належних їй коштів.

Прийнятим у лютому 1991 р. Законом Української РСР "Про власність" визнано правовий режим майна комунальної власності. Згідно зі ст. 31 цього Закону комунальну власність як власність адміністративно-територіальних одиниць, поряд із загальнодержавною (республіканською) власністю, віднесено до державної власності [3].

Об'єктами права комунальної власності визначалося майно, що забезпечує діяльність відповідних рад і утворюваних ними органів, кошти місцевих бюджетів, державний житловий фонд, об'єкти житлово-комунального господарства, майно закладів народної освіти, культури, охорони здоров'я, торгівлі, побутового обслуговування, майно підприємств, місцеві енергетичні системи, транспорт, системи зв'язку та інформації, враховуючи державне майно, передане відповідним

підприємствам, установам, організаціям, а також інше майно, необхідне для забезпечення економічного і соціального розвитку відповідної території.

Фактично право комунальної власності в Україні почало здійснюватися з прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 5 листопада 1991 р. № 311 "Про розмежування державного майна України між загальнодержавною (республіканською) власністю і власністю адміністративно-територіальних одиниць (комунальною власністю)", а згодом - із прийняттям ще кількох постанов аналогічного характеру. Цими постановами було започатковано правові основи формування і набуття права комунальної власності та реальну економічну базу для вирішення соціально-економічних завдань розвитку комунального господарства. Ними визначався перелік державного майна України, яке передається до комунальної власності, та порядок розмежування майна між власністю областей, міст Києва та Севастополя, районів, міст обласного підпорядкування та власністю інших адміністративно-територіальних одиниць, порядок передачі майна, яке перебувало у власності міністерств і відомств України, інших органів, уповноважених здійснювати управління державним майном, а також від однієї адміністративно-територіальної одиниці до іншої [4].

Передача майна здійснювалася міністерствами та відомствами України, органами, уповноваженими управляти державним майном. Передача майна здійснювалася безоплатно. У процесі формування комунальної власності визначено право обласної, районної, міської, районної в місті, селищної та сільської комунальної власності.

З прийняттям Конституції України 28 червня 1996 р. розпочався другий етап розвитку інституту комунальної власності, який ознаменувався юридичним відокремленням комунальної власності від державної. Вперше комунальна власність запроваджується як самостійна форма власності, відокремлена від державної, Конституція України змінює економічну природу і правовий режим майна комунальної форми власності.

Згідно з Конституцією України комунальна власність є власністю відповідної територіальної громади [5]. Сама територіальна громада розглядається як спільність громадян України – жителів міста, села, селища, яка наділена правом самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та Законів України. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об’єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад. Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності. Отже, за Конституцією суб’єктом права комунальної власності є територіальна громада, а від її імені - представницький орган місцевого самоврядування [5].

Комунальна власність є самостійною і рівноправною формою власності поряд з такими, як державна, приватна та ін. За своєю економічною природою комунальна власність є колективною формою власності, оскільки відображає відносини колективного присвоєння жителями міст, сіл, селищ та об’єднань сіл коштів, об’єктів та майна цієї власності, ставлення до них як до своїх. Територіальна громада, маючи статус територіального колективу громадян України, є власником коштів, об’єктів та майна комунальної власності.

У світлі положень Конституції України старий Закон "Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування" не відповідав вимогам часу і було прийнято новий Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Цей Закон поряд із Конституцією став одним із основних джерел права комунальної власності: в ньому визначені економічні та фінансові засади місцевого самоврядування, коло суб’єктів та об’єктів комунальної власності, самостійність місцевих бюджетів тощо [6].

Перш за все вказаний Закон визначив право комунальної власності як право територіальної громади володіти, користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування [6].

Найбільш повно зміст комунальної власності як матеріальної основи місцевого самоврядування розкриває стаття 60 Закону "Про місцеве самоврядування в Україні", яка розроблена відповідно до положення статті 142 Конституції України щодо матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування.

Орієнтовний перелік об’єктів, що можуть перебувати у комунальній власності, визначений ч. 1 ст. 142 Конституції і деталізований зазначеною статтею. Відповідно до цього, у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах (комунальній власності) може бути рухоме і нерухоме майно (житлові будинки, інші будівлі та споруди, у т. ч. і виробничого характеру - технологічне обладнання, шляхи, мости, шляхопроводи тощо): доходи місцевих бюджетів (місцеві податки та збори, цінні папери, прибутки від підприємницької діяльності підприємств комунальної власності, кошти, одержані від укладених договорів про відчуження комунального майна, та ін.); земля; природні ресурси, що є у власності відповідних територіальних громад (природні й корисні копалини місцевого значення ліси, водойми); підприємства, установи та організації, у тому числі банки; страхові товариства; пенсійні фонди; частки в майні підприємств; житловий фонд (сукупність

житлових квартир у житлових будинках, одноквартирні та багатоквартирні житлові будинки садибного типу); нежитлові приміщення; заклади освіти, культури, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження [6].

До об'єктів права комунальної власності належать також об'єкти інженерної інфраструктури (споруди і мережі водопровідно-каналізаційного господарства, теплопостачання, електропостачання, газопостачання, об'єкти зовнішнього благоустрою), житлово-експлуатаційні та ремонтно-будівельні організації, підприємства побутового обслуговування населення, роздрібної торгівлі та громадського харчування та інші об'єкти, що безпосередньо здійснюють обслуговування споживачів і надають відповідні послуги територіальній громаді, а також прибутки місцевих бюджетів.

Основним джерелом формування і набуття права комунальної власності була і продовжує залишатися передача у власність територіальної громади господарських та інших об'єктів, які розташовані на території територіальної громади, але належать державі. Законодавчим актом, який регламентує таку передачу, є Закон України "Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності" від 3 березня 1998 р. № 147/98-ВР. Цей Закон з урахуванням набутого досвіду визначає основні засади передачі об'єктів права державної власності у комунальну власність територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах або у спільну власність територіальних громад сіл, селищ, міст, а також об'єктів права комунальної власності у державну власність безоплатно або шляхом обміну. Відповідно до Закону, об'єктами передачі є: цілісні майнові комплекси підприємств, установ, організацій, їх структурних підрозділів; нерухоме майно (будівлі, споруди, у тому числі об'єкти незавершеного будівництва, приміщення); інше окреме індивідуально визначене майно підприємств; акції (частки, паї), що належать державі або суб'єктам права комунальної власності у майні господарських товариств: житловий фонд та інші об'єкти соціальної інфраструктури (далі - об'єкти соціальної інфраструктури), які перебувають у повному господарському віданні чи оперативному управлінні державних підприємств, установ, організацій (далі – підприємств) або не увійшли до статутних фондів господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації), у тому числі не завершені будівництвом [7].

При передачі об'єктів права державної та комунальної власності сільські, селищні, міські ради як представницькі органи місцевого самоврядування виконують роль суб'єкта комунальної власності і відповідно до п. 51 ст. 26 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад належить надання згоди на передачу об'єктів з державної у комунальну власність та прийняття рішень про передачу об'єктів з комунальної у державну власність, а також щодо придбання об'єктів державної власності [7].

З часу прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015 р.) розпочався третій етап становлення та розвитку комунальної власності [8].

В основі створення спроможної об'єднаної територіальної громади лежить комунальна власність. Комунальна власність в новостворених об'єднаних територіальних громадах покликана виконувати дві основні функції. Перша полягає в тому, що комунальна власність виступає основою економічної самостійності місцевого самоврядування, забезпечує управління. Місцеве самоврядування – це найбільш об'єктивно найближчий до населення рівень влади і відображає його інтереси. Комунальна власність надає можливість місцевому органу влади реалізувати ці інтереси, оскільки є можливість сформувати для всього населення необхідний набір послуг та пільг через муніципальний сектор економіки по цінах, нижчих за ринкові, а в окремих випадках і на безоплатній основі.

Друга функція комунальної власності полягає в тому, що вона повинна виступати основним інструментом соціального захисту і підтримки населення території. Функціонування дитячих і загальноосвітніх установ, місцеві пільги при оплаті комунальних послуг, цільова підтримка малозабезпечених дозволяє підтримувати відповідні соціальні стандарти людей на даній території.

В умовах децентралізації комунальна власність як матеріальна основа об'єднаних територіальних громад може формуватися трьома способами.

Перший спосіб полягає в передачі права державної власності, а також об'єктів спільної власності територіальних громад.

Другий спосіб передбачає створення комунальних підприємств та організацій і формування майна в результаті їх комерційної і некомерційної діяльності.

Третій спосіб формування комунальної власності це придбання майна на підставі договорів купівлі – продажу та інших підставах, передбачених чинним законодавством.

Таким чином, комунальна власність в Україні формується під впливом великої кількості різних факторів, характерних для умов становлення незалежної держави. Цей період характеризується складною економічною ситуацією, нестабільністю у всіх сферах громадського життя, непрофесійністю влади, особливо на регіональному рівні, нерозвиненістю відносин власності, відсутністю чіткої і послідовної тенденції держави по розмежуванню повноважень між рівнями публічної влади. Саме ці фактори визначили наступні особливості розвитку комунальної власності в Україні.

Комунальна власність формувалася директивним шляхом «зверху», тобто спочатку були прийняті відповідні законодавчі і нормативні акти, а пізніше розпочалася робота по їх наповненню, яке не закінчилося по нинішній час.

Частина комунальної власності, період формування якої не закінчився, відразу попала в перелік об'єктів для приватизації.

Тому ефективне і раціональне управління комунальним майном, методи його вдосконалення є одним серед головних завдань і функцій органів місцевого самоврядування, позитивне вирішення яких несе в собі соціально-економічну вигоду.

Висновки з проведеного дослідження. Комунальна власність в нинішніх умовах кількісно та якісно відрізняється від комунальної власності 90-х років. В той же час стан і рівень ефективності управління комунальною власністю не забезпечує на практиці реалізацію її економічної сутності як основи місцевого самоврядування. Низький рівень управління окремими об'єктами комунальної власності з боку уповноважених органів місцевого самоврядування створює умови, коли власник майже в багатьох випадках займає позицію спостерігача, яка не дозволяє йому повною мірою забезпечити захист своїх прав і законних інтересів, що впливає на низький рівень залучення додаткових фінансових надходжень до місцевого бюджету.

Тому ефективне і регіональне управління комунальним майном, методи його вдосконалення є одним серед головних завдань і функцій органів місцевого самоврядування, позитивне вирішення яких несе в собі соціально-економічну вигоду.

Перспективними напрямками подальшого дослідження є удосконалення системи обліку та ведення реєстрів комунального майна, вироблення механізму управління об'єктами комунальної власності та визначення критеріїв оцінки ефективності їх використання.

Література

1. К. Маркс. Полное собрание сочинений / К. Маркс, Ф. Энгельс ; 2-е издание. – Москва. : Государственное издательство политической литературы, 1961. – Т. 21. – с. 115.

2.Закон Української РСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве і регіональне самоврядування» від 07.12.1990 р. № 533-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T053300.html

3. Закон Української РСР «Про власність» від 07.02.1991р. № 697-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/697-12

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про розмежування державного майна України між загальнодержавною (республіканською) власністю і власністю адміністративно-територіальних одиниць (комунальною власністю)» № 311 від 05.11.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP910311.html

5. Конституція України. Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html

6.Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997р. № 280/92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/pro_mistseve_samovryaduvannya_v_ukraini/download.htm

7.Закон України «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності» від 03.03.1998 р. № 147/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://law.dt-kt.com/zakon-ukrayiny-pro-peredachu-ob-yektiv-prava-derzhavnoyi-ta-komunalnoyi-vlasnosti-vid-03-03-1998-r-147-98-vr/.

8.Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157–VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19

References

1. Karl Marx and Frederick Engels (1961), *Polnoye sobraniye sochineniy* [Collected Works], 2-nd edition, Vol. 21, Gosudarstvennoye izdatelstvo politicheskoy literatury, Moscow, Russia, p. 115.

2.The Verkhovna Rada of Ukraine (1990), The Law of Ukraine "On the local councils of deputies of the Ukrainian SSR and local and regional government", from December 07, 1990 No. 533-XII, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T053300.html (access date November 28, 2016).

3. The Verkhovna Rada of Ukrainian SSR (1991), Law of Ukrainian SSR "About the property" dated 07.02.1991 Number 697-XII, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/697-12 (access date November 27, 2016).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (1991), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the distribution of state property of Ukraine between the state (republican) property and the property of administrative territorial units (communal property)" from November 5, 1991 No. 311, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP910311.html (access date November 27, 2016).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "The Constitution of Ukraine" from June 28, 1996 No 254к/96-ВР, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html (access date November 26, 2016).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "About the local government in Ukraine" from May 21, 1997 No 280/92, available at: http://kodeksy.com.ua/pro_mistseve_samovryaduvannya_v_ukraini/download.htm (access date November 26, 2016).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1998), The Law of Ukraine "On Transfer of Objects of State and Communal Property Rights" from March 03, 1998 No 147/98, available at: http://law.dt-kt.com/zakon-ukrayiny-pro-peredachu-ob-yektiv-prava-derzhavnoyi-ta-komunalnoyi-vlasnosti-vid-03-03-1998-r-147-98-vr/ (access date November 26, 2016).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On Voluntary Unification of Territorial Communities" from February 05, 2015 No. 157–VIII, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19 (access date November 28, 2016).

УДК 332:637:519.7

Овчиннікова О.Р.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри автоматизованих систем і моделювання в економіці
Шимонюк В.К.,
Хмельницький національний університет

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПРОГНОЗУВАННЯ ДЛЯ ОЦІНКИ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ В ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ РЕГІОНІ

Ovchynnikova O.R.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of automated systems and modeling in economics
Shymoniuk V.K.,
Khmelnytsky National University

APPLICATION OF FORECASTING METHODS FOR ASSESSING THE DAIRY INDUSTRY IN KHMELNYTSKYI REGION

Постановка проблеми. Молочна промисловість належить до провідних у харчовій і переробній галузі, оскільки є однією з соціально значимих напрямків, тому що молоко та молочні продукти сьогодні є одними з основних цінних продуктів харчування. Однак обмежена кількість молока в країні спонукає підприємців зменшувати використання сировини у готовій продукції, вводити замінники, які допомагають зменшити використання молока, або ж закуповувати необхідну кількість молока з-за кордону задля підтримання сталих потужностей виробництва. Незважаючи на наростаючий попит, позитивну динаміку розвитку галузі щороку в країні та її регіонах, поступово зменшується виробництво молочної продукції у господарствах населення, якість закупівельної сировини з року в рік то покращується, то погіршується, неузгоджена цінова політика, труднощі з реалізацією, а також зменшенням поголів'я худоби – всі ці проблеми впливають на кількість молочної продукції в регіоні і потребують постійного моніторингу та аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан і тенденції розвитку молочної промисловості розглядають у своїх працях такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як М.Г. Павличенко, О.М. Шпичак, С. Лихолоб, В. Савицька, С.В. Васильчак, М.М. Ільчук, К. Ряполов та інші, які проаналізували основні аспекти ефективності виробництва молока й молочної продукції. На сьогоднішній день актуальним є питання пошуку альтернативних джерел забезпечення молочної галузі сировиною за умови розвитку молочного тваринництва в напрямі стійкого зменшення дійного поголів'я.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз стану і тенденцій розвитку молочної промисловості; визначення джерел забезпечення молочної промисловості; оцінка стану молочної

промисловості в Хмельницькій області та факторів, що на неї впливають; дослідження залежностей виробництва молока в регіоні та методів оцінки молочної промисловості на найближчий період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молочна промисловість – одна з провідних галузей національного господарства, яка забезпечує населення продуктами харчування. Фактичне виробництво молока в Україні значно нижче необхідних обсягів споживання, що позначається на якості харчування населення України. Збільшення ж виробництва молока стримується низькою рентабельністю тваринництва і тим, що більшість населення України не може купувати необхідну кількість молочної продукції через високу його вартість [6].

Скорочення поголів'я молочної худоби, незважаючи на зростаючу динаміку показника продуктивності корів, призводить до постійного зменшення обсягів виробництва молочної сировини усіма категоріями господарств. Варто зазначити, що обсяги виробництва молока не забезпечують продуктової необхідності країни.

Як показує світовий досвід, розвиток молочної галузі безпосередньо пов'язаний з виробництвом молока в крупних фермерських господарствах (крупнотоварне виробництво). В Україні на сьогоднішній день спостерігається протилежна ситуація: зростає виробництво молока в дрібних господарствах, приватному секторі та зменшується кількість молока, що вироблено сільськогосподарськими підприємствами. Так, на ринку молочної сировини фактичними монополістами впродовж останніх 10 років виступають невеликі приватні господарства.

Лише за минулий рік поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 13 тисяч голів, а виробництво молока - на 50 тисяч тонн. Хоча й Хмельницька область є привабливою для інвесторів, проте селяни не хочуть тримати корів, тому що це невигідно з точки зору ефективності виробництва.

Нині ситуація виглядає критично. Лише в 66 господарствах Хмельницької області тримають понад сто і більше корів. До того ж, 84 % від загальної кількості худоби в області вигодовується у селянських садибах. Якщо темпи вирізання дійного стада сьогодні не зупинити, завтра молокозаводи не матимуть молочної сировини взагалі. Молокозаводи самі створюють умови, за яких господарствам населення стає невигідно та збитково виробляти молочну сировину [1].

Проте, як свідчать дані Державного комітету статистики, в останні роки підприємства сільського господарства області працюють рентабельно [8].

Такі ж тенденції спостерігають й на рівні цілої країни. Загалом ситуація на ринку молока в Україні неоднозначна. Щодо його виробництва, то, на жаль, спостерігається скорочення поголів'я корів, а відповідно і зниження надоїв. За 8 місяців поточного року виробництво скоротилось на 2% у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. За даними Державної служби статистики, надої молока становили 7,2 млн тонн. Цікаво, що сільськогосподарські підприємства попри голосні заяви про те, що це невигідно, не суттєво, але все ж збільшують виробництво молока.

А от господарства населення скорочують виробництво. За останні 8 місяців відбулось скорочення на 3%. Василь Вінтоняк, голова агентства «Інфагро», на основі даних Державної служби статистики припускає, що на кінець року виробництво молока по всіх категоріях складе на рівні 10,3–10,4 млн тонн, порівняно з минулорічними 10,7 млн тонн. Наступного року процес скорочення виробництва триватиме. Навіть якщо держава все ж підтримає виробників, то цей процес не буде зупинено [7].

Отже, можна зробити висновок, що ця проблематика є досить гострою і потребує проведення спеціалізованого дослідження в даній сфері.

Визначимо фактори, які безпосередньо впливають на виробництво молока в Хмельницькій області. До таких відносяться: площі кормових культур, поголів'я худоби, середні ціни реалізації молока і молочної продукції, чисельність фермерських господарств, чисельність сільського населення, споживання молока і молочних продуктів господарствами, виробництво молочних продуктів та загальні надої молока по Україні. В ролі залежної змінної - кількість молока, що зібрана по регіону. Дані взяті в динаміці з 2006 по 2015 роки для того, щоб краще виявити залежність результативної змінної від залежних. Вихідні дані для проведення дослідження наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Вихідні дані для прогнозування

Чинники \ Рік	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Площі кормових культур тис., га. (x1)	180,6	148,7	143,5	135,7	136,3	131,2	131,5	125,3	113,3	108,8
Поголів'я худоби, тис. Голів (x2)	213,2	196,1	183,2	168,9	160,8	159,9	151	149,8	146,3	139,7
Середні ціни реалізації молока та молочної продукції (x3)	1057	1609	2092	1895	2889	3017	2512	3387	3535	4324

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Фермерські господарства(x4)	1224	1287	1399	1257	1261	1203	1307	1338	1353	1400
Чисельність сільського населення тис. осіб (x5)	650,1	638,6	628,5	617,6	607,8	599,3	592	585	577,5	570,9
Споживання молока і молочних продуктів домогосподарствами, кг. на особу (x6)	22,7	20,5	20,7	20,1	17,8	16,9	18,6	20,2	19,8	20,8
Молочні продукти (пастеризовані, не пастеризовані), тис. т (x7)	30,39	45,72	19,91	11,46	9,8	130,4	86,51	14,08	12,16	14,26
Молоко зібране по Україні тис. тон (x8)	13287	12262	11761	11610	10896	10751	11067	11191	11133	10615
Молоко зібране по регіону, тис. т (Y)	**688,6**	**638,7**	**624,9**	**620,4**	**608,1**	**598,2**	**594,7**	**591,5**	**602,3**	**581,4**

Джерело: розроблено авторами за матеріалами [8]

При побудові прогнозів будемо використовувати статистичну інформацію за 2006–2014 роки, використовуючи методику екс-пост, на основі даних 2015 року визначимо наскільки правдиво модель описує досліджуваний процес.

Розпочнемо з простого методу прогнозування, що буде проводитися тільки на основі результативного показника, тобто Y. Метод полягає в проведенні прямої через дві крайні точки та, в основному, використовується в умовах, коли потрібно, не застосовуючи спеціальних інструментів, за короткий період часу, з обмеженою кількістю даних зробити експрес-прогноз [2]. Отже, після проведення відповідних розрахунків, отримуємо наступне рівняння:

$$Y1=688,6-10,8\times x \quad (1)$$

Результати прогнозування наведемо в таблиці 2.

Таблиця 2

Метод двох крайніх точок

Ряд (x)	0	1	2	3	4	5	6	7	8	Прогноз
Модельне значення (Y_1)	688,6	677,8	667,0	656,2	645,5	634,7	623,9	613,1	602,3	591,5
Відхилення	0,0	-39,1	-42,1	-35,8	-37,4	-36,5	-29,2	-21,6	0,0	-10,1

Отже, згідно наведеного прийому функція описує зміну показника в часі – лінійно, це є недоліком даного методу, оскільки, можна спостерігати значне розсіювання і прогноз буде достовірним тільки на короткі періоди.

Переходимо до наступного, також доволі простого способу, який полягає в оцінці параметрів по координатах двох середніх групових точок, даний метод має назву «метод середніх групових точок» [4]. Модель матиме вигляд:

$$Y_2 = 657,88-9,82\times x \quad (2)$$

Наведемо результати в таблиці 3.

Таблиця 3

Метод середніх групових точок

Ряд (x)	0	1	2	3	4	5	6	7	8	Прогноз
Модельне значення (Y2)	657,88	648,06	638,24	628,42	618,60	608,78	598,96	589,14	579,32	569,50
Відхилення	30,72	-9,36	-13,34	-8,02	-10,50	-10,58	-4,26	2,36	22,98	11,90

Наступним будемо використовувати регресійний аналіз [5], що дозволяє знайти залежність результативного показника від декількох чинників. Застосовувати його будемо за допомогою табличного процесора MS Excel, оскільки цей спосіб є доволі складним, і ефективний за умови здійснення розрахунків за допомогою сучасних інформаційних технологій і систем.

Але, перед початком моделювання перевіримо, чи не корелюють чинники між собою, для того щоб виключити взаємозамінні, і наскільки вони впливають на результативний показник. Наведемо показники кореляції в таблиці 4.

Таблиця 4

Кореляція вихідних даних

	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	Y
x1	1								
x2	**0,9468**	1							
x3	**-0,9110**	**-0,9123**	1						
x4	-0,5382	-0,4097	0,50225	1					
x5	**0,9314**	**0,9760**	**-0,94770**	-0,4487	1				
x6	0,4412	0,5292	-0,37046	0,3035	0,4112	1			
x7	0,0613	-0,0155	-0,07117	-0,4931	-0,0074	-0,5707	1		
x8	**0,8998**	**0,9336**	**-0,86369**	-0,2967	**0,8676**	0,6301	-0,1721	1	

Зв'язок більший 0,7 – вважається «щільним», тому можна сказати, що фактори, які більші вказаного значення корелюють між собою і є взаємозамінними. Такі чинники доречно буде виключити з моделі. Тому, x1 – Площі кормових культур та x8 – Молоко, зібране по Україні, виключаємо з таблиці, і проводимо ще раз перевірку на кореляцію між чинниками, яку наведемо в таблиці 5

Таблиця 5

Коефіцієнти кореляції вперше змінених даних

	x2	x3	x4	x5	x6	x7
x2	1					
x3	**-0,9157**	1				
x4	-0,2644	0,2953	1			
x5	**0,9741**	-0,6418	-0,2801	1		
x6	0,6856	-0,6342	0,2351	0,5924	1	
x7	**-0,9982**	0,0640	-0,4618	-0,1195	-0,5518	1

Тобто, з таблиці 5 можна зробити висновок, що проблема кореляції між чинниками все ще залишилася і доречним буде ще й виключити змінну x2 - Поголів'я худоби. Продемонструємо результати в таблиці 6.

Таблиця 6

Коефіцієнти кореляції вдруге змінених даних

	x3	x4	x5	x6	x7	Y
x3	1					
x4	0,5022	1				
x5	-0,6477	-0,4487	1			
x6	-0,3705	0,3035	0,4112	1		
x7	-0,0712	-0,4931	-0,0074	-0,5707	1	

Отже, залишились тільки чинники, що найбільше впливають на результативний показник, та найменше корелюють між собою. Що свідчить про те, що можна проводити регресійний аналіз. В результаті, було отримано наступне рівняння:

$$Y_3 = 119{,}8 + 0{,}006\times x3 - 0{,}026\times x4 + 0{,}129\times x5 - 9{,}7\times x6 - 0{,}11\times x7 + 0{,}055\times x8 \quad (3)$$

Побудуємо на основі вказаного вище рівняння модель і прогноз, та наведемо у таблиці 7.

Отже, модель доволі точно описує залежність виробництва молока в регіоні від інших факторів й спостерігається значне відхилення прогнозованого значення від фактичного: стандартне відхилення для всієї моделі склало 9,73.

Ще будемо використовувати метод багаторядної селекції [3] та програмний інструмент «Кортеж». Модель відбираємо на основі найменших відхилень від фактичних. Такою виявилась модель, у якої середньоквадратичне відхилення складало 5,096, а абсолютна похибка – 1,01.

Таблиця 7

Результати регресійного аналізу

Спостереження	Передбачене Y_3	Залишки
1	684,64	3,96
2	648,08	-9,39
3	620,07	4,82
4	619,67	0,73
5	607,47	0,62
6	596,06	2,13
7	595,13	-0,43
8	597,90	-6,40
9	598,33	3,96
Прогноз	562,55	18,85

Було синтезовано наступну модель:

$$Y4 = 278{,}51 + 0{,}3717 \times x2 + 0{,}00497 \times x3 - 0{,}0555 \times x4 - 3{,}0302 \times x6 - 0{,}0717 \times x7 + 0{,}0346 \times x8 \quad (4)$$

Тобто, «Кортеж» автоматично виключив з моделі чинники, x1 та x5 як такі, що не будуть істотно впливати на результуючий показник, а тільки приведуть до ускладнення процесу моделювання.

Модельовані значення наведені в таблиці 8.

Таблиця 8

Результат моделювання програмним інструментом «Кортеж»

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Прогноз
Модельні значення (Y_4)	683,7	646,7	622,0	620,8	604,9	597,5	594,8	601,6	599,6	572,4
Відхилення	4,9	-8,0	2,9	-0,4	3,2	0,7	-0,1	-10,1	2,7	9,0

Отже, метод багаторядної селекції є найкращим для даної сфери досліджень, оскільки дав найменше розсіювання від фактичних значень, і на основі моделі, побудованої за алгоритмом багаторядної селекції, був отриманий найбільш точний прогноз.

Продемонструємо графік розсіювання за всіма вказаними вище методиками моделювання на діаграмі 1.

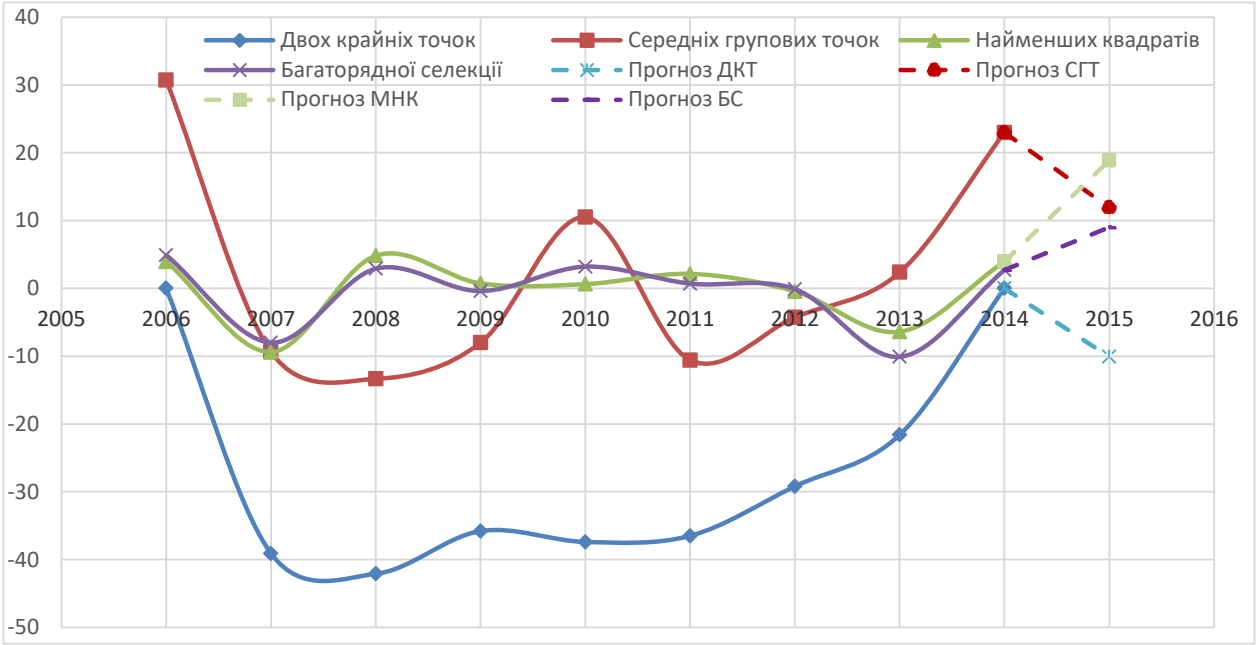

Рис. 1. Відхилення модельних значень від фактичних

Джерело: авторська розробка

Проаналізувавши діаграму 1, можна дійти наступних висновків:

– Метод двох крайніх точок дав найбільше відхилення, причому відхилення відбулось в сторону зменшення фактичних значень. Основною вадою такого моделювання є те, що враховуються тільки значення на кінцях досліджуваного періоду, опускаючи при цьому середнє значення. Але, все таки, результат не значно відхилявся в порівнянні з іншими, більш складнішими методами.

– Наступна модель, побудована на основі середніх групових точок, дала найбільше розсіювання, але краще описувала процес виробництва молока в регіоні, ніж попередня модель.

– Регресійний аналіз, який здійснювався на основі методу найменших квадратів, дав найбільш наближену до фактичної модель, але при прогнозуванні було отримано результат, який найбільше відхиляється від реального значення, тобто, хоч цей метод і є одним з складних, але в прогнозуванні дослідженої в статті проблематики доречніше використовувати інший метод, або ж провести факторний аналіз, аби зменшити стандартну похибку та збільшити коефіцієнт детермінації.

– Найбільш достовірною виявилася модель, побудована в програмному інструменті «Кортеж», який на основі штучного інтелекту побудував залежності між чинниками і результативною ознакою на основі методу багаторядної селекції. Завдяки такому складному принципу роботи вдалось зменшити розбіжність від наступного за точністю значення прогнозу на 1,1 тис. тонн продукції.

Висновки з проведеного дослідження. Внаслідок проведеного дослідження з'ясувалося, що молочна промисловість занепадає по регіонах України, зокрема це явно прослідковується в Хмельницькому регіоні, де зосереджують свої потужності 12 молокозаводів. Основними чинниками, що впливають на обсяги молочарства в Хмельницькій області можна назвати – фермерські господарства, поголів'я худоби, чисельність сільського населення, ціни реалізації молочної продукції та споживання молока в регіоні. Побудувавши на їх основі моделі, було визначено, що оптимально для опису поведінки виробництва молока в регіоні використовувати складний метод прогнозування, такий як метод багаторядної селекції, хоч простіші методи моделювання і давали доволі таки непогані результати з мінімальним використанням спеціалізованих засобів чи певних знань. Також хочеться наголосити, що проблематика даної теми не є вичерпаною, і вимагає детального розгляду з аналізом кожного залежного та результативного фактору окремо.

Література

1. Агропромисловий комплекс Хмельницької області [Електронний ресурс] / Хмельницька обласна державна адміністрація. Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу: http://www.adm.km.ua/?page_id=446
2. Антохонова И.В. Методы прогнозирования социально- экономических процессов : учебное пособие / И.В. Антохонова. – Улан-Удэ : Изд. ВСГТУ, 2004. – 212 с.
3. Ивахненко А.Г. Принятие решений на основе самоорганизации / Ивахненко А.Г., Зайченко Ю.П., Димитров В.Д. – М. : «Сов. радио», 1976. – 280 с.
4. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу : навч. посібн. / Г.І. Купалова. – К. : Знання, 2008. – 339 с.
5. Лапыгин Ю.Н. Экономическое прогнозирование : учебн. пособ. / Ю.Н. Лапыгин, В.Е. Крылов, А. П. Чернявский. – М. : Эксмо, 2009. – 256 с.
6. Молочна галузь Хмельниччини перебуває у критичному стані [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vsim.ua/Groshi/molochna-galuz-hmelnichchini-perebuvae-u-kritichnomu-stani-120494.html
7. Поліщук К. Молочна галузь: чого очікувати українським виробникам [Електронний ресурс] / К. Поліщук. – Режим доступу: http://ua.racurs.ua/1324-molochna-galuz-chogo-chekaty-ukrayinskym-vyrobnykam
8. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua

References

1. Agroindustrial complex of Khmelnitsky region / Khmelnytsky Oblast public administration. The official Internet representation, avalible at: http://www.adm.km.ua/?page_id=446 (access date October 25, 2016).
2. Antokhonova, I.V. (2004), *Metody prohnozirovaniya sotsialno-ekonomichnykh protsesov* [Forecasting methods of socio-economic processes], tutorial, publishing house VSGTU, Russia, Ulan-Ude, 212 p.
3. Ivakhnenko, A.G., Zaychenko, Yu.P. and Dimitrov, V.D. (1976), *Prinyatiye resheniy na osnove samoorhanizatsiy* [Making decisions based on self-organization], Sov. Radio, Moscow, Russia, 280 p.
4. Kupalova, H.I. (2008), *Teoriia ekonomichnoho analizu* [Theory of Economic Analysis], tutorial, Znannia, Kyiv, 339 p.

5. Lapygin, Yu.N., Krylov, V.E. and Chernyavskiy, A.P. (2009), *Ekonomicheskoe prognozirovaniye* [Economic forecasting], tutorial, Eksmo, Russia, 256 p.

6. "Dairy industry in Khmelnytsky is in a critical condition", avalible at: http://vsim.ua/Groshi/molochna-galuz-hmelnichchini-perebuvae-u-kritichnomu-stani-120494.html (access date October 25, 2016).

7. Polishchuk, K. (2016), "The dairy industry: what to expect Ukrainian producers", avalible at: http://ua.racurs.ua/1324-molochna-galuz-chogo-chekaty-ukrayinskym-vyrobnykam (access date October 25, 2016).

8. State Statistics Service of Ukraine (2016), Statistical information, avalible at: www.ukrstat.gov.ua (access date October 25, 2016).

Рецензент : д.е.н., професор Хмельницького національного університету П.М. Григорук

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 330.341.1/338.43

Білоткач І.А.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу
Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА

Bilotkach I.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
at the department of marketing
Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University

INSTITUTIONAL FEATURES OF DEVELOPMENT AND REGULATION OF ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTION

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства є органічне виробництво, яке належить до альтернативних методів ведення сільського господарства, що ґрунтується на глибокому розумінні процесів, які відбуваються у природі, спрямованих на поліпшення структури ґрунтів, відтворення їх природної родючості та сприяють утворенню екологічно стійких агроландшафтів. Масштаби органічного виробництва постійно зростають. Слід зазначити, що органічна продукція у світі вирощується на 31 млн. га сільськогосподарських угідь у 120 країнах світу.

Особливо великий потенціал для розвитку органічного виробництва має Україна. Враховуючи високу природну родючість ґрунтів, є можливість одержувати відносно високі врожаї сільськогосподарських культур без застосування мінеральних добрив та агрохімікатів. А це означає, що Україна може виробляти органічну продукцію із відносно нижчою собівартістю, ніж європейські країни, в яких через низьку природну родючість ґрунтів перехід на органічне землеробство супроводжується значним підвищенням собівартості органічної продукції. Тому українська органічна продукція потенційно має вищу конкурентоспроможність, оскільки її мінімальна ціна, порогом якої є рівень собівартості, є нижчою за мінімальну ціну органічної продукції європейських країн. Але відсутність правових інститутів, деформована ринкова інфраструктура, недостатня увага владних інститутів до проблем органічного аграрного ринку, все це обумовлює потребу у налагоджені інституціональних основ органічного агровиробництва та розробку механізмів їх ефективного використання і контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних вчених проблематику органічного агровиробництва та засади впровадження екологічного землеробства досліджують Р.М. Безус, В.В. Підліснюк, В.І. Артиш, М.І. Кобець, П.В. Писаренко, В.Ф. Сайко, Б.В. Буркинський, Є.В. Милованов, Т.О. Зайчук, Т.Г. Дудар та інші. Фундаментальні принципи інституціональної парадигми обґрунтовано у працях М. Вебера, Й. Шумпетера, Е. Дюркгейма, Т. Веблена, А. Сміта, Р. Коуза, О. Уільямсона, Д. Норта, практичні аспекти інституціоналізації аграрних перетворень розглядаються у працях Л. Антонюк, Н. Апатової, Ю. Бажала, В. Вишневського, В. Гейця, О. Гончаренко, В. Дементьєва, С. Ілляшенка, П.М. Леоненка, В. Тарасевича, П. Юхимчука, А. Чухна та ін.

Але необхідність розробки адаптованої до вітчизняних умов парадигми інституціонального розвитку органічного агровиробництва, зокрема регулювання ринку органічної продукції, обумовлює необхідність подальших досліджень.

Постановка завдання. У матеріалах дослідження, представлених у статті ставиться **за мету** окреслення загальних особливостей функціонування інститутів ринку органічної сільськогосподарської продукції і висвітлення особливостей їх становлення та розвитку в умовах національної економіки.

Об'єктом дослідження є процес інституціонального регулювання органічного агровиробництва.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних і практичних аспектів інституціонального регулювання розвитку органічного агровиробництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап розвитку ринкових відносин в Україні ставить вимоги для підприємств усіх галузей, включаючи і традиційне сільське господарство, звертатися до нових сучасних методів виробництва сільськогосподарської продукції, враховуючі ту користь, яку продукція сільськогосподарського виробництва повинна нести споживачам. Одним із таких напрямків розвитку аграрної сфери є створення й реалізація проектів природного агровиробництва. При цьому слід зазначити, що навіть ідеально налагоджений проект – це не гарантія майбутнього комерційного успіху підприємства, якщо немає чіткого механізму його реалізації.

З початком індустріалізації, ростом населення і масштабною хімізацією, людство вносить у природу такі хімічні чинники, яких до цього в ній не були. У живих організмах, у тому числі і в людському, виникають реакції, які протидіють проникненню до них таких штучно синтезованих сполук. У свою чергу це призводить до відхилень у живих організмах, виникають збої – хвороби та алергічні прояви [1].

Відтак розвиток органічного виробництва є досить актуальним на сьогодні через низку явних екологічних, економічних та соціальних переваг, що притаманні цій сфері діяльності. Сектор органічної продукції України останнім часом характеризується позитивною і сталою динамікою, причому дані тренди відповідають загальносвітовим [2].

Нині в Україні національні стандарти органічної продукції знаходяться на етапі розробки та затвердження, тому продукція сертифікується визнаними на міжнародному ринку стандартами. Це такі як: IFOAM (міжнародна федерація з органічного сільськогосподарського руху); Стандарти органічного сільськогосподарського виробництва та маркування сільськогосподарської продукції і продуктів харчування «БІОЛАН» (приватні стандарти українських підприємств); Національна Органічна Програма (NOP) (національна органічна програма США); Японські сільськогосподарські стандарти (JAS) (національні стандарти Японії); Стандарти «Біо Свіс» (Bio Suisse) (приватні стандарти швейцарської Асоціації «Біо Свіс») та інші [3; 4].

Результати перетворень, що відбуваються в аграрному секторі економіки нашої держави, зокрема в її «органічному секторі», свідчать про недосконалість інституційних змін, що в свою чергу викликано недоліками у правових й управлінських нормах та загальній нестабільності і суперечностей у законодавстві. Є окремі нові закони та поправки, що стосуються виробництва та переробки органічної продукції, але законодавча база є досконалою, і, звичайно, це зумовлює слабкий державний вплив на процеси виробництва та реалізації органічної продукції та її переробки, а також слабку вмотивованість споживачів щодо задоволення своїх потреб такою продукцією.

Інституційні зміни вимагають не тільки досконалої нормативно-правової бази та регулярних зусиль і витрат щодо забезпечення їх виконання, але впровадження добре продуманих, гнучких регульованих програм як на загально-державному, так і на регіональному рівнях для забезпечення обізнаності виробників, торгівельних мереж та споживачів щодо економічних процесів на основі конкретних інституційних структур, система яких ще не зовсім сформувалася.

В різних умовах соціально-економічного розвитку формується система інститутів економіки і її підсистем соціально трудової сфери. З огляду на базові положення теорії інституціоналізму, економічний процес у сфері органічного агровиробництва можна успішно реалізувати через адекватні системи інститутів, тобто правові, управлінські та інші структури.

Інституційна структура органічного агровиробництва представляє собою складне соціально-економічне явище. Вона включає в себе наступні елементи: господарські, комерційні, правові, етичні і т. д. Умовно, вони можуть бути представлені як такі основні групи:

Інститути влади. Владні установи є центральним елементом інституційної системи структури органічного сільськогосподарського сектору. Ефективне інституційне середовище може формуватися тільки при активному стані державного контролю та регулювання. До функції держави належить: формування правил гри для всіх учасників органічного ринку; інвестиційної підтримки підприємств, які виробляють та реалізують органічну продукцію; планомірне регулювання економіки; елементи соціального контролю над виробниками та продавцями органічної продукції.

Інститути норми. Представляють собою систему законодавчих актів, що регламентують розвиток інституційних зв'язків у органічному агропромисловому виробництві на сучасному етапі. В залежності від об'єктів регулювання, їх можна розділити на кілька груп: закони і законодавчі акти, які регламентують діяльність на власних присадибних ділянках і землях селянських господарств; закони і законодавчі акти, які регламентують діяльність підприємств громадського сектору; закони, постанови, що забезпечують регулювання роботи місцевих органів влади і різних соціальних інститутів.

Значна кількість оформлених законодавчих та інших нормативних документів часто мають неузгодженості. Крім основного закону, що регламентує виробництво і обіг органічної продукції в Україні, зміни в інші нормативно-правові акти практично або не внесено взагалі, або внесення відбуваються на початкових стадіях.

В багатьох випадках в тих чи інших нормативно-правових актах змінилися назви тих чи інших процесів, але недосконалість законодавства за суттю не є врегульованою. В зв'язку з цим, значний сегмент органічного сільськогосподарського виробництва є або неефективним взагалі, або таким, що має умовні ознаки органічності. Сталося це в значній мірі тому, що інституційні трансформації в багатьох випадках відбуваються поспіхом, непродумано, без відповідних економічних розрахунків. В результаті, разом з неефективною системою реформ у суспільному виробництві, не отримав і очікуваного розвитку приватний сектор у вигляді селянських господарств, не заробив в повному обсязі інститут фермерських господарств; залишається без подальших чітких перспектив ринкових реформ в агропромисловому комплексі інститут земельного врядування. Це безумовно має вплив на стан економіки і репродуктивну здатність всієї економічної системи.

Інститути, організації. За період незалежності України економічні реформи в сільському господарстві призвели до практично повної заміни організаційних основ аграрного сектору економіки. Як результат, радикальними перетвореннями була сформована нова аграрна структура. Потрібно наголосити, що організаційна структура виробників органічної продукції суттєво впливає на систему виробничих відносин у сільськогосподарському виробництві.

Інститути наукового та суспільного контролю. Цей інституційний сегмент формують наукові і суспільні організації, що сприяють розвитку науково-технічного, технологічного, інноваційного розвитку агропромислового комплексу. До них можна віднести всі види промислових та громадських асоціацій і спілок, які дедалі більше виконують важливу економічну місію, що спрямована на захист економічних інтересів галузей, моніторингу тощо.

Неформальні інститути. Культурна складова еволюційного розвитку будь-якого народу, що включає традиції та звичаї які мають значний вплив на інституційну структуру сільського господарства, особливо у багатонаціональних формуваннях. Неформальні інститути засновані на встановлених культурних традиціях і цінностях в суспільстві. Як правило, вони дають можливість характеризувати ті або інші заходи та отримані результати як правильні та неправильні, припустимі й неприпустимі.

Інститути релігії. Ця категорія характеризує сукупність релійних організацій з культурними традиціями і неформальними правилами поведінки, які не є продуктами спонтанного розвитку. Їх вплив є значним, але формування його потребує більше часу, ніж неформальних правил. Основні елементи інституціональної структури органічного агровиробництва наведено на рис. 1.

Рис. 1. Елементи формування інституціональної структури органічного агровиробництва
Джерело: [8] та власні дослідження автора

Враховуючи трансформацію аграрної сфери, постійну зміну форм і типів господарств, важливо сформувати та послідовно реалізувати стратегічні пріоритети інституційнійних змін в сільському

господарстві та суміжних галузях агропромислового комплексу, що будуть забезпечувати ефективний розвиток агровиробництва.

З точки зору суспільства, інституції виступають у ролі довгострокових правил гри, обгрунтовуючи та формуючи відносини в процесі виробництва і формування очікування учасників аграрного ринку. З точки зору особистості – вони діють як сума повноважень, що визначають спектр можливостей для прийняття рішень. Для того, щоб виконувати ті чи інші завдання, правовласник здійснює контроль над його правами власності. Таким чином, він повинен був керуватися у встановленому порядку законами або іншими інституціональними нормами.

Достатньо інформативним є запропонований В.М. Якубів SWOT-аналіз процесу розвитку органічного землеробства в Україні, який крім аналітичного значення несе певну вихідну інформацію щодо розробки відповідних інституційних вдосконалень для попередження або посилення досліджуваних сторін діяльності.

Таблиця 1

Матриця SWOT-аналізу процесу розвитку органічного землеробства в Україні

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
Значна площа сільськогоподарських угідь, в тому числі ріллі; Низький рівень орендної плати; Сприятливі природно – кліматичні умови для ведення органічного землеробства; Наявність значної кількості незайнятих сільських жителів, що є передумовою формування дешевої робочої сили; Обізнаність сільських жителів у питаннях ведення землеробства, що є передумовою забезпечення якості робочої сили; Наявний досвід ведення органічного землеробства(вітчизняний і зарубіжний); Бажання сільського населення у позитивних змінах; Наявний попит на органічну продукцію.	Незадовільний фінансовий стан сільськогосподарських підприємств як потенціальних суб'єктів розвитку органічного землеробства; Слабкий розвиток кооперації на селі як потенційного осередку розвитку органічного землеробства; Низький рівень працевіддачі сільських жителів; Низький рівень розвитку мотиваційних чинників; Низька інвестиційна привабливість сільських регіонів і галузі; Низький рівень кредитного рейтингу сільськогосподарського сектора; Нерозвиненість системи бізнес - планування у сільському господарстві; Наявність фінансово - сильних близьких зарубіжних суб'єктів господарювання, що знижує конкурентоспроможність вітчизняної продукції; Нерозвиненість систем менеджменту і маркетингу в агроформуваннях; Низький рівень державної підтримки розвитку сільського господарства; Слабка розвиненість виробничої та соціальної інфраструктури сіл.
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
Диверсифікація виробництва у сільському господарстві; Державна підтримка розвитку органічного землеробства (дотації); Зниження податкового тиску на виробників екологічно чистої продукції; Зміна в споживчих очікуваннях шляхом надання переваги українських споживачів вітчизняним продуктам харчування; Зростання інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки; Вихід на нові закордонні аграрні ринки; Впровадження нових виробничих технологій та методів управління; Розвиток туризму в регіоні, що збільшить попит на продукцію; Розвиток кооперації господарств населення на селі.	Політична нестабільність, що тісно пов'язана з економічною нестабільністю в Україні; Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, швидке зростання виробництв із низькими витратами(неорганічне землеробство); Недостатня поінформованість населення щодо екологічної продукції, що загрожує її недооцінкою та низьким попитом на таку продукцію; Розбіжність пріоритетів розвитку органічного землеробства в органах державної влади, підприємців і населення, що не може забезпечити досягнення спільної кінцевої мети; Відсутність достатніх обігових коштів у потенційних виробників органічної продукції; Наявність сильної конкуренції з боку західних країн – сусідів; Неспроможність сільськогосподарських підприємств здійснити капіталовкладення з метою ведення органічного землеробства

Джерело: [5] та власні дослідження автора

Безумовно, економічні реформи залежать насамперед від регуляторної ролі держави у виборі низки основних інституцій. Завдання держави полягає у забезпеченні якості інституцій та змін структури інституційних основ щодо безпосередніх учасників органічного агровиробництва та стимулювання останніх в економічному процесі. Важливо враховувати тісно переплетені складові

частини виробничого потенціалу та суспільного інтересу, особливості сучасного стану агровиробництва, існуючі традиції, конкретні обставини, в тому числі наявного досвіду і практики. І просте копіювання інституціонального забезпечення за прикладом інших країн, в кожному конкретному випадку, є неприпустимим і потребує адаптаційних заходів.

З огляду на визначені сторони проведеного SWOT-аналізу, нами пропонується концепція вдосконалення інституційної системи в органічному секторі, що наведена в таблиці 2.

Таблиця 2

Концепція визначення інституцій і інститутів, що забезпечать процес розвитку органічного землеробства в Україні

Сильні сторони	**Інституція для підвищення ефективності використання**	**Інститути, за допомогою яких буде впроваджено визначену інституцію**
Значна площа необроблюваних с.г. угідь	Встановлення мінімально-можливої площі с.г. угідь для регіону	Кабінет Міністрів України, Міністерство агропромислового розвитку, місцеві адміністрації
Наявний попит на екологічну продукцію	Формування інформаційного поля щодо позитивних якостей органічної продукції	КМУ, профільні міністерства та відомства, органи місцевого самоврядування
Слабкі сторони	**Інституція для підвищення ефективності використання**	**Інститути, за допомогою яких буде впроваджено визначену інституцію**
Слабкий розвиток кооперації на селі як потенційного осередку розвитку органічного землеробства	Максимальне охоплення кооперативним рухом виробників продукції сільського господарства	Кабінет Міністрів України, Міністерство агропромислового розвитку, регіональні адміністрації
Низький рівень працевіддачі сільських жителів;	Підвищення рівня кваліфікації сільських жителів	КМУ, профільні міністерства та відомства, органи місцевого самоврядування
Можливості	**Інституція для підвищення ефективності використання**	**Інститути, за допомогою яких буде впроваджено визначену інституцію**
Державна підтримка розвитку органічного землеробства (дотації)	Матеріальна підтримка виробників органічної продукції сільського господарства	Кабінет Міністрів України, Міністерство агропромислового розвитку, регіональні адміністрації
Зниження податкового тиску на виробників органічної продукції;	Обмеження податкових ставок для виробників органічної продукції	Кабінет міністрів України, Державна фіскальна служба
Загрози	**Інституція для підвищення ефективності використання**	**Інститути, за допомогою яких буде впроваджено визначену інституцію**
Наявність сильної конкуренції з боку розвинутих країн – сусідів	Оптимізація митних платежів у відповідності до міжнародних угод, та з метою протекціонізму української продукції	Кабінет Міністрів України, Митна служба України, Державна фіскальна служба та ін.
Неспроможність сільськогосподарських підприємств здійснити капіталовкладення з метою ведення органічного виробництва.	Підвищення рівня капіталізації виробників сільськогосподарської продукції	КМУ, профільні міністерства та відомства, банки, кредитні установи та ін.

Джерело: власна розробка автора

Представлена концепція окреслює інституційні трансформації у сфері органічного агровиробництва. Потрібно наголосити, що тільки інституційні трансформації можуть забезпечити процес модернізації української аграрної економіки. Без вирішення найбільш важливих проблем інституційного характеру неможливе досягнення будь-яких стратегій розвитку економіки на державному рівні [6].

Інституційні трансформації органічного агровиробництва визначаються нами, як цілеспрямований або опосередкований вплив, який має на меті поліпшення інституційної системи через прийняття різних правових норм у сфері ведення органічного агровиробництва.

Як показав вітчизняний і закордонний досвід, для створення й ефективної роботи органічного сектору АПК треба дотримуватися наступних принципів: - добровільності вибору партнера й економічної доцільності, що дозволяє оптимізувати використання ресурсного потенціалу; - інтеграція знизу, тобто обєднання при господарюванні повинні відбуватися без тиску управлінських структур; - вплив держави на процес інтеграції тільки шляхом створення інституційних умов для забезпечення рівних можливостей ефективного функціонування, управління суб'єктами сільського господарства

(малих, середніх і великих виробників) або через залучення органів державної влади та як рівноправного партнера асоціацій. Зосередження зусиль на формуванні інституційного середовища, під яким ми розуміємо адаптовані до умов регіону «обмеження» макрорівня, а також певних економічних механізмів та створення однакових умов для ефективного функціонування закладів АПК на регіональному рівні [7].

При здійсненні інституційних реформ в агропромисловому комплексі України потрібно вивчати й враховувати тенденції та інституційні зміни в розвинених країнах, які на нинішньому етапі позитивно характеризуються і можуть слугувати прикладом для розвитку сільського господарства України:

- основне питання – об'єктивне вирішення проблеми права власності на землю сільськогосподарського призначення. Враховуючі те, що власність визначається можливістю вільно користуватися і розпоряджатися тим чи іншим ресурсом, то у випадку землі приватна власність на землю селян є простою фікцією;
- держава є основним інструментом задля запровадження ринкової стратегії, зокрема в розвитку органічного сектора економіки, без якої розвиток органічного сектору є дуже проблематичним;
- потрібно розвивати та вдосконалювати як індивідуальні форми організації агробізнесу у сільському господарстві, так і корпоративні форми та сприяти вільній конкуренції, а також вдосконалювати розробку та реалізацію корпоративних стратегій;
- агробізнес в цілому в значній мірі залежить від розвитку сільської інфраструктури, наявність необхідних умов для покращення якості життя сільського населення і бажання останнього залишитися у сільській місцевості [8].

Висновки з проведеного дослідження. Всеохоплюючий характер інституціональної бази регулювання проявляється у багатогранності і різноманітності інститутів, які впливають на ринкову систему та її учасників – виробників та продавців органічної сільськогосподарської продукції.

Ці положення підкріплюють необхідності вдосконалення інституційних трансформацій у сільськогосподарському секторі. Наведений вище аналіз обґрунтовує такі суттєві трансформації інституцій в соціально економічних перетвореннях у сільському господарстві:

1. Розробка наукових методологій з питань впровадження та вдосконалення органічних технологій в сільськогосподарське аграрне виробництво;
2. Запровадження державних інституцій для розробки та запровадження наукової методології з питань управління економічними процесами у сільській місцевості, яка буде враховувати: об'єктивно існуючі інституційні та економічні проблеми і переваги; систему відносин власності; взаємодії формальних і неформальних інститутів, розробка стимулів для підприємницьких ініціатив в органічному аграрному секторі економіки;
3. Вирішення проблеми вибору організаційно-правових форм управління в контексті розкриття переваги приватного та громадського права власності на майно, при цьому комплексні проблеми агропромислового характеру повинні бути вирішені в системі разом з проблемами усвідомленого вибору потужності та напряму агробізнесу в конкретних економічних, соціальних та інституційних умовах.
4. Центральним завданням розв'язання проблеми реформування аграрного виробництва є необхідність створення такої інституційної системи, яка б передбачає реформування неефективних напрямів діяльності в аграрній сфері економіки, а також створення умов для заміни техногенно-навантаженого виробництва на органічне для забезпечення покращення якості життя громадян України.

Література

1. Екологічні проблеми землеробства / за ред. І.Д. Примака. – К. : Центр навч. літ., 2010. – 456 с.
2. РЕГЛАМЕНТЫ ЕС. РЕГЛАМЕНТ СОВЕТА (ЕС) № 834/2007 от 28 июня 2007 г. об экологическом производстве и маркировке экологической продукции и о прекращении действия Регламента ЕЭС № 2092/91 // Официальный бюллетень Европейского Союза от 20.07.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sozrf.ru/wp-content/uploads/2014/02/VO834.2007_Oekolandbau_ru.pdf.
3. Гуцаленко О.О. Сертифікація органічної продукції в Україні [Електронний ресурс] / О.О. Гуцаленко. – Режим доступу: http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-411/environmental-economics-and-the-environment-411/11827-411-1103.
4. Органік бізнес-довідник України (2014 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http//www.ukraine.fibl.org/index.php.
5. Якубів В.М. Розвиток органічного землеробства в Україні: екологічний та соціоекономічний ефекти / В.М. Якубів // Економіка АПК. – 2013. – №11. – С. 27–31.

6. Шпикуляк О. Г. Інституційне регулювання як детермінанта формування інноваційної моделі розвитку аграрної сфери / О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило, О. М. Супрун // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 2. – С. 106–109.

7. Шубравська О. Інноваційні трансформації агропродовольчого сектора економіки: світові тенденції та вітчизняні реалії / О. Шубравська // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 90–102.

8. Юрчишин В. В. Інституційні засади сільського розвитку в Україні: теоретико-прикладний аналіз / В. В. Юрчишин // Економіка України. – 2014. – № 6. – С. 95–96.

References

1. Prymak, I.D. (2010), *Ekolohichni problemy zemlerobstva* [Ecological problems of agriculture], Tsentr navch. lit., Kyiv, Ukraine, 456 p.

2. "REGULATIONS OF EU. REGULATION of ADVICE (EU) № 834/2007 from June, 28 2007 about an ecological production and marking of ecological products and about stopping of action of Regulation EU № a 2092/91", *Official Bulletin of the European Union from 20.07.2007,* available at: http://sozrf.ru/wp-content/uploads/2014/02/VO834.2007_ Oekolandbau_ru.pdf. (access date December 02, 2016).

3. Hutsalenko, O.O. (2016), "A certification of organic products in Ukraine", available at: http://sworld.com.ua/index.php/ru/economy-411/environmental-economics-and-the-environment-411/11827-411-1103. (access date December 03, 2016).

4. "Organic business-directory Ukraine" (2014), available at: http//ukraine.fibl.org/index.php. (access date December 02, 2016).

5. Yakubiv, V.M. (2013), "Development of organic agriculture in Ukraine: ecological, social and economic effects", *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 27–31.

6. ShpykuIlak, O.H., Kurylo, L.I. and Suprun, O.M. (2011), "Institutional regulation as the factor of formation of an innovative model of development of the agrarian sector", *Oblik i finansy APK*, no. 2, pp. 106–109.

7. Shubravska, O. (2010), "Innovative transformation of agri-food sector of the economy: global trends and domestic realities", *Ekonomika i prohnozuvannIa*, no. 3, pp. 90–102.

8. Yurchyshyn, V.V. (2014), "Institutional Framework of Rural Development in Ukraine: theoretical and applied analysis", *Ekonomika Ukrainy*, no. 6, pp. 95–96.

Рецензент: д.е.н., професор кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету О.В. Гончаренко

УДК 658.012

Коверко Ю.А.,
к.е.н., старший викладач кафедри права і підприємництва
Корчинська О.О.,
к.е.н., старший викладач кафедри права і підприємництва
Львівський національний аграрний університет

СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ*

Koverko Yu.A.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer at the department of law and entrepreneurship
Korchynska O.O.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer at the department of law and entrepreneurship
Lviv National Agrarian University

RURAL GREEN TOURISM AS THE DIRECTION FOR THE DEVELOPMENT OF PERSONAL PEASANT FARMS

Постановка проблеми. Особливою категорією виробників сільськогосподарської продукції є особисті селянські господарства. Це унікальна форма господарювання, яка виконує суспільно важливі функції - забезпечення продовольчої безпеки країни, відтворення сільського населення, збереження села, культури і традицій українського народу, не маючи при цьому визначеного юридичного статусу, значних ресурсів та гарантій. В період нестабільної економічної та політичної ситуації в державі, зростання рівня безробіття (особливо в селах), зниження добробуту сільських сімей особливо актуальним стає пошук перспективних напрямів розвитку особистих селянських господарств та підвищення ефективності їх діяльності. Одним із таких напрямків є диверсифікація господарської діяльності особистих селянських господарств, яка сприятиме не лише розвитку цих господарств, а й сільських територій загалом. Перспективним варіантом такої диверсифікації є надання особистими селянськими господарствами послуг у сфері сільського зеленого туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сільський зелений туризм набуває сьогодні особливої популярності. Тому розвиток цього виду туризму як об'єкт наукових досліджень постійно перебуває в полі зору багатьох дослідників, зокрема А. В. Дроздова, Ю. В. Зінько, В. А. Квартальнова, В. Ф. Кифяка, С. Медліка, Х. Й. Роглєва, Т. К. Сергєєвої, А. І. Ейтінгона, В. В. Храбовченка, М. Й. Рутинського, С. П. Кузика, Х. М. Рихлицької та спеціалістів Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Проте досі мало дослідженими залишаються теоретичні та практичні питання діяльності особистих селянських господарств у цій сфері. Поглибленого вивчення також потребує питання трансформації господарств сільського населення у суб'єкти підприємницької туристичної діяльності на селі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та обґрунтування теоретичних і практичних питань розвитку особистих селянських господарств через надання ними послуг у сфері сільського зеленого туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазвичай особисте селянське господарство асоціюється з вирощуванням картоплі, овочів, виробництвом молока та деяких інших традиційних продуктів харчування, які не лише задовольняють споживчі потреби сім'ї, а й реалізовуються з метою отримання доходу. Однак сьогодні, крім традиційних напрямів діяльності особистих селянських господарств, вартими уваги є й інші альтернативні та специфічні напрями, які можуть приносити стабільний дохід сільським сім'ям. Адже малоосвоєними або непідкореними залишаються такі ніші ринку, як квітникарство, декоративне садівництво та репродуктивне садівництво, розведення декоративних видів тварин і птиці, виробництво спецій, виробництво органічної продукції, сільський зелений туризм тощо.

* *Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом № Ф-63/98-2016 Державного фонду фундаментальних досліджень*

Особливої актуальності сьогодні набуває сільський зелений туризм, суть якого полягає у наданні особистими господарствами послуг відпочинкового характеру.

Відповідно до ст. 1 Закону України "Про особисте селянське господарство", особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [1].

Трактування сільського зеленого туризму як поняття різними науковцями показує широкий спектр думок щодо розуміння змісту цієї дефініції (табл. 1).

***Таблиця* 1**

Підходи до визначення терміна "сільський зелений туризм" як процесу, діяльності та чинника активізації підприємництва в сільській місцевості

Трактування	Автор	Джерело
Вид непрямої сільськогосподарської діяльності, спрямованої на надання послуг з розміщення, харчування, дозвілля та відпочинку міського населення на сільських територіях, без значного антропогенного впливу на природу.	Ю. Грицку-Андрієш	[2, с. 5]
Складна багатоаспектна діяльність, що включає в себе пішохідні прогулянки, гірські походи та альпінізм, кінні прогулянки, спортивні та оздоровчі подорожі, полювання й рибальство, та інші, менш спеціалізовані форми туризму.	Експерти Всесвітньої туристської організації	[3]
Зелений туризм – діяльність, що відбувається у контакті з природою, життям у таборах або поселеннях. Це діяльність, поєднана із сільськогосподарськими роботами, знайомством із життям невеликих поселень, пішими екскурсіями, вивченням флори і фауни, заняттям річковим спортом тощо.	Монтанер Х. Монтехано	[4]
Сектор туристичної галузі, орієнтований на використання природних, культурно-історичних та інших ресурсів сільської місцевості та її специфіки для створення комплексного туристичного продукту.	А. Кулік	[5, с. 15]
Процес задоволення оздоровчих, професійно-ділових та інших потреб людини або групи, що здійснюється в сільській місцевості, що не супроводжується будь-якою оплачуваною діяльністю.	Т. Осадча	[6, с. 64]
Сутність сільського туризму полягає в тому, що сільські жителі, котрі не забезпечені роботою, приймають у себе бажаючих провести відпочинок на природі, в екологічно чистій місцевості. Основними напрямами послуг сільського туризму є розміщення, харчування, послуги транспорту, релаксація, ознайомлення з навколишнім природним та історичним багатством сільської місцевості	Б. Фіногєєв	[7, с. 98]
Сільський (зелений) туризм запропоновано розглядати з економічного погляду як чинник активізації аграрного підприємництва, що сприяє підвищенню зайнятості та покращанню життєвого рівня сільського населення.	В. Гловацька	[8, с. 6]

Джерело: складено авторами

Узагальнюючи наведені наукові позиції щодо трактування поняття "сільський зелений туризм", можна зауважити, що спільним для них є погляд на суть туризму з позицій споживача його послуг. За межами аналізу залишились інші важливі сутнісні ознаки цього явища, які характеризують його як вид діяльності і як елемент економічних відносин між споживачем послуг і власником особистого селянського господарства. У трансакції з купівлі-продажу таких послуг домогосподарство несе витрати з метою отримання доходу, а покупець оплачує ці послуги як споживчу вартість, що задовольняє його потреби, оплачуючи ціну, яку визначає ринок.

До майна, яке використовується для ведення особистого селянського господарства, належать земельні ділянки, жилі будинки, господарські будівлі та споруди, сільськогосподарська техніка, інвентар та обладнання, транспортні засоби, сільськогосподарські та свійські тварини і птиця, бджолосім'ї, багаторічні насадження, вироблена сільськогосподарська продукція, продукти її переробки та інше майно, набуте у власність членами господарства в установленому законодавством порядку [1].

Відомий вчений-економіст Е. де Сото, обґрунтовуючи теорію боротьби з бідністю, вказував на недостатнє використання домогосподарствами власного капіталу. Він зазначав, що людство (принаймні велика група вчених) навчилося отримувати енергію з матерії, але ми всі разом примудрилися забути процес, котрий дозволяє отримувати капітал з нерухомості. У підсумку 80%

населення світу страждають від браку капіталу; люди не в змозі вивільнити економічну енергію, скуту в їхніх помешканнях або інших активах, щоб перетворити її на капітал [9, с. 5]. Тому діяльність у сфері сільського зеленого туризму варто розглядати як альтернативу прискорення сільського розвитку, активізації сільських громад та окремих особистих селянських господарств на основі використання наявного капіталу, перетворення його із замороженого та непрацюючого в ефективний фактор виробництва.

Отож, гіпотетично, діяльність у сфері сільського зеленого туризму може здійснювати чи не кожне особисте селянське господарство, що має у власності житловий будинок, земельний наділ, трудові ресурси. Це майно є матеріальним втіленням капіталу господарства, що може приносити дохід і стати вагомими чинником зниження рівня бідності сільського населення. А підприємницькі здібності членів особистих селянських господарств можуть активізувати виробничу функцію господарства.

Станом на 1 січня 2016 року у сільських населених пунктах Львівської області, що знаходяться в підпорядкуванні сільських, селищних і міських рад, зареєстровано 282,5 тис. особистих селянських господарств – домогосподарств, членам яких відповідно до чинного законодавства надані земельні ділянки з цільовим призначенням “для ведення особистого селянського господарства” [10]. Безумовно, всі з них не можуть займатись сільським зеленим туризмом, а лише ті, котрі розташовані в так званих “атракційних районах”, привабливих для відпочивальників (гірські райони Львівської області, райони “Золотої підкови”, а ще села, розташовані біля лісів та рік тощо) та які ще не ушкоджені “досягненнями” людства та науки.

Ще більші перспективи можуть відкритися перед особистими селянськими господарствами у випадку реєстрації їх суб’єктами підприємницької діяльності. У табл. 2 представлено особливості діяльності у сфері сільського зеленого туризму особистих селянських господарств та фізичної-особи підприємця (агрооселі чи садиби).

***Таблиця* 2**

Особливості надання послуг у сфері сільського зеленого туризму особистими селянськими господарствами та фізичною-особою підприємцем

Сутнісні ознаки	Домогосподарства	
Об’єкти	особисті селянські господарства	особисті селянські господарства – агрооселі
Суб’єкти	населення	фізичні особи-підприємці
Ресурси	земля; житлові будинки; праця членів сім’ї	земля; житлові будинки; праця членів сім’ї; наймана робоча сила
Умови	загально-інституціональні	капітал; загально-інституціональні; спеціальні інститути; організаційні форми
Режим функціонування	непостійне функціонування	постійний економічний процес
Спосіб функціонування	режим самозайнятості	виробничий процес
Економічний механізм	самозабезпечення; просте відтворення	управління; розширене відтворення
Мотиви	зростання самозабезпеченості	утримання конкурентних позицій на ринку
Результати	створення додаткового доходу сім’ї	підприємницький дохід; інвестиції в розвиток
Можливості трансформації	за наявності заощаджень	надлишок доходу; доступність зовнішнього залучення
Передумови трансформації	сталість отримання додаткового доходу	сталість економічного росту
Умови трансформації	простота входження в ринок	розширення ринку послуг
Стимули для трансформації	сприяння місцевої влади; формування локальної інфраструктури	інституційний розвиток середовища; раціональна податкова політика; розвиток організаційних форм та інфраструктури

Джерело: власна розробка авторів

Основна послуга сільського зеленого туризму – це не просто надання туристам тимчасового проживання, а формування комплексного обслуговування відпочивальників – проживання, харчування та дозвілля. Особливістю такого відпочинку буде споживання відпочиваючими екологічної продукції, виробленої особистим селянським господарством, а також можливість участі у процесі її виробництва

(випасання та доїння корів, збирання урожаю тощо). Щодо дозвілля, то тут можливі лісові прогулянки, збирання грибів та ягід, катання на конях, відпочинок біля водних об'єктів тощо.

Таким чином, діяльність особистих селянських господарствам у сфері сільського зеленого туризму дасть змогу домогосподарствам отримувати стабільні доходи при мінімальних затратах; залучити в економічний оборот наявний матеріальний капітал у вигляді житла, основних засобів, землі; започаткувати підприємницьку діяльність в межах сільської родини і посилити виробничу функцію домогосподарств; підвищити якість людського капіталу; трансформувати світогляд сільських жителів у ринкову поведінку тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у сучасних умовах перед особистими селянськими господарствами відкриваються широкі перспективи в аспекті новітніх напрямів їх діяльності. Зокрема – надання послуг у сфері сільського зеленого туризму. Однак вважаємо, що для активізації і поширення сільського зеленого туризму необхідні певні передумови зі сторони держави, а саме: надання інформаційної підтримки цим господарствам про перспективні напрями діяльності (буклети, семінари на базі сільських рад, рекламні кампанії на телебаченні, радіо та у пресі тощо), пропаганда сільського відпочинку серед міського населення, державна підтримка господарств тощо.

Література

1. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-15.

2. Грицку-Андрієш Ю.П. Соціально-економічні особливості та основні напрями розвитку сільського туризму в регіоні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.05 "Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка" / Ю.П. Грицку-Андрієш. – Чернігів, 2011. – 20 с.

3. Rural Tourism and Recreation: Principles to Practice / ed. by L. Roberts, D. Hall. – Edinburg : Scottish Agricultural College, 2001. – 231 p.

4. Храбовченко В. В. Экологический туризм : учеб.-метод. пособие / В. В. Храбовченко. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 208 с.

5. Кулік А.В. Формування механізму конкурентостійкості підприємств сільського зеленого туризму на засадах маркетингу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / А. В. Кулік. – К., 2013. – 20 с.

6. Осадча Т.С. Сільський зелений туризм в Україні: окремі аспекти організації, обліку і контролю : монографія / Т.С. Осадча ; за ред. професора В.Є. Труша. – Херсон : Одді-плюс, 2009. – 294 с.

7. Финогеев Б.Л. Вынужденные мигранты Крыма / Б.Л. Финогеев // Трудовой потенциал – пути реализации. – Симферополь : Таврия-Плюс, 2002. – С. 98–99.

8. Гловацька В.В. Розвиток підприємництва в системі становлення сільського (зеленого) туризму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / В.В. Гловацька. – Житомир, 2008. – 24 с.

9. Де Сото Э. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире / Пер. с англ. Б. Пинскер. – М. : Олимп-Бизнес, 2004. – 272 с.

10. Особисті селянські господарства у Львівській області на 01.01.2016 р. : Експрес-випуск [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/express/2016/v110_56.pdf

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "On a personal peasant economy" from May 15 2003, № 742-IV, available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-15. (access date October 21, 2016).

2. Hrytsku-Andriesh, Yu.P. (2011), "Socio-economic characteristics and basic directions of development of rural green tourism in the region", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, Chernigiv, Ukraine, 20 p.

3. Roberts, L. and Hall, D. (2001), Rural Tourism and Recreation: Principles to Practice, Edinburg : Scottish Agricultural College, 231 p.

4. Khrabovchenko, V.V. (2003), *Ekologicheskiy turizm* [Ecological tourism], textbook, Finansy i statistika, Moscow, Russia, 208 p.

5. Kulik, A.V. (2013), "Formation Mechanism competitiveness of enterprises green tourism on the basis of marketing", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Kyiv, Ukraine, 20 p.

6. Osadcha, T.S. (2009), *Silskyi zelenyi turyzm v Ukraini: okremi aspekty orhanizatsii, obliku i kontroliu* [Rural Green Tourism in Ukraine: certain aspects of the organization of accounting and control], monograph, Oddi-plius, Kherson, Ukraine, 294 p.

7. Finogeyev, B.L. (2002), "The forced migrants of the Crimea", *Trudovoi potentsyal – puti realizatsi*i, Tavriya-Plius, Symferopol, Ukraine, pp. 98–99.

8. Hlovatska, V.V. (2008), "Enterprise development in the system becoming rural green tourism", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Zhytomyr, Ukraine, 24 p.

9. Ernando, de Soto (2004), *Zagadka kapitala. Pochemu kapitalizm torzhestvuyet na Zapade i terpit porazheniye vo vsem ostalnom mire* [The Mystery of Capital. Why Capitalism triumphs in the West and Fails Everywhere Else], Translated by B. Pinsker, Olimp-Biznes, Moscow, Russia, 272 p.

10. State Statistics of Lviv region (2016), The personal peasant economy of Lviv region, available at : http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/express/2016/v16.pdf (access date October 18, 2016).

Рецензент: д.е.н., професор, завідувач кафедри права і підприємництва Львівського національного аграрного університету Ю.Е. Губені

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 331.101.3

Ільєнко Р.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Холодницька А.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Чернігівський національний технологічний університет

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ

Ilienko R.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of personnel management and labor economy
Kholodnytska A.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of personnel management and labor economy
Chernihiv National University of Technology

CONTEMPORARY CHALLENGES TO BUILDING AN EFFECTIVE SYSTEM OF STAFF MOTIVATION

Постановка проблеми. Значення мотивації в сучасних умовах важко переоцінити, адже вона здатна не тільки гарантувати успіх діяльності будь-якого підприємства, але і сприяти розвитку економіки країни, отже, і покращенню добробуту громадян. Система мотивації персоналу буде ефективною за умови використання на практиці основних законів поведінки, завдяки дії яких можна своєчасно відслідковувати та коригувати поведінкові характеристики персоналу з метою усунення їх негативного впливу на мотивацію. Кожному підприємству важливо розробити дієвий механізм мотивації персоналу з урахуванням особливостей діяльності, підходів до мотивації, інструментів мотиваційного впливу, що дозволить постійно контролювати мотиваційний процес, оцінювати ефективність управлінського впливу на персонал [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи мотивації були закладені змістовними і процесуальними теоріями мотивації. Найбільш поширеними змістовними теоріями мотивації є теорії А. Маслоу (зосередженої на тому, що працівники задовольняють свої ієрархічні потреби), Д. Макклелланда (яка визначає три форми людських мотивів: прагнення до приналежності, влади, досягнення успіху) і Ф. Герцберга (акцентуючи, що найкращими методами мотивації на підприємстві є зовнішні умови праці, тобто заробітна плата і зміст праці, зокрема задоволення роботою). Основними процесуальними теоріями мотивації є теорія очікувань, теорія справедливості Дж. Стейсі Адамса, модель мотивації Портера – Лоуера [1].

Є безліч і інших теорій, але у всіх є одне загальне поняття – визначені методи стимулювання працівників на підприємстві. Важливо зауважити, що сучасний менеджмент намагається переглянути класичні теорії мотивації з метою їх пристосування до сучасної структури потреб.

В науковій літературі існує велика кількість визначень поняття мотивації, узагальнюючи які можна стверджувати, що мотивація – це сукупність процесів, які спонукають, направляють і підтримують поведінку людини у напрямку досягнення визначеної мети [3].

Для успішного функціонування підприємства, нарощування трудового потенціалу працівників необхідне постійне управління процесом мотивації, що передбачає встановлення правильного

співвідношення матеріальних та нематеріальних стимулів, дотримання принципів мотивації, що потребує постійного вивчення сучасних підходів до стимулювання персоналу та врахування тенденцій розвитку ринку праці.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз системи мотивації персоналу організацій і розробка пропозицій по її вдосконаленню.

Виклад основного матеріалу дослідження. При розробці стратегії мотивації персоналу підприємству необхідно звернути увагу на такі факти:

1) співробітник, якого щось не влаштовує, може звільнитися і спробувати знайти собі гідну роботу. Але треба пам'ятати, що він боїться ризику взагалі нічого не знайти;

2) працівники не дуже полюбляють долати труднощі і тому необхідно мотивувати таких співробітників до їх подолання;

3) працівники з часом втрачають впевненість у майбутньому. Через відсутність достовірної інформації про реальну ситуацію на підприємстві і перспективи їх розвитку, персонал опиняється залученим до обговорення чуток і різноманітних інтерпретацій подій, що позначається на його роботі.

Процес мотивації містить такі етапи:

- виявлення потреб;
- формування і розвиток мотивів;
- управління мотивами з метою зміни поведінки людей, необхідної для досягнення цілей;
- коригування мотиваційного процесу в залежності від ступеня досягнення результатів [2].

При цьому завжди важливо пам'ятати, що мотивація людини ситуативна, тобто може змінюватися за зміни обставин її життя. Наприклад, на етапі співбесіди кандидат на посаду був зацікавлений у побудові кар'єри і готовий повністю присвятити себе роботі. Однак, якщо захворіє його близька людина, то настрій кардинально зміниться, з'явиться необхідність проводити більше часу з сім'єю, вчасно йти додому.

Науковці розрізняють зовнішню і внутрішню мотивацію персоналу, грамотність побудови яких здатна спрямувати діяльність працівника в потрібне русло (для бізнесу, колективу, якогось блага). Зовнішня мотивація персоналу передбачає використання певних зовнішніх чинників впливу на співробітників. Як правило, це різні заохочення: кар'єрне зростання, матеріальні блага тощо. Але проблема в тому, що, отримавши певні матеріальні блага, людина з часом знову відчуває потребу в досягненні більших благ: наступної ланки кар'єрних сходів, більшого рівня заробітної плати.

Тому більш дієвою є внутрішня мотивація персоналу. Втім, вона не очевидна, має внутрішній характер, а тому керівникам іноді важко її знайти і використовувати для розвитку бізнесу. Внутрішня мотивація персоналу спрямована на самореалізацію, збереження здоров'я, реалізацію творчого потенціалу, прагнення до нових знань. Вона не реалізується в короткі терміни. Необхідно враховувати, що внутрішні мотиви працюють як двигун, що змушує співробітника кожен день працювати. При цьому зовнішня мотивація персоналу є паливом, завдяки якому цей двигун працює. Але основною рушійною силою працівника все ж таки є тільки внутрішня мотивація.

Існує безліч факторів, які здатні мотивувати працівника. Отже і методи використання мотивації також відрізняються особливою різноманітністю, які можна розділити на дві загальні групи:

- матеріальна мотивація;
- нематеріальна мотивація.

Більш поширеним є матеріальне стимулювання, що представляє собою систему матеріальних стимулів праці (заробітна плата, премії, компенсації тощо). Воно обумовлене прагненням працівника до достатку, певного рівня добробуту. Тому важливо забезпечити оптимальне співвідношення винагороди працівника з кількістю і якістю його праці [7].

При побудові матеріальної мотивації персоналу доцільно керуватися наступними принципами:

- прозорість системи мотивації (працівники повинні чітко уявляти, що потрібно зробити, в яких обсягах, терміни виконання та знати методику розрахунку грошової винагороди);
- обов'язковість виконання з боку керівництва (необґрунтована відмова у виплаті або затягування термінів рано чи пізно зведе нанівець будь-який інтерес співробітників);
- регулярність виплати (великі перерви між виплатами знижують зацікавленість працівників);
- реальні вимоги до показників роботи персоналу (встановлення надмірно завищених вимог неминуче призведе до спаду зацікавленості з боку співробітників і навіть негативного настрою, оскільки буде розглядатися як свого роду знущання з боку керівництва);
- об'єктивність нарахувань (найбільшу винагороду повинні отримувати ті співробітники, які досягли кращого результату);
- індивідуальний підхід (врахування професійних і посадових особливостей кожного працівника);
- баланс заохочення і покарання (розумне співвідношення системи штрафів та заохочень часто дає більший результат).

Складові матеріального стимулювання персоналу наведено на рисунку 1.

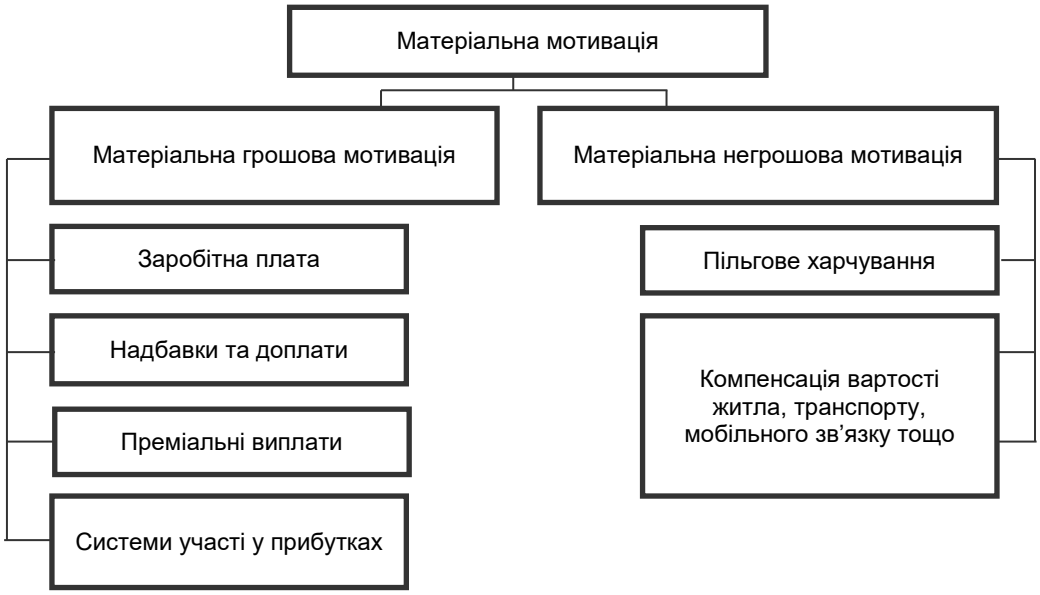

Рис. 1. Система матеріальної мотивації персоналу

Джерело: згруповано авторами

Матеріальна мотивація включає два напрями реалізації:

- систему штрафів, що на підприємстві використовуються для організації кращого робочого процесу;
- систему заохочень, яка є протилежним способом і спрямована на стимулювання працівників шляхом виплати премій за певні досягнення або добре виконану роботу [3].

Керівники підприємств нерідко помиляються, вважаючи, що єдиний інструмент, здатний змусити співробітників працювати ефективніше, – це гроші, оскільки вплинути на поведінку людей можна зміною системи виплат. Дане твердження вірне лише частково. Дійсно, співробітники чутливо реагують на будь-які зміни в заробітній платі, але з часом звикають як до великих грошей, так і до малих. У зв'язку з цим, науково доведено, що такі зміни важливі лише перші місяці (рис. 2).

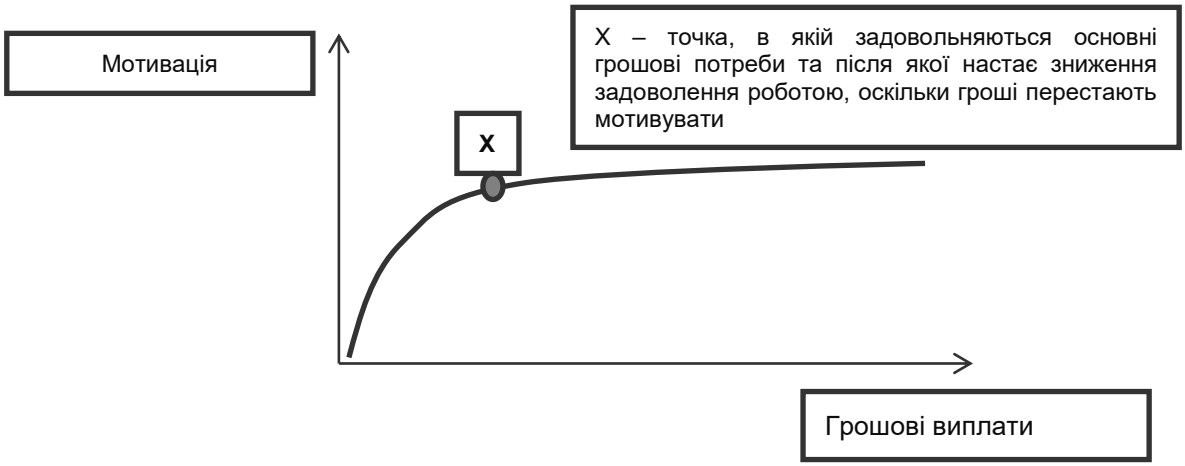

Рис. 2. Ефективність матеріальної мотивації

Джерело: [9]

При цьому зрозуміло, що небагато керівників готові підвищувати працівнику заробітну плату кожні кілька місяців, яким би талановитим він не був. Враховуючи сьогоднішню складну економічну ситуацію, на цей крок керівництво підприємства також йде неохоче, оскільки має обмежені фінансові можливості.

Існує ще один сценарій того, чому навіть при достатній грошовій мотивації ефективність роботи співробітників не підвищується – вони не можуть виконати поставлені завдання, бо, незважаючи на наявність мотивації, у них немає до цього здібностей.

Виходячи з викладеного, можна зазначити, що для удосконалення системи мотивації при формуванні Положення про матеріальну мотивацію працівників доцільно виділяти такі її основні структурні елементи:

- фіксована заробітна плата (fix), що визначає постійну частину виплат співробітників за виконану ним роботу;
- гнучка частина (flex), що полягає у виплаті заробітної плати з урахуванням відсотка виконаної роботи (в т.ч. можуть сплачуватися відсотки від доходів підприємства або обсягів продажу);
- бонуси і премії, що здійснюються за певні досягнення, виконання поставлених цілей тощо.

Важливо розуміти – фіксований розмір заробітної плати змушує людину виконувати свої обов'язки, але не здатний гарантувати його бажання робити це. Важливою умовою є наявність прозорої змінної частини, принцип формування якої буде ясний співробітникам. Оптимальний варіант – коли співробітнику з перших днів на робочому місці стає зрозуміло, що його сумарний дохід буде залежати від результатів своєї роботи та досягнення підприємством встановлених цілей.

За даними статистики 69% українських підприємств заявляють про збереження рівня доходу співробітників на колишньому рівні і лише 31% планують підвищення заробітних плат.

При цьому 71% підприємств мають намір зберегти поточну чисельність персоналу, 12% заявляють про плани скоротити персонал і лише 10% планують розширення штату. Варто зауважити, що менеджери сьогодні зосереджені на максимальному скороченні витрат. При тривалих скороченнях чисельності персоналу та зростанні обсягів робіт звуження можливостей для матеріального стимулювання стає актуальним питанням. Підприємства шукають резерви мотивації, які допоможуть добитися максимальної віддачі від співробітників, в тому числі і за рахунок підвищення їх лояльності і прихильності до підприємства. Внаслідок цього виникає необхідність пошуку інших шляхів, тобто нематеріальної мотивації співробітників.

Отже, нематеріальна мотивація – не додаток до матеріальної мотивації, вона має самостійну цінність. Працівників приваблює і утримує на підприємстві не тільки розмір виплат, але і гарні умови праці, можливості для навчання, кар'єрного і професійного зростання тощо. Співвідношення матеріальної і нематеріальної мотивації визначається політикою підприємства, яка розробляється з урахуванням внутрішньої ситуації та ринкових тенденцій. Але практика показує, що тільки поєднання цих видів зробить систему мотивації найбільш ефективною та дозволить підвищити лояльність співробітників до підприємства та знизити витрати на оплату праці.

У структурі лояльності зазвичай виділяють три складові:

- емоційну (почуття прихильності), коли співробітник поділяє цінності, бачення своєї компанії, пишається нею;
- вимушену, що визначає необхідність співробітника працювати в даній організації, тому що важко змінити роботу;
- нормативну, коли поведінка працівника заснована на переконанні, що бути відданим роботодавцю необхідно, а часто міняти місце роботи – недобре.

Баланс емоційної та вимушеної лояльності постійно змінюється, що залежить від ситуації на ринку праці. Дані досліджень показують, що до підвищення результативності співробітників веде тільки зростання емоційної складової лояльності, а чесна інформація про поточну ситуацію на підприємстві, поширювана серед персоналу, може підвищити ступінь лояльності працівників та сприяти зростанню продуктивності праці. Приховування інформації веде до появи чуток і дестабілізує роботу в колективі [2].

Кожен з типів лояльності по-різному впливає на результативність роботи, тому правильний прогноз можна робити тільки на підставі оцінки співвідношення всіх її компонентів [4].

Виділяють три групи нематеріальних чинників мотивації: ті, що не потребують інвестицій з боку компанії; ті, що потребують інвестицій та розподіляються безадресно; ті, що потребують інвестицій компанії та розподіляються адресно [7, с. 51].

Найбільш поширеним методом нематеріальної мотивації, який використовують понад 90% українських підприємств, є навчання персоналу При цьому частка внутрішнього навчання варіюється від 50 до 60 і більше відсотків.

Серед підприємств, чисельність яких налічує більше 200 співробітників, найбільш затребуваним методом нематеріальної мотивації є медичне страхування, або ж можливість проходити повне медичне обстеження за рахунок компанії (43% підприємств). При цьому оплачувана частка медичного страхування за рахунок підприємства варіюється від 75 до 100%, а сума покриття страхових випадків – від 50 до 300 тис. грн.

Понад 80% організацій забезпечують корпоративним автомобілем ТОП-менеджерів, понад 50% – лінійних керівників. Фахівці і робітники отримують в користування автомобіль тільки у випадку, якщо їх робота безпосередньо пов'язана з пересуванням (торгові представники, водії-кур'єри тощо). Можлива компенсація витрат на паливно-мастильні матеріали (ПММ) та амортизацію при використанні особистого автомобіля в службових цілях, а сума виплат від 500 грн. на місяць.

Більше 25% українських підприємств частково або повністю оплачують обіди співробітників. Вводяться прозорі і зрозумілі працівникові умови та програми кар'єрного зростання (80% підприємств). Близько 43% організацій покращують умови роботи (комфортабельний офіс, тренажерний зал, кімната відпочинку, настільний теніс тощо). Понад 50% створюють оптимальний баланс між роботою і відпочинком (гнучкий графік, спортивні та розважальні програми).

Але можна констатувати той факт, що методи нематеріальної мотивації в останні роки є стабільними, особливі інновації або ноу-хау відсутні, а самі методи стимулювання та суми витрат на них є відображенням фінансового стану підприємства та його кадрової політики.

Нами розглянуті лише два способи мотивації персоналу. Серед респондентів сайту work.ua було проведено опитування про надання переваг щодо методів мотивації [6]. Результати опитування наведені на рисунку 3.

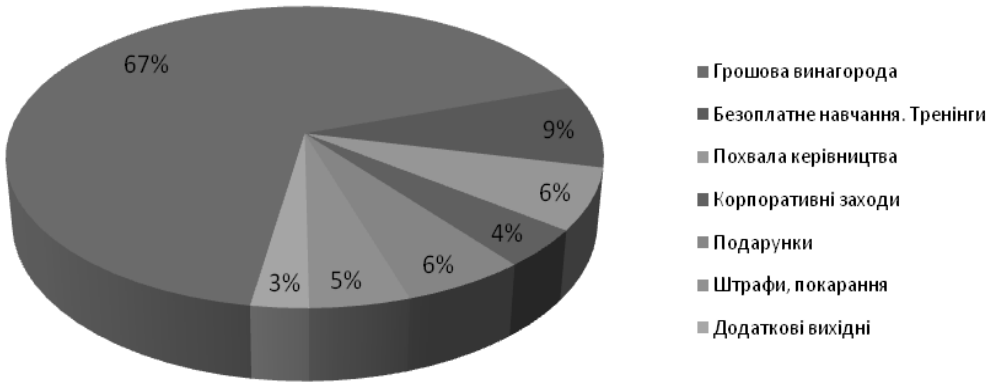

Рис. 3. Рейтинг методів мотивації

Джерело: [6]

Кожен з них має свої переваги і недоліки, і, звичайно ж, не можна стверджувати про те, що такі методи роботи з персоналом є панацеєю. У будь-якому випадку важливо пам'ятати про те, що навіть в умовах складної економічної ситуації мотивація персоналу є обов'язковою умовою існування та розвитку сучасного підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, від чітко розробленої ефективної системи мотивації залежить як підвищення соціальної і творчої активності працівників, так і кінцеві результати діяльності підприємств різних форм власності і сфер діяльності [8]. В сучасних умовах менеджери всіх рівнів управління повинні здійснювати моніторинг структурних змін мотивації персоналу, що дозволить ефективно впливати на поведінку персоналу з метою нарощування продуктивності праці та покращення результативних показників фінансово-економічної діяльності.

Література

1. Бондар В. Д. Теоретичні засади мотивації в контексті підвищення ефективності державного управління / В. Д. Бондар // Ефективність державного управління: збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; за заг. ред. І.Р. Залуцького. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2006. – № 11. – С. 11–17.

2. Грабська І. Мотивація персоналу: непроста арифметика в умовах кризи [Електронний ресурс] / І. Грабська. – Режим доступу: http://hrm.ru/motivacija-personala-neprostaja-arifmetika-v-uslovijakh-krizisa

3. Ільєнко Р. Вплив мотивації персоналу на підвищення рівня продуктивності праці / Р. Ільєнко, Д. Губенко // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. – № 1 (5). – С. 58–63.

4. Недєй А.О. Сучасні підходи до формування мотивації трудової поведінки персоналу / А.О. Недєй, А.В. Корзун, А.В. Холодницька // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. – Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т., 2016. – № 2(5). – С. 91-97.

5. Остапчук Ю. Бесценная мотивация для ценного сотрудника [Електронний ресурс] / Ю. Остапчук. – Режим доступу: http://insight.org.ua

6. Самый эффективный способ мотивации персонала [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ubr.ua/labor-market/life-at-work/samyi-effektivnyi-sposob-motivacii-personala-214521

7. Святненко Х.І. Підвищення вагомості нематеріальної винагороди в системі мотивації праці в розрізі управлінського і виробничого персоналу / Х. І. Святненко, І. В. Бурачек // Вісник Хмельницького національного університету, 2011. – № 3. – Т. 1. – С. 48-53.

8. Холодницька А.В. Формування дієвого механізму мотивації персоналу сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах / А.В. Холодницька, Л.І. Борисенко // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. – Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 2 (2). – С. 128-135.

9. Эффрон М. Управление талантами: краткий курс / Марк Эффрон, Мириам Орт ; пер. с англ. Т. Даниловой. – М. : Азбука Бизнес, Азбука-Аттикус, 2014. – 224 с.

References

1. Bondar, V.D. (2006), “The theoretical basis of motivation in the context of improving the efficiency of public administration”, *Effectiveness of state administration:* collection of scientific works of Lviv regional Institute of public administration National Academy of public administration under the President of Ukraine/ under the General editorship of I.G. Zalutskyi, no. 11, pp. 11-17.

2. Hrabska, I. (2010), “Motivation: difficult arithmetic in crisis”, available at: http://hrm.ru/motivacija-personala-neprostaja-arifmetika-v-uslovijakh-krizisa (access date November 25, 2016).

3. Ilienko, R. and Gubenko, D. (2016), “The Effect of staff motivation to increase productivity”, *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya: naukovyy zhurnal,* Chernih. nats. tekhnol. un-t, no. 1 (5), pp. 58-63.

4. Nedey, A.A., Korzun, A.V. and Kholodnytska, A.V. (2016), “Modern approaches to formation of motivation of labor behavior staff”, *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya: naukovyy zhurnal Chernih. nats. tekhnol. un-t,* no. 2 (5), pp. 91-97.

5. Ostapchuk, Yu. (2010), “The priceless motivation for valuable employee”, available at: http://insight.org.ua/bestsennaya-motyvatsyya-dlya-tsennoho-sotrudnyka.html (access date November 25, 2016).

6. HR Liga, The most effective way of motivating staff (2013), available at: http://ubr.ua/labor-market/life-at-work/samyi-effektivnyi-sposob-motivacii-ersonala-214521 (access date November 25, 2016).

7. Svatenko, H.I. and Burachek, I.V. (2011), “Increasing importance of intangible rewards in the system of labour motivation in the context of management and production personnel”, *Visnyk KHmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 3, vol. 1, pp. 48-53.

8. Kholodnytska, A.V. and Borisenko, L.I. (2015), “The formation of an effective mechanism of motivation of personnel of agricultural enterprises in modern conditions”, *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia: naukovyi zhurnal*, Chernih. nats. tekhnol. un-t, no. 2 (2), pp. 128-135.

9. Marc Effron and Miriam Ort (2014), *Upravlenie talantami: kratkiy kurs* [Talent management: a short course], Translated by T. Danilova, The ABCs of Business, Azbuka-Atticus, Moscow, Russia, 224 p.

Рецензент: д.е.н., доцент, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці Чернігівського національного технологічного університету І.І. Кичко.

УДК 331.1

Гірман А.П.,
к.політ.н., доцент кафедри економіки та соціально-трудових відносин,
Тарабаринова О.В.,
Університет митної справи та фінансів

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Girman A.P.,
cand.sc.(political), assistant professor at the department of economics and social relations
Tarabarynova O.V.,
University of Customs and Finance

WORLD EXPERIENCE IN ORGANIZATION OF THE EFFECTIVE LABOR MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. В умовах становлення та розвитку ринкових відносин, перебудови та удосконалення господарського механізму важливе значення набуває організація праці як одна з найвагоміших сучасних конкурентних переваг. Організація праці базується на взаємозв'язку технології і людини в єдиному виробничому процесі, на забезпеченні найбільш ефективного використання матеріальних і трудових ресурсів, сприяє збереженню здоров'я працівників, розвитку та реалізації їхнього творчого потенціалу.

Одним із найсуттєвіших факторів ефективності є науково-обґрунтована організація праці. В зв'язку з цим організація праці на підприємствах ось уже більше сотні років є предметом наукових досліджень. Теорія організації праці в своєму розвитку пройшла шлях від тейлоризму до сучасних концепцій «збагачення змісту праці», «гуманізації праці», «наукової організації праці» тощо. Разом з тим конкретне соціально-економічне завдання оптимізації організації праці є предметом щоденної практичної діяльності керівників і спеціалістів підприємств та організацій всіх форм власності та сфер діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші фундаментальні дослідження в напрямку успішної організації праці на підприємстві пов'язують з іменами зарубіжних вчених Ф. Гілберта, Ф. Тейлора, Г. Форда, Г. Емерсона та ін. [3; 8; 9; 10]. Наразі суттєвий вклад у розвиток проблем організації праці на підприємстві здійснили такі науковці, як Бичін В.Б, Волгін М.О., Кольцов М.О., Малікова Т.О., Пашуто В.П., Рофе О.Й. та ін. [1; 2; 4-7].

Незважаючи на численність наукових здобутків, питання пошуку нових напрямів організації праці залишається актуальним.

Головне завдання сучасних досліджень полягає у виборі нових підходів, які вдосконалюють систему організації праці на підприємстві шляхом розвитку її складових, підвищують ефективність, формують набір якісно нових організаційно-економічних та соціально-правових заходів, що цілеспрямовано модифікують систему організації праці, створюють в якісно новий формат, який відповідає вимогам сучасного ринку. Крім того, необхідність дослідження теоретичних та методичних проблем розвитку та проектування системи організації праці на підприємствах багато в чому пов'язана з недостатністю їх наукової розробки стосовно конкретних економічних і політичних умов України.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження світового досвіду у напрямку ефективної організації праці на підприємстві, можливості використання найбільш успішних аспектів цього досвіду для впровадження на підприємствах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах значного обмеження ресурсів організація праці відіграє вирішальну роль у підвищенні продуктивності праці як найважливішого фактора зниження собівартості продукції і зростання прибутку, сприяє раціональному використанню робочої сили і зниження питомих витрат на неї. В умовах жорсткої конкуренції життєздатним є те підприємство, де організація праці і виробництва досягає більш високого рівня. Саме тому вивчення досвіду розвинених країн може стати позитивним поштовхом у розвитку вітчизняної економіки.

Оцінити ефективність закордонного досвіду систем організації праці на підприємстві можна, виходячи з визнання того факту, що багато сучасних успішних практик різних країн трансформувалися в національні школи з організації праці на підприємстві, досвід яких стає зразком для багатьох компаній по всьому світу. На сьогодні можна виділити американську, японську, китайську,

малайзійську та європейську школи управління. Кожна акумулює, узагальнює, поєднує в собі досвід організації праці та особливості розвитку цього процесу на своїй території.

В умовах конкуренції отримати інформацію про найбільш позитивні процеси на підприємстві буває не просто, тому тут доречно використати спосіб бенчмаркінгу – порівняльного аналізу на основі еталонних показників, тобто процес визначення, розуміння й адаптації наявних прикладів ефективного функціонування компанії з метою поліпшення власної роботи. Він включає в себе два процеси: оцінювання і зіставлення.

Таким чином, можна проаналізувати практики різних національних шкіл організації праці. Так американська школа організації праці на підприємстві є першою історичною класичною школою. В основі її лежить принцип індивідуалізму, який виник у американському суспільстві у XVIII–XIX ст., коли до країни прибували сотні тисяч переселенців, які бажали самі будувати собі нове життя. Звідти – кожен американець має впевненість у собі, незламну віру в себе та свої сили, честолюбство. Ці риси поряд з умінням самостійно приймати рішення та знаходити спільну мову з різними людьми різних національностей – складають основу американської системи управління. Ця школа до цього часу має багато прихильників у всьому світі.

Разом з тим, найефективнішою в світі донедавна вважалася японська система організації праці на підприємстві. Вона базується на принципах давнього історичного суспільного устрою, коли осередками були сім'ї – клани. Голова родини був водночас головою клану та мав владу над усіма її членами, що зумовило міцність ієрархії підпорядкування та дисципліни. Такі принципи були перенесені на підприємство, яке стало уособлюватися з домом та родиною, головою родини тут виступає власник підприємства. Трудовий колектив в Японії – це одна згуртована команда з найвищим рівнем трудової моралі. Японський стиль управління базується на переконанні, а не на примусі. Завдання керівника тут – не керувати роботою підлеглих, а створювати їм підтримку, сприяти їхній взаємодії і формувати тим самим гармонічні взаємовідносини в колективі (табл. 1).

Таблиця 1

Відмінні риси японської системи управління та організації праці

Складові японської школи організації праці	Характеристика відмінних рис
Система довічного найму	Передбачає відданість робітника організації. Керівництво кожної фірми дуже прискіпливо підходить до відбору та прийому персоналу. Робота в одній компанії дає співробітнику впевненість у завтрашньому дні. Зміна місця роботи погано впливає на подальшу кар'єру, на рівень заробітної плати, пенсійне забезпечення та інші аспекти життя людини.
Пряма залежність розмірів заробітної плати і соціальних виплат від тривалості роботи на фірмі	Чим довше людина працює, чим вище її кваліфікація та реальний трудовий внесок - тим більший рівень її заробітку. Кожний новачок, не зважаючи на рівень отриманої освіти, його особисті здібності, починає роботу в компанії з низькокваліфікованих посад.
Низька диференціація заробітних плат	Співвідношення зарплатні один до чотирьох. Цей факт позитивно впливає на моральний клімат у колективі, сприяє поширенню командних форм роботи.
Система кадрової ротації	Унікальні внутрішньофірмові системи росту і просування працівників передбачають пересування кожні два-три роки по горизонталі та вертикалі. Професійна освіта здійснюється завдяки системі підготовки на робочих місцях. Немає такої роботи в компанії, яку б не міг виконати її співробітник. Це сприяє підвищенню якості трудової діяльності та результатів роботи підприємства.
Високий рівень розвитку внутрішньофірмового патріотизму та методів мотивації	Переплетення інтересів компанії з інтересами робітника. Причетність до фірми стимулюється спеціальними формами соціальної допомоги

Джерело: розробка авторів

Якщо в Японії традиції управління створюють основу для того, щоб члени корпорації відчували себе частиною однієї родини, то в Китаї в переважній більшості випадків сама сім'я – це корпорація. Традиційно китайські сімейні підприємства в більшості своїй не можуть переступити кордон малого і середнього бізнесу. Будучи досить гнучкими і здатними швидко реагувати на зміну ринкової кон'юнктури, вони досягають успіху на ринках текстилю, іграшок, одягу. Однак в капіталомістких галузях вони поступаються країнам Західної Європи і США.

Також цікавим є різноманітний досвід країн Європи, які складають європейську школу. Кожна з країн Європи має свою унікальну особливість. Німеччині притаманна демократичність, це можна назвати американізмом: тут навіть існує закон про залучення робітників до управління підприємством. Вперше в історії саме в Німеччині були введені виробничі ради. Беручи приклад з американців, німці

широко використовують так звану роботу in-team (у команді). Хоча поряд з цим саме в Німеччині найбільше всього розвинене лідерство.

Кастовість притаманна британцям, тобто англійцям, де малечу з дитинства віддають у приватні закриті школи, та з дитинства виховують приналежність до вищої касти, з якої потім і формується склад законодавчої і виконавчої влади суспільства. Тут дуже цінують індивідуалізм, вважаючи, що кожна людина унікальна. Французи навпаки вважають, що багатства країни повинні належати всій нації, і тут розвивають колективізм у трудових відносинах. В італійців навпаки – більший натиск робиться на приватну власність та маленькі сімейні виробництва, в які привносяться і сімейні відносини в управлінні персоналом. У Швеції, Фінляндії, Нідерландах в управлінні підприємствами використовуються прогресивні ідеї соціалізму, враховується задоволення соціальних потреб простої людини, яка і сприяє цьому процесу. Крім того, усім європейським компаніям властиві різні форми соціального партнерства. Для працівників європейських компаній важливою є соціальна адаптація в суспільстві, визнання та пошана колег.

Усі розглянуті моделі не суперечать, а швидше доповнюють одна одну, і для розробки якісної системи організації праці потрібно їх поєднання з домінуванням тих чи інших аспектів в окремих необхідних випадках. Після узагальнення теоретичних підходів та парадигм концепцій НОП в різних економічних умовах, можна виокремити та запозичити корисні напрацювання, найбільш прийнятні для України. Адже саме ефективна організація праці покликана перетворити, систематизувати, упорядкувати, оптимізувати і адаптувати діяльність внутрішніх підсистем (елементів) підприємства з виділенням функціональних переваг і недоліків. У цьому контексті є можливість виявити резерви, які дозволяють підвищити ефективність діяльності підприємства в цілому. У зв'язку з цим пріоритетним завданням науки і практики функціонування усіх форм організацій є розвиток методичних основ комплексної системи організації праці.

На сьогодні є нагальною необхідність цілеспрямованих і обґрунтованих дій щодо формування ефективної комплексної системи управління підприємством на основі виявлення норм керованості, прихованих резервів, оцінки його потенціалу, спираючись на досвід зарубіжних країн. Виходячи з пріоритетності розвитку системи організації праці, найбільший інтерес і важливість представляють насамперед резерви підвищення ефективності діяльності підприємства. Проблема пошуку і мобілізації резервів однаково важлива для всіх організацій без винятку (табл. 2).

Таблиця 2

Приховані резерви підвищення ефективності організації праці

Резерви	Результати реалізації
Резерви інтенсивного використання обладнання	1. Можливий приріст обсягу продукції через скорочення простоїв обладнання 2. Модернізація діючого устаткування 3. Зниження частки устаткування, що не є завантаженим повністю, прибуток від реалізації однієї деталі 4. Механізація і автоматизації виробництва, економія через скорочення чисельності працюючих 5. Раціональне розміщення обладнання: скорочення часу, що витрачається робітником на переміщення предметів праці на об'єкти; збільшення обсягу продукції, виробленої за одну годину одним робітником, збільшення прибутку від виробництва одного виробу
Резерви використання робочого часу	1. Скорочення перерв та втрат робочого часу 2. Резерви вдосконалення організації праці за рахунок: використання навчання робітників, поліпшення технічної оснащеності, підвищення професійно-кваліфікаційного рівня, ліквідації несприятливих факторів (важкість, напруженість, шкідливість праці)
Резерви від реалізації організаційно-економічних факторів	1. Резерви вдосконалення нормування праці (зменшення чисельності робітників) 2. Оптимізація матеріального стимулювання робітників (підвищення продуктивності праці, залучення на підприємство кваліфікованих кадрів, збільшення кількості інноваційних розробок, підвищення лояльності персоналу до організації)
Покращення використання трудових ресурсів	1. Зниження плинності персоналу. 2. Вдосконалення структури персоналу. 3. Більш повне використання кваліфікації персоналу. 4. Підвищення професійно-кваліфікаційного та інтелектуального потенціалів персоналу. 5. Підвищення рівня трудової дисципліни
Вдосконалення політики у сфері охорони праці та промислової безпеки	1. Зниження рівня травматизму та кількості нещасних випадків на виробництві, професійних захворювань. 2. Поліпшення умов праці. 3. Зниження втрат робочого часу через хвороби в наслідок шкідливих умов праці. 4. Підвищення рівня екологічної безпеки

Джерело: розробка авторів

Усі заходи спрямовані на підвищення ефективності використання функціональних резервів управління за допомогою раціональної організації праці, узгодження функціональних напрямів зі стратегічними планами підприємства, взаємодію різних функціональних служб підприємства, скорочення нераціонального використання всіх видів ресурсів.

***Висновки з проведеного дослідження*.**

1. На наш погляд, розуміння ефективності організації праці представляє собою певну модифікацію, синтез поглядів різних наукових шкіл. При цьому ефект визначається загальною максимізацією цільової функції всіх складових підсистем, а у ролі витрат виступає проекція – обмежена кількість ресурсів (при мінімальних витратах – максимальний ефект).

2. Ефективність організації праці може бути охарактеризована низкою кількісних і якісних показників, перелік яких визначається характером діяльності організації та пріоритетними цілями її розвитку.

Концептуальний підхід до ефективності НОП передбачає комплексність принципів, моделей та інструментів управління, що базуються на функціонально-орієнтованому підході.

3. Поряд із впровадженням досвіду розвинених країн в організацію праці підприємства визначальним є підхід, пов'язаний із пошуком резервів. У зв'язку з цим, слід констатувати, що в структурі планування діяльності підприємства задача пошуку і активізації резервів ефективної організації праці представляє собою елемент його стратегічного розвитку. При цьому, необхідність побудови типової класифікації резервів визначається конкретними умовами і завданнями функціонування.

Діяльність підприємства, орієнтована на стратегічне мислення із застосуванням передових методів організації праці, передбачає використання такого інструментарію, який дозволить ідентифікувати можливості підприємства, виявляти приховані резерви і нарощувати ефективність його діяльності. Подальші дослідження у цьому напрямку дозволять збагатити організацію праці як практичну діяльність новими інструментальними формами і механізмами реалізації.

Література

1. Бычин Б.В. Организация и нормирование труда : учеб. для вузов / Бычин Б.В., Малинин С.В., Шубенкова Е.В.; под ред. Одегова Ю.Г. – М. : Экзамен, 2003. – 464 с.

2. Волгин Н.А. Японский опыт решения экономических и социально-трудовых проблем / Н.А. Волгин. – М. : Экономика, 1998. – 120 с.

3. Гилбрет Ф. Азбука научной организации труда и предприятий / Ф. Гилбрет ; пер. с нем. Е. Штейнберг. – М. : Бюро стандартизации, 1923. – 55 с.

4. Кольцов Н.А. Оценка уровня НОТ на предприятии / Н.А. Кольцов. – М. : Экономика, 2003. – 88 с.

5. Маликова Т.А. Внедрение сбалансированной системы показателей как условие выхода экономики из кризисна [Электронный ресурс] / Т.А. Маликова // Известия Алтайского гос. ун-та, Барнаул: АлтГУ, 2011. – № 2(2). – С. 297-300. – Режим доступа: http://cyberleninka.ru/article/n/vnedrenie-sbalansirovannoy-sistemy-pokazateley-kak-uslovie-vyhoda-ekonomiki-iz-krizisa

6. Пашуто В.П. Организация и нормирование труда на предприятии : учеб. пособие / В.П. Пашуто, 2-е изд., испр. и доп. – Мн. : Новое знание, 2002. – 319 с.

7. Рофе А.И. Организация и нормирование труда : учебное пособие для ВУЗов / А.И. Рофе. – КноРус, 2014. – 400 с.

8. Тейлор Ф. Принципы научного менеджмента / Ф. Тейлор ; пер. с англ. А.И. Зак. – М. : Контроллинг, 1991. – 104 с.

9. Форд Г. Моя жизнь. Мои достижения [Электронний ресурс] / Г. Форд. – Режим доступа: http://reosh.ru/wp-content/uploads/2014/08/Форд-Генри-Моя-жизнь-мои-достижения-1924.pdf

10. Эмерсон Г. Двенадцать принципов производительности [Электронный ресурс] / Г. Эмерсон. – Режим доступа: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/E/ EMERSON_Garrington/_Emerson_G..html

References

1. Bychin, B.V., Malinin, S.V. and Shubenkova, E.V. (2003), *Organizatsiya i normirovanie truda* [Organization and regulation of labor], high school textbook, Ekzamen, Moscow, Russia, 464 p.

2. Volgin, N.A. (1998), *Yaponskiy opyt resheniya ekonomicheskikh i sotsialno-trudovykh problem* [The Japanese experience of economic and socio-labor problems], Ekonomika, Moscow, Russia, 120 p.

3. Gilbret, F. (1923), *Azbuka nauchnoy organizatsii truda i predpriyatiy* [Alphabet of scientific organization of labor and enterprises], translated from German Shteynberg E., Byuro standartizatsii, Moscow, Russia, 55 p.

4. Koltsov, N.A. (2003), *Otsenka urovnya NOT na predpriyatii* [Assessment of the level of scientific organization of labor in the enterprise], Ekonomika, Moscow, Russia, 88 p.

5. Malikova, T.A. (2011), "The introduction of the balanced scorecard as a condition of overcoming the economic crisis", *Izvestiya Altayskogo gosudarstvennogo universiteta*, № 2(2), pp. 297-300, available at: http://cyberleninka.ru/article/n/vnedrenie-sbalansirovannoy-sistemy-pokazateley-kak-uslovie-vyhoda-ekonomiki-iz-krizisa (access date November 26, 2016).

6. Pashuto, V.P. (2002), *Organizatsiya i normirovaniye truda na predpriyatii* [Organization and work rationing at the enterprise], tutorial, 2nd edition, corrections and additions, Novoe znanie, Minsk, Belarus, 319 p.

7. Rofe, A.I. (2014), *Organizatsiya i normirovaniye truda* [Organization and regulation of labor], high school textbook, KnoRus, Moscow, Russia, 400 p.

8. Teylor, F. (1991), *Printsipy nauchnogo menedzhmenta* [The principles of scientific management], translated from English Zak A.I., Kontrolling, Moscow, Russia, 104 p.

9. Ford, G. (2010), "My life. My achievements", available at: http://reosh.ru/wp-content/uploads/2014/08/Ford-Genri-Moya-zhizn'-moi-dostizheniya-1924.pdf (access date November 26, 2016).

10. Emerson, G. "Twelve principles of efficiency", available at: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/E/EMERSON_Garrington/_Emerson _G..html (access date November 26, 2016).

Рецензент: д.е.н., професор Університету
митної справи та фінансів А.Г. Бабенко

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.431

Ібатуллін М.І.,
к.е.н., доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ

Ibatullin M.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE FORMATION OF MARKET INFRASTRUCTURE OF PIG PRODUCTION IN UKRAINE

Постановка проблеми. У нинішніх умовах одним з ефективних заходів державної підтримки для бізнесу є дерегуляція, що передбачає спрощення звітності для підприємців та одержання відповідних дозволів. Так, суттєво спрощено порядок отримання ліцензій підприємствами галузі. Зокрема, згідно з Законом України № 222 «Про ліцензування видів господарської діяльності» не здійснюється ліцензування господарської діяльності з торгівлі племінними (генетичними) ресурсами, проведення генетичної експертизи походження та аномалій тварин. Це сприяє розширенню ринку племінних ресурсів і збільшенню кількості суб'єктів господарювання, які їх реалізують.

Насамперед збільшується кількість суб'єктів з торгівлі генетичними ресурсами, що забезпечує можливості використання імпортної генетичної продукції в Україні. При цьому виключаються функції нагляду та контролю з боку держави щодо виконання певних вимог сільськогосподарськими товаровиробниками. Завдяки дерегуляційним заходам у галузі тваринництва покращились умови ведення підприємницької діяльності та підвищилась інвестиційна привабливість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інституційного забезпечення функціонування інфраструктури агропродовольчого ринку були розкритті в працях П.Т. Саблука, П.І. Гайдуцького, О.М. Шпичака, В.Я. Месель-Веселяка, С.М. Кваші, О.Г. Шпикуляка та ін. Проте, поза їх увагою залишилися особливості формування інституцій ринкової інфраструктури ринку продукції свинарства.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, положень і практичних рекомендацій щодо формування інституційного забезпечення ринкової інфраструктури ринку продукції свинарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нагальним завданням державної політики в галузі тваринництва є впровадження дієвої системи ідентифікації тварин, що сприятиме забезпеченню населення країни якісними продуктами, стабільної епізоотичної ситуації, а також створенню передумов щодо виходу вітчизняних виробників на світові ринки [1].

Кінцева мета системи ідентифікації – захистити вітчизняного споживача м'ясо-молочної продукції від неякісних товарів. Окрім цього, вимога стосовно розміщення правдивої інформації щодо складових інгредієнтів, які характеризують якість продукції, граничного терміну придатності, умов зберігання тощо. Це стане можливим у разі функціонування системи ідентифікації тварин, що дасть можливість контролюючим органам здійснювати відстеження руху тваринницької продукції за принципом «від поля до столу», тобто за ідентифікаційним номером тварини можна дізнатися про всі її переміщення, місця її перебування та застосовування щодо неї конкретних ветеринарних заходів.

Зазначимо, що у світі діє правило: неідентифікована тварина – під забороною на переміщення з одного господарства в інше, продаж і забій на м'ясо та реалізація продуктів таких тварин неможлива.

Тому українські виробники, приєднавшись до Єдиного реєстру тварин, зможуть забезпечити до себе довіру на зовнішніх ринках і відповідно підвищити їхню конкурентоспроможність.

Стримуючим чинником створення системи ідентифікації тварин є відсутність державного фінансування. Так, урядом України не передбачались у бюджеті кошти на фінансування системи реєстрації сільськогосподарських тварин.

Очевидно, що метою цих змін є зменшення витрат державного бюджету. До того ж розрахунок потреби в коштах на фінансування зазначеної системи неможливий через відсутність законодавчого визначення терміна «система ідентифікації і реєстрації тварин» і переліку потреб для її функціонування.

Зазначимо, що в бюджеті не будуть передбачені кошти на фінансування системи ідентифікації та реєстрації тварин, а тільки кошти на відшкодування витрат на оплату цих послуг, здійснених фізичними особами. Ідентифікацію та реєстрацію тварин забезпечуватиме державне підприємство «Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин», яке працює на госпрозрахункових засадах. Прийняття даного законодавчого акту в умовах недофінансування за минулі роки заходів з ідентифікації сільськогосподарських тварин, зокрема свиней, призведе до втрати контролю за їх переміщенням, протиепізоотичною ситуацією в регіонах тощо.

У нинішніх умовах такий захід будуть здійснювати виключно сільськогосподарські підприємства, які є імпортерами тваринницької продукції в країни ЄС, кількість яких є обмеженою [2]. Водночас, значна кількість поголів'я сільськогосподарських тварин і свиней сконцентрована в господарствах населення та дрібних сільськогосподарських підприємствах, які орієнтуються переважно на внутрішній ринок і забезпечують значні обсяги поставок продукції свинарства.

Незважаючи на обмеженість коштів у державному бюджеті, зазначені вище заходи повинні здійснюватися виключно за рахунок державних коштів спеціалістами ДП «Лікарня ветеринарної медицини» та ДП «Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин», що дозволить також сформувати відповідну аналітичну базу.

Важливим напрямком державної підтримки повинно стати фінансування заходів щодо розвитку інфраструктури ринку продукції свинарства. Так, із 1 січня 2017 р. набудуть чинності окремі положення Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини». Законом буде заборонено забій більше 5 голів свиней не на бойні, яка має бути зареєстрована ветеринарною службою та мати експлуатаційний дозвіл. Також буде заборонено реалізацію свинячих туш подвірного забою або їх частин на продовольчих роздрібних ринках. Ці обмеження повинні забезпечити якість харчових продуктів і продовольчу безпеку країни. Однак вони можуть викликати і негативні соціальні та економічні наслідки для подвірних свинарських господарств. Зміни до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» були внесені у 2005 р., які набудуть чинності у 2017 році.

Однак протягом перехідного періоду урядом не вжито достатніх заходів для розвитку інфраструктури, зокрема, не створено достатньої кількості боєнь, а та невелика кількість, що створена, не відповідає існуючим вимогам.

Проведене обстеження боєнь спеціалістами НДІ «Украгропромпродуктивність», які здійснюють забій худоби та птиці, виявило низку істотних проблем, котрі потребують вирішення як на місцевому, так і на державному рівні. Серед переліку таких проблем слід виділити відсутність спеціального технологічного устаткування, яке забезпечує належні умови для приймання і забою худоби та птиці, первинної переробки та зберігання, неповне використання наявних потужностей, нестабільний робочий цикл, недостатню забезпеченість пунктів інженерними мережами і т. ін.

Значна частина боєнь (39,7 %) розміщена в пристосованих приміщеннях. Натомість недостатньо поширене використання модулів – тільки 7,2 %. Близько третини обстежених боєнь не мають ліній забою великої рогатої худоби та свиней. Лише кожна десята бойня має спеціальне відділення для забою птиці, кролів і нутрій. Близько 70 боєнь не мають очисних споруд, а 23 – водопостачання. Багато боєнь потребують додаткового облаштування для дотримання ветеринарно-санітарних умов.

Отже, набуття чинності цих положень даного законодавчого акта відтермінували до 2017 р., оскільки не було створено відповідної інфраструктури на ринку продукції тваринництва, зокрема забійних пунктів. Через відсутність державного фінансування й досі не розроблено детальної спеціальної державної програми, яка б дозволила повністю заборонити продаж м'ясної продукції домашнього виробництва.

Вирішення проблеми харчової безпеки й узгодження національного законодавства із міжнародними стандартами ЄС та СОТ є важливим інструментом забезпечення конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках. Ці законодавчі вимоги мають також забезпечувати контроль якості свинини, виробленої також в особистих селянських господарствах [3].

Отже, починаючи з січня 2017 р. особисті селянські господарства будуть змушені шукати альтернативні шляхи для реалізації виробленої продукції. Щоб уникнути розширення тіньового ринку м'яса та м'ясних продуктів, держава повинна відповідально поставитися до цього і спробувати знайти компромісне рішення.

У квітні 2013 р. у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект № 2818, яким дозволено подвірний забій господарствам, які не мають доступу до боєнь у межах 20 км. Однак прийняття цього законопроекту остаточно не вирішує цієї проблеми. З метою вирішення питання забою свиней на спеціально облаштованих бійнях необхідно використати інструменти державного регулювання щодо створення спеціалізованих кооперативів. Створені кооперативні бійні будуть забезпечувати збір і забій поголів'я свиней на власному м'ясо-забійному сертифікованому пункті. Ще один варіант, теж на кооперативній основі, – створення централізованої системи збору забійного поголів'я свиней.

Кооперування дозволить дрібним товаровиробникам самостійно створювати пункти забою, формувати великі партії продукції, організовувати її збут і переробку та створювати мережу оптових ринків [4]. Вважаємо, що створення нових боєнь, у тому числі й на кооперативних засадах, та додаткове облаштування діючих надало б можливість покращити товарообіг тваринницької продукції від господарств населення, постачання на ринок продукції тваринництва безпечної та якісної м'ясної сировини, яка б відповідала вимогам чинним нормативним документам щодо якості тваринницької продукції.

Слід зазначити, що з метою збільшення обсягу та удосконалення заготівлі та переробки м'яса від господарств населення, на промислових підприємствах розроблено, згідно з вимогами НАССР, та розпочато виробництво модульних, мобільних забійних цехів різних потужностей по забою великої рогатої худоби, свиней та інших видів тварин із холодильними установками та побутовими кімнатами.

Для приведення діяльності обстежених боєнь у відповідність до Наказу Міністерства аграрної політики України та Державного департаменту ветеринарної медицини № 4 від 14.01.2004 р. «Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для боєнь, забійно-санітарних пунктів господарств та подвірного забою тварин» пропонується наступне: законодавчо регламентувати розвиток мережі боєнь (забійно-санітарних пунктів) для забою тварин, що утримуються у господарствах населення; створити систему заготівлі худоби від господарств населення; розробляти та затвердити державну програму будівництва боєнь для забою тварин, що утримуються в господарствах населення; щорічно передбачити у державному бюджеті коштів для фінансування заходів державної програми будівництва боєнь для забою тварин, що утримуються в господарствах населення; забезпечувати відповідність діючих боєнь ветеринарно-санітарним вимогам шляхом додаткового облаштування як за рахунок державних коштів, так і за рахунок підприємств, яким належать потужності забою; залучати приватні інвестиції для приведення боєнь у відповідність до чинних ветеринарно-санітарних вимог.

За відсутності необхідної інфраструктури та недотримання законодавчих положень можливе зменшення кількості поголів'я свиней, зниження обсягів виробництва свинини в країні, розширення тіньового ринку м'ясних продуктів, зростання цін на них, погіршення соціальної та фінансової ситуації в сільській місцевості. Крім того, дефіцит вітчизняної свинини відкриє ринок України для імпорту м'яса сумнівної якості. Цьому сприяють низькі торговельні тарифи в рамках СОТ та державна підтримка тваринництва в ЄС [5].

Нормативно-правове регулювання у сфері державної фінансової підтримки заходів у галузі свинарства потребує удосконалення та внесення змін до нього [6]. Зокрема, обмеження використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткового відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів, проектної потужності об'єктів, вартість яких підлягає відшкодуванню, створювало умови для отримання такої державної підтримки лише обмеженим колом суб'єктів господарювання та унеможливлювало її одержання дрібними та середніми суб'єктами господарювання. Існуючий стан справ не забезпечує підтримку виробників тваринницької продукції, стабілізацію та розвиток тваринництва. Як наслідок, є необхідність у внесенні змін до чинного порядку використання коштів та Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» щодо розширення кола одержувачів даної державної підтримки.

Нормативному врегулюванню підлягає і питання спрямування в повному обсязі надходжень коштів від сплати ПДВ на державну підтримку галузі тваринництва й свинарства, зокрема. Аудитом встановлено, що Міністерство фінансів України не забезпечувало визначення та доведення бюджетних призначень за КПКВК 2801540 в обсязі надходжень до спеціального фонду від сплати ПДВ, у результаті чого залишки коштів на рахунках Державної казначейської служби України, які за своїм призначенням повинні бути спрямовані на зазначену державну підтримку, станом на 01.01.2013 р. становили 812,7 млн грн., на 01.01.2014 р. – 717,1 млн гривень.

Ураховуючи зміни напрямків збуту на зовнішньому ринку продуктів забою свиней постає проблема сертифікації сільськогосподарських підприємств та створення відповідної мережі сертифікованих лабораторій, що створить передумови для реалізації продукції свинарства в країни ЄС [7].

В умовах членства України в СОТ створюються нові системи регулювання ринку, які повинні максимально відповідати Європейським вимогам до менеджменту якості та безпечності харчової продукції й узгоджуватись із глобальними програмами ФАО щодо збереження біорізномаїття.

Нині здійснюється секторальний підхід до аграрного ринку, в рамках якого запроваджується безпосереднє застосування правових норм та правил Євросоюзу, а також норм і правил провідних міжнародних асоціацій, що вже відбувається в системі рослинництва [8].

Згідно з угодою про зону вільної торгівлі, квоти на безмитні поставки української свинини до ЄС становили 40 тис. т у 2015 році. Слід зазначити, що в Україні немає підприємств тваринницького профілю у галузі свинарства, сертифікованих за вимогами Єврокомісії, до останнього часу не розроблено питання щодо послідовної адаптації до вимог СОТ та можливостей зміни акцентів регуляторного впливу держави на підтримку галузі свинарства в умовах членства в СОТ. Ураховуючи необхідність термінового виправлення такої ситуації, необхідно розробити механізм державної підтримки галузі свинарства згідно вимог СОТ та визначити інструменти його регулювання.

Висновки з проведеного дослідження. У нинішніх умовах, коли відбувається домінування у виробництві продукції свинарства висококонцентрованих сільськогосподарських підприємств з високим рівнем рентабельності, що забезпечує розширене відтворення виробничого циклу, необхідно використовувати обґрунтовані механізми державної підтримки щодо недопущення монополізації всіх сегментів ринку продукції свинарства та забезпечення рівних умов здійснення виробничої діяльності всіх категорій сільськогосподарських товаровиробників. Окрім цього, необхідно розробити складові нормативно-правового забезпечення функціонування елементів ринкової інфраструктури: ринків живої худоби, забійних пунктів тощо.

Література

1. Ксьонжик І.В. Тваринництво: розвиток та перспективи залучення фінансових ресурсів / І.В. Ксьонжик // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 2. – С. 93–95.

2. Салькова І.Ю. Аналіз структури експорту продукції АПК / І.Ю. Салькова, Сторожук О.Л. // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – вип. 9. – С. 184-187.

3. Варченко О.М. Зарубіжний досвід державної підтримки сільськогосподарського виробництва та напрями його використання у вітчизняній практиці / О.М. Варченко // Економіка та управління АПК. – 2011. – Вип. 5 (85). – С. 11–16.

4. Боровик П.М. Удосконалення державного регулювання експорту тваринницької продукції / П.М. Боровик, С.М. Колотуха, О.С. Тригубенко // Сучасні питання економіки і права. – 2014. – № 1. – С. 77–83.

5. Барилович О.М. Тваринництво: стан галузі та перспективи відродження / О.М. Барилович // Наук. пр. Полтавської держ. аграр. акад. Сер. Екон. науки. – 2013. – Вип. 6, т. 1. – С. 18–22.

6. Формування попиту та пропозиції на ринках основних видів тваринницької продукції / М.М. Ільчук, І.А. Коновал, І.С. Гурська, О.Ф. Кирилюк. – К. : «Нічлава», 2012. – 298 с.

7. Шолойко А.С. Стимулююча роль державної фінансової підтримки розвитку тваринницької галузі України / А.С. Шолойко // Вісник Харківського НАУ ім. В.В. Докучаєва. Сер. Економічні науки. – 2011. – № 12. – С. 1–11.

8. Садчиков В.С. Динаміка та тенденції розвитку організаційно-економічного забезпечення рослинництва / В.С. Садчиков // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – № 2(2). – С. 150-161.

References

1. Ksonzhyk, I.V. (2012), “Livestock: development and prospects of attraction of financial resources”, *Oblik i finansy APK*, no. 2, pp. 93–95.

2. Salkova, I.Iu. and Storozhuk, O.L. (2016), “Analysis of export of agricultural products”, *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, Issue 9, pp. 184-187.

3. Varchenko, O.M. (2011), “Foreign experience of state support for agricultural production and uses in domestic practice”, *Ekonomika ta upravlinnia APK*, issue 5 (85), pp. 11–16.

4. Borovyk, P.M., Kolotukha, S.M. and Tryhubenko, O.S. (2014), “Improving *state regulation* of *livestock products*”, *Suchasni pytannia ekonomiky i prava*, no. 1, pp. 77–83.

5. Barylovych, O.M. (2013), “Livestock: state of the industry and prospects of revival”, *Nauk. pr. Poltavskoi derzh. ahrar. akad. Ser. Ekon. Nauky*, issue 6, Vol. 1, pp. 18–22.

6. Ilchuk, M.M., Konoval, I.A., Hurska, I.S. and Kyryliuk, O.F. (2012), *Formuvannia popytu ta propozytsii na rynkakh osnovnykh vydiv tvarynnytskoi produktsii* [Formation of supply and demand on the markets of the main types of livestock production], “Nichlava”, Kyiv, Ukraine, 298 p.

7. Sholoiko, A.S. (2011), “Stimulating role of the state financial support of development the cattle-breeding branch of Ukraine”, *Visnyk Kharkivskoho NAU im. V.V. Dokuchaieva, Ser. Ekonomichni nauky,* no. 12, pp. 1–11.

8. Sadchykov, V.S. (2015), “Dynamics and trends of the development of organizational and economic provision of a crop industry”, *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia,* no. 2(2), pp. 150-161.

Рецензент: д.е.н., професор Білоцерківського національного аграрного університету І.В. Свиноус

УДК 339.138

Карпенко В.Л.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу і товарознавства
Хмельницький національний університет

РОЗВИТОК СТРАТЕГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Karpenko V.L.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of marketing and commodity research
Khmelnytsky National University

DEVELOPMENT OF STRATEGIC MARKETING IN THE ENTERPRISE ACTIVITY

Постановка проблеми. Виживання підприємств в умовах складного маркетингового середовища і жорсткої ринкової конкуренції, їх успіх на ринку поставлений у пряму залежність від оптимальності та адекватності конкретних ситуацій, прийнятих керівниками управлінських рішень. У цих умовах традиційні маркетингові підходи до управління підприємством є малоефективними. Стратегічна маркетингова діяльність підприємства передбачає застосування сучасних методів портфельного аналізу, що дають інформацію про існуючу структуру, склад товарного портфеля підприємства та тенденції розвитку ринку. В умовах турбулентності, де відбувається швидка зміна ринків, підприємствам необхідно здійснювати стратегічне планування і прогнозування довгострокових і середньострокових тенденцій розвитку внутрішнього і зовнішнього середовища з метою забезпечення стабільного існування.

У процесі підготовки і прийняття стратегічних рішень керівники підприємств змушені враховувати цілу низку чинників:

– особливості корпоративної місії підприємства;
– результати стратегічного планування;
– особливості стратегії маркетингу підприємства;
– чинники зовнішнього і внутрішнього середовища маркетингу підприємства.

Все це вимагає посилення уваги до проблем розробки на підприємствах довгострокової маркетингової стратегії, адаптованої, з одного боку, до його ресурсних можливостей, з іншого – до зовнішніх ринкових обмежень. У цих умовах виникає необхідність не тільки використання принципів і методів маркетингу, а й формування системи стратегічного маркетингу на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним і прикладним аспектам стратегічного маркетингу присвячені праці зарубіжних вчених: С. Брауна, Ф. Вебстера, Я. Гордона, Р. Діксона, П. Дойля, Д. Енджела, Д. Ігана, К. Келлера, Ф. Котлера, Ф. Райхельда, М. Стоуна, Р. Фатхутдінова. Серед вітчизняних вчених дослідження проблем стратегічного маркетингу проводили: О. Азарян, Л. Балабанова, С. Близнюк, М. Бойко, Т. Зайчук, С. Ілляшенко, Я. Ларіна, В. Марцин, М. Матвіїв, Д. Штефанич, С. Шубін та інші.

Так, Ф. Котлер виділяє шість загальновизнаних концепцій маркетингу, кожна з яких акцентує увагу на певному аспекті маркетингової діяльності [1, с. 30-39].

На питання «Чому в наші дні головним на ринку став споживач, а не постачальник товарів?» Ф. Котлер відповідає наступним чином: «Подальше зростання кількості продуктів і конкурентів на ринку свідчить про те, що на зміну дефіциту товарів прийшов дефіцит споживачів. В результаті саме вони стали центром ринкового всесвіту ... » [2, с. 25-26]. Окремі автори називають споживача господарем на ринку і вважають, що для успіху в бізнесі необхідно розуміти мотивацію споживачів і їх поведінки [3, с. 44].

На думку Т.А. Бурцева, коло завдань стратегічного маркетингу полягає в наступному: систематичний і постійний аналіз потреб і вимог ключових груп споживачів; розробка концепцій ефективних товарів і послуг, що дозволяють краще, ніж компанії-конкуренти, обслуговувати вибрані групи покупців; забезпечення виробника товарами стійкої конкурентної переваги [4].

Погоджуючись з думкою Ж.-Ж. Ламбена, відзначимо, що процес стратегічного маркетингу здійснюється в таких послідовних етапах:

1) аналіз середовища маркетингу;
2) сегментування ринку;

3) аналіз конкурентоспроможності фірми і окремих товарів;

4) визначення цільових сегментів;

5) розробка стратегії маркетингу [5, с. 201].

Вітчизняна і зарубіжна практика маркетингу підтверджує посилення ролі стратегічного маркетингу на різних рівнях управління. Нині проблеми визначення стратегічних напрямків є актуальними, тому що прийняті рішення впливають на ефективність роботи створюваних об'єктів.

Проте, незважаючи на суттєві наукові напрацювання, особливості розвитку стратегічного маркетингу на підприємствах вимагають подальшого обґрунтування й уточнення.

Постановка завдання. Концепція стратегічного маркетингу в сучасних умовах стає популярним інструментом підвищення конкурентоспроможності бізнесу. Однак відсутність довгострокової практики ринкового управління у керівників багатьох підприємств призводить до недооцінки її ролі в стратегічній перспективі. Це вимагає посилення уваги до стратегічного маркетингу. Метою статті є огляд сучасних концепцій стратегічного маркетингу та їх вплив на діяльність підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція маркетингу призводить до посилення його впливу на формування стратегічних рішень і до появи стратегічного маркетингу, який розширює сферу інтересів підприємства і обумовлює необхідність врахування побажань і запитів не тільки споживачів продукції підприємства, а й значної кількості зацікавлених груп (stakeholders), пов'язаних з діяльністю підприємства, включаючи покупців, менеджерів і службовців, постачальників, акціонерів, конкурентів тощо.

Поняття цільового маркетингу виникло в результаті посилення конкуренції й інтенсивного розшарування ринків. Збільшення кількості гравців у великих галузях надало покупцеві широкий вибір, розширило можливості і способи придбання товарів. З появою стратегії цільового маркетингу протилежна їй концепція масового маркетингу втратила свою популярність. На думку авторів, стратегія цільового маркетингу є імперативною при випуску такої інноваційної продукції, способи виробництва якої відповідають критеріям віднесення до технологій нового (вищого) технологічного укладу [6], тому слід розрізняти два рівня управління маркетингом: стратегічний і тактичний. Стратегія передбачає план досягнення цілей підприємства, в якому повинні бути відображені всі елементи маркетингу, фінансові ресурси, виробничі можливості. Стратегія цільового маркетингу передбачає розробку окремих маркетингових заходів для кожного сегмента ринку, вивчення потреб різних цільових груп і формування спеціальної пропозиції для кожного цільового ринку, використання різних рекламних повідомлень і способів просування товару в кожному сегменті. В цілому маркетингова стратегія полягає в довгостроковому узгодженні внутрішніх можливостей підприємства з ситуацією на ринку, з зовнішнім середовищем. Управління ефективністю маркетингу і продажів передбачає формулювання стратегії в сфері маркетингу і продажів у вигляді системи стратегічних цілей, ініціатив та ключових показників ефективності. Її результативність визначається вибором стратегічних концепцій, типів стратегії, інструментів реалізації маркетингових заходів, розміром бюджету маркетингу та рівнем організації контролю за його ефективністю.

Термін «стратегічний маркетинг» вперше був введений американською компанією «Дюпон» [7] для організації маркетингової діяльності з орієнтацією не на те, що випускається підприємством, а з орієнтацією на потенційного споживача, заздалегідь визначений сегмент ринку. Стратегія маркетингу спирається на прогнозування довгострокових перспектив зміни ринків і потреб покупців. М. Бойко зазначає, що основним завданням стратегічного маркетингу на підприємстві повинно стати забезпечення гармонізації процесів реалізації через узгодження його функцій і принципів [8, с.52].

М.М. Дмитрук розглядає стратегічний маркетинг як інтелектуальний вид діяльності з вивчення, маркетингового аналізу та прогнозування стану зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства з метою участі у визначенні місії та цілей підприємства, розробці стратегії його розвитку та формуванні сприятливих передумов ефективної її реалізації, що забезпечило б підприємству та продукованим ним товарам, послугам чи ідеям досягнення конкурентних переваг [9]. Р. Діксон визначає стратегічний маркетинг як спрямовані дії корпорації щодо пошуку стійкої переваги перед конкурентами шляхом задоволення потреб споживачів [10, с. 24].

Стратегія маркетингу підприємства – це логічна побудова, що визначає шляхи досягнення перспективних цілей: завоювання певної частки ринку, отримання певної суми прибутку, перемога в конкурентній боротьбі тощо. Стратегія маркетингу показує, що конкретно, де, коли і чим буде займатися підприємство [11]. Стратегічний маркетинг – це маркетинговий процес, здійснюваний підприємством з метою досягнення показників, що перевищують середньоринкові, шляхом систематичного проведення політики створення товарів і послуг, що забезпечують споживачів товарами більш високої споживчої цінності, ніж у конкурентів [12]. Під стратегічним маркетингом розуміється частина системи маркетингу, що займається проблемами першої стадії життєвого циклу об'єкта, включаючи функцію управління [13, с.58]. На цій стадії приймаються багатоаспектні рішення щодо забезпечення конкурентоспроможності нового товару. Стратегічний маркетинг – це діяльність з розробки нормативів конкурентоспроможності підприємства та товарів на основі досліджень

стратегічних потреб, цінностей, товарів і ринків. Стратегічний маркетинг є першою стадією життєвого циклу об'єктів і першою загальною функцією управління (менеджменту) [14, с. 118].

Стратегічний маркетинг націлює підприємство на економічні можливості, адаптовані до його ресурсів і забезпечують потенціал для зростання і рентабельності. Завданням стратегічного маркетингу є уточнення місії фірми, розробка цілей, формування стратегії розвитку і забезпечення збалансованої структури товарного портфеля фірми [15].

На думку Ф. Котлера [1, с. 287], суть стратегічного маркетингу складає формула «Сегментація – спрямування – позиціонування». На першій фазі вибору цінностей превалює стратегічний маркетинг (сегментація ринку, вибір потенційних споживачів, позиціонування товару і фірми). На другій і третій фазах створення і реалізації товару діє операційний маркетинг (забезпечення виготовлення, розподілу та обслуговування товару, просування його на ринок, подальше вдосконалення товару, сервісу, ціноутворення).

Аналіз особливостей маркетингової стратегії дає змогу Т.О. Зайчук зробити висновки, що будь-яка маркетингова стратегія – це система дій, які спрямовані на досягнення маркетингових цілей на цільових ринках. Кожна з маркетингових стратегій має відповідати низці вимог, які перелічені нижче. По-перше, маркетингова стратегія має бути чітко сформульованою, тобто її мета та завдання визначаються чітко та однозначно. По-друге, маркетингові стратегії повинні бути конкретними, тобто направленими на вирішення певного завдання та досягнення визначеної маркетингової мети. Наступною вимогою є їх несуперечливість, взаємоузгодженість з корпоративними цілями. Далі, вони повинні бути обґрунтованими, тобто мати наукове підґрунтя щодо їх формування та реалізації. По-п'яте, маркетингові стратегії мають бути раціональними, тобто витрати, що пов'язані з реалізацією стратегії повинні бути виправданими за рахунок очікуваного результату. Шостою вимогою є робасність, тобто орієнтація маркетингових стратегій на стійкий результат за рахунок створення особливої цінності для споживачів та побудови довгострокових взаємовідносин з ними. Остання вимога – маркетингові стратегії повинні бути гнучкі та адаптивні, тобто мають забезпечувати своєчасне пристосування діяльності підприємства до динамічного зовнішнього середовища [16].

Основу стратегії маркетингу складають п'ять стратегічних концепцій:

– вибір цільових ринків;
– сегментація ринку, тобто виділення конкурентних цільових ринків;
– вибір методів виходу на цільові ринки;
– вибір методів і засобів маркетингу;
– визначення часу виходу на ринок.

Заслуговує на увагу стратегія маркетингу «ціна-кількість» або стратегія переваги.

При використанні стратегії «ціна-кількість» ціна використовується як одна з складових успіху в конкурентній боротьбі. Дана стратегія є типовою для збуту багатьох продуктів, вироблених за допомогою добре відпрацьованих і апробованих технологій і продаються на ринках протягом тривалого часу.

Стратегічний маркетинг – це насамперед аналіз прогнозованих потреб фізичних осіб і підприємств. З точки зору маркетингу покупець не стільки має потребу в товарі, скільки бажає вирішення проблеми і потреб, яку може забезпечити товар. Рішення може бути знайдене за допомогою різних технологій, які самі по собі безперервно змінюються. «Роль стратегічного маркетингу – простежувати еволюцію заданого ринку і виявляти різні існуючі або потенційні ринки та їхні сегменти на основі аналізу потреб, що потребують задоволення» [4]. Причиною посилення ролі стратегічного маркетингу став саме перехід від масового до диференційованого маркетингу, який створив більш серйозну теоретичну базу для сегментації ринку.

На думку Р.А. Фатхутдінова, концепцію стратегічного маркетингу можна і необхідно реалізовувати при управлінні будь-яким об'єктом. В цьому випадку стратегічний маркетинг буде першою загальною функцією управління. Результати стратегічного маркетингу – нормативи конкурентоспроможності товарів і стратегії підприємства – повинні лягти в основу стратегічних і тактичних планів. Це підкреслює важливість вивчення потенційних потреб і цінностей, проведення стратегічної сегментації ринку і розробки нормативів конкурентоспроможності об'єктів [13, с.40].

Стратегічному маркетингу притаманні всі основні функції управління, а саме: планування, організація, контроль і регулювання. Але особливий стратегічний характер маркетингу пов'язаний не з тимчасовими особливостями управління, а з необхідністю врахування впливу чинників зовнішнього середовища, виділяючи при цьому одну його функцію – планування [7, с. 88]. Саме апарат стратегічного планування, який використовується в маркетингу і відродив до життя стратегічний маркетинг. Що ж стосується функцій організації і контролю, то вони аналогічні тим, які виконуються в рамках звичайного маркетингу. Різниця полягає лише в тому, що їх мета полягає у реалізації стратегії маркетингу та виробленні коригувальних впливів з урахуванням змін в стратегії підприємства.

На думку Ж.-Ж. Ламбена, стратегічний маркетинг, крім того, є чинником економічної демократії, тому що він створює систему, яка: прислухається до голосу покупця; орієнтує інвестиції і виробництво на передбачувані потреби; враховує різноманітність потреб через сегментацію ринків; стимулює

інноваційну і підприємницьку діяльність [17]. З точки зору В.С. Марцина, «маркетингова стратегія… передбачає прийняття рішень щодо таких елементів маркетингу, як товар, розподіл (збут) продукції, її просування та ціна» [18, с. 157]. Вважаємо таке розуміння дещо звуженим, що характеризує лише її функціональний рівень та не дає змоги зрозуміти значення такої стратегії при визначенні загальних напрямів розвитку підприємства.

Маркетингова стратегія підприємства характеризує довгострокові цілі підприємства, забезпечує координацію маркетингової діяльності з іншими функціональними видами діяльності і, нарешті, погоджує різні види маркетингових рішень. Слід відзначити двоїсту роль маркетингової стратегії підприємства, яка, з одного боку, повинна бути спрямована на визначення і задоволення потреб споживача, а з іншого – на досягнення підприємством конкурентних переваг. Маркетингові стратегії повинні відповідати умовам зовнішнього середовища підприємства з точки зору можливостей зростання і перешкод, а також його внутрішнім ресурсам і можливостям.

На стадії стратегічного аналізу система маркетингу є джерелом кон'юнктурної інформації про зовнішнє середовище підприємства. Для отримання такої інформації проводяться маркетингові дослідження, основне призначення яких – діагностика, аналіз можливостей і загроз, які можуть виникнути перед підприємством і вплинути на його ефективність, а також визначення стратегічних альтернатив.

Так, Н.М. Гуржій констатує, що моніторинг результативності стратегічного маркетингу як комплекс управлінських дій щодо безперервного дослідження і спостерігання за процесами стратегічного маркетингу, комплексного і системного аналізу релевантної інформації, виявлення відхилень від бажаних або запланованих показників результативності та їх причин з метою розробки рекомендацій з удосконалення як маркетингових стратегій, так і діяльності підприємств щодо їх реалізації. Основне завдання моніторингу результативності стратегічного маркетингу підприємства – дати якісну оцінку рівня результативності стратегічного маркетингу та скласти на цій основі рейтинг підприємств, що належать до зон високої, середньої та низької результативності [19]. При цьому, як зазначає С.В. Близнюк, стратегічний план маркетингу слід впроваджувати з випередженням формування матеріально-технічної бази. Зусилля на цьому етапі слід концентрувати на ідеології, доланні опору персоналу [20, с. 338].

Ми погоджуємося з думкою Я.С. Ларіної, котра вважає, що завданням маркетингової стратегії є встановлення цілей підприємства на цільовому ринку чи ринковому сегменті й вибір засобів їх досягнення в межах передбачуваного маркетингового періоду. Така стратегія пов'язана з діяльністю підприємства для досягнення ним у довгостроковому періоді ринкових переваг з погляду споживачів та конкурентів. Вона визначає план дій підприємства для досягнення довгострокових цілей з ефективним використанням маркетингових ресурсів, визначає напрям діяльності підприємства у процесі вибору цільових ринків, розробці і практичному втіленню комплексу маркетингу. Така стратегія має забезпечувати координацію маркетингової діяльності з іншими функціональними підрозділами та погоджувати різні види маркетингових рішень. Маркетингові стратегії базуються на оцінці стратегічних факторів, що впливають на підприємство, включаючи організаційні особливості підприємства, стан ринків, життєвий цикл товарів, конкурентну ситуацію, інші чинники зовнішнього середовища. Основні проблеми маркетингових стратегій виникають на етапі впровадження і передбачають подальшу розробку тактичних заходів [21, с. 44].

Основними завданнями стратегічного маркетингу є:

– систематичний і постійний аналіз потреб і вимог ключових груп споживачів, а також розробка концепцій ефективних товарів або послуг, що дають змогу підприємству обслуговувати вибрані групи покупців краще, ніж конкуренти;

– аналіз потреб підприємців і організацій;

– уточнення «місії» фірми, визначення цілей, розробка стратегії розвитку і забезпечення збалансованої структури товарного портфеля;

– процес розробки стратегічного комплексу-міксу, основних напрямів стратегічної політики підприємства у сфері виробництва товарів, цін, комунікацій, розподілу і збуту з урахуванням чинників постійно змінюючого маркетингового середовища.

На стадії реалізації стратегії важливе значення має внутрішній маркетинг, що забезпечує внутрішні комунікації з персоналом, акціонерами, менеджерами підприємства. Це пов'язано з тим, що стратегічні рішення інноваційні за своєю природою, а оскільки людині і підприємству є властивим не сприймати всі нововведення, то потрібні особливі заходи з подолання відторгнення: переконання, навчання, залучення виконавців до стратегічної роботі, примус. При цьому стратегічні рішення повинні бути відкритими і зрозумілими співробітникам.

Роль стратегічного маркетингу полягає у визначенні тих груп потреб потенційних споживачів, які можуть бути задоволені через створення того чи іншого товару або послуги. З точки зору маркетингу покупець не стільки має потребу в товарі, скільки бажає вирішення проблем, яке може забезпечити товар.

Практика підтверджує правильність тези про те, що стратегічний підхід до маркетингу сьогодні необхідний для швидкої адаптації підприємства в умовах насичених ринків, що зумовлюють попит на

високодиференційовані товари та посилення нецінової конкуренції, формує відповідні попит і товарну пропозицію на ринках. Цінність стратегічного маркетингу для підприємства полягає в тому, що він акцентує увагу на ключових, довготривалих чинниках його успіху, концентруючи зусилля на виробленні найбільш важливих для нього довгострокових орієнтирів, пов'язаних насамперед з прийняттям стратегічних рішень.

Отже, в рамках процесного підходу стратегічний маркетинг розглядається як процес, що складається з взаємозв'язаних підпроцесів. Результатами процесу стратегічного маркетингу є стратегії розвитку підприємства, які розробляються на основі потоків інформації про зовнішнє оточення і внутрішнє середовище суб'єкта господарювання. Розробка стратегій розвитку дає змогу оцінити сильні і слабкі сторони підприємства, визначивши її конкурентні переваги, що, в кінцевому рахунку, забезпечує йому стабільне існування в довгостроковій перспективі.

Технологія реалізації стратегічного маркетингу трансформується в завдання адаптації системи управління до змін конкурентного середовища, що дає змогу швидко і точно визначати напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств. Вирішення цього завдання ускладнюється певними проблемами, що виникають в діяльності підприємств-конкурентів на ринку. Ця обставина визначає об'єктивну необхідність формування науково обґрунтованого підходу до управління маркетинговим розвитком підприємства, який б створював умови для ефективного функціонування процесу адаптації підприємства на постійній основі. Аналіз підприємства передбачає вивчення деяких параметрів (частки на ринку, темпу зростання ринку) в динаміці для виявлення можливостей зміни структури комерційної пропозиції (портфеля продуктів) із застосуванням методів портфельного аналізу. Портфельний аналіз – це група методів вивчення суб'єкта господарювання, включених до складу підприємства або товарного асортименту, що використовуються для оцінки керівництвом підприємства своєї господарської діяльності для інвестування фінансових ресурсів в найбільш перспективні проекти і скорочення вкладень в неефективні напрямки.

Стратегія переваги передбачає використання різних інструментів збуту, що не залежать від конкуренції в сфері цін. Кінцева мета цієї стратегії – це створення стабільних переваг перед конкурентами – передбачає можливість використання всього набору інструментів маркетингу: зміни в технології виробництва, що сприяють поліпшенню якості виробу, його дизайну та упаковки; сервісне обслуговування; логістичні заходи. При цьому стратегія «ціна-кількість» припускає існування цінової конкуренції, а стратегія переваги з її модифікаціями – існування нецінової конкуренції.

В цілому концепція стратегічного маркетингу заснована на системно-ситуаційному підході до управління підприємством. Успіх підприємства пов'язується перш за все з тим, наскільки вдало воно пристосовується до свого зовнішнього оточення. В результаті переходу підприємства на маркетингові принципи відбувається посилення взаємозв'язків між функціональними сферами підприємства, змінюється їх пріоритетність і спрямованість. Побудова такої системи управління вимагає «постановки» маркетингу всіх інших багатоцільових спеціальних функцій і цільових підсистем.

Отже, застосування методу портфельного аналізу в стратегічному маркетингу дає змогу не тільки визначити позиції стратегічних господарських одиниць в бізнес-портфелі підприємства, а й обґрунтувати напрями руху і обсяг фінансових ресурсів для зміцнення становища підприємства на ринку. Посилення конкуренції на світовому ринку змушує підприємство використовувати маркетинговий інструментарій не тільки в період кризи, але і на всіх етапах життєдіяльності підприємства, а також постійної орієнтації на стратегію розвитку, місію, цільові установки. Як результат, формується новий напрям управління маркетинговою діяльністю підприємства – політика управління стратегічним маркетингом на базі управління маркетинговими відхиленням, що базується на принципах системності, комплексності та багаторівневості. Формулювання стратегії передбачає вирішення наступних завдань: діагностика початкового стану, генерація можливих змін (завдання прогнозування), оцінка і вибір остаточного розвитку (завдання прийняття рішення), генерація приватних стратегій на основі глобальної з урахуванням ресурсних обмежень.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, головне завдання стратегічного маркетингу полягає в тому, щоб націлити підприємство на привабливі економічні можливості, тобто на ті, що адаптовані до наявних ресурсів і ноу-хау, котрі забезпечують її потенціал для зростання. Процес стратегічного маркетингу має середньо-і довгострокові горизонти і полягає в уточненні місії підприємства, визначенні цілей, розробки стратегії розвитку і забезпеченні збалансованої структури товарного портфеля.

Результатом роботи стратегії управління є управлінські рішення, тобто вихідні потоки інформації, що впливають на об'єкти управління. Від прийняття саме маркетингових рішень і їх ефективності багато в чому залежить успіх підприємства на сучасному ринку. Встановлено, що розробка маркетингової стратегії підприємства – це складний процес, заснований на певній методології аналізу зовнішнього середовища, виявленні конкурентних переваг підприємства в цьому середовищі і прийнятті фінансових рішень щодо товарів і ринків.

Література

1. Котлер Ф. Основы маркетинга : краткий курс / Ф. Котлер ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2015. – 488 с.

2. Котлер Ф. 300 ключевых вопросов маркетинга: отвечает Ф. Котлер / Ф. Котлер ; пер . с англ . М. : Олимп-Бизнес, 2006. – 224 с.

3. Энджел Д. Поведение потребителей / Д. Энджел, Р. Блэкуэлл, У. Миниард. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 768 с.

4. Бурцева Т.А. Управление маркетингом : уч. пос. / Т.А. Бурцева, В.С. Сизов, О.А. Цень ; под ред. Т.А. Бурцева,. – М. : Экономистъ, 2005. – 271 с.

5. Ламбен Жан-Жак. Менеджмент, ориентированный на рынок. Стратегический и операционный маркетинг/ Жан-Жак Ламбен. – СПб. : Питер, 2008. – 800 с.

6. Гуриева Л.К. Концепция технологических укладов [Електронний ресурс] / Л.К. Гуриева // Инновации. – 2004. – № 10 (77). – С. 70-76. – Режим доступу: http://innov.etu.ru/innov/archive.nsf/779e63082286adbbc325672f003bdcf2/88e58149614c800fc325703000360bb3

7. Безрукова Т.Л. Маркетинговые стратегии на промышленных предприятиях: динамика развития, инновационное управление : монография / Т.Л. Безрукова, Е.С. Дроздова. – М. : ИТД «КноРус», 2011. – 176 с.

8. Бойко М. Стратегічний маркетинг: базові принципи та пріоритети розвитку / М. Бойко, О. Зубко // Вісник КНТЕУ. – 2015. – № 1. – С. 46-56.

9. Дмитрук М.М. Стратегічний маркетинг: теоретичні основи та оцінка рівня імплементації в діяльності вітчизняних підприємств [Електронний ресурс] / М.М. Дмитрук. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9047/1/09.pdf

10. Диксон, Р. Питер. Управление маркетингом [Текст] / Р. Диксон ; пер. с англ. Ю.В. Шленова. – М. : Изд-во БИНОМ, 1998. – 556 с.

11. Андреев С.И. Принятие решений в маркетинговых ситуаціях [Електронний ресурс] / С.И. Андреев // Маркетинг в России и за рубежом. – 2007. – № 11. – Режим доступу:http://www.mavriz.ru/articles/1998/1/69.html

12. Амблер Т. Практический маркетинг / Т. Амблер ; пер. с англ. ; под общей ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 1999. – 400 с.

13. Фатхутдинов Р.А. Стратегический маркетинг / Р.А. Фатхутдинов. – СПб. : Питер, 2003. – 640 с.

14. Альтушер И.Г. Стратегическое управление на основе маркетингового анализа: инструменты, проблемы, ситуации : уч. пос. / И.Г. Альтушер – СПб. : Вершина, 2006. – 232 с.

15. Стратегічний маркетинг: Википедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://ua.wikipedia.org/wiki/Стратегический_маркетинг]

16. Зайчук Т.О. Принципи та інструменти стратегічного маркетингу [Електронний ресурс] / Т.О. Зайчук. – Режим доступу: http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/632/1/Zaichuk.pdf

17. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива : уч. пос. / Ж.-Ж. Ламбен / пер. с франц. – СПб. : Наука, 1996. – 589 с.

18. Марцин В.С. Економічне регулювання ефективності господарської діяльності / В.С. Марцин. – Львів. – ЛБІ НБУ, 2005. – 491 с.

19. Гуржій Н.М. Моніторинг результативності управління стратегічним маркетингом [Електронний ресурс] / Н.М. Гуржій. – Режим доступу: http://www.chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2012/v4/NV-2012-v4_44.pdf

20. Близнюк С.В. Маркетинг в Україні: проблеми становлення та розвитку / С.В. Близнюк. – К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2009. – 400 с.

21. Ларіна Я.С. Формування та механізми реалізації маркетингових стратегій в агропродовольчому підкомплексі АПК / Я.С. Ларіна. – К. : Преса України, 2008. – 336 с.

References

1. Kotler, F. (2015), *Osnovy marketinga : kratkiy kurs* [Principles of Marketing: a short course], Vilyams, Moscow, Russia, 488 p.

2. Kotler, F. (2006), *300 klyuchevykh voprosov marketinga* [300 key marketing issues], Olimp-Biznes, Moscow, Russia, 224 p.

3. Endzhel, D., Blekuell, D. and Miniart, U. (1999), *Povedeniye potrebiteley* [Consumer Behavior], Piter Kom, Saint Petersburg, Russia. – 768 p.

4. Burtseva, T.A., Sizov, V.S. and Tsen, O.A. (2005), *Upravleniye marketingom* [Marketing Management], Ekonomist, Moscow, Russia, 271 p.

5. Lamben, Zhan-Zhak, (2008), *Menedzhment, oriyentirovannyy na rynok. Strategicheskiy i operatsionnyy marketing* [Management, market-oriented. Strategic and operational marketing], Piter, Saint Petersburg, Russia, 800 p.

6. Guriyeva, L.K. (2004), "The concept of technological structures", *Innovatsii*, no. 10, pp. 70-76, available at: http://innov.etu.ru/innov/archive.nsf/779e63082286adbbc325672f003bdcf2/88e58149614c800fc325703000360bb3 (access date November 15, 2016).

7. Bezrukova, T.L. and Drozdova, Ye.S. (2011), *Marketingovyye strategii na promyshlennykh predpriyatiyakh: dinamika razvitiya, innovatsionnoye upravleniye* [Marketing strategies in industrial enterprises: dynamics of development, innovation management], ITA "KnoRus", Moscow, Russia, 176 p.

8. Boiko, M. and Zubko, O. (2015), "Strategic marketing: basic principles and development priorities", *Visnyk KNTEU*, no. 1, pp. 46-56.

9. Dmytruk, M.M. "Strategic marketing: theoretical framework and assessment of implementation in national enterprises", available at: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9047/1/09.pdf (access date November 15, 2016).

10. Dikson, R. Piter. (1998), *Upravleniye marketingom* [Marketing Management], Izd-vo BINOM, Moscow, Russia, 556 p.

11. Andreyev, S.I. (2007), "Decision-making in situations of marketing", *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 11, available at: http://www.mavriz.ru/articles/1998/1/69.html (access date November 15, 2016).

12. Ambler, T. (1999), *Prakticheskiy marketing* [Practical Marketing], Piter, Saint Petersburg, Russia, 400 p.

13. Fatkhutdinov, R.A. (2003), *Strategicheskiy marketing* [Strategic Marketing], Piter, Saint Petersburg, Russia, 640 p.

14. Al'tusher, I.G. (2006), *Strategicheskoye upravleniye na osnove marketingovogo analiza* [Strategic management based on market analysis: tools, issues, situations], Vershina, Saint Petersburg, Russia, 232 p.

15. Strategic Marketing, Wikipedia, available at: https://ua.wikipedia.org/wiki/Стратегический_маркетинг (access date November 15, 2016).

16. Zaichuk, T.O. "Principles and strategic marketing tools", available at: http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/632/1/Zaichuk.pdf (access date November 15, 2016).

17. Lamben, ZH.-ZH. (1996), *Strategicheskiy marketing. Yevropeyskaya perspektiva* [Strategic marketing. The European perspective], Nauka, Saint Petersburg, Russia, 589 p.

18. Martsyn, V.S. (2005), *Ekonomichne rehuliuvannia efektyvnosti hospodarskoi diialnosti* [Economic regulation of economic efficiency], LBI NBU, Lviv, Ukraine, 491 p.

19. Hurzhii, N.M. "Monitoring the impact of strategic marketing", available at: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2012/v4/NV-2012-v4_44.pdf (access date November 15, 2016).

20. Blyzniuk, S.V. (2009), *Marketynh v Ukraini: problemy stanovlennia ta rozvytku* [Marketing in Ukraine: problems of formation and development], IVTs «Vydavnytstvo «Politekhnika», Kyiv, Ukraine, 400 p.

21. Larina, Ya.S. (2008), *Formuvannia ta mekhanizmy realizatsii marketynhovykh stratehii v ahroprodovolchomu pidkompleksi APK* [Formation and mechanisms for the implementation of marketing strategies in the agro-food subcomplex AIC], Presa Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 336 p.

Рецензент: д.е.н., професор Хмельницького національного університету В.М. Нижник

УДК 658.512.4

Черкас Д.М.,
здобувач *** *кафедри політичної економії***
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

РЕІНЖИНІРИНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Cherkas D.M.,
candidate for a degree at the department of political economy
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

REENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES AT THE INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE CURRENT ECONOMIC CONDITIONS

Постановка проблеми. Особливістю функціонування сучасних підприємств і компаній є динамічна зміна умов зовнішнього і внутрішнього середовища. Мінливі умови стосуються як процесів вдосконалення виробленої продукції, так і поновлення організаційної структури підприємства. Головною метою таких змін є не тільки підвищення ефективності роботи компанії, але і бажання втриматися на ринку. Відомий американський бізнесмен Дж. Уелч з цього приводу говорив: «Якщо швидкість змін, що відбуваються всередині компанії, відстає від швидкості змін, що відбуваються поза нею, кінець близький» [7].

Структура підприємства є ключовим чинником його внутрішнього середовища. Одним з головних привабливих моментів організаційної структури є її підконтрольність і прозорість. Ефективність управління компанією досягається тільки тоді, коли її діяльність транспарентна на всіх рівнях. При відсутності прозорості рішення можуть бути прийняті в умовах невизначеності і намічені цілі можуть бути не досягнуті. Чітке уявлення про функціонування діючих процесів і попереднє створення моделі майбутніх процесів дає можливість усунути збої в роботі підприємства в ході мінливих умов [7].

Функціональна структуризація є найбільш поширеною формою діяльності компанії і присутня практично у всіх підприємствах на різних рівнях організаційної структури. Структуризація функціональної діяльності – це процес поділу підприємства на окремі елементи, які мають власні цілі, конкретні завдання і певні обов'язки. Функціональна структура представляє собою угруповання працівників компанії з різних великих завдань (фінансовий відділ, виробничий відділ, відділ маркетингу тощо).

Ефективність функціональної структури компанії визначається її здатністю виробляти головні напрямки розвитку організації і забезпечувати їх втілення найбільш економічним способом «через впорядковану взаємодію функціональних підсистем» [7; 8]. Збалансована структуризація бізнес-процесів компанії дозволяє найбільш оптимальним способом досягти економічної ефективності її функціонування. Саме перехід від традиційної функціональної моделі управління до процесно-орієнтованої зробив революцію в мисленні управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи, систематизуючи і узагальнюючи наукові праці багатьох вчених, таких як Зіндера Е., Друкера П., Ойхмана Е., Портера М., Фінгера П., Хаммера М., Чампі Д. та ін. було розглянуто реінжиніринг бізнес-процесів як фундаментальне переосмислення і радикальне перепроектування ділових процесів для досягнення різких, стрибкоподібних поліпшень головних сучасних показників діяльності компанії, таких, як вартість, якість, сервіс і темпи, в той час як реінжинірингу бізнес-процесів в сучасних умовах господарювання та методичному підходу до проведення реінжинірингу бізнес-процесів на промислових підприємствах належної уваги не надавалось, чим саме і обґрунтовується актуальність та вибір даної теми.

Постановка завдання. Метою дослідження є удосконалення процесу використання реінжинірингу бізнес-процесів на промислових підприємствах. Об'єктом дослідження є процес реінжинірингу на промисловому підприємстві. Предмет – теоретико-методичне забезпечення використання реінжинірингу бізнес-процесів на промислових підприємствах в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні розробки процесно-орієнтованого підходу в управлінні підприємством були викладені в працях М. Хаммера і Д. Чампі [9]. Ними пропонувався перехід від управління завданнями до управління процесами і створення організації нової формації з використанням реінжинірингу бізнес-процесів. Припущення про позитивний характер

---

* *Науковий керівник: Українська Л.О. – д.е.н., професор*

змін і встановлення прозорості та меншої забюрократизованості на підприємстві підтверджується прикладами узгоджених програм реінжинірингу бізнес-процесів в компаніях American Express, Chrysler, Duke Power, Ford, IBM, Texas Instruments [8].

Щоб зрозуміти ідею реінжинірингу бізнес-процесів, необхідно проаналізувати трактування поняття бізнес-процес.

У зарубіжній і українській економічній літературі існує безліч визначень бізнес-процесу. Частина з них наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «бізнес-процес» в інтерпретації авторів

№	Визначення	Автор
1	2	3
1	Сукупність різних видів діяльності, у рамках якої "на вході" використовується один або більше видів ресурсів, і в результаті цієї діяльності на "виході" створюється продукт, що представляє цінність для споживача [9].	Хаммер М., Чампі Д.
2	Набір логічно взаємозв'язаних дій, що виконуються для досягнення певного виходу бізнес-діяльності [7].	Davenport T. H., Short J. E.
3	Це стійка, цілеспрямована сукупність взаємозв'язаних видів діяльності, яка за допомогою певній технології перетворить входи у виходи, що представляють цінність для споживача [8].	Еліферов В.Г., Репин В.В
4	Суть, що визначається через точки входу і виходу, інтерфейси і організаційні пристрої, частково включаючи обладнання споживача послуг/товарів, в якій відбувається нарощування вартості послуги/товару що виробляється [3].	Porter M. E., Millar V.E.
5	Безліч внутрішніх кроків (видів) діяльності, що розпочинаються з одного і більше входів і що закінчуються створенням продукції, що необхідна клієнтові і що задовольняє його за вартістю, довговічністю, сервісом і якістю. Або - повний потік подій в системі, що описує, як клієнт починає, веде і завершує використання бізнесу [6].	Ойхман Е.Г., Попов Э. М.
6	Логічні серії взаємозалежних дій, які використовують ресурси підприємства для створення або отримання в найближчому майбутньому корисного для замовника виходу, такого як продукт або послуга [7].	Зіндер Е. З.
7	Систематизоване послідовне виконання функціональних операцій, які приносять специфічний результат [10].	TeleManagement Forum.
8	Сукупність взаємозв'язаних або взаємодіючих видів діяльності, що перетворюють входи у виходи [3].	ДСТУ ISO 9001:2009
9	Операція, що включена в систему операцій, метою якої є виробництво і постачання послуг/товарів операціям, що входять в систему, а також іншим системам [4].	Рубцов С.В.
10	Ланцюг логічно пов'язаних дій, що повторюються, в результаті яких використовуються ресурси підприємства для переробки об'єкту (фізично або віртуально) з метою досягнення певних вимірюваних результатів чи продукції для задоволення внутрішніх або зовнішніх споживачів [11].	Видання інституту якості Эріксона
11	Повний і динамічно координований набір спільних бізнес-заходів, спрямованих на принесення вигоди клієнтам [13].	Howard Smith, Peter Fingar
12	Бізнес можна визначити як процес, який – перетворює зовнішні ресурси, а саме знання, в зовнішні результати – економічні цінності [5].	Друкер П.
13	Бізнес-процес є особливим процесом, який служить здійсненню основних цілей підприємства (бізнес-цілей) і описує центральну сферу його [14].	Nordsieck F.
14	Організований комплекс взаємозв'язаних дій, які в сукупності дають цінний для клієнта результат [12].	Хаммер М.

З аналізу визначень бізнес-процесу можна зробити певні висновки. По-перше, у низці визначень (М. Хаммер, Е. З. Зіндер, H. Smith, P. Fingar) основою для виділення бізнес-процесів з усієї сукупності процесів організації служать критерії: «цінність для клієнта», «корисність для замовника», «задоволення внутрішніх або зовнішніх споживачів», «принесення вигоди клієнтам». Цей критерій має вирішальне значення для ідентифікації бізнес-процесів. Ні нарощування вартості, ні виробництво і постачання послуг/товарів, ні досягнення певного виходу бізнес-діяльності основою для ідентифікації бізнес-процесу служити не можуть.

По-друге, низка визначень (М. Хаммер, F. Nordsieck, Е. Г. Ойхман, Э. М. Попов, H. Smith, P. Fingar), асоціюють бізнес-процес з усією сукупністю дій, що закінчуються створенням продукції, необхідної клієнтові, повним потоком подій в системі, з особливим процесом, який служить здійсненню основних цілей підприємства, а також описує його центральну сферу діяльності. Важливо, що в даному випадку увага концентрується на системоутворюючих процесах або основних процесах організації. Основні бізнес-процеси створюють додану вартість продукту і сам продукт, який представляє цінність для клієнта.

Проаналізувавши визначення багатьох авторів, можна сказати, що бізнес-процес – це логічна послідовність дій у системоутворюючих процесах, які виконуються на основі початкових ресурсів та перетворюються в кінцевий продукт/послугу відповідно встановлених стандартів для задоволення потреб споживачів.

Бізнес-процес складається з групи логічно-пов'язаних один з одним завдань. Бізнес-процес – всі послуги та процеси, які підтримують виробничі процеси. Виробничий процес – процес фізичної взаємодії з обладнанням або програмним забезпеченням, які потім будуть доставлені зовнішньому споживачеві, до моменту пакування товару [13].

У сучасній літературі найбільш використовуваним і коректним вважається визначення, розроблене М. Хаммером і Д. Чампі, де реінжиніринг – це фундаментальне переосмислення і радикальне перепроектування ділових процесів для досягнення різких, стрибкоподібних поліпшень головних сучасних показників діяльності компанії, таких, як вартість, якість, сервіс і темпи [9]. В цьому визначенні міститься чотири ключові основні вимоги проведення реінжинірингу бізнес-процесів:

1. Принциповість. Перш за все при проведенні реінжинірингу бізнес-процесів має бути визначено, що повинно піддаватися реінжинірингу, а потім яким чином досягти результат «як повинно бути».

2. Радикальність. Реінжиніринг бізнес-процесів має на увазі перехід до нових способів виконання роботи, відмовляючись від існуючих структур і процедур. Суть реінжинірингу бізнес-процесів – в перепроектуванні бізнес-процесів компанії, а не в їх модифікації, поліпшенні або удосконаленні.

3. Кардинальність. Реінжиніринг бізнес-процесів можна застосовувати при необхідності проведення кардинальних, рішучих заходів для істотного підвищення ефективності діяльності компанії. До реінжинірингу бізнес-процесів не належать невеликі коректування, що призводять до незначних поліпшень. Реінжиніринг бізнес-процесів доцільно проводити для наступних типів підприємств (об'єкт реінжинірингу) [11]:

a. Підприємства, які перебувають у кризовому стані через несприятливу політику в сфері цін на ринку, вимог до якості, попиту. Такі компанії позбавлені альтернативи, вони змушені робити рішучі кроки, щоб не розоритися. Такий стан буває в кожної фірми. Приклад – Ford Motor Company на початку 1980-х.

b. Компанії, які розробляють інноваційні стратегії, що в даний час не перебувають в кризовому стані, але їхнє керівництво прогнозує неминучі труднощі, які пов'язані з новими конкурентами, збільшеними запитами клієнтів, зміною поведінки конкурентів на галузевому ринку, новим станом навколишнього середовища. Приклад – Aetna Life & Casualty в першій половині 1980-х.

c. Лідируючі підприємства, які проводять агресивну політику в сфері інновацій. Ці компанії далекі від кризового становища як в сьогоденні, так і в найближчому майбутньому. Однак керівництво таких компаній бажає домогтися кращих результатів за допомогою реінжинірингу. Приклад – Hallmark і Wal-Mart.

4. Процеси. Реінжиніринг застосовується тільки відносно процесів. Аналіз компанії здійснюється з процесно-орієнтованої точки зору. Організація корпоративних структур не є першорядним предметом впливу.

Виходячи з особливостей поняття реінжинірингу бізнес-процесів, визначено наступні основні відмінні риси реінжинірингу бізнес-процесів в порівнянні з реструктуризацією підприємства [6]:

– основна роль корпоративної стратегії і поставлених цілей;

– радикальність проведених перетворень, переосмислення стратегії бізнесу і в разі необхідності докорінне перетворення;

– масштабність проведених змін, спрямованих на істотний прогрес в діяльності компанії;

– реінжиніринг застосовується тільки до бізнес-процесів, організація корпоративних структур не є першорядним предметом уваги.

Також нерідко виникає питання, чим відрізняється реінжиніринг бізнес-процесів від бізнес-планування. Найголовніша відмінність полягає в тому, що бізнес-план створює модель тільки фінансового становища підприємства, описуючи всі інші бізнес-процеси словами. Реінжиніринг бізнес-процесів дає можливість уявити не тільки фінансові, а й організаційні, управлінські рішення за допомогою бізнес-моделей, тобто весь бізнес підприємства [2].

Крім того, реінжиніринг не варто плутати з поняттям реорганізації підприємства. Суть реінжинірингу бізнес-процесів має на увазі наявність труднощів у компанії, пов'язаних зі структурою процесів, а не організаційною структурою підприємства. Накладення нової організації на старий процес не дозволить досягти довгострокових конкурентних переваг.

Суворе і точне визначення реінжинірингу бізнес-процесів впливає на структуру «процесного підходу», який полягає в орієнтації на кінцевий результат створення вартості. Націленість на споживача, в тому числі визначення цілей і реальних потреб споживачів, і усвідомлення того, який саме продукт створюється в результаті процесу лежить в основі кінцевої мети реінжинірингу бізнес-процесів. З точки зору орієнтації на кінцеві результати, єдина система ключових збалансованих показників ефективності, а не розрізнені показники відділів дозволяють спростити і раціоналізувати

комплексний процес управління підприємством. Процесний підхід має на увазі використання сучасних, інформаційних, комунікаційних технологій. Переваги процесного підходу очевидні. Однак при проведенні реінжинірингу бізнес-процесів також пропонується використання ресурсного підходу з позицій компетенцій і можливостей компанії [1; 3].

Реінжиніринг бізнес-процесів здійснюється за трьома етапами:

1) аналіз діяльності підприємства;

2) удосконалення методичного забезпечення управління реінжинірингом бізнес-процесів на промисловому підприємстві;

3) реалізація методичного забезпечення управління реінжинірингом бізнес-процесів на машинобудівних підприємствах.

На основі визначених етапів запропоновано комплексний методичний підхід до проведення реінжинірингу бізнес-процесів на промислових підприємствах:

1. Аналіз діяльності та основних бізнес-процесів підприємства.

Проводиться власними економічно-фінансовими структурними підрозділами підприємства або з залученням консалтингових організацій, аудиторських фірм з метою оцінки фінансового стану, результатів господарської діяльності за певний період (звітний рік, півріччя, квартал). Здійснюється шляхом вивчення даних оперативної статистики за поточний рік чи порівняно з минулим роком з використанням господарсько-фінансових показників (динамічних рядів, базисних чи ланцюгових індексів) для порівняльного аналізу та оцінки кінцевих результатів (ефективності) діяльності підприємства.

2. Цілісне і системне моделювання цілей підприємства з урахуванням вимог споживача.

Цілісне і системне моделювання цілей: перерозподіл і оптимізація використання ресурсів, узгодженість і раціональність матеріальних, фінансових та інформаційних потоків, кінцевим результатом яких є орієнтація на споживача.

Висунуті цілі слід структурувати, тому що одні цілі можуть бути підцілями інших. Для структурування цілей можуть бути використані різні методи, в тому числі складання стратегічної карти по методиці системи збалансованих показників BSC (Balanced ScoreCard System – Збалансована система показників) підприємства на підставі 4-х перспектив розвитку.

Також формування цілей в рамках процесного підходу має на увазі відповідність вимогам міжнародних стандартів та їх українським аналогам.

У міжнародних стандартах ISO та його українському аналозі ДСТУ процесний підхід до управління організацією декларується як один з восьми базових принципів менеджменту якості. Також акцентовано на тому, що «призначення цього міжнародного стандарту – сприяти прийняттю процесного підходу для управління організацією». Відповідність вимогам міжнародних стандартів і їх українським аналогам є обов'язковим при формування цілі проведення реінжинірингу бізнес-процесів в соціально-значущих галузях промисловості.

3. Визначення результативності виконання цілей.

Для отримання адекватного критерію ефективності проекту реінжинірингу бізнес-процесів необхідно розробити методичну базу, яка дозволить реалізувати основні цілі реінжинірингу. Запропоновано визначати KPI. Впровадження системи KPI дозволяє пов'язати корпоративні цілі підприємства з бізнес-процесами і забезпечити налаштування процесів на досягнення цілей.

Система KPI повинна включати методи і показники якісного та кількісного аналізу впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища на поставлені компанією цілі на основі врахування вимог міжнародних нормативних документів. Доцільно запропонувати систему KPI, при розрахунку яких можливо визначити результативність бізнес-процесів до і після реінжинірингу бізнес-процесів.

4. Визначення доцільності впровадження реінжинірингу бізнес-процесів на промисловому підприємстві.

Апарат системного аналізу становить методологічну основу реінжинірингу бізнес-процесів. Підхід до побудови бізнесу, при якому об'єктом розгляду є процеси в цілому, а не їх окремі частини – виробничі функції і технологічні операції – є відображенням принципу системності. Методи системного аналізу лежать в основі використовуваних у реінжинірингу методів аналізу бізнес-процесів, так як і сам процес реінжинірингу бізнес-процесів також розглядається з системних позицій.

5. Визначення ключових чинників успіху для удосконалення методичного забезпечення управління реінжинірингом бізнес-процесів на промисловому підприємстві.

Ключові чинники успіху – це обмежена кількість сфер діяльності, досягнення позитивних результатів у яких гарантує успіх в конкурентній боротьбі підприємства. Серед факторів, пов'язаних з технологією, виробництвом, розподілом, маркетингом, кваліфікацією і можливостями організації необхідно виділити ті, які мають найбільший вплив на ефективність і продуктивність підприємства.

6. Визначення недоцільних бізнес-процесів при реінжинірингу бізнес-процесів на промисловому підприємстві. При визначенні недоцільних бізнес-процесів слід почати з побудови схеми бізнес-процесів, починаючи від великих і основних бізнес-процесів компанії, які у сукупності і взаємозв'язку представляють діяльність компанії в цілому. Далі кожен великий бізнес-процес може бути

деталізований до елементарних робіт в тій мірі деталізації, яка необхідна. При визначенні недоцільних бізнес-процесів слід враховувати труднощі, пов'язані з виконанням бізнес-процесу, значимість бізнес-процесу і компетентність його виконання.

7. Перепроектування бізнес-процесів, що відносяться до основної компетенції підприємства.

Відштовхуючись від результатів аналізу існуючої організації ведення бізнесу, виявленні нераціональних бізнес-процесів, відповідно до образу майбутньої компанії формується модель нового бізнесу. Вона включає в себе опис нових, реконструйованих бізнес-процесів. На основі моделі бізнесу здійснюється зміна організаційної структури. При реінжинірингу бізнес-процесів запропоновано перепроектування технічних процесів, що відносяться до основної компетенції підприємства, на основі вимог міжнародних стандартів та їх українських аналогів. Реінжиніринг допоміжних бізнес-процесів пропонується проводити за допомогою механізмів міжфірмової інтеграції, таких як аутсорсинг, аутстаффінг і субконтракція, що задовольняє всім вимогам реінжинірингу бізнес-процесів і в подальшому дозволить сконцентруватися на основних технологічних бізнес-процесах.

8. Контроль реалізації методичного забезпечення та оцінка ефективності використання реінжинірингу бізнес-процесів. За результатами розрахунків показників ефективності у реінжиніринговий проект вводяться відповідні корективи, тобто здійснюється стратегічний та оперативний контролінг процесу реалізації проекту.

Проведений аналіз понятійного апарату реінжинірингу бізнес-процесів, його відмінностей від подібних процесів і особливостей проведення дозволяє сформувати логічну, послідовну методику поетапного проведення реінжинірингу бізнес-процесів.

Висновки з проведеного дослідження. Перевага запропонованого комплексного методичного підходу полягає в урахуванні особливостей значущості промислових підприємств у економічному розвитку України, що досягається через аналіз діяльності підприємства та цілісним і системним моделюванням цілей підприємства (1, 2 етапи методичного підходу) з урахуванням вимог споживача (відповідність вимогам міжнародних стандартів та їх українських аналогів). Дозволяє визначити результативність цілей, що можуть бути виконані (етап 3), визначити доцільність впровадження реінжинірингу бізнес-процесів на промисловому підприємстві (етап 4), визначити ключові чинники успіху для удосконалення методичного забезпечення управління реінжинірингом бізнес-процесів на промисловому підприємстві (етап 5) та визначити недоцільні бізнес-процеси при реінжинірингу бізнес-процесів на промисловому підприємстві (етап 6). На етапі 7 проводиться перепроектування бізнес-процесів, що відносяться до основної компетенції підприємства, на етапі 8 виконується контроль реалізації методичного забезпечення та оцінка ефективності використання реінжинірингу бізнес-процесів. Комплексне поєднання визначених етапів дозволить ефективно використовувати реінжиніринг бізнес-процесів на промисловому підприємстві.

Література

1. Аналитический журнал CIO [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cio.com/article/40380/OutsourcingJ3efinition_and_Solutions#1

2. Базадзе Н.Г. Организационное проектирование и развитие управленческого потенциала наукоемкого производства / Н.Г. Базадзе. – М. : АМИ, 2002. – 228 с.

3. Бенчмаркинг: основные понятия и процесс реализации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cfin.ru/management/controJling/ benchmarking_meths.shtml

4. Долан Э. Дж. Рынок: микроэкономическая модель / Э.Дж. Долан, Д.Е. Линдсей. – СПб., 2012. – 184 с.

5. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке / П. Друкер. – М. : Вильямс, 2010. – 256 с.

6. Ойхман Е.Г. Реинжиниринг бизнеса: Реинжиниринг организаций и современные информационные технологи / Е. Г. Ойхман, Э. В. Попов. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 336 с.

7. Реинжиниринг и инновационные деловые процессы. Особенности реинжиниринга [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://works.tarefer.ru/55/100359/index.html

8. Сравнительный анализ инструментальных средств бизнес-инжиниринга / Бизнес Инжиниринг Групп. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://bigc.ru/instruments/compare/vs_bp/

9. Хаммер М. Реинжиниринг корпорации. Манифест революции в бизнесе / М. Хаммер, Д. Чампи. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2007. – 288 с.

10. Эмерсон Г. Двенадцать принципов производительности. Управление это наука и искусство / Г. Эмерсон. – М. : Экономика, 2012. – 314 с.

11. Harrington H. J. Business Process Improvement. – New-York, 1991. – 296 p.

12. Hummer M. The superefficient company // Harvard Business Review. – September 2011. – P. 82-91.

13. Michael F. Corbett and Assoc, Ltd. Outsourcing Consolidation: Trends, Predictions and Impacts. The 2012 Outsourcing world summit. – Disney Contemporary Resort in Lake Buena Vista, Florida. – February 20 – 22, 2012. – 118 p.

14. Vasilenko M.J. Development of restructuring mechanisms of middle-sized bakery companies / Vasilenko M.J. // International Journal of Advanced Studies. – 2012. – V. 2, № 2. – P. 1-5.

References

1. "Analytical SIO magazine", available at: http://cio.com/article/40380/ OutsourcingJ3efinition_and_Solutions#1 (access date November 26, 2016).

2. Bazadze, N.G. (2002), *Organizatsionnoye proyektirovaniye i razvitiye upravlencheskogo potentsiala naukoyemkogo proizvodstva* [Organizational design and development of the management capacity of high-tech industry], AMI, Moscow, Russia, 228 p.

3. "Benchmarking: basic concepts and the process of implementation", available at: http://cfin.ru/management/controJling/ benchmarking_meths.shtml (access date November 26, 2016).

4. Dolan, E.J. and Lindsay, D.E. (2012), *Rynok: mikroekonomicheskaya model* [Market: Microeconomic model], St. Petersburg, Russia, 184 p.

5. Drucker, P. (2010), *Zadachi menedzhmenta v XXI veke* [Management Challenges in the XXI century], Williams, Moscow, Russia, 256 p.

6. Oykhman, E.G. and Popov, E.V. (1997), *Reinzhiniring biznesa: Reinzhiniring organizatsiy i sovremennyye informatsionnyye tekhnologi* [Business reengineering: Reengineering organizations and modern information technologies], Finances and Statistics, Moscow, Russia, 336 p.

7. "Re-engineering and innovative business processes. Features reengineering", available at: http://works.tarefer.ru/55/100359/index.html (access date November 26, 2016).

8. Comparative analysis tools Business Engineering / Business Engineering Group, available at: http://bigc.ru/instruments/compare/vs_bp/ (access date November 26, 2016).

9. Hammer. M. and Champy. D. (2007), *Reinzhiniring korporatsii. Manifest revolyutsii v biznese* [Reengineering the Corporation. Revolution Manifesto in business], Mann, Ivanov and Ferber, Moscow, Russia, 288 p.

10. Emerson. G. (2012), Dvenadtsat printsipov proizvoditelnosti. Upravleniye eto nauka i iskusstvo [Twelve Principles of productivity. Management is a science and an art], Economics, Moscow, Russia, 314 p.

11. Harrington, H.J. (1991), Business Process Improvement, New-York, 296 p.

12. Hummer, M. (2011), "The superefficient company", *Harvard Business Review,* September, pp. 82-91.

13. Michael, F. (2012), Corbett and Assoc, Ltd. Outsourcing Consolidation: Trends, Predictions and Impacts. The 2012 Outsourcing world summit. – Disney Contemporary Resort in Lake Buena Vista, Florida. – February 20 – 22,. – 118 p.

14. Vasilenko M.J. (2012), "Development of restructuring mechanisms of middle-sized bakery companies", *International Journal of Advanced Studies*, Vol. 2, no. 2, pp. 1-5.

Рецензент: д.е.н., професор Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця Л.О. Українська

УДК 631.1

Мосієвич О.О.,
здобувач*
Національний університет "Києво-Могилянська академія"

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА МЕТОДИ ВРАХУВАННЯ РИЗИКІВ В МОДЕЛЯХ ОЦІНКИ ВЕНЧУРНИХ ПРОЕКТІВ

Mosiyevych O.O.,
candidate for a degree
National University of "Kyiv-Mohyla Academy"

CLASSIFICATION AND METHODS OF CONSIDERING RISKS IN EVALUATION MODELS OF VENTURE PROJECTS

Постановка проблеми. Специфіка природи венчурного фінансування визначає коло проблем, що виникають в економічних взаєминах як на макрорівні, так і на мікрорівні між інвестором і підприємцем. Однією з таких проблеми є розбіжності в підходах до оцінки та врахуванні ризиків в процесі венчурного інвестування, обумовлених неспівпадінням цілей сторін в ході реалізації угоди.

В останні 20-25 років пильна увага почала приділятися інноваційним процесам і дослідницьким розробкам, що характеризуються підвищеним ступенем ризику. Перспективність фінансування розробок в частині одержання надприбутку зумовила пошук нових моделей і методик управління процесами фінансування, для яких використання вже існуючих було неприйнятним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних науковців спостерігається інтерес до дослідження питань розвитку венчурної галузі в роботах Антонюка Л.Л. [1], Денисюка В.А [6], Мертенса О.В. [9], Петрука О.М. [10]. Однак недостатньо уваги приділяється дослідженню ризиків, характерних для венчурної діяльності та аналізу практики їх розрахунків, що є реальною проблемою при їх оцінці в процесі фінансування. Навпаки, в країнах з розвиненим ринком венчурного капіталу значний пласт наукових робіт присвячено досліджуваній тематиці – Фієт Дж. [17], Халл Дж. [15], Ван Хорн Дж. [4], Каплан С. [18; 19]. Донедавна увагу дослідників було зосереджено на загальній сфері інвестиційних процесів, не виділяючи з них високоризикові угоди. Центральним моментом даних моделей є визначення оптимальної політики інвестування. Основною передумовою в розробках було припущення про ризик нейтральності інвесторів [14], що в значній мірі ускладнювало визначення ризиків та ризикових премій за інвестиції.

Постановка завдання. Існування вищезазначених проблем визначає необхідність більш детального вивчення та розробки методики врахування та ризиків в моделях оцінки венчурних проектів, що відповідає вимогам інвестора та підприємця і враховує специфіку умов ведення венчурного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з найбільш важливих аспектів будь-якої угоди з участю венчурного капіталу є її підвищений ризик у порівнянні з іншими видами інвестиційних вкладень. У зв'язку з цим, основна увага в ході процесу підготовки угоди приділяється виявленню факторів ризику та оцінки впливу останніх на показники реалізації проекту і діяльності венчурної компанії.

В рамках роботи під ризиком розуміється небезпека недосягнення бажаного (очікуваного) результату в майбутньому. Поняття ризику є суб'єктивне поняття, що відображає ставлення суб'єкта до невизначеності результату. Більшість економічних суб'єктів є ризикофобами, тобто вони більш чутливі до погіршення результату, ніж до його поліпшення. Для будь-якого інвестора, в тому числі і для венчурного, відхилення від прогнозного рівня доходів не рівноцінні - інвестор побоюється зниження доходів, тому що це обумовлює його додаткові втрати, пов'язані з реалізацією проекту. Збільшення рівня у порівнянні із запланованим забезпечить інвестору додатковий прибуток, що є тільки позитивним фактом.

Приступаючи до оцінки ризикового середовища, в якому реалізується проект, венчурний інвестор визначає основні види ризику, які представляють з його точки зору найбільшу небезпеку. Так як ризик є поняття суб'єктивне, то можна припустити, що набір ризиків, які враховуються різними інвесторами може відрізнятися. Більш того, відмінності можуть бути також в класифікації ризиків через те, що інвестори можуть відносити один і той самий ризик до різних категорій/груп.

До теперішнього часу в економічній теорії ще не розроблена загальноприйнята і одночасно вичерпна класифікація ризиків. Це пов'язано з тим, що на практиці існує дуже велика кількість різних

---

* *Науковий керівник: Семіколенова С.В.- к.е.н., професор*

проявів ризику, при цьому (в силу традиції) один і той же вид ризику може позначатись різними термінами. Крім того, часто досить складно розмежувати окремі види ризику.

В рамках теорії фінансового менеджменту [4] прийнято розділяти загальний ризик портфеля або окремого активу на дві складові: систематичний ризик і несистематичний ризик.

Систематичний ризик обумовлений факторами, що впливають на весь ринок в цілому, серед яких: зміни в національній економіці, що проводяться урядовими реформами; зміна тенденцій у світовій економіці. Більш детальна класифікація ризиків передбачає включення в дану групу таких видів ризику, як, наприклад:

- загальноекономічні (жорстка політика оподаткування, можливість припинення прав власності, розвиток неконтрольованих інвестиційних вкладень та ін.);
- політичні (можливість політичних потрясінь, націоналізація і експропріація власності та ін.).

Несистематичний ризик характерний для конкретної галузі або компанії, він не залежить від економічних, політичних та інших факторів, що здійснюють систематичний вплив на розвиток різних процесів в бізнес середовищі.

До даного виду ризику можна віднести:

- проектні ризики (бюджетний; контрактний; ринковий, пов'язаний з низьким рівнем маркетингових досліджень ринку продукції компанії);
- підприємницькі (комерційні) ризики (агентський, банкрутство, ризик ліквідності, обвал ринку продукції та ін.);
- діловий ризик (ризик, який визначається специфікою виду діяльності компанії).

Венчурний проект, будучи різновидом інвестиційного проекту, так само схильний до дії систематичних і несистематичних ризиків. При цьому, якщо систематичні ризики однакові для всіх інвестиційних проектів, то несистематичні ризики мають свою специфіку в рамках венчурної діяльності.

У зв'язку з різноманіттям специфічних (несистематичних) ризиків у венчурній діяльності, які можуть впливати на досліджуване середовище, аналітики й експерти зазвичай виділяють кілька найбільш значущих для досліджуваного процесу ризиків і оцінюють їх вплив. Даний підхід базується на припущенні про те, що інформація здатна знизити ризиковість проекту, має вартість [15], тобто отримання змістовної інформації про проект пов'язане для інвестора з певними фінансовими витратами. Отримання інформації, що знижує ризик, можна розглядати як інвестиційне рішення, що впливає на вартість інвестиційного проекту. На думку деяких науковців, оцінка обмеженого набору ризиків є одним із шляхів зниження інвестиційних витрат. А усе різноманіття несистематичних ризиків пропонується звести до двох основних типів - ринковий ризик та агентський ризик [2].

Ринковий ризик - ступінь невизначеності, пов'язаної з придбанням конкурентних переваг, обумовлених технологічними факторами продукту чи послуги. Він залежить від ємності ринку, потенціалу зростання і доступності ринку для венчурної компанії, а також від наявності потенційного попиту на продукцію або послуги.

Агентський ризик - ступінь невизначеності щодо того, чи підприємець буде переслідувати свої інтереси, аніж діяти у відповідності з договором. Агентський ризик викликаний труднощами в дослідженні розбіжностей інтересів сторін угоди.

З точки зору раціональної поведінки інвестор буде оцінювати детальніше саме той вид ризику, який він буде намагатися уникнути найбільшою мірою. Інвестор буде менше приділяти уваги тому виду ризику, в управлінні яких він має певний досвід або ж може себе застрахувати. Узагальнення несистематичного прояву ризиків пропонується звести до класифікації, представленої на рис. 1.

Технічне старіння може викликати втрати, якщо підприємець та інвестор інвестують в специфічні високотехнологічні активи. Старіння активу обумовлює зниження його вартості, що не відповідає цілям його придбання.

Поява і наявність конкурентів компанії знижують доходи з двох позицій. З одного боку, збільшення кількості конкурентів ускладнює можливість змови. Відповідно до основних постулатів економічної теорії, неможливість змови збільшує конкуренцію на ринку. Зростання конкуренції знижує рівень цін на продукцію, що знижує рівень прибутковості в галузі і збільшує ризик недоотримання запланованого прибутку.

З іншого боку, поява на ринку нових компаній-конкурентів веде до того, що дані фірми починають випускати свою продукцію за нижчими цінами з метою завоювання певної частки ринку. Це, в свою чергу, збільшує рівень конкурентного суперництва, що веде до підвищення ризику втрати частки ринку і, як наслідок, доходів. Наявність товарів-замінників знижує значимість відмінностей між товарами однієї категорії. Наслідком цього є підвищення впливу споживачів на формування цін на ринку і посилення конкуренції на ринку, що підвищує ризик ринкових втрат підприємця і, як наслідок, інвестора.

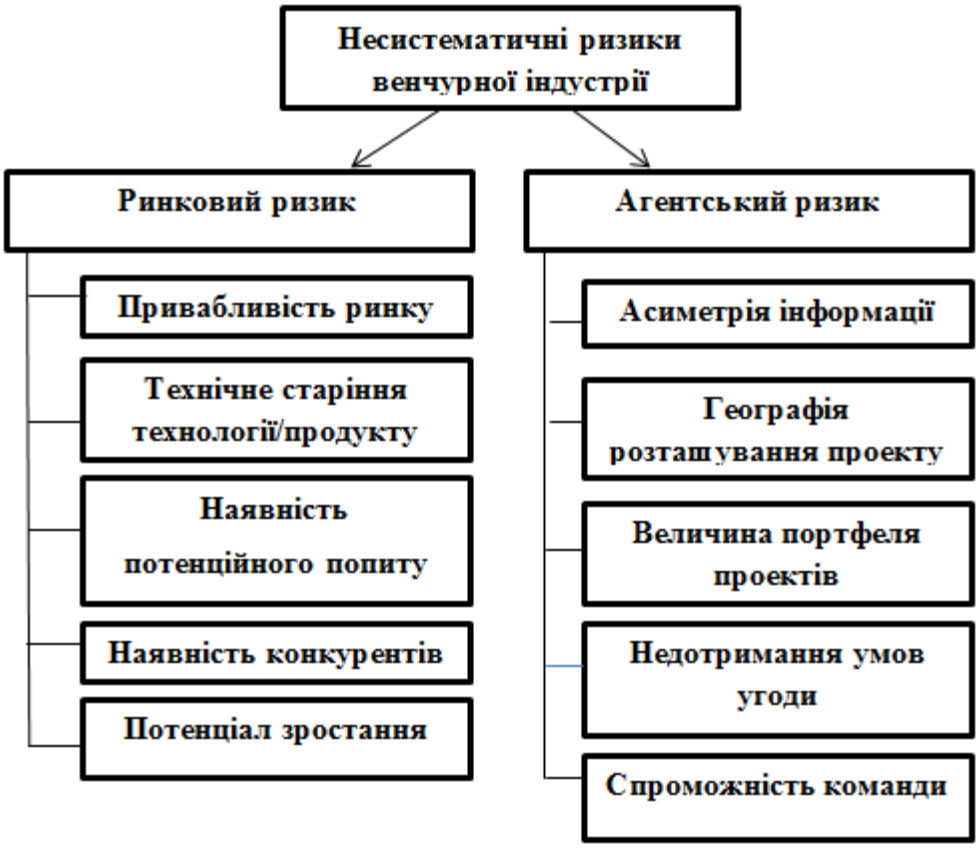

Рис. 1. Несистематична складова ризиків венчурної діяльності

Джерело:складено автором на основі [2]

Концепції агентського ризику присвячена теорія агентських відносин в економіці. Однак розгляду даної теорії в рамках венчурної діяльності присвячене обмежене коло робіт, наприклад, [12; 18; 19]. Основні індикатори агентського ризику представлені на рис. 1.

Умисне приховування інформації підприємцем може призвести до агентських втрат, обумовлених опортуністичною поведінкою підприємця. Даний прояв ризику пов'язаний так само з різним обсягом інформації про проект, яким володіють інвестор і підприємець – асиметрією інформації.

Віддалене територіальне розташування збільшує ймовірність агентських втрат через зниження контролю з боку інвестора за розвитком проекту [16]. Зниження контролю інвестора так само може бути пов'язано зі значним портфелем проектів.

Дослідження у сфері ризикових стратегій інвесторів відображають той факт, що різні типи інвесторів більшу увагу приділяють тільки визначеному типу ризику [15]. Венчурні інвестори представлені двома основними типами - бізнес-ангели (фізичні особи) та інвестори - юридичні особи (фонди, спеціалізовані компанії, що управляють та ін.) [8].

Для бізнес-ангелів найбільшу загрозу, з їх точки зору, представляє агентський ризик. Інвестори даного типу мають обмежений доступ до ринкової інформації в рамках будь-якого проекту, що обмежує їх можливості в оцінці ринкових ризиків проекту. Поряд з цим, бізнес-ангели мають розгалужені зв'язки серед бізнес-асоціацій, що полегшує їм оцінку пропонованих проектів з точки зору надійності підприємців. Вибір проекту визначається вибором підприємця, характеристики якого відповідають усім вимогам інвестора. Таким чином, проблема оцінки ринкових ризиків проекту перекладається на підприємця. Дана стратегія поведінки дозволяє інвесторам основні зусилля спрямовувати тільки на оцінку агентського ризику, що відповідно знижує витрати.

У свою чергу, венчурні фонди найбільшу увагу приділяють оцінці ринкових ризиків. Проблема агентських відносин відходить на другий план, що обумовлено наявністю низки механізмів страхування, які фіксуються у вигляді контрактних умов у договорі.

Дані результати пояснюють той факт, що венчурні фонди й управляючі компанії уникають фінансування проектів на початкових стадіях, які схильні до найбільших ризиків, тому що це відповідає ризиковій стратегії даного типу інвесторів. Як відомо, проекти на початкових стадіях фінансуються переважно бізнес-ангелами.

Розглянуті вище несистематичні ризики відображають ризик проекту і обумовлені його специфічністю на деякий момент. З плином часу невизначеність знижується, що знаходить своє

відображення в зміні рівня врахування ризиків. Дана зміна обумовлена зниженням несистематичної складової ризику, а саме тієї частини, яка обумовлена специфікою проекту.

Таким чином, діяльність компанії, яка реалізує проект, за своїми ризиковими характеристиками наближається до діяльності компаній, що довгий час функціонують в даній галузі.

У зв'язку з цим, в основі розрахунку ймовірностей сценаріїв є доцільним враховувати несистематичні ризики, такі як специфічні ризики проекту або компанії, а систематичний ризик і ризики, загальні для проектів в галузі діяльності компанії, враховувати у ставці дисконтування.

Оцінка та дії щодо зниження ризику є основними етапами управління ризиком, першочерговими завданнями яких є:

- вибір показників і математичної моделі ризику венчурного проекту;
- аналіз розвитку ризикових подій і кількісна оцінка ризику.

Оцінка венчурних ризиків здійснюється з позицій теорії корисності, теорії ймовірностей, теорії циклічності розвитку, теорії господарських систем, теорії економічної трансформації та інших.

Первинним завданням оцінки ризику є виявлення основних факторів, здатних спричинити позитивний або негативний вплив на розвиток проекту. У міру їх виявлення постає завдання кількісної оцінки впливу даних факторів на характеристики процесу, кінцевий результат, ефективність та інші величини.

Експертні методи більшою мірою орієнтовані на формування якісної оцінки.

Одним із способів вирішення проблеми кількісними методами є введення елемента стохастичності, що дозволяє досягнути більш точних результатів. Введення стохастичності виражається в оцінці вірогідності досягнення різного рівня результатів по кожному з оцінюваних критеріїв. Сума помножених оцінок критеріїв на ймовірності буде кінцевою оцінкою, по котрій відбувається порівняння з аналогічними проектами або з бажаними показниками. Таким чином, невизначеність виникнення ризику враховується в статистичних методах оцінки.

В рамках даної методики розглядають два підходи:

- оцінка ризику як ймовірності настання несприятливого результату інвестування;
- оцінка впливу через зміну значень оцінюваних характеристик.

Обчислення ризику як ймовірності несприятливого результату інвестування - це статистична задача моделювання складних систем. Реалізація даного методу можлива при наявності відповідних статистичних даних про реалізацію аналогічних проектів в галузі, сегменті ринку і т.д.

Аналіз впливу факторів на реалізацію проекту базується на оцінці розподілу значень досліджуваних характеристик процесу і зміни їх параметрів при виникненні ризикової ситуації. Для кількісної оцінки ризику в даному випадку необхідно і достатньо мати дві величини, котрі можуть бути отримані тільки в результаті статистичної обробки ряду значень досліджуваного параметра - це математичне очікування і середньоквадратичне відхилення.

Оцінка безпосереднього впливу факторів ризику також проводиться і в ході аналізу чутливості. Суть методу полягає в спробі ідентифікувати зв'язки між вихідними даними розрахункових моделей і значеннями цільових функцій. На практиці відбувається виділення будь-якого параметра проекту і визначення по ньому точки беззбитковості. Таким чином, даний підхід полягає в аналізі еластичності досліджуваної характеристики по кожному фактору ризику. Основним недоліком даного методу є припущення про стаціонарний характер не досліджуваних величин, що може не відповідати дійсності, тому що величини можуть залежати одна від одної.

Розвитком даного методу є сценарний підхід. Основною перевагою сценарного підходу є можливість оцінити одночасний вплив декількох параметрів на кінцевий результат через ймовірність виникнення кожного. В ролі кінцевого результату зазвичай розглядається поточна вартість проекту. Для порівняння проектів використовується показник різниці при оптимістичному і песимістичному сценарії реалізації подій. Іноді для згладжування неточностей оцінка реалізується у вигляді інтервальних оцінок для кожного варіанту сценарію.

Серед методів кількісної оцінки ризиків в літературних джерелах з венчурного фінансування виділяють також наступні [7]:

1) метод ієрархічної декомпозиції, який передбачає створення ієрархічної моделі вибору;

2) метод аналогій. Суть даного методу зводиться до того, що, якщо існують схожі венчурні компанії, зареєстровані на фондовій біржі упродовж двох і більше років, то поточні параметри ризику для фірми можна оцінити шляхом аналізу їх середньої величини для цих фірм [5].

3) метод критичних значень - знаходження таких умов і факторів розвитку фірми, які призводять розрахункову величину до критичного значення.

Наступним етапом управління ризиком є врахування ризикових показників в створюваній моделі інвестування або при оцінці характеристик проекту.

Одним з найбільш поширених методів обліку ризику в моделі є внесення його у вигляді ризикової надбавки в ставку дисконтування, особливо якщо оцінка вартості компанії проводиться методом дисконтування грошових потоків. Розрахунок ставки, крім включення в неї всіх ризикових складових, вимагає також врахування ефекту зменшення невизначеності з плином часу. Зниження

невизначеності щодо майбутньої реалізації проекту і ситуації на ринку виражається в зниженні ризику, що вимагає перерахунку ставки дисконту для дисконтування майбутніх потоків доходів на більш пізніх стадіях [3]. В рамках реалізації даного підходу пропонується використання змінної ставки дисконтування при оцінці вартості бізнесу.

$$PV = \sum_{t=1}^{n} \frac{CF_t}{\prod_{e=1}^{t}(1 + i_e)}$$

де *CF* - значення доходу компанії в період *t*,

i_e - змінна ставка дисконтування в період *t*.

Практика оцінки бізнесу в умовах нестабільної прибутковості передбачає два альтернативних варіанти використання даного підходу:

1. Врахування ризиків бізнесу здійснюється за допомогою застосування методу сценаріїв, за допомогою якого коригуються прогнозовані грошові потоки бізнесу. В оцінюваному венчурному проекті виділяють деякі ключові чинники ризику в сценарному розрізі і стосовно них для кожного майбутнього моменту часу t перераховують компоненти грошових потоків, величина яких залежить від даних факторів.

2. Другий метод передбачає періодичне збільшення ставки дисконтування на премію, що компенсує ризики оцінюваного бізнесу.

Оцінка ставки можлива з двох позицій: через метод аналогій і використання моделі оцінки капітальних активів.

Метод аналогій передбачає наявність ліквідного активу, кількісну міру ризику інвестицій в який можна порівняти з мірою ризику інвестування в оцінюваний бізнес. Прибутковість даного активу на момент оцінки може слугувати нормою доходу для оцінюваного бізнесу. Завдання обліку майбутньої зміни ставки зводиться до прогнозування на основі наявного тренда майбутніх доходів активу, які будуть служити змінною ставкою дисконтування. Однак, даний підхід в рамках венчурної діяльності є мало прийнятним з причин відсутності аналогічних компаній, акції яких характеризуються високим ступенем ліквідності.

Використання моделі CAPM також є малоймовірним через неможливість оцінки β - коефіцієнта для оцінюваного бізнесу, який є показником мінливості дохідності активу щодо прибутковості ринку цінних паперів.

Суть методу коригування параметрів проекту полягає в страхуванні від можливого несприятливого розвитку подій шляхом введення в розрахунок перебільшених витрат, зменшення доходів у порівнянні з найбільш імовірною їх величиною. У зв'язку з цим відбувається оцінка середньої вартості венчурного проекту, обумовленої непередбаченими витратами. При цьому метод коригування також характеризується певними недоліками - а саме не розкриваються наслідки змін у величинах, від яких страхується інвестор.

До даних методів також можна віднести моделі оцінки ефективності проекту, що базуються на аналізі ризикових витрат. Найбільш розповсюдженим серед них є:

- модель оцінки ефективності проекту, що враховує можливу структуру антиризикових заходів;
- модель оптимізації інтегральних ризикових витрат, що дозволяє оцінити очікувану величину валових витрат на запобігання ризику проекту;
- модель оптимізації інтегральних зовнішніх і внутрішніх ризикових витрат.

Наведені факторні моделі орієнтовані на сценарний підхід до оцінки результатів проекту, що вимагає оцінки ймовірності настання того чи іншого результату. Імовірнісні характеристики використовуються в моделях у ролі вагових коефіцієнтів при оцінених факторах - витратах на запобігання ризикам. Основні труднощі застосування моделей полягають в оцінці імовірнісних характеристик, для розрахунку яких найчастіше використовуються методи експертних оцінок.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз основних існуючих підходів до оцінки даних категорій виявив недоліки методик, до яких відносяться: орієнтація основних методів на традиційні види фінансування, запозичень ряду специфічних підходів із практики традиційних фінансів, що утруднює їх використання у венчурній галузі**.**

У роботі виділені два основних типи несистематичної складової загального ризику венчурного проекту - агентський і ринковий ризик.

Дослідження природи виділення даних класів виявило залежність між врахуванням тих чи інших ризиків в процесі оцінки та категорією інвесторів, що беруть участь у фінансуванні проекту. Так, венчурні інвестори - юридичні особи враховують переважно ринкові ризики, венчурні інвестори - фізичні особи - агентські ризики.

В результаті аналізу слабких та сильних сторін використовуваних моделей врахування ризиків обґрунтовано доцільність використання моделей орієнтованих на сценарний підхід, що дозволяють досліджувати багатофакторну структуру витратних характеристик ризиків проекту, та є дієвим інструментом не тільки аналізу ризиків проекту, а й прийняття інвестиційно-проектних рішень.

Література

1. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.

2. Бродецкая В.В. Экономико-математические модели оценки перспективной стоимости венчурной компании: автореферат канд. экон. наук. / В.В. Бродецкая. – СПб, 2005. – 24 с.

3. Валдайцев С.В. Оценка бизнеса : учебник / С.В. Валдайцев. – М. : Проспект, 2003. – 352 с.

4. Ван Хорн Дж. К. Основы финансового менеджмента / Ван Хорн Дж. К., Вахович Д.М. : пер. с англ. под ред. к.э.н. В.А. Кравченко. – 11-е изд. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2003. – 992 с.

5. Дамодаран А. Инвестиционная оценка. Инструменты и техника оценки любых активов : пер. с англ. / А. Дамодаран. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 1342 с.

6. Денисюк В.А. Венчурне інвестування в національній інноваційній системі: аналіз механізмів розвитку та основи концепції для України / В.А. Денисюк // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 3. – С. 190–201.

7. Каржаув А.Т. Инновационные риски венчурного капитала и управление ими / А.Т. Каржаув. – М. : ЗАО «Изд-во «Экономика», 2003. – 55 с.

8. Кемпбелл К. Венчурный бизнес. Новые подходы / К. Кемпбелл. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 428 с.

9. Мертенс А. Венчурные фонды и инвестиции – как это работа / А. Мертенс // Финансовый директор. – 2005. – № 1. – С. 97-105.

10. Петрук О.М. Теорія та практика венчурного фінансування : монографія / О.М. Петрук, С.З. Мошенський. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 248 с.

11. Соколов В.Н. Методы оценки предприятия / Соколов В.Н. – СПб. : СПбГИЭА, 1998. – 144 с.

12. Barney J.B. The Structure of Venture Capital Governance: An Organizational Economic Analysis of Relations Between Venture Capital Firms / J.B. Barney, L. Busenitz, J.O. Fiet, D. Moesel // Academy of management proceedings. – 1989. – P. 64-68.

13. Bemanke B.S. Irreversibility, Uncertainty and Cyclical Investment / B.S. Bemanke // Quarterly Journal of Economics. – 1983. – No. 98. – P. 85-106.

14. Cukierman A. The Effects of Uncertainty on Investment under Risk Neutrality with Endogenous Information / A. Cukierman // Journal of Political Economy. – 1980. – No. 88. – P. 462-475.

15. Fiet J.O. Risk Avoidance Strategies in Venture Capital Markets / J.O. Fiet // Journal of Management Studies. – 1995. – Vol. 32. – No. 4. – P. 551-573.

16. Gupta A.K. Determinants of Venture Capital Firms' Preferences Regarding the Industry Diversity and Geographic Scope of Their Investment / Gupta, A.K., Sapienza H.J. // Journal of Business Venturing. – 1992. – No. 3. – P. 347-362.

17. Hall J. Venture Capitalists' Decision Criteria in New Venture Evaluation / J. Hall, C.W. Hofer // Journal of Business Venturing. – 1993. –Vol. 8. – P. 25-42.

18. Kaplan S.N. Characteristics, Contracts, and Actions: Evidence From Venture Capitalist Analyses / S.N. Kaplan, P. Stromberg // The Jornal of Finance. – 2004. – No. 5, URL: http://faculty.chicagobooth.edu/steven.kaplan/research/ksrisk.pdf

19. Kaplan S.N. Venture Capitalists as Principals: Contracting, Screening, and Monitoring / S.N. Kaplan, P. Stromberg // National Bureau of Economic Research. – 2001, URL: http://www.nber.org/papers/w8202.pdf

References

1. Antoniuk, L.L., Poruchnyk, A.M. and Savchuk, V.S. (2003), *Innovatsii: teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii* [Innovations: theory, mechanism of development and commercialization], *monograph*, KNEU, Kyiv, Ukraine, 394 p.

2. Brodetskaya, V.V. (2005), "Economic and mathematical valuations of the potential venture company", Thesis abstract of Cand.Sn.(Econ), St.-Peterburg, Russia, 24 p.

3. Valdaytsev, S.V. (2003), *Otsenka biznesa* [Business Valuation], tutorial, Prospekt, Moskow, Russia, 352 p.

4. Van Horne James C. and Wachowicz John M. (2003), *Osnovy finansovogo menedzhmenty* [Fundamentals of financial management], Translated by Kravchenko V.A., 11th ed., Rev., Williams Publishing House, Moscow, Russia, 992 p.

5. Damodaran, Aswath (2004), *Investitsionnaya otsenka. Instrumenty i teknnika otsenki liubykh aktivov* [Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset], Alpina Business Books, Moscow, Russia, 1342 p.

6. Denysiuk, V.A. (2011), "Venture investments in the national innovation system: the analyst of the development mechanisms and the basis for the concept of Ukraine", *Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku*, no. 3, pp. 190–201.

7. Karzhauv, A.T. (2003), *Innovatsionnyye riski venchurnogo kapitala i upravleniye imi* [Innovative risks of venture capital and management by them], Economy, Moscow, 55 p.

8. Campbell, C. (2004), *Venchurnyy biznes. Nowyie podkhody* [Venture Business: New Approach], 2nd ed., rev., Alpina Business Books, Moscow, Russia, 428 p.

9. Mertens, A. (2005), "Venture Capital Funds And Venture Investments: How It Works", *Financial Director*, no. 1, pp. 21-28.

10. Petruk, O.M. and Moshenskyi, S.Z. (2008), *Teoriia ta praktyka venchurnoho finansuvannia* [Theory and practice of venture financing], monograph, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine, 248 p.

11. Sokolov, V.N. (1998), *Metody otsenki predpriyatiya* [Methods of enterprise evaluation], SPbSIEA, St.-Peterburg, Russia, 144 p.

12. Barney, J.B., Busenitz, L., Fiet, J.O. and Moesel, D. (1989), "The Structure of Venture Capital Governance: An Organizational Economic Analysis of Relations Between Venture Capital Firms", *Academy of management proceedings*, pp. 64-68;

13. Bemanke, B.S. (1983), "Irreversibility, Uncertainty and Cyclical Investment", *Quarterly Journal of Economics*, no. 98. pp. 85-106.

14. Cukierman, A. (1980), "The Effects of Uncertainty on Investment under Risk Neutrality with Endogenous Information", *Journal of Political Economy*, no. 88, pp. 462-475.

15. Fiet, J.O. (1995), "Risk Avoidance Strategies in Venture Capital Markets", *Journal of Management Studies*, Vol. 32, no. 4, pp. 551-573.

16. Gupta, A.K. and Sapienza, H.J. (1992), "Determinants of Venture Capital Firms' Preferences Regarding the Industry Diversity and Geographic Scope of Their Investments", *Journal of Business Venturing*, no. 3. pp. 347-362.

17. Hall, J. and Hofer, C.W. (1993), "Venture Capitalists' Decision Criteria in New Venture Evaluation", *Journal of Business Venturing*, Vol. 8, pp. 25-42.

18. Kaplan, S.N. and Stromberg, P. (2004), "Characteristics, Contracts, and Actions: Evidence From Venture Capitalist Analyses", *The Jornal of Finance*, no. 5, available at: http://faculty.chicagobooth.edu/steven.kaplan/research/ksrisk.pdf (access date November 28, 2016).

19. Kaplan, S.N. and Stromberg, P. (2001), "Venture Capitalists as Principals: Contracting, Screening, and Monitoring", *National Bureau of Economic Research,* URL: http://nber.org/papers/w8202.pdf (access date November 28, 2016).

Рецензент: д.е.н., професор Національного університету "Києво-Могилянська академія" І.Г. Лук'яненко

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 336.71

Буряк А.В.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Сумський державний університет

СТРУКТУРНІ ТА ОПЕРАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

Buriak A.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at finance, banking and insurance department
Sumy State University

STRUCTURAL AND OPERATIONAL TRANSFORMATIONS OF BANKING SECTOR

Постановка проблеми. Труднощі з відновлення економічного зростання переважної більшості країн світу тісно взаємопов'язані з фінансовою системою країни та зокрема станом банківського сектору, перетворюючи останній на об'єкт як економічних досліджень, так і політично-суспільних дискусій міжнародного рівня. Так, на кінець 2016 року банківський сектор Європейського Союзу характеризується, з одного боку, відновленням фінансової стійкості та підвищенням стабільності фінансової системи в цілому, а з іншого боку, збитковістю банківського бізнесу, обмеженими можливостями європейських банків з кредитування реального сектору економіки в умовах низьких ставок на фінансовому ринку та втрати довіри з боку традиційних вкладників банку. Високий рівень регуляторного тиску на банки, зростання конкуренції з боку ринків капіталу та фінансово-технологічних компаній в умовах розвитку цифрових технологій та інновацій обумовлюють структурні та операційні трансформації сучасного банківського сектору, які, у свою чергу, потребують ідентифікації з метою подальшого коригування стратегії розвитку фінансової системи країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливістю сучасних досліджень проблематики розвитку банківської діяльності та функціонування банків є створення відкритих та публічних дискусійних платформ за участі суттєво розширеного кола зацікавлених сторін, зокрема вчених, практикуючих банкірів, політиків, незалежних експертів і фахівців та інших представників ринку. Серед найбільш активних вітчизняних учасників обговорень слід відмітити представника Асоціації українських банків О.А. Сугоняко, науковців Г.М. Азаренкову, С.М. Аржевітіна, В.М. Гейця, Г.Т. Карчеву, В.В. Корнєєва, М.І. Савлука, В.І. Міщенко, С.В. Науменкову, Т.С. Смовженко, Т.Є. Унковську. Активізація зусиль щодо дослідження та вирішення основних проблем розвитку вітчизняної банківської системи викликана передусім системністю та тривалістю перебігу кризових процесів, а також низьким рівнем результативності вже вжитих заходів та дій. Основними дискусійними питаннями на сьогодні залишаються шляхи відновлення суспільної довіри до банківництва, оновлення інструментів банківського нагляду, удосконалення підходів до формування та реалізації грошово-кредитної політики, посилення взаємодії фінансового та реального секторів економіки в контексті відновлення економічного зростання країни, визначеність інституту власності та захищеності прав на фінансовому ринку. Високо оцінюючи окреслені шляхи розвитку та напрацьовані рекомендації, особливо в рамках Стратегії розвитку банківської системи 2016-2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки», більш глибокого теоретичного та практичного обґрунтування потребує методологічні питання трансформації банків у зв'язку з глобальними трендами змін у банківському секторі. Серед закордонних фахівців, які спеціалізуються на дослідженнях поточних трансформацій банківського сектору, слід відмітити насамперед економістів та експертів міжнародних інституцій, зокрема Європейського центрального банку, Міжнародного

валютного фонду, Ради з фінансової стабільності, Світового банку - Ф. Аллена (F. Allen), Дж. Барса (J. Barth), Т. Бека (T. Beck), Ч. Гудхарта (C. Goodhart), А. Деміргук-Кунт (A. Demirguc-Kunt), Дж. Кауфмана (G. Kaufman), Д. Левеліна (D. Llewellyn). Проведений аналіз результатів їх досліджень підтверджує доцільність продовження вивчення поставленої проблеми, зокрема обґрунтування структурних та операційних змін в сучасному банківському секторі в умовах реалізації посткризової реформи банківського регулювання.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування структурних та операційних змін, що мають місце в сучасному банківському секторі в умовах реалізації посткризової реформи банківського регулювання та макроекономічного спаду. Досягнення окресленої мети передбачає ідентифікацію передумов сучасних трансформацій банківської галузі в глобальному масштабі, оцінювання змісту та масштабів структурних змін в банківському секторі, формалізація особливостей сучасних бізнес-моделей банків. Об'єктом дослідження є соціально-економічні відносини, що виникають під час здійснення банківської діяльності та функціонування банків, а предмет дослідження становлять структурні та операційні зміни, що відбуваються в банківському секторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні десятиріччя банківський сектор перетворився на один з центральних напрямків реформування в більшості країнах світу, що обумовлене передусім масштабністю та тривалістю наслідків світової фінансової кризи. Сучасна банківська діяльність, як окрема галузь, перебуває на етапі структурних та операційних трансформацій, формалізація яких потребує дослідження концептуальних змін, які відбулися останнім часом.

Важливим є той факт, що роль та значення банківської діяльності в соціально-економічному розвитку країни не лише не зменшилися, а навіть вказують на необхідність розгляду банківського сектору як драйвера суспільних змін з огляду на процеси фінансіалізації, переважання масштабів та впливу фінансового сектора над реальним, розвиток фінансової торгівлі, ускладнення фінансових інструментів з активним їх впровадженням та використанням в діяльності всіх економічних суб'єктів тощо. Водночас слід враховувати, що поточні умови функціонування банківського сектору призводять до зміни типів інститутів, що займаються банківською діяльністю (структурна трансформація), та способів здійснення банківської діяльності і типів бізнес-операцій (операційна трансформація), що, в кінцевому підсумку, позначається на діяльності банків як фінансових посередників.

На думку британського професора та члена Європейської банківської комісії Д. Левелліна, функціональні та інституційні зміни в діяльності банків обумовлені технологічними трендами, які кардинально змінюють основи банківської діяльності, а саме процеси генерування, обробки та розповсюдження інформації [1]. Результати досліджень фахівців *PricewaterhouseCoopers* свідчать про необхідність включення до складу ключових чинників змін в банківській діяльності, окрім технологій, також і соціально-демографічного чиннику, і регуляторних підходів [2].

На наш погляд, передумовами сучасних трансформацій в банківському секторі слід вважати посилення регуляторного тиску на банки, розвиток цифрових технологій та інновацій, загострення конкуренції, соціально-демографічні зміни.

Посилення регуляторного тиску. Домінування епохи фінансової лібералізації (1980–2007 рр.) завершилося реалізацією світової фінансово-економічної кризи, та, як наслідок, переглядом регуляторних підходів у фінансовому секторі, зокрема системи банківського регулювання та нагляду. Визначальними характеристиками посткризової регуляторної реформи є: 1) врахування не лише індивідуальних, а й системних ризиків у банківській діяльності, що проявляється у запровадженні додаткових макропруденційних вимог до діяльності банків; 2) суттєве зростання вимог до основних показників діяльності банку – капіталу, ліквідності та ризикованості, якості корпоративного управління, інформаційної прозорості та звітності, особливо для системно важливих фінансових установ глобального та національного рівнів; 3) запровадження структурних та організаційних обмежень щодо інвестиційної діяльності банків. Зазначені нововведення є наслідком таких заходів, як реформа Додда Франка, в тому числі правило Волкера щодо введення обмежень участі банку в операціях з цінними паперами, Закон із захисту споживачів у США, Базель III, Директива Євросоюзу «Щодо ринку фінансових інструментів» та інших. Таким чином, значне зростання регуляторного навантаження на банки в цілях забезпечення фінансової стабільності та стійкості банків негативно впливає на можливості розвитку банківського бізнесу, підвищуючи його витратність та знижуючи ефективність ведення бізнесу в цілому. Так, за даними Європейського центрального банку, рентабельність капіталу в банківському секторі ЄС у 2015 р. становила 4,4% (2007 р . – 14%), рентабельність активів – 0,34% (у 2007 р. - 1,82%) [3].

Розвиток цифрових технологій та інновацій. Зростання ролі інформаційних технологій в економіці країни перетворило фінансовий сектор та банківський, зокрема, на один із активних учасників процесу становлення та розвитку цифрової економіки. Динамізм розвитку таких елементів Четвертої технологічної революції, як мобільний інтернет, роботехніка, 3Д друк, технологія блокчейн, інтернет речей та інше робить технологічні можливості безмежними. Безпосередній вплив інноваційних технологій на банківську діяльність проявляється у змінах збутового та комунікаційного каналів банківського обслуговування, серед ключових переваг яких є зручність та безпечність.

Конкурентне середовище. Великий розмір та організаційна складність банків, порівняно з невеликими технологічними компаніями, сьогодні стають на заваді впровадження інноваційних змін та процесів в операційну діяльність. Диверсифікованість послуг, функціональність та повна відповідність потребам клієнтів, що пропонується новими учасниками банківського сектору створює виклики для банківських бізнес-моделей.

Соціально-демографічна ситуація. Серед ключових проявів соціально-демографічних змін слід відмітити: 1) варіативність потреб різних клієнтських сегментів та, відповідно складність ідентифікації сталих патернів поведінки споживача банківських послуг. Це пов'язано зі зміною цінностей та соціальних норм поведінки, що у свою чергу обумовлює різні фінансові потреби клієнтів; 2) зниження довіри до банків як інститутів, які здійснюють свою діяльність в інтересах клієнтів; 3) зростання клієнтських очікувань щодо варіативності низки банківських продуктів та послуг, прозорості діяльності банку, рівня персоналізованості банківського обслуговування, врахування довгострокових потреб та цілей клієнта.

Вплив усіх зазначених чинників підсилюється фактором глобалізаційних процесів, які стають домінантними над національними та регіональними факторами, та проявляється у зміні: характеру конкуренції (коло конкурентів банку не обмежується фінансовими посередниками, а включає також ознаку резидентності конкурента); масштабів банківського бізнесу (за рахунок концентрації банківського капіталу та процесів злиття та поглинання на фінансовому ринку в контексті зміцнення конкурентних позицій на ринку); способів здійснення банківської діяльності за рахунок розвитку інформаційних технологій та доступу до географічно віддалених ринків збуту банківських послуг.

Розглянемо більш детально структурні трансформації, що відбуваються у банківському секторі, та які пов'язані з втратою монопольного становища банків у фінансовій системі. В умовах лібералізації фінансових ринків та зниження вхідних бар'єрів для здійснення банківської діяльності з'являються нові категорії конкурентів банку – тіньовий банківський сектор (shadow banking) та нефінансові установи, що надають банківські послуги – фінансово-технологічні стартапи («фінтех-стартап індустрія»).

Перші визначаються Радою з фінансової стабільності у вузькому розумінні як фонди короткострокових інвестицій (фонди грошового ринку), фінансові корпорації спеціального призначення (спеціалізуються на сек'юритизаційних операціях), інвестиційні фонди, а у широкому – включають також інших фінансових посередників. Результати моніторингу глобального тіньового банківського сектору, який здійснюється на щорічній основі Радою з фінансовою стабільності, демонструють [4]:

- по-перше, концентрацію 80% тіньового банківського сектору в розвинутих країнах – Північній Америці, Азії та північній Європі, при цьому лідером є США;
- по-друге, тенденції щодо зростання ролі в економіці країн світу, зокрема масштаби діяльності тіньового банківського сектору еквівалентні 12% активів фінансової системи 26 країн, які були об'єктом дослідження (2014 р.), в той час як банки продовжують домінувати та частка їх активів в активах фінансової системи в цілому займає близько 46%, активи інших фінансових посередників – 23%.

Особливої уваги потребує той факт, що тіньовий сектор починає відігравати важливу роль у фінансуванні потреб реального сектору економіки у вигляді кредитних ресурсів, боргових зобов'язань та капітального фінансування, створюючи пряму конкуренцію банкам. Зокрема, за оцінками експертів Європейського центрального банку у 3 кварталі 2016 року фінансування нефінансового сектору Єврозони становило 3,2 трлн євро [5].

Продовжуючи дослідження основних конкурентів банків, зазначимо, що в умовах цифрової економіки їх склад доповнюється фінансово-технологічними та IT-компаніями, які виконують вже не стільки функції технічних посередників (наприклад, як еквайрингові компанії), скільки повноцінних фінансових посередників, альтернативних банківським та небанківським інститутам. Результати дослідження компанії Moody's вказують, що на початок 2016 р. кількість фінансово-технологічних компаній перевищила 4000, а обсяг інвестицій венчурного капіталу оцінюється у 19 млрд дол. у 2015 р. (2,4 млрд дол. у 2011 р.) [6; 7]. Основні сегменти конкурентної боротьби банків та фінтех-стартапів пов'язані з генеруванням комісійних доходів та які на сьогоднішній день є найприбутковішим та найменш ризикованим напрямком банківського бізнесу. Зокрема, це такі сфери:

- консалтинг прийняття фінансових рішень клієнтами, а саме це послуги порівняння різних продуктів та сервісів з урахуванням потреб клієнтів (Finance Scout 24, Bank Tracker, Check24 та інші компанії), індивідуальне фінансове супроводження (Mint, MoneyDashboard), фінансові радники щодо довгострокових фінансових рішень (Planwise, Personal Capiltal);
- розрахункове обслуговування – обмін валют на цифрових ринках (P2P Cash, CurrencyFair), використання віртуальних валют (bitcoin, bitpay), мобільні термінали для дрібних торговців (Paymale, iZettle) та мобільні розрахунки (Dwolla, LevelUp), електронні розрахунки та гаманці (Pay, MasterPass, Lemon).

При цьому сегмент, пов'язаний з генеруванням чистого відсоткового доходу банку також поступово стає привабливою ринковою нішею для нефінансових компаній: кредитування через цифрові платформи – P2P, іншими словами «від користувача до користувача» (peer-to-peer

кредитування, Zopa, Lending Club); краудфандингові сервіси, які дозволяють отримати колективне фінансування, в тому числі малими підприємствами (Kick Starter, Crowdrise). Більш того, на ринку з'являються технології, які повністю пропонують функції банку – цифрові банки (Fidor Bank, Movenbank), цифрові інвестиційні менеджери (Betterment, rplan), цифрові страхові послуги (Kroodle, iKube).

Основні причини втрати банками монопольного становища на ринку фінансових та банківських послуг, зокрема, можна класифікувати як:

- по-перше, стратегічного значення, які пов'язані з втратою традиційних конкурентних переваг банку, а саме можливості одночасного надання депозитних, кредитних та розрахункових операцій. Сьогодні спостерігається «деконструкція» банківської діяльності - відсутня потреба у фінансовому посереднику, який надає широкий комплекс послуг, перевага надається споживанню окремих банківських послуг за допомогою різних спеціалізованих посередників;

- по-друге, економічного походження, а саме обумовлені високою витратністю банківського бізнесу: розвинена філіальна мережа, яка потребує суттєвих адміністративних та операційних витрат та інвестицій, зниження відсоткової маржі банківського бізнесу через зростання вартості фондування та обмежені можливості кредитування в умовах негативних ставок на фінансовому ринку, посилення регуляторного навантаження на банки та необхідність перебудови своїх бізнес-процесів щодо забезпечення їх відповідності новим вимогам та потребам, зростання конкуренції з боку нефінансових компаній та активний розвиток цифрових каналів збуту банківських послуг;

- по-третє, соціального характеру, які вказують на втрату довіри основних споживачів банківських послуг та посилення значення репутаційних ризиків у забезпеченні конкурентного положення на ринку.

Таким чином, традиційне теоретико-методологічне підґрунтя існування банків, яке переважним чином ґрунтується на теорії фінансового посередництва, потребує внесення коригувань з урахуванням сучасних змін в епоху діджиталізації глобальної та національної економік. Зокрема, зазнають змін наступні функції та роль банків у фінансовій системі:

- інформаційного посередника. В умовах інтенсивного технологічного розвитку витрати, пов'язані з придбанням та обробкою інформації щодо фінансових операцій (дані щодо ціни та якості продуктів, укладання контракту, контроль за його виконанням), знижуються. Крім того, унікальність банку, як джерела важливої інформації на ринку, втрачається у зв'язку з підвищенням регуляторних вимог до інформаційної прозорості та публічного розкриття банками звітності,

- зниження транзакційних витрат. Усталена точка зору щодо неефективності ринків капіталу та можливості банків знижувати транзакційні витрати втрачає свою значимість через розвиток фінансової інженерії та фінансових інструментів, які вирішують проблему укладання «повних» контрактів;

- делегованого моніторингу. Можливості банку щодо відстеження фінансових та нефінансових аспектів функціонування позичальників втрачають своє унікальне значення через активний розвиток ринкових інститутів з постачання схожої інформації, наприклад, рейтингових агентств;

- забезпечення (страхування ліквідності). Важливість здатності банку за рахунок акумулювання ризиків ліквідності (великої кількості вкладників з невизначеними потребами у ліквідності) прогнозувати вимоги щодо забезпечення власної ліквідності знижується в умовах розвитку ринку капіталі, фондів короткострокового фондування, інвестиційних фондів та інших посередників.

Крім того, сучасна система банківського регулювання та нагляду характеризується зміщенням пріоритетів з протекціоністської політики стосовно банківського сектору (гарантування вкладів фізичних осіб, надання фінансової допомоги системно важливим фінансовим установам тощо) в напрямку стимулювання конкуренції та ефективності функціонування фінансової системи, що у свою чергу супроводжується втратою конкурентних переваг банків.

Отже, структурні трансформації, що мають місце в сучасному банківському секторі, свідчать про необов'язковість присутності банків на фінансовому ринку у ролі фінансових посередників, оскільки інші інституції (у вигляді ринків капіталу та небанківських фінансово-технологічних компаній) демонструють можливості повноцінного заміщення ролі та функцій банків. Відтак для банківського сектору, як галузі економіки, притаманні ризики заміщення основних його функцій (розрахункової, ощадно-капіталотворчої, кредитно-інвестиційної тощо) новими технологіями та інноваційними розробками.

В умовах фінансової лібералізації (1980-2007 рр.) і бурхливого розвитку фінансових інновацій та інструментів, зростання конкурентного середовища відбулися не лише структурні зміни в банківському секторі, а й зазнає трансформацій і механізм здійснення банківської діяльності і типи бізнес-операцій банку, тим самим обумовлюючи операційну трансформацію банків. Одним із наслідків експансійної монетарної політики стало скорочення відсоткових ставок на ринку, що негативно позначилося на чистій відсотковій маржі банківського бізнесу. Так, наприклад, для США у 1992 р. вона становила біля 4,5%, а у 2012 р. – 2,5%, що в глобальному масштабі призвело до зростання значення позабалансових операцій, зокрема сек'юритизаційних, в контексті забезпечення рентабельності капіталу, та зростання частки комісійних доходів у загальній структурі доходів банку. Таким чином, у докризовому періоді банківська діяльність перетворилася значною мірою на торгівельну діяльність,

пов'язану з фінансовими інструментами, а стратегія банків щодо побудови довгострокових відносин з клієнтами роздрібного сегменту переорієнтувалася на встановлення короткострокових відносин з інвесторами фінансового ринку, тобто оптового (інституційного) сегменту фінансового ринку.

Зростання ринковоорієнтованності фінансових систем та посилення ролі фінансових ринків, порівняно з фінансовими посередниками, за рахунок розвитку фінансових інструментів та інституцій обумовило операційну трансформацію банківського сектору в глобальному масштабі, до характерних рис якої слід віднести: 1) диверсифікацію видів діяльності банку, яка вже перестала обмежуватися традиційною депозитно-кредитною, а почала розповсюджуватися на інші сегменти фінансового ринку; 2) посилення залежності банків від ресурсів фінансового ринку та скорочення частки рітейлового сегменту у структурі фондування банківської діяльності; 3) зниження рівня ліквідності банків в умовах постійного доступу до неї на фінансових ринках [8]. Ключовими ризиками нової (докризової) бізнес-моделі банків стали не кредитні, а ризики ліквідності та фондування, що позначилося на зростанні загального ризику банкрутства банку.

Посткризова реформа банківського сектору, спрямована на забезпечення фінансової стабільності та скорочення системних ризиків, за рахунок посиленого регуляторного тиску та на фоні розвитку цифрових технологій обумовлює подальшу трансформацію бізнес-моделей банків. Зокрема, подальше скорочення значимості банків у фінансовому посередництві, зниження масштабів їх діяльності та організаційної складності банківського бізнесу (в умовах високої витратності бізнесу), повернення до традиційної моделі ведення банківської діяльності та орієнтація на рітейловий сегмент. Водночас ключовим фактором, що визначає подальшу операційну трансформацію банків та майбутню бізнес-модель банків, слід вважати регуляторні підходи, зокрема подальша політика регулятора стосовно рівня та масштабів обмежень щодо нетрадиційної банківської діяльності, пов'язаної з фінансовими інструментами, сек'юритизацією кредитів, операціями на фінансових ринках тощо.

Висновки з проведеного дослідження. На сьогоднішній день зовнішнє середовище здійснення банківської діяльності характеризується посиленням регуляторного навантаження на банківський бізнес, значним впливом розвитку цифрових технологій та інновацій, загостренням конкурентної боротьби та появою нових типів конкурентів на ринку банківських послуг, що призводить до зміни типів інститутів, що займаються банківською діяльністю (структурна трансформація), та способів здійснення банківської діяльності і типів бізнес-операцій (операційна трансформація), що, в кінцевому підсумку, позначається на діяльності банків як фінансових посередників. В той час, як сучасний банківський бізнес характеризується зміною бізнес-моделей, збутових та комунікаційних каналів реалізації банківських послуг, лідерство у сфері банківських послуг буде належати клієнтоорієнтованим та технологічним підприємствам - і це не обов'язково повинні бути банки. Одним з ключових факторів, що визначатиме подальшу структурну та операційну трансформацію банківського сектору, є подальша політика регулятора, яка, за прогнозами європейських експертів та дослідників, зміститься з регулювання інститутів на регулювання продуктів та послуг на фінансовому ринку.

Література

1. Llewellyn D.T. Banking in the 21st Century: The Transformation of an Industry, LUBC Research Paper, 1996.

2. The future shape of banking. Time for reformation of banking and banks? [Електронний ресурс] / PricewaterhouseCoopers. – Режим доступу : http://www.pwchk.com/home/eng/fslibrary.html#bcm.

3. Monetary and financial statistics [Електронний ресурс] / European Central Bank. – Режим доступу : https://www.ecb.europa.eu/stats/money/aggregates/aggr/html/index.en.html

4. Global Shadow Banking Monitoring Report / Financial Stability Board. – November 2015.

5. Report on financial structures / European Central Bank, October. – 2016.

6. Moody's: Fintech to drive transformation rather than disruption for banks [Електронний ресурс] / Moody's. – Режим доступу : https://www.moodys.com/ research/Moodys-Fintech-to-drive-transformation-rather-than-disruption-for-banks-PR_349141

7. Cutting through the noise around financial technology [Електронний ресурс] / Mckinsey. – Режим доступу : http://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/cutting-through-the-noise-around-financial-tecnology

8. Llewellyn David T. The Evolution of Bank Business Models: Pre- and Post-crisis / David T. Llewellyn // Future Risks and Fragilities for Financial Stability, The European Money and Finance Forum. – Vienna: SUERF (SUERF Studies: 2012/3). – P. 45-66.

References

1. Llewellyn, D.T. (1996), Banking in the 21st Century: The Transformation of an Industry, LUBC, Research Paper, 39 p.

2. PricewaterhouseCoopers (2014), “The future shape of banking. Time for reformation of banking and banks?”, available at: http://pwchk.com/home/ eng/fslibrary.html#bcm (access date November 27, 2016).

3. European Central Bank (2016), “Monetary and financial statistics”, available at: https://ecb.europa.eu/stats/money/aggregates/aggr/html/index.en.html (access date November 27, 2016).

4. Financial Stability Board (2015), “Global Shadow Banking Monitoring Report”, available at: http://fsb.org/2015/11/global-shadow-banking-monitoring-report-2015/ (access date November 20, 2016).

5. European Central Bank (2016), “Report on financial structures”, available at: https://ecb.europa.eu/pub/pdf/other/reportonfinancialstructures201610.en.pdf (access date November 28, 2016).

6. Moody’s (2016), “Fintech to drive transformation rather than disruption for banks”, available at: https://moodys.com/research/Moodys-Fintech-to-drive-transformation-rather-than-disruption-for-banks-PR_349141 (access date November 27, 2016).

7. McKinsey (2015), “Cutting through the noise around financial technology”, available at: http://mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/cutting-through-the-noise-around-financial-technology (access date November 25, 2016).

8. David T. Llewellyn (2012), “The Evolution of Bank Business Models: Pre- and Post-crisis”, *Future Risks and Fragilities for Financial Stability,* The European Money and Finance Forum, Vienna: SUERF (SUERF Studies: 2012/3), pp. 45-66.

Рецензент : д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС» Сумського державного університету І.О. Школьник

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.2.016

Будько О.В.,
к.е.н., доцент, професор кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Budko O.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., professor at the department of finance and accounting
Dniprovsk State Technical University

ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR RISK MANAGEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Розвиток економіки в сучасних умовах залежить від ефективного функціонування підприємств. Разом з тим ринковому середовищу притаманна невизначеність, яка призводить до виникнення ризикових ситуацій, які поглиблюються в умовах сталого розвитку. В рамках Всесвітнього економічного форуму визначено, що фактично шість із десяти глобальних ризиків (з точки зору їхнього впливу) становлять екологічні та соціальні проблеми. Це свідчить про необхідність розробки такої системи управління ризиками на підприємстві, яка б мінімізувала їх можливий вплив на економічну ефективність, ділову репутацію, навколишнє середовище та соціальну діяльність. Головною складовою цієї системи виступає обліково-аналітичне забезпечення управління ризиками, яке б дозволило дати оцінку наслідків впливу ризиків на вартість підприємства в умовах сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок в дослідження ризиків та системи управління ними зробили такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як І.О. Бланк [1], В.М. Гранатуров [5], В.А. Ільяшенко [11], М.П. Соболь [11], М.В. Хохлов [19], О.С. Шапкін, В.О. Шапкін [20] та інші. Дослідженнями проблеми розвитку обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками займалися такі науковці, як І.М. Вигівська [2], В.С. Гуров [6], Л.В. Гнилицька [4], С.А. Деревяшкін [8], О.Д. Дмитриченко [9], І.Д. Дьоміна [7], О.В. Караніна [12], Г.В. Савицька [17], С.Г. Чеглакова [6], А.Є. Шевельов [21], О.В. Шевельова [21] та інші.

В той же час питання сутності ризиків, їх класифікації, а також питання формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками в умовах сталого розвитку залишаються актуальними та такими, що потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності ризиків, їх ідентифікації та системи обліково-аналітичного забезпечення управління ними в умовах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробка та ефективна дієвість системи обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками підприємства можлива тільки шляхом чіткого визначення поняття «ризик», визначення умов (причин, факторів, джерел) виникнення ризику, класифікації ризиків, визначення методики їх оцінки для досягнення стратегічних цілей управління підприємством.

Аналіз визначень поняття «ризик» дає можливість зробити висновок про різноманіття підходів до його розуміння. Велику кількість визначень, трактувань окремі науковці намагаються згрупувати за підходами. Так, ризик визначається через невизначеність, через ймовірність та через ототожнення ризику зі збитком чи можливістю отримання прибутку [3, с. 7]. Л.В. Гнилицькою виділені основні підходи до розуміння категорії «ризик» в системі економічної безпеки підприємства: ризик, як результат невизначеності господарської діяльності, ризик як передумова недосягнення поставленої мети та ризик як причина виникнення додаткових втрат чи збитків [4, с. 158].

Слід вказати, що вітчизняною нормативно-правовою базою чіткого визначення поняття «ризик» не надається. Так, Законом України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» ризик визначається як ступінь ймовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за його межами [10]. Проте, як бачимо, це поняття розглядається в контексті діяльності суб'єкта господарювання, у власності або користуванні якого є хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки. Також визначення цього поняття надається в Податковому кодексі України, в якому ризик пов'язаний з ймовірністю несплати податків та зборів платниками податків [15]. В положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку (П(С)БО) вказуються різні види ризиків (валютний, ціновий, ринковий тощо) та відображаються як супутній елемент різних операцій підприємств.

Міжнародна практика щодо визначення ризику представлена Австралійсько-Новозеландським стандартом з ризик-менеджменту AS/NZS 4360, який визначає ризик як ймовірність впливу випадкової події на цілі [22], Стандартом з ризик-менеджменту Федерації європейської асоціації з ризик-менеджменту [18], Комплексними основами ризик-менеджменту в межах всієї компанії (США) [23], міжнародним стандартом з управління ризиком (ISO 31000:2009), згідно якого ризик – це вплив невизначеності на цілі [13].

Використовуючи евентологічний підхід, який ґрунтується на вченні про події, різноманітті суб'єктів та об'єктів, їх будові, про зв'язки подій, ризик можна визначити як подію чи групу взаємопов'язаних подій, що є наслідком невизначеності у внутрішньому і зовнішньому середовищі та характеризуються тим, що рішення, які приймаються не забезпечують досягнення мети.

Важливим завданням для керівництва підприємства в умовах сталого розвитку є створення ефективної системи управління ризиками, яка забезпечить прийняття та виконання управлінських рішень, спрямованих на зниження ймовірності виникнення негативного результату та мінімізацію можливих втрат за проектом, викликаних його реалізацією. Завдання такої системи будуть залежати від визначеної зони ризику, в якій знаходиться підприємство в поточний момент і буде знаходитися в майбутньому. Розрізняють чотири зони: безризикову зону, яка характеризується повною відсутністю або наявністю незначних втрат; зону допустимого ризику, пов'язану з рівнем втрат частини очікуваного прибутку; зону критичного ризику, яка проявляється тоді, коли компанія може втратити всі поточні активи, частину вкладеного капіталу, суттєву частину очікуваного прибутку; зону катастрофічного ризику, яка властива такому стану, коли можуть бути втрачені всі чисті активи та з'явитися перші ознаки банкрутства. За цих умов управління ризиком передбачає декілька ключових етапів:

1) виявлення ризику та оцінка ймовірності його реалізації і масштабу наслідків, визначення максимально можливого збитку;
2) вибір методів та інструментів управління виявленим ризиком;
3) розробка стратегії щодо мінімізації можливих негативних наслідків;
4) реалізація визначеної стратегії;
5) оцінка досягнутих результатів та корегування ризик-стратегії.

Одним із недоліків в управлінні ризиками є те, що воно здійснюється у відриві від системи бухгалтерського обліку, яка не забезпечує процес прийняття рішень необхідною інформацією та не повною мірою відповідає завданням управління ризиками. Тому удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління ризиком підприємства є необхідною умовою отримання якісної та цінної інформації, яка задовольняє потреби заінтересованих сторін. Система обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками – це система обліково-аналітичної інформації, яка формується в межах єдиного інформаційного простору (фінансового, управлінського обліку та обліку в системі оподаткування) відповідно обраній стратегії компанії та обраним методам щодо управління ризиками.

Отже, для ефективного управління ризиками необхідна всеосяжна інформаційна база. Тільки при наявності максимально точної і достовірної інформації є можливість приймати рішення по зниженню ризиків та передбачити поведінку контрагентів. На міжнародному рівні Міжнародною федерацією бухгалтерів в довгостроковій програмі розвитку було прийнято низку змін до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, які зобов'язують наводити у публічній фінансовій звітності інформацію, що може допомогти визначити рівень невизначеності. Також, згідно МСБО 1 «Подання фінансової звітності» компанії можуть готувати додаткові звіти, в яких може вказуватися інформація про фактори, які впливають або можуть впливати на результати господарської діяльності підприємства та інші аспекти невизначеності [14].

Управління сталим розвитком компанії передбачає потребу в інформації у розрізі трьох складових діяльності суб'єкта господарювання, за якими можуть виникати ризики: економічною, екологічною та соціальною. Тому, МСБО 1 передбачено, що у разі суттєвого впливу екологічних чинників на діяльність компаній, вони можуть подавати окремо від фінансової звітності екологічні звіти та звіти про додану вартість [14]. Крім того, інформація про релевантні ризики, які виникають у зв'язку зі сталим розвитком, визначення ключових проблем сталого розвитку у ролі ризиків і можливостей відповідно до їх значимості для стратегії компанії, її конкурентного середовища та позицій, а також

можливі негативні наслідки, які можуть загрожувати навколишньому середовищу або соціальним аспектам внаслідок дій компанії, повинна бути розкрита у Звіті про сталий розвиток [16].

З метою чіткої ідентифікації ризиків в системі бухгалтерського обліку слід здійснити їх класифікацію. Велика кількість можливих ризиків в діяльності підприємства спричиняє багато ознак для їх групування. На підставі аналізу джерел можна виділити наступні класифікаційні групи ризиків [1; 5; 8; 11; 19; 20]: за масштабами прояву (мегаризики, макроризики, мезоризики, мікроризики), за аспектами прояву (соціальні, політико-юридичні, природно-технічні, економічні), за тривалістю їх існування (короткострокові, середньострокові, довгострокові), за часовими показниками (які виникають на етапі прийняття управлінських рішень, які виникають на етапі реалізації управлінських рішень), за ступенем впливу на показники відхилення від управлінської мети (допустимий, критичний, катастрофічний); за джерелами виникнення (системні, несистемні), за суттєвістю їх наслідків (суттєві, несуттєві), за видами (підприємницькі (фінансові, виробничі, комерційні, майнові, інші), інформаційні), за місцем прояву (внутрішні, зовнішні); за можливістю прогнозування (передбачувані, непередбачувані) та інші.

Зважаючи на необхідність та актуальність відображення інформації, яка характеризує ступінь сталого розвитку компанії, слід доповнити та чітко виокремити класифікаційну ознаку ризиків за складовими сталого розвитку (сферами прояву сталого розвитку). З метою відображення наслідків ризиків у бухгалтерському обліку і фінансовій звітності та аналізу їх впливу на фінансові результати за складовими сталого розвитку, ризики слід класифікувати на економічні, екологічні та соціальні. Економічні ризики виникають внаслідок економічних дій суб'єкта господарювання, обумовлених прийняттям рішень щодо виробництва, реалізації продукції, робіт, послуг, а також ймовірності втрати фінансових ресурсів підприємства. Економічні ризики слід поділяти на ризики операційної діяльності (виробничі, комерційні ризики), ризики фінансової діяльності, ризики інвестиційної діяльності. Екологічні ризики – це ризики завдання збитків суб'єктом господарювання навколишньому середовищу. Це ймовірність негативних наслідків від сукупності шкідливих впливів на природне довкілля, які спричиняють деградацію екосистеми, заподіяння шкоди навколишньому середовищу від запланованої діяльності, що випливає з екологічної оцінки несприятливих (або небезпечних) природних процесів і явищ, оптимізації використання природних ресурсів. Екологічні ризики можуть бути поділені на природні та антропогенно обумовлені ризики. Причому багато природних ризиків хоча і пов'язані зі змінами сонячної активності і геологічними явищами, але нерідко інтенсивна господарська діяльність людини впливає на виникнення і хід природних процесів. Соціальні ризики можуть виражатися в ризику конфліктів з громадськістю та ризику, пов'язаному з працівниками підприємства. Ризики конфліктів із громадськістю можуть виникати тоді, коли ефективна для підприємства стратегія протирічить інтересам будь-яких соціальних груп. Класифікація ризиків за складовими сталого розвитку наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація ризиків за сферами прояву сталого розвитку

Вид ризику	Характеристика ризику
1	2
1.Економічні ризики	
а) ризики операційної діяльності	
- виробничі	- перевищення поточних витрат над плановими; - впровадження у виробництво нових технологій; - зростання цін на сировину і матеріали; - зупинки виробництва, виробничі аварії, несправне обладнання, порушення виробничого та технологічного процесу та ін.
- комерційні	- нестійкість попиту - поява альтернативної продукції; - зниження цін конкурентами; - платоспроможність споживачів; - порушення умов господарських договорів; - зниження обсягів реалізації внаслідок зміни діяльності конкурентів; - втрата якості товару під час транспортування та ін.
б) ризики фінансової діяльності	- зростання податків; - знецінення доходів при інфляції; - небезпека валютних втрат, пов'язаних зі зміною курсу іноземної валюти при здійсненні зовнішньоекономічних та інших валютних операцій та ін.
в) ризики інвестиційної діяльності	- невпевненість в поверненні вкладених коштів та отримання доходів - зменшення розміру відсотків та дивідендів за портфельними інвестиціями або кредитами; - небезпека втрати внаслідок біржових угод; - необґрунтований вибір вкладення капіталу та ін.

продовження табл. 1

1	2
2. Екологічні ризики	- природні (геологічні (землетруси, вулкани), кліматичні (засухи, бурі, тайфуни, цунамі)); - антропогенно обумовлені (забруднення повітряного басейна, водних ресурсів, радіаційна небезпека, затоплення і підтоплення земель, забруднення ґрунтів) та ін.
3. Соціальні ризики	- недостатня кваліфікація кадрів (знань, досвіду, професійних навичок); - недостатній рівень заробітної плати - плинність кадрів - утримання соціальної інфраструктури; - непрацездатність працівників; - проведення благодійних заходів; - недовіра працівників керівництву та ін.

Джерело: розробка автора

Сучасна система обліково-аналітичного забезпечення не повинна обмежуватися лише інформуванням зацікавлених користувачів про ризики. Вона повинна дати оцінку їх можливого впливу на майновий і фінансовий стан та результати діяльності. Формування обліково-аналітичного забезпечення відбувається в умовах невизначеності, яка пов'язана не тільки з об'єктивними і суб'єктивними зовнішніми та внутрішніми факторами, котрі впливають на всі ризики, але і з факторами, які виникають в системі бухгалтерського обліку.Зважаючи на це, в системі обліково-аналітичного забезпечення слід виділяти такі види ризику, як інформаційні ризики, які властиві системі бухгалтерського обліку і пов'язані з інформаційним забезпеченням процесу управління та підприємницькі ризики, інформація про які знаходить відображення в обліку і розкривається у звітності.

Рішення, які приймаються відносно управління ризиками відображаються в бухгалтерському обліку, як господарські факти, які мають вплив на всі види активів, зобов'язань і власний капітал підприємства. Ці факти слід класифікувати на фактичні (ті, які відбулися) та потенційні (можливі). Вони мають бути відображені в обліковій системі за рахунок вибору та обґрунтування способів обліку в обліковій політиці, методів оцінки об'єктів, створення резервів майбутніх витрат тощо.

На підставі цього класифікація ризиків, які знаходять своє відображення в системі бухгалтерського обліку представлено на рис. 1.

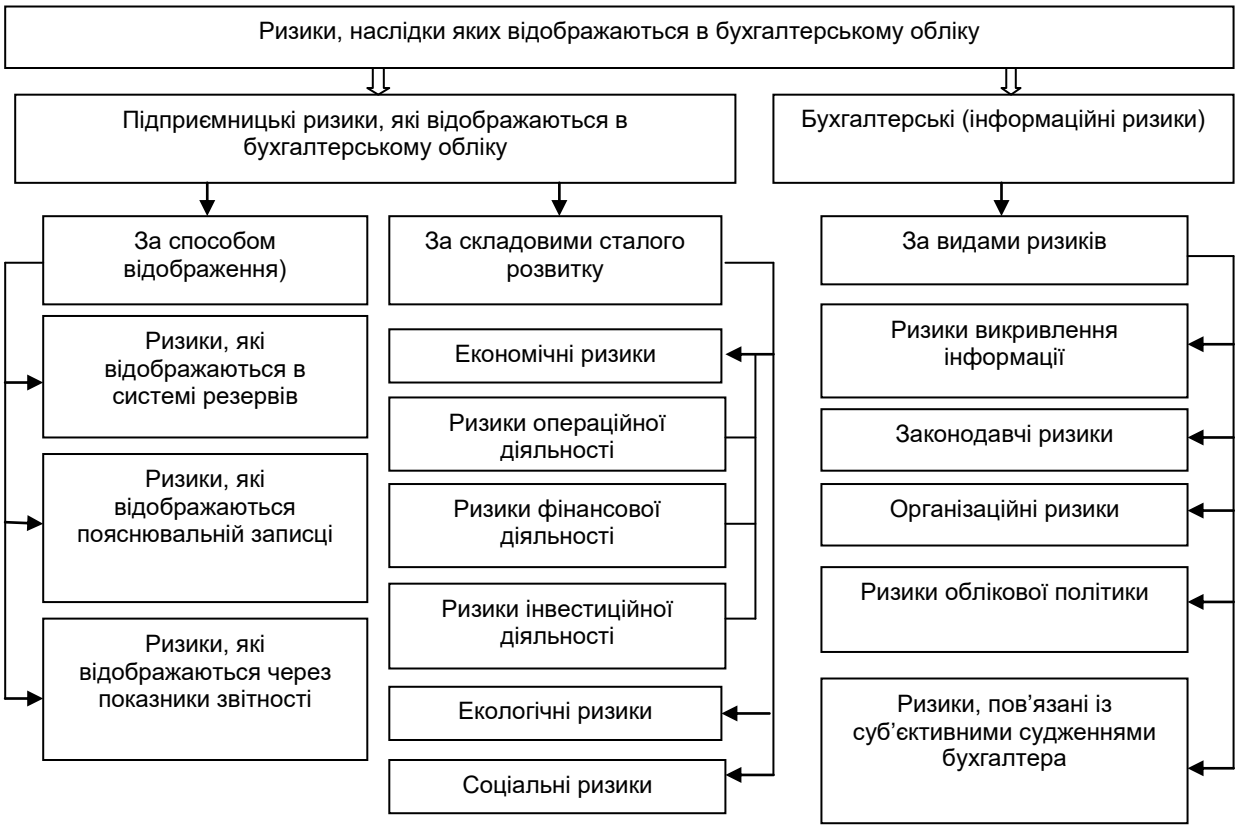

Рис. 1. Класифікація ризиків, наслідки яких відображуються в обліку

Джерело: складено на основі [8]

В системі бухгалтерського обліку повинно бути створено таке інформаційне забезпечення управління ризиками, яке б створило умови для їх оцінки та визначення впливу на вартість підприємства.

Етапи оцінки ризику в системі бухгалтерського обліку включають [8]

- ідентифікацію та класифікацію господарських фактів, пов'язаних з ризиками;
- оцінку ймовірності отриманих чи втрачених вигід, асоційованих з ризиком;
- вибір і обґрунтування способів обліку об'єктів в обліковій політиці згідно із завданнями управління ризиками;
- вибір методичного інструментарію управління ризиками в бухгалтерському обліку (створення резервів, оцінка за справедливою вартістю, переоцінка, зміна облікових оцінок тощо);
- оцінку зміни вартості об'єктів бухгалтерського обліку під впливом ризику.

Це забезпечить формування інформації, необхідної для аналізу впливу ризику на капітал підприємства та результати фінансово-господарської діяльності.

Оцінка наслідків ризику знаходить своє відображення в системі бухгалтерського обліку за умови можливості їх грошової оцінки. Однак, інформація про низку ризиків екологічного і соціального характеру має не фінансовий характер, а тому вона може відображуватися в додаткових звітах (пояснювальній записці) за умови її корисності і суттєвості для користувачів. Крім того, за кожним видом ризиків у річному звіті має бути розкрита інформація про такі якісні характеристики господарської діяльності, як схильність компанії до ризиків та причини їх виникнення, концентрація ризиків, механізм управління ризиком (цілі, політика, методи, які використовуються для оцінки), зміни в порівнянні з попереднім роком.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, своєчасне виявлення ризиків є головним завданням системи управління ризиками. Обґрунтування управлінських рішень щодо управління ризиками потребує використання інформації бухгалтерського обліку. Це досягається шляхом реєстрації інформації про події, пов'язані з ризиком в бухгалтерському обліку, яка буде використовуватися при виборі методів обліку різних об'єктів. Запропонована класифікація ризиків в системі бухгалтерського обліку дозволить інформаційно виокремлювати ризики та їх наслідки за складовими сталого розвитку, що буде надійною інформаційною базою для складання інтегрованої звітності та ефективного управління компанією.

Обліково-аналітичне забезпечення управління ризиками є важливим процесом, спрямованим на ефективне управління діяльністю та забезпечення конкурентних переваг в короткостроковій та довгостроковій перспективі з урахуванням наявних ризиків, які не можна ігнорувати, як в ринковому макро- та мікросередовищі, що стабільно розвивається, так і в кризовому стані.

Література

1. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента: в 2 т. / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – т. 2. – 512 с.
2. Вигівська І.М. Бухгалтерський облік діяльності підприємств в умовах ризику: організація та методика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / І.М. Вигівська. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – 21 с.
3. Волосович С.В. Страхування ризиків кредитної сфери : монографія / С.В. Волосович. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. – 388 с.
4. Гнилицька Л.В. Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства : [монографія] / Л.В. Гнилицька. – К. : КНЕУ, 2012. – 305 с.
5. Гранатуров В.М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісні оцінки: монографія / В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко, С.К. Харічков ; за наук. ред. В.М. Гранатурова. – Одеса: Ін-т проблем ринку та екон.-екол. д-нь НАН України, 2003. – 164 с.
6. Гуров В.С. Учетно-аналитическое обеспечение как инструмент управление рисками хозяйственной деятельности / В.С. Гуров, С.Г. Чеглакова // Международный бухгалтерский учет. – 2014. – № 23 (317). – С. 15-24.
7. Демина И.Д. Концепция риск-ориентированной системы бухгалтерского учета в коммерческих организациях / И.Д. Демина, С.Н. Меркущенков // Экономика и современный менеджмент: теория и практика: сб. ст. по матер. XLV междунар. науч.-практ. конф. № 1(45). – Новосибирск: СибАК, 2015. – С. 26-31.
8. Деревяшкин С.А. Учетно-аналитическое обеспечение управления предпринимательскими рисками: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук: 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / С.А. Деревяшкин. – Йошкар-Ола, 2010. – 24 с.
9. Дмитриченко Е.Д. Развитие учетного обеспечения управления рисками в сельскохозяйственных организациях: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук: 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Е.Д. Дмитриченко. – Мичуринск. – 2008. – 24 с.

10. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2011 р. №2245-III VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada. gov.ua/laws/show/

11. Ільяшенко В.А. Загальна класифікація ризиків в системі прийняття та реалізації державно-управлінських рішень. Теоретико-методичний аспект / В.А. Ільяшенко, М.П. Соболь // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. – Х. : ДокНаукДержУпр, 2010. – № 1. – С. 92–97.

12. Каранина Е.В. Теоретико-методологические основы формирования и анализа риск-системы стратегического управления промышленным предприятием: автореф. дис. на соискание науч. степени доктора экономических наук: 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Е.В. Каранина. – Екатеринбург, 2012. – 45 с.

13. Международный Стандарт ISO 31000:2009 «Риск Менеджмент: Принципы и руководства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pqm-online.com/assets/files/lib/std/iso_31000-2009(r).pdf

14. Міжнародні стандарти фінансової звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/news/view/mizhnarodni-standarty-finansovoi-zvitnosti-versiia-perekladu-ukrainskoiu

15. Податковий кодекс України від 02.12. 2010 р. №2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

16. Руководство по отчетности в области устойчивого развития G4 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Russian-G4-Part-One.pdf

17. Савицкая Г.В. Анализ эффективности и рисков предпринимательской деятельности: методологические аспекты / Г.В. Савицкая. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 272 с.

18. Стандарты управления рисками / Федерация Европейских Ассоциаций Риск Менеджеров. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ferma.eu/wp-content/uploads/2011/11/a-riskmanagement-standard-russian-version.pdf

19. Хохлов Н.В. Управление риском: [учеб. пособие для вузов] / Н.В. Хохлов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 239 с.

20. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций / А.С. Шапкин, В.А. Шапкин. – [7-е изд.]. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2009. – 544 с.

21.Шевелев А.Е. Риски в бухгалтерском учете: учебное пособие / А.Е. Шевелев, Е.В. Шевелева. – [2-е изд.]. – М.: КНОРУС, 2011. – 304 с.

22.Australian / New Zealand Standard AS/NZS 4360:2004 Risk management [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://www.mwds.com/ AS4me_files/AS-NZS%204360-2004%20Risk%20Management.pdf

23.Enterprise Risk Management – Integrated Framework (ERM) / Commitee of Sponsoring Organization of the Treadway Commission. – 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: htpp://www.coso.org/documents/COSO_ERM_ Executive Summary.pdf

References

1. Blank, I.A. (1999), *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management], Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine, 512 p.

2. Vyhivska, I.M. (2010), "Accounting of enterprises at risk, organization and methods ", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.09, Zhytomyr, Ukraine, 24 p.

3. Volosovich, S.V. (2013), *Strakhuvannia ryzykiv kredytnoi sfery* [Insurance of risks in credit sphere], monograph, KNUTE, Kyiv, Ukraine, 388 p.

4. Hnylytska, L.V. (2012), *Oblikovo-analitychne zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstva*) [Accounting and analytical support for economic security], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 305 p.

5. Hranaturov, V.M., Lytovchenko, I.V. and Kharichkov, S.K. (2003), *Analiz pidpryiemnytskykh ryzykiv: problemy vyznachennia, klasyfikatsii ta kilkisni otsinky* [Analysis of enterprise's risks: problems of determination,classification and quantitative estimations], monograph, The Institute of Market Problems and Economic-Ecological Studies of the NAS of Ukraine, Odesa, Ukraine, 164 p.

6. Gurov, V.S. and Снеglakova, S.G. (2014), "Accounting and analytical support as a tool for risk management of business", *Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchet*, no. 23 (317), pp. 15-24.

7. Demina, I.D. and Merkushchenkov, S.N. (2015), "The concept of risk-based accounting system in commercial organizations", *Ekonomika i sovremennyj menedzhment: teoriya i praktika: sb. st. po mater. XLV mezhdunar. nauch.-prakt. konf.*, no. 1 (45), pp. 26-31.

8. Derevyashkin, S.A. (2010), "Registration-analytical maintenance of management of business risks", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.12, Yoshkar-Ola, Russia, 24 p.

9. Dmitrichenko E.D., S.A. (2008), "The development of accounting software risk management in agricultural organizations", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.12, Michurinsk, Russia, 24 p.

10. Law of Ukraine "About an increased risk" from 18.01.2001 number 2245-III, available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2245.(access date November 21, 2016).

11. Iliashenko, V.A. and Sobol, M.P. (2010), "General classification of risks in the system of adoption and implementation of state-making. Theoretical and methodological aspects", *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka: zb. nauk. pr. Asotsiatsii doktoriv nauk z derzhavnoho upravlinnia*, no. 1, pp. 92-97.

12. Karanina, E.V. (2012), "Theoretical and methodological bases of formation and analysis of the risk of system of strategic management of industrial enterprise", Thesis abstract of Dr.Sc. (Econ.), 08.00.12, Ekaterinburg, Russia, 45 p.

13. International Standard ISO 31000: 2009 "Risk Management: Principles and guidelines", available at: http://pqm-online.com/assets/files/lib/std/iso_31000-2009(r).pdf, (access date November 15, 2016).

14. International Financial Reporting Standards, available at: http://minfin.gov.ua/news/view/mizhnarodni-standarty-finansovoi-zvitnosti-versiia-perekladu-ukrainskoiu, (access date November 25, 2016).

15. Tax Code of Ukraine 02.12.2010 number 2755-VI, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.(access date November 21, 2016).

16. G4 Sustainability, Reporting, Guidelines. Reporting Principles and Standard Disclosure, available at: https://globalreporting.org/resourcelibrary/Russian-G4-Part-One.pdf, (access date November 25, 2016).

17. Savitskaya, G.V. (2008), *Analiz effektivnosti i riskov predprinimatel'skoy deyatel'nosti: metodologicheskiye aspekty* [Analysis of the effectiveness and risks of business activity: methodological aspects], INFRA-M, Moscow, Russia, 272 p.

18. Risk Management Standards / Federation of European Risk Managers Associations, available at: http://ferma.eu/wp-content/uploads/2011/11/a-riskmanagement-standard-russian-version.pdf, (access date November 25, 2016).

19. Khokhlov, N.V. (1999), *Upravleniye riskom* [Risk management], YUNITI-DANA, Moscow, Russia, 239 p.

20. Snapkin, A.S. and Snapkin, V.A. (2009), *Ekonomicheskie i finansovye riski. Otsenka, upravleniie, portfel investitsii* [Economic and financial risks. Assessment, management, investment portfolio], Izdatelsko-torgovaya korporatsiya «Dashkov i K», Moscow, Russia, 544 p.

21. Snevelev, A.Ye. and Sneveleva, Ye.V. (2011), *Riski v bukhgalterskom uchete* [Risks in accounting], tutorial, KNORUS, Moscow, Russia, 304 p.

22. Australian / New Zealand Standard AS/NZS 4360:2004 Risk management, available at: http://mwds.com/AS4me_files/AS-NZS%204360-2004%20Risk%20 Management.pdf, (access date November 25, 2016).

23. Enterprise Risk Management – Integrated Framework (ERM) / Commitee of Sponsoring Organization of the Treadway Commission. – 2004, available at: http://coso.org/documents/COSO_ERM_Executive Summary.pdf, (access date November 25, 2016).

Рецензент : д.е.н., професор кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету О.В. Гончаренко

УДК 657.1

Кушнір В.О.,
аспірант*
ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»

ЩОДО ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ПРИДБАНИХ ТВАРИН М'ЯСОПЕРЕРОБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Kushnir V.O.,
graduate student
SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

CONCERNING THE ACCOUNTING DISPLAYING OF ACQUIRED ANIMALS BY MEAT PROCESSING ENTERPRISES

Постановка проблеми. М'ясна промисловість займає одну із визначальних позицій у системі харчової промисловості України. Підвищення цін на м'ясопродукцію та одночасне падіння платоспроможності громадян призводить до скорочення попиту на м'ясну продукцію. У формуванні ціни на м'ясо важливу роль відіграють як витрати на придбання сировини (тварин), так і виробничі витрати м'ясокомбінату. Ціна на м'ясо та м'ясопродукти починає формуватися із вартості заготовленої сировини, її якості та оцінки. При цьому проблематичним залишається питання визначення живої ваги та вгодованості заготовлених тварин і відображення їх в обліку

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань визначення живої ваги тварин до забою, їх вгодованості та впливу на побудову обліку значну увагу приділяли провідні вітчизняні вчені: В.В. Борковська, С.В. Драч, Ф.В. Іваненко, В.М. Жук, М.М. Клименко, М.М. Коцупатрий, Т.М. Міщенко, Н.П. Слободяник, Л.М. Чернелевський, О.М. Якубчак та ін.

Аналіз результатів дослідження показує, що кожен з авторів до вирішення поставленої проблеми по-різному. Так, Борковська В.В. розглядає два способи заготівлі сільськогосподарських тварин і віддає перевагу способу за кількістю та якістю м'яса туш. У дослідженнях Слободяник Н.П. зауважується на тому, що вибір способу заготівлі худоби залежить лише від облікової політики м'ясопереробного підприємства. Якубчак О.М. із групою співавторів пропонують залишити спосіб заготівлі худоби за живою вагою у минулому, так як він морально застарів і не відповідає вимогам сьогодення. І при цьому віддають перевагу способу приймання за кількістю та якістю м'яса в тушах.

В процесі аналізу публікацій виявлено, що у працях згаданих вище науковців мало уваги приділено обґрунтування вибору способу та опису безпосередньо облікового процесу. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. На визначення вартості заготовлених тварин м'ясопереробними підприємствами значним чином впливає їх жива маса та якість (вгодованість), які прямо пропорційно збільшують виробничі витрати. Тому метою дослідження є визначення переваг і напрацювання напрямків найраціональніших способів визначення живої ваги та вгодованості заготовлених тварин, їх документальне оформлення та відображення в обліку. Адже в подальшому це впливатиме на формування в бухгалтерському обліку інформації, яка сприятиме пошуку шляхів зниження витрат виробництва та собівартості продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. На м'ясопереробних підприємствах худобу приймають за живою вагою або за кількістю та якістю м'яса туш, отриманого від забою тварин, або двома способами відразу.

Наші ж дослідження показали, що в сьогоднішніх умовах господарювання м'ясокомбінати, що приймають худобу за живою вагою, визначають її двома способами: більш точним - за допомогою зважування та орієнтовним - шляхом промірів (за конституцією тварини). Нами доведено, що вибір способу заготівлі залежить передусім від самого м'ясокомбінату, а також безпосередньо від виду суб'єкта підприємницької діяльності – постачальника сировини (юридична чи фізична особа).

М'ясопереробні підприємства заготовляють тварин для забою двома варіантами: безпосередньо у сільськогосподарських підприємствах та від населення через заготівельників.

Для придбання тварин м'ясопереробні підприємства укладають договори із сільськогосподарськими товаровиробниками, в яких вказують умови заготівлі, порядок визначення

---

* *Науковий керівник: Коцупатрий М.М. – к.е.н., професор*

маси і вгодованості тварини та ціни. Сільськогосподарські підприємства перед реалізацію тварин м'ясопереробним підприємствам їх зважують і оформляють товарно-транспортні накладні, до яких додають ветеринарні свідоцтва (довідки) та відомість переміщення тварин. На тварин основного стада додатково надають паспорти ідентифікації тварин та ветеринарні картки до паспорта. Зважування у постачальника рекомендовано здійснювати, як правило, через 2-3 години після останньої годівлі та напування.

Прийняття тварин на м'ясопереробних підприємствах здійснюють посадові особи – майстер цеху передзабійного утримання, а якщо такої посади не передбачено, то – старший майстер забійного цеху, а також ветеринарний лікар. Після зважування роблять 3 %-у знижку на вміст шлунково-кишкового тракту. Проте при перевезенні худоби автотранспортом на відстань 50 км знижка дорівнює 3%, на відстань 51-100 км – 1,5 %, а 101 км і більше – тварини приймаються без знижки [6].

З практичної точки зору при оцінці сировини для м'ясної промисловості обов'язково враховують вгодованість тварин, тому що від стану вгодованості залежить кількісна і якісна оцінка м'яса і м'ясопродуктів, які можливо отримати при первинній переробці худоби. Вгодованість тварин можна також встановити після забою за якістю та кількістю отриманого м'яса, що буде найбільш точним [2, с.17].

Основним критерієм для визначення вгодованості є форма тіла, ступінь розвитку м'язової тканини, виступання остистих відростків і ребер, наявність підшкірних жирових відкладень.

Методика визначення вгодованості живих тварин до забою є більш суб'єктивною, тому що вимагає від спеціалістів значного досвіду і практичних навиків у процесі визначення категорії.

У ВРХ при визначені вгодованості за зовнішніми ознаками перш за все звертають увагу на форму тіла, ступінь розвитку скелетної мускулатури, а також на те, на скільки виступають сідничні горби і остисті відростки хребців [2, с.16].

Категорію вгодованості ВРХ встановлюють на основі показників, наведених у чинному ДСТУ 4673:2006 «Велика рогата худоба до забою. Технічні умови» [3].

Залежно від віку та статі велику рогату худобу поділяють на групи: доросла худоба (корови та бугаї); молодняк (бугайці, волики та телиці); телята (бугайці та телички); телята-молочники (бугайці та телички).

Молодняк великої рогатої худоби залежно від живої маси поділяють на класи: вищий (понад 430 кг), перший (від 380 до 430 кг), другий (від 330 до 380 кг) та третій (менше 330 кг).

Залежно від вгодованості телята і бики поділяють на першу та другу категорії, а корови і молодняк – вищу, середню і нижчесередньої.

ВРХ, що не відповідає вимогам нижчесередньої вгодованості чи другої категорії відносять до худих.

У свиней категорію вгодованості визначають за допомогою товщини шпику, яку промацують між 6-м і 7-м остистими відростками спинних хребців [2, с.17]. Категорію вгодованості свиней встановлюють на основі показників, наведених у чинному ДСТУ 4718:2007 «Свині до забою [4]. Технічні умови». Дане ДСТУ класифікує свиней на шість категорій вгодованості.

До першої категорії відносять беконні свині і молодняк у віці до 8 місяців, живою вагою 70-100 кг.

До другої категорії відносять м'ясні свині, молодняк живою вагою 70-150 кг, з товщиною шпику 1,5-4 см та підсвинки, масою 20-70 кг і з товщиною шпику більше 1 см.

До третьої категорії відносять жирні свині, свиноматки й кнурі з товщиною шпику більше 4,1 см та живою вагою до 150 кг.

Кабани та свиноматки, живою масою понад 150 кг відносять до четвертої категорії.

До п'ятої категорії відносять поросят-молочників. До шостої категорії відносять кнурців до 70 кг.

Свині, що не відповідають вимогам першої-п'ятої категорії вгодованості відносять до худих. Кнурців, які не відповідають вимогам шостої категорії, та кнурів відносять до нестандартних.

У овець та кіз жирові відкладення промацуються в залежності від виду тварини на спині, в основі хвоста або у курдюку. Визначити вгодованість даних видів тварин досить важко через покриття довгою вовною [2, с.17].

Категорію вгодованості дрібної рогатої худоби встановлюють на основі показників, наведених у чинному ДСТУ ISO 3974:2013 «Вівці до забою» [5]. Дане ДСТУ класифікує овець та кіз на вищу, середню та нижчесередню вгодованості.

Дрібну рогату худобу, що не відповідають вимогам нижчесередньої вгодованості, відносять до худих.

Дані про статевовікову групу тварин, фактичну живу вагу, вгодованість, кількість голів, ціну та суму до виплати знаходять своє документальне відображення в обліку у Приймальних квитанціях. Ці ж дані, а також спосіб доставки, номер ветеринарного свідоцтва, час початку та закінчення приймання, час, коли планується забій худоби та номер загону у цеху передзабійного утримання зазначаються у Накладній на приймання худоби та передачу її на переробку.

У випадку прийняття худоби способом за кількістю та якістю м'яса туш, отриманого від забою тварин, Приймальна квитанція завершує оформлятися після фактичного зважування двох півтуш

тварини. Отриману вагу перемножують на зональний коефіцієнт перерахунку м'яса, отриманого від забою у живу вагу та отримують цю ж вагу. Даний перерахунок здійснює бухгалтер основного виробництва.

Заготівля худоби від населення здійснюється через заготівельника, який працює на основі договору-доручення від м'ясопереробного підприємства. Усі заготівельники оформлені як фізичні особи-підприємці та відносяться до платників єдиного податку третьої групи та в основному не є платниками податку на додану вартість. Кошти на купівлю худоби від населення заготівельники отримують від м'ясокомбінату. Проте також існують випадки безпосереднього розрахунку м'ясокомбінату та представників від населення. Комісійну винагороду та організаційні витрати виплачуються заготівельнику лише після фактичного відвантаження худоби. Крім згаданих вище первинних документів, від населення беруть також копію довідки 3 ДФ, щоб уникнути сплаті податку із доходів фізичних осіб.

Заготовляючи сировину (тварин) у фізичних осіб (особистих селянських господарствах та підсобних господарствах громадян), живу вагу визначають способом промірів. За цим способом живу масу визначають орієнтовно, оскільки вона залежить від віку, породи та статі тварини. Визначення живої ваги ВРХ та свиней наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Методи визначення живої ваги ВРХ та свиней

№ з.п.	Порода тварини	Метод визначення
ВРХ		
1	Молочна порода	(2*(Д*Об))/100
2	М'ясна порода	(2,5*(Д*Об))/100
3	М'ясо-молочна порода	(2,5*(Д*Об))/100
Свині		
1	Жирної вгодованості	(Д*Об)/142
2	Середньої вгодованості	(Д*Об)/156
3	М'ясної вгодованості	(Д*Об)/162
Д – Довжина тулуба від потилиці до кореня хвоста, см		
Об – обхват грудної клітки за лопатками, см		

Джерело: узагальнено автором

Вартісну оцінку проводять за цінами домовленості між населенням та заготівельником, але не вище справедливої ціни, встановленої політикою м'ясокомбінату.

При прибутті на м'ясопереробне підприємство худобу зважують, повторно визначають вгодованість та заповнюють згадані вище реквізити у приймальній квитанції та накладній на приймання худоби та передачу її на переробку.

Приймальні квитанції на закупку тварин від сільськогосподарських підприємств та від особистих підсобних господарств нумеруються та записуються у реєстр приймальних квитанцій.

При заготівлі тварин через заготівельника з'являються транспортно-заготівельні витрати (далі ТЗВ). До них відносять комісійну винагороду та організаційні витрати заготівельнику. Обліковують такі ТЗВ на субрахунку 2019 «ТЗВ» та списують на субрахунок 231 «Основне виробництво» в кінці кожного місяця.

Переважаючим способом приймання худоби на сучасних м'ясопереробних підприємствах є спосіб за вагою та якістю м'яса, одержаного від забою тварин. Перевага даного способу над способом приймання за живою вагою однозначна [2, с. 17].

Отже, дослідження показали, що використання способу приймання за вагою та якістю м'яса туш унеможливлює виникненню суперечок, які можуть бути при продажі тварин на м'ясопереробні підприємства. Насамперед постачальник худоби може бути присутній при забої тварин та пересвідчуватися у фактичному виході м'яса туш, одержаного від забою тварин. Адже тільки при використанні даного способу будь-яка суперечка між партнерами по бізнесу може вирішуватись шляхом контрольного забою тварини.

Усі придбані тварини для забою обліковують на субрахунку 201 «Сировина та матеріали». Логічним було б деталізувати даний субрахунок на субрахунки наступних порядків, а саме 2011 «ВРХ», 2012 «Свині», 2013 «Вівці», 2014 «Кози», 2015 «Коні», 2016 «Птиця» та 2017 «Кролі».

Виходячи із результатів дослідження, пропонуємо відкрити до аналітичного рахунку 2011 «ВРХ» аналітичні рахунки наступного 5-го порядку «Доросла худоба (Корови)», «Доросла худоба (Бугаї)», «Молодняк», «Телята» та «Телята-молочники». Відповідно, до кожного аналітичного рахунку 5-го порядку пропонуємо відкрити аналітичні рахунки 6-го порядку, де зазначатиметься категорія

вгодованості (телята і бики поділити на першу, другу та худу категорії, а корови і молодняк – вищу, середню, нижчесередню та худу.

До аналітичного рахунку 2012 «Свині» пропонуємо відкрити аналітичні рахунки 5-го порядку «Свині 1-ої категорії», «Свині 2-ої категорії», «Свині 3-ої категорії», «Свині 4-ої категорії», «Свині 5-ої категорії» і «Свині 6-ої категорії».

Запропонована організація аналітичного обліку придбаної сировини дозволяє визначити вартість придбання худоби за її видами та вгодованістю. Ця інформація використовуватиметься в подальшому для визначення собівартості м'яса за окремими категоріями.

Висновки з проведеного дослідження. Проведеними дослідженнями встановлено, що м'ясопереробні підприємства визначають живу вагу придбаної сировини не лише шляхом зважування, а й способом обмірів худоби. Спосіб обмірів доцільно використовувати в обліку при заготівлі тварин у підсобних господарствах громадян, де і визначається жива вага та оцінка худоби та розпочинається первинна документація з обліку сировини.

Проте практично доведено, що приймання худоби за вагою та якістю м'яса, одержаного від забою тварин, більш доцільне, адже цей спосіб унеможливлює виникнення суперечок та розбіжностей, які виявляють при контрольному забої тварин.

Запропонована класифікація аналітичних рахунків та сортування придбаних тварин, відповідно до стандартів, дозволяє визначити вартість придбання худоби окремо за вгодованістю і живою масою худоби для технологічних потреб подальшого виробництва м'ясопродукції.

Побудова аналітичного обліку придбаної сировини (худоби) сприятиме формуванню необхідної інформації для визначення собівартості відповідних видів м'ясопродукції, вишукування резервів її зниження та встановлення оптимальної ціни реалізації готової продукції.

Література

1. Борковська В.В. / Бухгалтерський облік витрат виробництва у м'ясопереробних підприємствах: теорія і практика : монографія / В. В. Борковська. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2015. – 276 с.

2. Ветеринарно-санітарна експертиза з основами технології і стандартизації продуктів тваринництва [Текст] / О.М. Якубчак, В.І. Хоменко, С.Д. Мельничук та ін. ; За ред. О.М. Якубчак, В.І. Хоменка. – Київ, 2005. – 800 с.

3. ДСТУ 4673:2006 «Велика рогата худоба до забою. Технічні умови» [офіц. текст] / Держспоживстандарт України. – К., 2008. – 14 с.

4. ДСТУ 4718:2007 «Свині до забою. Технічні умови» [офіц. текст] / Держспоживстандарт України. – К., 2008. – 10 с.

5. ДСТУ ISO 3974:2013 «Вівці до забою» [офіц. текст] / Мінекономрозвитку України. – К., 2014. – 8 с.

6. Инструкция по планированию, учету и калькулированию себестоимости продукции на предприятиях мясной, птицеперерабатывающей, клеежелатиновой и перопуховой промышленности. Утв. Министерством мясной и молочной промышленности СССР 30 сентября 1975г. № 1-и. – М. : ЦНИИТЭИ, 1976. – 165 с.

7. План рахунків бухгалтерського обліку та інструкція щодо його застосування. – К. : Паливода А.В., 2016. – 136 с.

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Текст] [затверджене наказом МФУ від 29.11.1999 р. № 290 станом на 05.03.2008 р.]. – Х. : Курсор, 2008. – 292 с.

References

1. Borkovska, V.V. (2015), *Bukhhalterskyi oblik vytrat vyrobnytstva u miasopererobnykh pidpryiemstvakh: teoriia i praktyka* [Accounting of production costs at meat-processing enterprises: Theory and Practice], monograph, Publisher Zvoleiko D. H., Kamenets-Podilskyi, Ukraine, 276 p.

2. Yakubchak, O.M., Khomenko, V.I., Melnychuk, S.D. et al. (2005), *Veterynarno-sanitarna ekspertyza z osnovamy tekhnolohii i standartyzatsii produktiv tvarynnytstva* [Veterinary and Sanitary expertise with the basics of technology and standardization of livestock products], Kyiv, Ukraine, 800 p.

3. State Statistics Service of Ukraine (2008), *GOST 4673:2006 "Velyka rohata khudoba do zaboiu. Tekhnichni umovy"* [Cattle for slaughter. Specifications], Kyiv, Ukraine, 14 p.

4. State Statistics Service of Ukraine (2008), *GOST 4718:2007 "Svyni do zaboiu. Tekhnichni umovy*" [Pigs for slaughter. Specifications], Kyiv, Ukraine, 10 p.

5. Department Economy of Ukraine (2014), *GOST ISO 3974:2013 "Vivtsi do zaboiu"* [Sheep for slaughter], Kyiv, Ukraine, 8 p.

6. The Ministry Meat and Dairy Industry of the USSR (1976), *Instruktsiya po planirovaniyu, uchetu i kalkulirovaniyu sebestoimosti produktsii na predpriyatiyakh myasnoy, ptitsepererabatyvayushchey,*

kleyezhelatinovoy i peropukhovoy promyshlennosti [Instruction about planning, accounting and calculation of production costs at the enterprises of meat, poultry, gelatine and industry of Feather and downy], dated September 30, 1975, TsNYYTEY, Moscow, USSR, 165 p.

7. *Plan rakhunkiv bukhhalterskoho obliku ta instruktsiia shchodo yoho zastosuvannia* (2016), [Chart of accounts of accounting and instruction on its application], Palyvoda A.V., Kyiv, Ukraine, 136 p.

8. The decree for the Ministry of Finance Ukraine no. 290 dated November 29, 1999 (2008), *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 16 "Vytraty"* [Regulation (Standard) of accounting 16 "Expenses"], Kursor, Kharkov, Ukraine, 292 p.

Рецензент: к.е.н., професор, професор кафедри обліку, аналізу і аудиту в АПК ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана» М.М. Коцупатрий

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 338.48 – 049.5

Мігус І.П.,
д.е.н., професор кафедри менеджменту та економічної безпеки
Занора В.О.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки
Второва Т.В.
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ: ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Mihus I.P.,
dr.sc.(econ.), professor at the department of management and economic security
Zanora V.O.,
cand.sc.(econ.), associate professor at the department of management and economic security
Vtorova T.V.
Bohdan Khmelnitsky National University of Cherkasy

ECONOMIC SECURITY SYSTEM MANAGEMENT OF TRAVEL INDUSTRY: MAKING MANAGEMENT DECISIONS IN CRISIS CONDITIONS

Постановка проблеми. Функціонування підприємств в сучасному ринковому середовищі характеризується наявністю таких чинників, що можуть бути означені як кризові умови. Здійснення діяльності суб'єктами господарювання в кризових умовах передбачає наявність можливості реалізації небезпеки, загрози її переходу зі стабільного стану до передкризового та кризового. Враховуючи необхідність забезпечення стабільності діяльності підприємств, належного рівня їх економічної безпеки, важливим та актуальним є упровадження превентивних заходів в системі управління економічною безпекою задля попередження реалізації кризових умов, програми планових заходів подолання передкризового, кризового станів. Зазначене, з огляду на недостатню опрацьованість проблематики, зумовило актуальність дослідження.

Неконтрольоване зростання рівня цін, що зумовлює зниження купівельної спроможності споживачів, погіршення споживчих настроїв населення в умовах невизначеності, ризиковості, волатильності обмінного курсу тощо є одними із передумов економічних загроз, вплив яких може спричинити настання кризи в діяльності підприємств. Запобігти кризовому стану, банкрутству, забезпечити ефективну діяльність суб'єкта господарювання є важливими завданнями, що визначає основний зміст системи управління на підприємствах, який полягає у розробці антикризових (стабілізаційних) програм забезпечення економічної безпеки та прийняття управлінських рішень в умовах передкризового, кризового станів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На опрацювання теоретико-методичних аспектів управління економічною безпекою направлені наукові праці О.М. Штаєра [1], Н.В. Зачосової [2], Н.Г. Нагайчук [3], М.Л. Гончарової [4], І.П. Мігус [5] та інших.

Проблематиці управління підприємствами в кризових умовах приділили увагу у своїх працях І.О. Бланк [6], М.Є. Брюховецька, І.П. Булєєв [7], Л.О. Лігоненко [8], Л.С. Ситник [9], А.І. Пушкар [10], А.Д. Чернявський [11], А.М. Штангрет [12] та інші.

Зазначимо, що понятійний апарат безпекології, зокрема визначення таких категорій як «економічна безпека», «система економічної безпеки» тощо не є уніфікованим та відображає суб'єктивну думку науковців та фахівців щодо сутності та змісту зазначених понять, зумовлюючи доцільність їхнього перегляду та доопрацювання.

У той же час науковою спільнотою неповною мірою розглянуто та опрацьовано проблематику прийняття управлінських рішень в контексті управління системою економічної безпеки підприємства в передкризових та кризових умовах функціонування.

З огляду на подальший розвиток теорії економічної безпеки суб'єктів господарювання актуальним є перегляд та уніфікації як сутності згаданих вище економічних категорій, так й удосконалення методичних положень щодо управління системою економічної безпеки підприємства з урахуванням сучасного стану методологічних напрацювань й практичного інструментарію.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання, зокрема підприємств туристичної галузі, а також визначення особливостей прийняття управлінських рішень в кризових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши праці вчених та фахівців [1–5], що стали теоретико-методичною базою для дослідження поняття «управління системою економічної безпеки суб'єкта господарювання в кризових умовах», ми дійшли висновку, що під визначенням «економічна безпека» науковий світ розуміє систему забезпечення стійкості як суб'єкта господарювання на локальному рівні, так і загалом національної економіки, що зберігає свою цілісність і здатність до саморозвитку, незважаючи на несприятливі зовнішні та внутрішні загрози; щодо категорії «система економічної безпеки», то у загальному під цим поняттям розуміють сукупність складових (підсистем тощо) економічної безпеки різних суб'єктів економічної діяльності: держави, юридичних осіб (фірм, підприємств, установ тощо), домогосподарств і фізичних осіб.

Зауважимо, що система економічної безпеки підприємства зазвичай має працювати у двох режимах – звичайному та надзвичайному. При звичайному режимі, коли не виникає суттєвих загроз для економічної безпеки підприємства, йде профілактична робота з їхнього попередження, а діяльність усіх структурних підрозділів служби та підприємства в цілому відбувається у повсякденному ритмі. У разі виникнення загрози, локальної проблеми на підприємстві заходи щодо її вирішення, усунення проводяться у робочому порядку. До таких традиційних уже для вітчизняних підприємств загроз належать: зміни чинного законодавства; погіршення криміногенної ситуації в країні (регіоні); поява недобросовісних конкурентів; зміни в динаміці розвитку підприємства, спричинені коригуванням стратегії та тактики господарської діяльності, появою нових технологій виробництва та виходом на нові ринки збуту; зміна чисельності працівників (висока плинність кадрів, звільнення висококваліфікованих працівників, які володіють цінною інформацією та мають доступ до комерційної таємниці тощо); зміна переліку даних, що складають комерційну таємницю та конфіденційну інформацію підприємства; удосконалення інформаційної мережі підприємства та ін.

При виникненні надзвичайних ситуацій мають місце загрози з високою ймовірністю заподіяння підприємству шкоди. У таких випадках має спрацювати група з надзвичайних ситуацій (група швидкого реагування), що включає найбільш кваліфікованих й обізнаних з проблемою фахівців із залученням за потреби працівників інших підрозділів.

Ефективність управління системою економічної безпеки підприємства визначають за одним критерієм – відсутністю чи наявністю завданих йому матеріальних збитків (їхнім розміром в грошовому еквіваленті), моральної шкоди. Надійна система економічної безпеки підприємства можлива лише за умови використання системного підходу в її організації та управлінні. Ця система надає можливість оцінити перспективи розвитку підприємства, розробити його тактику та стратегію, зменшити наслідки фінансових криз і негативного впливу нових загроз та небезпек.

У загальному вигляді антикризове управління передбачає реалізацію таких аспектів (рис. 1).

Успішне функціонування та розвиток туристичних підприємств багато в чому залежить від ефективних управлінських рішень щодо забезпечення їх економічної безпеки. Підприємства туристичної галузі особливо чутливі щодо змін чинників зовнішнього середовища, адже їх виробничо-господарська діяльність та продукти праці характеризуються специфічними особливостями. Щодо загроз безпеці суб'єктів туристичної діяльності, то у туристичній сфері їх можна визначити як поняття, що характеризує дію, процес або явище, в результаті яких виникає можливість зниження конкурентоспроможності туристичного продукту, що призводить до зменшення попиту на нього, недоотримання очікуваної величини прибутку або понесення збитків підприємством [13].

Рис. 1. Загальна структурно-логічна схема антикризового управління підприємства
Джерело: складено авторами на основі [12]

Для вдосконалення управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання потрібно інтегрувати принципи антикризового управління, основними серед яких є такі, визначення яких сформульовані нижче на основі [14]:

- оперативність, що передбачає не лише ранню діагностику кризових явищ у діяльності туристичного підприємства, а й терміновість реагування на кризові явища, тобто, швидке прийняття управлінських рішень щодо стабілізації діяльності суб'єкта господарювання та належного рівня його економічної безпеки;
- адекватність – відповідність антикризових заходів ступеню загрози економічній безпеці підприємства;
- інформативність, що передбачає збирання та аналіз необхідних обсягів інформації;
- оптимальність – прийняття об'єктивно обумовлених управлінських рішень антикризового управління в контексті забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства;
- адаптивність – забезпечення здатності адаптації економічної системи до впливу деструктивних чинників, що провокують настання кризи, та їхнього впливу на діяльність підприємства;
- ампліфікація – застосування таких антикризових заходів, незначний вплив яких має зумовити сильний ефект;
- науковість – врахування наукової обґрунтованості при розробленні антикризових заходів та прийнятті управлінських рішень.

У сучасних умовах інтеграційних процесів існує необхідність розроблення, затвердження та реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства у вигляді відповідної програми на перспективу; постійного моніторингу реальних і потенційних загроз безпеці з метою своєчасного їх виявлення та розроблення заходів щодо їх нейтралізації.

Важливим з точку зору забезпечення належної функціональності антикризового управління в системі економічної безпеки підприємства є формалізація прийняття управлінських рішень, серед основних складових якого виокремлюють діагностику, розробку рішення, прийняття рішення, організацію виконання та контроль (рис. 2).

Однією з важливих характеристик антикризового управління є правильне визначення особи, яка обирає рішення (ООР), у кожній конкретній проблемній ситуації, що є необхідною умовою забезпечення ефективності управлінських рішень з питань економічної безпеки підприємства. У практиці прийняття управлінських рішень загалом беруть участь такі категорії фізичних осіб: власники; вище керівництво; керівники середньої ланки та інші працівники [15, с. 37].

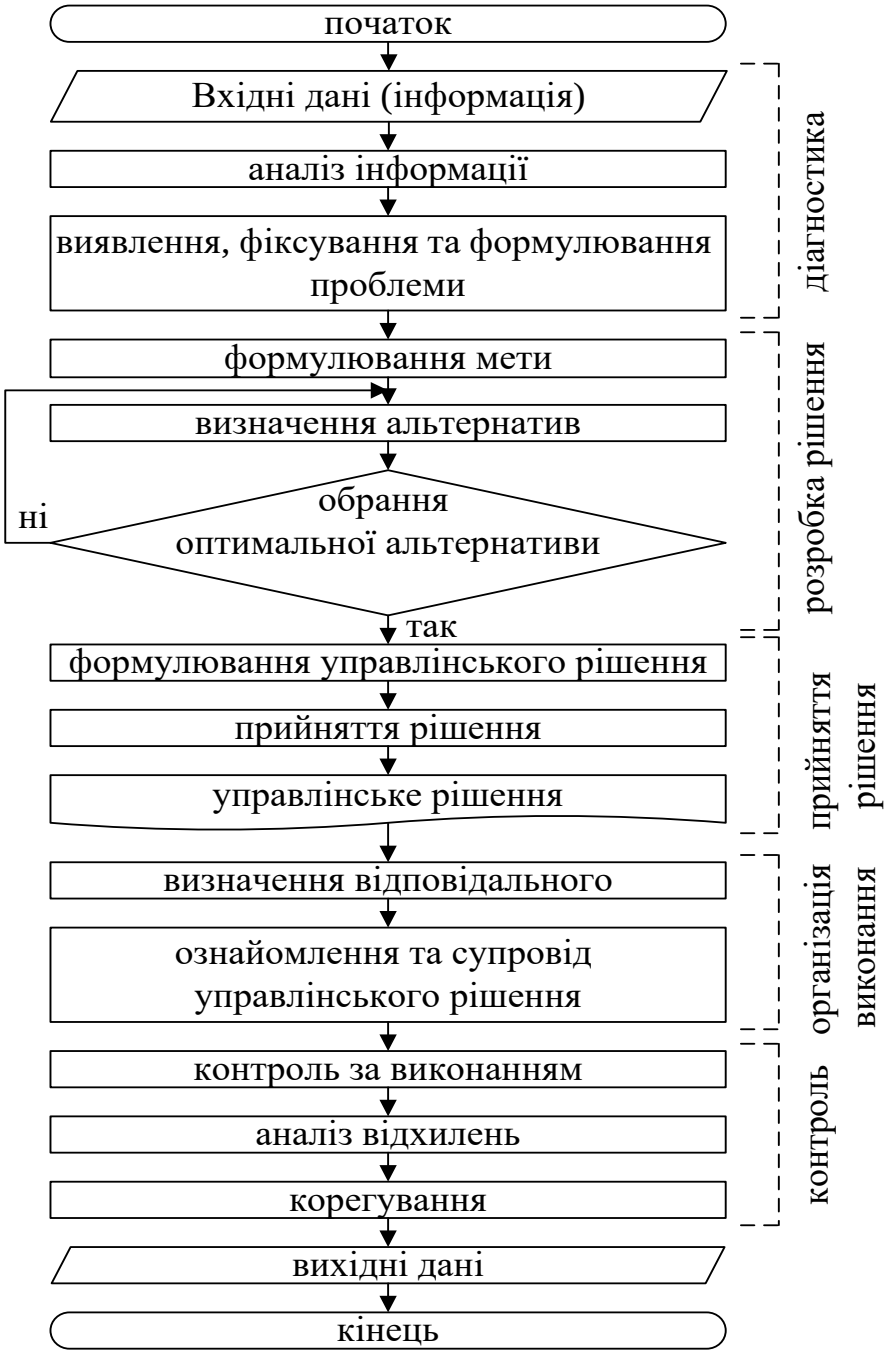

Рис. 2. Загальна структурно-логічна схема прийняття управлінських рішень в контексті управління системою економічної безпеки в кризових умовах

Джерело: авторська розробка

До основних складових інструментарію антикризового управління туристичним підприємством включають: управління ризиками у туризмі; реінжиніринг бізнес-процесів туристичного підприємства; стратегічне управління туристичним підприємством; бенчмаркинг у контексті антикризового управління на туристичному підприємстві; реструктуризація туристичного підприємства; управління банкрутством (ліквідація підприємства). Інструменти, які доцільно використовувати в процесі антикризового управління туристичними підприємствами, можуть існувати як самостійні економічні категорії, при цьому необов'язково пов'язані з виникненням кризових ситуацій [14, с. 68].

Висновки з проведеного дослідження. Динамізм та видозміна чинників впливу на функціонування суб'єктів господарювання зумовлюють доцільність формування спроможності підприємства до оперативного реагування на різноманітні небезпеки, загрози, ризики як зовнішнього, так й внутрішнього середовищ. Зазначена спроможність підприємства має забезпечуватись системою управління економічною безпекою, шляхом, зокрема, врахування антикризового управління в ньому, що надає суб'єкту господарювання додаткових переваг у конкурентній боротьбі задля досягнення стратегічної мети, виконання оперативних завдань. Рівень економічної безпеки підприємства напряму

залежить від організаційної, управлінської моделі, яку застосовує вище керівництво в діяльності суб'єкта господарювання. Сучасна бізнес-модель підприємства повинна бути спроможною прогнозувати настання, реалізацію та вплив небезпек, загроз та ризиків, передбачаючи здатність нейтралізовувати катастрофічні загрози та ліквідовувати матеріальні та нематеріальні втрати.

У перспективі вважаємо за необхідне удосконалити механізм управління, зокрема, антикризовою системою економічної безпеки підприємства за окремими сферами діяльності та дослідити прикладні аспекти застосування з врахуванням їх особливостей, напрямів розвитку.

Література

1. Штаєр О.М. Стратегічне управління економічною безпекою банку / О.М. Штаєр // Економіка Криму. – 2011. – №3. – С. 68–73.

2. Зачосова Н.В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ : монографія / Н.В. Зачосова. – Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А. – Черкаси, 2016. – 375 с.

3. Нагайчук Н. Г. Інструментарій управління фінансовою безпекою страховиків / Н. Г. Нагайчук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 195–198.

4. Гончарова М. Л. Застосування ситуаційно-адаптивного підходу до формування системи економічної безпеки вітчизняних підприємств / М. Л. Гончарова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Ч. 2, Вип. 6. – С. 141–144.

5. Управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання : обліково-аналітичне забезпечення : монографія / За ред. Черевка О. В., Гнилицької Л. В., Мігус І. П. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А. – Черкаси, 2015. – 198 с.

6. Бланк И. А. Финансовая стратегия предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга; Ника-Центр, 2004. – 720 с.

7. Булеев И. П. Антикризисное управление предприятием / И. П. Булеев, Н. Е. Брюховецкая. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1999. – 234 с.

8. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л. О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с.

9. Ситник Л. С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством / Л. С. Ситник. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2000. – 504 с.

10. Пушкарь А. И. Антикризисное управление: стратегии, модели, механизмы / А. И. Пушкарь, А. Н. Тридед, А. Л. Колос. – Х. : ХДЭУ, 2001. – 452 с.

11. Чернявский А. Д. Антикризисное управление : учеб. пособ. / А. Д. Чернявский. – К. : МАУП, 2000. – 204 с.

12. Штангрет А. М. Антикризове управління підприємством : навч. посібн. / А. М. Штангрет, О. І. Копилюк. – К. : Знання, 2007. – 335 с.

13. Кальченко О. М. Економічна безпека підприємств туристичної сфери / О. М. Кальченко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 1 (64). – Режим доступу: http://economic-vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arcl&l=en&j=11&id=19.

14. Лопатников Л.И. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки / Л. И. Лопатников. – М. : Дело, 2003. – 520 с.

15. Кігель В.Р. Правильна ідентифікація ООР як необхідна умова ефективності рішень з питань економічної безпеки підприємства / В. Р. Кігель // Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки : Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 26 березня 2016 р. – Черкаси : вид-во Чабаненко Ю.А., 2016. – С. 37–38.

References

1. Shtaier, O.M. (2011), "Strategic management of economic security bank", *Ekonomika Krymu*, no. 3, pp. 68-73.

2. Zachosova, N.V. (2016), *Formuvannya systemy ekonomichnoyi bezpeky finansovykh ustanov* [Formation of the system economic security of financial institutions], monograph, PP «Chabanenko Yu.A.», Cherkasy, Ukraine, 375 p.

3. Nahaichuk, N.H. (2014), "Instruments management of financial security insurers", *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 2, pp. 195-198.

4. Honcharova, M.L. (2014), "Applying situational-adaptive approach to forming a system of economic security of domestic enterprises", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, part 2, iss. 6, pp. 141-144.

5. Mihus, I.P., Cherevko, O.V. and Hnylytska, L.V. (2015), *Upravlinnia systemoiu ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia : oblikovo-analitychne zabezpechennia* [Management of the system of economic security entities: accounting and analytical support], monograph, PP «Chabanenko Yu.A.», Cherkasy, Ukraine, 198 p.

6. Blank, I.A. (2004), *Finansovaya strategiya predpriyatiya* [Financial strategy of the enterprise], Elga, Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine, 720 p.

7. Buleyev, I.P. and Bryukhovetskaya, N.E. (1999), *Antikrizisnoe upravlenie predpriyatiyem* [Anti-crisis management of enterprise], IEP NAN Ukrainy, Donetsk, Ukraine, 234 p.

8. Lihonenko, L.O. (2001), *Antykryzove upravlinnia pidpryiemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyi instrumentarii* [Anti-crisis management of enterprise: theoretical and methodological principles and practical instruments], KNTEU, Kyiv, Ukraine, 580 p.

9. Sytnyk, L.S. (2000), *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm antykryzovoho upravlinnia pidpryiemstvom* [Organizational and economic mechanism of anti-crisis management of enterprise], IEP NAN Ukrayiny, Donetsk, Ukraine, 504 p.

10. Pushkar, A.I., Tryded, A.N. and Kolos, A.L. (2001), *Antykrizisnoe upravleniye: stratehii, modeli, mekhanizmy* [Anti-crisis management: strategies, models, mechanisms], KhDЭU, Kharkiv, Ukraine, 452 p.

11. Chernyavskiy, A.D. (2000), *Antikrizisnoe upravleniye* [Anti-crisis management], textbook, MAUP, Kyiv, Ukraine, 204 p.

12. Shtanhret, A.M. and Kopyliuk, O.I. (2007), *Antykryzove upravlinnya pidpryyemstvom* [Anti-crisis management of enterprise], Znannya, Kyiv, Ukraine, 335 p.

13. Kalchenko, O.M. (2013), "The economic security of the tourism sector enterprises", *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*. *Seriya «Ekonomichni nauky»*, no. 1(64), available at: http://economic-vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arcl&l=en&j=11&id=19.

14. Lopatnikov, L.I. (2003), *Ekonomiko-matematicheskiy slovar: Slovar sovremennoy ekonomicheskoy nauki* [Economics and Mathematics Dictionary: Dictionary of modern economic science], Delo, Moscow, Russia, 520 p.

15. Kihel, V.R. (2016), "Proper identification OOR efficiency as a prerequisite for making economic security", *Perspektyvy upravlinskoi diialnosti subiektiv hospodariuvannia v konteksti ekonomichnoi bezpeky* [Prospects for management of business entities in the context of economic security], «Chabanenko Yu.A.», Cherkasy, Ukraine, pp. 37-38.

УДК 336.342.005.94.004.9

Мостіпака О.В.[*]**,**
директор Компанії «Юрконсалтинг», м. Тернопіль

НЕТОКРАТІЯ ЯК ВЛАДА МЕРЕЖ

Mostipaka O.V.,
manager of Company "Jurconsulting", Ternopil

NETOCRACY AS THE POWER OF NETWORKS

Постановка проблеми*. Глобалізація зумовлює зміну соціальних відносин, свідомості та духовного світу громадян, здійснюється становлення так званої* ***нетократії – влади мереж,*** *де основною цінністю при формуванні взаємовідносин виступають інформація та знання.* Існує безліч міфів щодо інформаціологічних мереж, головний з них - прозорість мереж. Проте це відноситься лише до мереж нижчого рівня. Мережі вищого рівня, де приймаються стратегічні рішення і через які здійснюється управління суспільством, елітарно недосяжні (пов'язано з теорією про поділ суспільства на обрану меншість, покликану посідати в ньому провідне становище, і масу народу).

В структурі ієрархічно-мережевої влади ексклюзивна мережа, доступ до якої належить нетократичній еліті, яка очолює владу. Невидимі алгоритми функціонування мереж надскладні і практично недоступні суспільству. Важливо те, які якості будуть характеризувати та визначати людей, які опиняться в підпорядкуванні у нетократів. Управління забезпечується мережами вищого рівня, де приймаються рішення. Капіталістична модель - важливий компонент нетократичної мережецентричної системи. Гроші, електронні гроші, криптовалюти залишаться засобом виміру вартості товарів і послуг та тотального управління соціумом. В умовах нетократичного мережецентризму політики і бюрократи не зможуть контролювати грошові потоки. Це робитимуть нетократи.

[*] *Науковий керівник: Олексюк О.С. – д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної кібернетики Університету державної фіскальної служби України.*

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблеми нетократії займаються зарубіжні та українські вчені, зокрема, А. Бард [1], Я. Зодерквіст [1], Т. Грачова [2], А. Денисов [3], А. Зуєв [4], Л. М'ясникова [6], Т. Бернерс-Лі [7], О. Трубіцин [8], М. Хохлова [9], А. Шляков [10] та інші. Позитивно оцінюючи результати останніх досліджень і публікацій, вважаємо доцільним продовжити вивчення поставленої проблеми, зокрема поглибити визначення сутності поняття «нетократія» та дослідити роль держави в глобальних нетократичних мережах.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкрити сутність нетократії, показати джерела влади нетократії та виокремити, хто є на сьогодні суб'єктами ієрархічно-мережевого світоустрою та архітекторами нетократії, підкреслити роль держави в глобальних нетократичних мережах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відмічають шведські дослідники А. Бард та Я. Зодерквіст в роботі [1], міфи лібералізму, демократії та громадянського суспільства базуються на хибному твердженні, що ці інститути раз і назавжди, поза всякими сумнівами є найкращими з можливих структур, які не можна ні заперечувати, ні переглядати. Дивно і трагічно, що ці ж самі міфи утримують вплив у суспільстві, яке знаходиться в самому центрі змін. Новий правлячий клас постіндустріального суспільства названий «нетократією».

Інформаціологічні технології дають можливість для глибокої і цілеспрямованої трансформації масової й індивідуальної свідомості. Застосовувані в даний час інформаціологічні технології призначені саме для перепрограмування свідомості (засоби масової інформації, Інтернет, телебачення, стільниковий зв'язок тощо) і мають довгострокові наслідки для еволюції людської свідомості. Інформаціологічні технології стають суспільно небезпечною зброєю - засобом масового ураження. Кожен наш крок в Інтернеті можна відслідковувати.

В сьогоднішньому інформаціологічно-знаннєвому суспільстві домінують владні ієрархії, які організовані не на основі особистостей, компаній або організацій, а на основі членства в тих чи інших мережах (*кланах*). На нижньому рівні цієї піраміди розташовується консьюмтаріат, укладений в мережу необмеженого споживання, членом якої може стати будь-який бажаючий. Основна діяльність цієї мережі - споживання - регулюється зверху. Система підказує бажання за допомогою реклами і потім виділяє ґрунтовні ресурси, щоб підтримувати споживання на рівні, що влаштовує нетократичний фінансовий гіперкапіталізм. Інформаціологічною платформою нетократичного устрою є мережецентризм (3-G технологія).

Сер Тім Бернерс-Лі (Tim Berners-Lee), британський спеціаліст з інформатики, професор, творець технологій World Wide Web (WWW), дав визначення наступного етапу в розвитку «Всесвітньої павутини». На його думку, це слід назвати Giant Global Graph (GGG, «Гігантський глобальний граф»). (Граф в математиці - це сукупність об'єктів (вершин графа) зі зв'язками між ними (ребрами графа). У математичному сенсі, і мережа, і павутина також є графами). У своєму блозі Тім Бернерс-Лі пише, що GGG слід відокремити від двох попередніх, нижчих рівнів - Net (мережі) і Web (павутини). Мережа пов'язує комп'ютери, а павутина - документи. Граф, за словами Бернерса-Лі, пов'язує, в першу чергу, людей з іншими людьми, надаючи їм послуги більш високої якості завдяки семантичним технологіям [1]. G3-технологія (Global Gnoseology Graph - глобальний гносеологічний граф, гіперграф) представляє собою єдине *інформаціологічне* середовище опису та управління еволюційними моделями (е-моделями) різних предметних областей. Основні складові G3-технології [9]: глобальна *інформаціологічна* мережа нового покоління - гіперграф; середовище еволюційного проектування і автоматичного програмування; середовище виконання. Гіпертекстові технології – мережецентричні технології дали можливість обмінюватися документами незалежно від того, на якому комп'ютері вони зберігаються. GGG дасть можливість отримати адекватну інформацію з різних ресурсів.

До переліку факторів єдиного мережецентричного управлінського 3G-простору, що визначають ефективність застосування GGG-технології, відносять: мультиструктурне управління в реальному часі; відкритість для «входу» нових учасників; ситуаційне моделювання і прогнозування; еволюційну реструктуризацію, зняття бар'єрів взаємодії; адаптацію до нових викликів; індивідуалізацію підходів до стратегічних проектів; аналіз історичної, актуальної і прогнозної ситуації; on-line мобілізацію зусиль усіх зацікавлених сторін (різних відомств, суб'єктів господарювання, суспільства) для досягнення конкретних цілей [9]. Щойно сказане відповідає принципам нетократії.

Надскладна світова система ентропійних ринкових суспільно-економічних відносин все більше перетворюється, на перший погляд, в хаотичні транснаціональні потоки капіталу, в якому фінансова сфера відмежувалася від реальної економіки. Але за даною хаотичністю слід бачити певну логіку - «**управління за допомогою створення хаосу**». І ця хаотичність визначається власниками гіпермереж - нетократами, які контролюють ситуацію, виходячи зі своїх інтересів. Інформаціологічні мережі тільки на перший погляд постають повністю демократичними організаційними структурами, проте вони представляють собою нову нетократичну структуру мережевої несвободи, де «демократія як влада людей поступається місцем постдемократії влади грошей», «влада структури стає сильнішою структури самої влади» [6, с. 4]. Морфологія мереж породжує принципово новий підхід до соціально-економічних відносин через володіння мережами (3G-технологіями). Фактично створюються віртуальні економіки-держави.

В структурі соціально-економічного простору наявна *n*-кількість мереж і, відповідно, *m*-кількість мережевих взаємодій, де m>n. Так, одна і та ж фізична особа може бути елементом мережі нанорівня (індивід, сім'я), мікрорівня (фірма чи інша економічна організація), мезорівня (галузь, регіон), макрорівня (країна), субрівня (ТНК) і мега-, і терарівня.

Як відмічають автори роботи [4], XXI століття - час зміни суспільної парадигми: класом-гегемоном стає нетократія, люди, що керують смислами і добре зрозуміли, що знання містить міць в собі самому. Соціальна спільність нетократичного суспільства буде визначатися більшим протиріччям, ніж при капіталізмі. В інтелектуальному аспекті ця епоха більш нещадна, ніж капіталізм.

Інтерес нетократичної влади до таємності та ексклюзивності, в поєднанні зі зростанням просторово-часових змін у суспільстві, означають, що правила нетократичного соціуму буде неможливо формалізувати. Як результат того, що правила мережевого етикету не писані, а просто маються на увазі. Відсутність правил буде єдиним правилом суспільства. Пролетаріат в інформаційному суспільстві, в першу чергу і перш за все, призначений для споживання, за термінологією Барда А. та Зодедквіста Я., стає консьюмтаріатом. Його роль у виробничих процесах допоміжна, а процес споживання продуктів виробництва регулюється нетократичною владою [1]. *Тому сьогодні «невидима рука» вільного ринку складає основу органічної структури нетократичного фінансового гіперкапіталізму*. Нетократична глобалізація *базується на наданих інформаціологічними технологіями можливостях впровадження керованого хаосу сучасними суб'єктами мережевого світоустрою. Нетократизм - це електронний, віртуальний, фінансово-капіталістично-культурний колоніалізм*.

З розвитком нетократичної глобалізації держава стане тягарем, а не перевагою. Коли питання безпеки, зовнішньої політики і фінансового регулювання будуть передані на наднаціональний рівень, національним парламентам не буде про що дискутувати, при тому, що в той же самий час глобалізація еліти і все більша геттоїзація (створення компактних місць проживання «чужих») нижчих класів допоможуть знищити національну ідентичність [1]. Нетократія майбутнього ставить під сумнів актуальність контролю і держави.

Національні ідеї, на думку нетократів, - ганебна хвороба, різновид розумової відсталості. Для нетократів підняття національного прапора є образливий приклад вульгарності й поганого смаку [1].

В процесі функціонування нетократичних мереж відповідно до вимог ефективності, кожен, хто не привносить в її роботу цінності або сприймається як загроза інтересам членів мережі, підлягає видаленню з неї. Тобто здійснюється ретельний відбір майбутніх учасників. Отже, відкриті мережі, що з'явилися в результаті розвитку Інтернету, або перетворюються в закриті товариства (клани, клуби), що володіють актуальними знаннями, або залишаються базами неактуальної інформації, яку часто використовують науковці в країнах, що розвиваються та периферії світової економіки. У закритих нетократичних мережах необхідні учасники відбираються кураторами за жорсткими, ними ж формалізованими правилами – нетикетом. Представники консьюмтаріату в основному входять в найменш привабливі мережі, а нетократи утворюють мережі вищих рівнів, в яких концентрується влада, інформаційно-знаннєві ресурси, гроші, природні ресурси тощо. Незаперечно, що у нетократичній владній структурі мережевого інформаційно-знаннєвого суспільства гроші (електронні гроші, криптовалюта) мають суттєве становище поряд з інформацією та знаннями. Нетократами усвідомлена різниця між інформацією (природною і штучною) і знанням, в т. ч. ексклюзивним.

Нетократичні відносини, в прямому і переносному сенсі, постійно оновлювані і закриті від сторонніх за допомогою кодів і віртуальних ключів, доступні (*санкціонований доступ*) обраним – кураторам. Автори роботи [1] відмічають, що мережа замінить людину у великому суспільному проекті, а кураторська мережа виконуватиме владні функції держави. Нетикет замінить собою закон і порядок паралельно до того, як основні види людської діяльності переходитимуть у віртуальний світ, вплив держави зменшуватиметься через розмиття національних кордонів та скорочення податкових надходжень. Куратори візьмуть на себе функцію контролю держави за дотриманням норм моралі. Жорстокі обмеження віртуальної мобільності стануть еквівалентом тюремного ув'язнення. … Куратори встановлять власні потужні гіпермережі для вирішення питань мережної політики. Куратор виступає і в ролі поліцейського, а також обвинувача й судді, а в постійно мінливій мережевій системі практично неможливо створити формальні закони. Розгляд тих чи інших питань усередині мереж вищих рівнів буде захищеним від сторонніх, не потребуючи демократичних принципів.

Схоже відбувається і зараз – фінансова економіка ввійшла визначальним компонентом в нетократичну систему. Той факт, що електронні гроші, криптовалюта функціонують в інформаціологічних мережах дозволяє нетократам контролювати грошові потоки. І зазвичай наукові центри та провідні експерти дуже часто за значну винагороду захищають їхні інтереси. Отже, інформаціологічні технології все навколо змінюють. Зміна парадигми матиме далекосяжні і реальні наслідки. Інститути, які найбільш потерпають від впливу нетократів - це національна держава, парламентська демократія, соціально-орієнтована економіка, нуклеарна сім'я, духовність, мораль, система освіти, науки.

Сьогодні людина стає одним із програмно-апаратних засобів інформаціологічного простору, який впливає на її підсвідомість, внутрішній простір та дає можливості для цілеспрямованого

маніпулювання і нейролінгвістичного програмування психіки. Особливими формами мережевих нетократичних структур, які відображають розвиток інформаціологічно-знаннєвих гіпертехнологій та роблять користувача залежним від знаннєво-фінансової нетократії є: мережевий комп'ютер, віртуальна робота, електронний ринок, віртуальні банки, електронні гроші, криптовалюта, глобальні мережеві системи зв'язку, та інші засоби, які знаходяться у власності нетократів і дозволяють контролювати контент; корпоративні системи управління, орієнтовані на систему цінностей нетократії і формування етикету (мережевого етикету) суспільної свідомості.

У Доповіді Національної розвідувальної ради США «Світ після кризи» прогнозується, що до 2025 р. національні держави перестануть бути єдиними і найважливішими акторами на світовій арені, а міжнародна система набуде форми, що відповідатиме новій реальності. Але ця трансформація буде неповною і нерівною. Хоча держави не зникнуть з міжнародної арени, відносна могутність різних недержавних гравців, включаючи ТНК, фінансові клани, релігійні організації і навіть злочинні мережі, будуть зростати відповідно до того, як ці групи впливатимуть на рішення все більшого кола проблем у соціальній, культурній, релігійній, освітньо-науковій, технологічній, економічній, військовій і політичній сферах [5, с. 155].

Основні ознаки нетократії подані в роботі [3]: джерело влади нетократії - управління життєвим циклом моделі поведінки, породженої новою матеріальною технологією; ринкова вартість матеріальних і нематеріальних активів компанії стає значно нижчою в порівнянні з ринковою вартістю інтелектуального капіталу (працівників, що володіють ключовими технологічними компетенціями); доступ до нових технологій ґрунтується виключно на доступі до фахівців, які володіють ключовими технологічними компетенціями; реальним джерелом влади нової владної верхівки, безумовно, буде нова система технологій управління поведінкою. Причому, абсолютно точно ця система технологій не має і не буде мати нічого спільного ні з однією з гуманітарних наук, ні з будь-якою їх комбінацією. Однак, на відміну від вже існуючих технологій управління поведінкою, нова система технологій буде тісно переплетена з управлінням вартістю. Поділ влади, багатства і політичного впливу: влада – це здатність контролювати життєвий цикл моделі поведінки, вплив – це здатність використовувати існуючу модель поведінки інших людей для усвідомленого досягнення своїх цілей, не змінюючи при цьому самої моделі поведінки, багатство – це здатність споживати товари і послуги, що створюються іншими людьми; нетократія: зміна типу мотивації, освоєння виробництва виробів з коротким життєвим циклом призвело до необхідності переходу до усвідомленої телеологічної (реалізація наперед визначеної мети – прим. авт.) поведінки.

Ми погоджуємося з автором роботи [8, с. 205] О. Трубіциним в тому, що нетократична концепція мережевого суспільства значною мірою спирається на ідеї прихильників анархо-капіталізму і ультралібералізму. Ця апологія крайнього егоїзму стає основою для практики, яка веде до зростання нерівності людей, що визнають А. Бард, Я. Зодерквіст, Ж. Атталі та інші.

Нетократія базується на трьох основних формах: етерналіст - мислитель, тлумач нової реальності; нексіаліст (бізнесмен, підприємець) і куратор (політик) [2]. Етерналісти замінюють в нетократії вчених, філософів, створюють і поширюють нову релігію мережі, з якої витісняються традиційні конфесії і національні ідентичності. Вони втілюють споживчу модель моралі, формуючи у консюмтаріату мережеву духовність. Етерналісти створюють фундамент нетократії. Нексіалісти здійснюють регулювання сформованих мережевих зв'язків між групами і суб'єктами, які потрапили в мережу. Ставши на місце модерністських підприємців, замінивши їх, нексіалісти усувають національні зв'язки, руйнуючи межі національного. Управління мережею, яка в постмодерні замінює собою суспільство і стає єдиною реальністю, здійснюють групи кураторів, що прийшла на зміну політикам модерну, вона розробляє напрямки руху [10]. Нетократія утверджує свою вертикаль влади приховано, поза традиційними державними механізмами, оминаючи навіть формальні демократичні процедури.

До існуючих нині суб'єктів мережевого світоустрою, архітекторів нетократії автор роботи [2] Т. Грачова відносить: транснаціональні компанії (ТНК) і транснаціональні банки (ТНБ), включаючи Світовий Банк (СБ); банки-емітенти міжнародних резервних грошових одиниць (прим. авт.); наднаціональні глобальні структури (Світова організація торгівлі - СОТ, Міжнародний валютний фонд - МВФ, клуби - Паризький, Лондонський, Римський тощо); номінальні держави, тобто держави, в яких влада опинилася під контролем мережевих структур і які (завдяки механізмам керованого хаосу – прим. авт.) втратили свою державність і суверенітет, ставши частиною глобальної мережі; неурядові організації, що направляють свою діяльність на формування мережевої свідомості і мережевого світоустрою; релігійно-етнічні групи (діаспори), які прагнуть до світового панування; деструктивні релігійні організації (тоталітарні секти та сектоподібні організації); міжнародні злочинні організації; міжнародні терористичні організації, що встановлюють світовий мережевий порядок за допомогою терору; таємні масонські суспільства, включаючи Більдербергський клуб, різні ордени (ілюмінатів, мальтійський), всякі клуби (Лайонс, Ротарі тощо), а також множинні масонські ложі; глобальні інформаціологічні павутини, міжнародні платіжні системи, системи електронних грошей, системи криптовалют (прим. авт.).

Незважаючи на зовнішню різноманітність, за словами автора роботи [2], всі мережеві структури утворюють єдину глобальну мережу, яка охоплює світ. Їх об'єднує не тільки спільний принцип організації, але і загальна мета - побудова мережевого світового порядку, де немає місця традиційній релігії, державності і сімейному укладу. На першому етапі відбуваються перепрограмування і поступова заміна національної правлячої еліти (Україну необхідно розглядати як приклад – прим. авт.). На цьому етапі відбувається денаціоналізація влади і прихід групи людей, що переслідує корпоративні інтереси. Перепрограмування і поступова заміна національної правлячої еліти відбуваються через корупцію влади (криміналізація і втрата національної ідеї). На другому етапі здійснюється встановлення контролю над зденаціоналізованою правлячою елітою і формування слабкої, корпоративної держави. На наступному етапі впливу на владу в політичному просторі відбувається заміна владної еліти на антинаціональну і антидержавну. Метою тут виступають приватизація і колонізація влади, демонтування національної держави і державності. На цьому етапі фактично впроваджуються технології керованого хаосу.

Нетократичний правлячий клас вже управляє світовим співтовариством. Мережецентричні 3G-технології використовується як урядами, так і корпораціями для забезпечення власної монополії на інформацію, знання і втручання в особисте життя людей. Доступом до баз даних, що містить персональні дані володіють фінансово-банківські структури, типові представники нетократії. Нетократичні фінансово-промислові групи підтримують розмиття кордонів, щоб отримати необмежений доступ до дешевої робочої сили, енергоносіїв, сировини та інших ресурсів.

Висновки з проведеного дослідження. Розуміючи неминучість переходу на електронні гроші, криптовалюту, потрібно пам'ятати, що в інформаційно-знаннєвому суспільстві в умовах мережецентризму (3G-технологій), капітал у своїй граничній концентрації трансформується в ієрархічно-мережеву нетократичну владу. Отже, контроль за фінансово-грошовою системою означає контроль за всім суспільством. Допустити можливість такої концентрації влади в руках групи приватних фінансистів-нетократів неприпустимо. Такі повноваження суспільство їм поки що не делегувало і, на нашу думку, ніколи не повинно делегувати. Концентрація капіталу можлива тільки в руках суспільства, інтереси якого представляє держава. Не можна допускати концентрацію капіталу в системі приватних банків – ієрархічно-мережевих нетократичних структурах, де все виразніше зосереджуються знання і капітал в руках невеликої соціальної групи (в т.ч. через кредитний мультиплікатор в механізмах емісії кредитних грошей), інтереси якої відверто обслуговує ідеологія лібералізму, спрямована на мінімізацію ролі держави і суспільства на користь фінансистів-нетократів. Крім того, вважаємо, що глобалізація не повинна асоціюватися із втратою державного суверенітету.

Помилковою парадигмою в царині інформаціології є те, що прозорість мережі призведе до більшої відкритості суспільства з повністю реалізованими принципами демократії на всіх рівнях, і у всіх учасників мережі будуть рівні можливості впливу і доступу до інформації (майже усі новітні знання та технології є засекреченими). Внутрішня динаміка мереж на нано-мікрорівні не може бути автоматично поширена на все ієрархізоване віртуальне суспільство в цілому. Все, що справедливо для нано-мікромереж, необов'язково характерне для макро-мега-тера мережевого рівнів віртуального співтовариства.

Враховуючи те, що Україна увійшла в інформаціологічно-знаннєву епоху зі значним технологічним відставанням, а інформаціологічні технології (3G-технології), що використовуються в країні не є національними, можна стверджувати про вразливість нашої країни до сучасних нетократичних викликів в рамках глобальних трансформацій. Питання захисту національного суверенітету, в т. ч. інформаційного суверенітету стає пріоритетним та надважливим. Ми розглядаємо інформаційний суверенітет як можливість народу України (ст. 5 Конституції України – «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ») управляти власним інформаційним простором і мати стійкість до різних інформаційних нетократичних загроз в умовах впровадження нетократами програм керованого хаосу. Лише усвідомлення українським народом власної національної самосвідомості та національної ідеї допоможе відродити країну, повернути суб'єктність в глобальному соціально-економічному просторі та протистояти глобальному нетократизму.

Література

1. Бард А. Netократия: Новая правящая элита и жизнь после капитализма [Електронний ресурс] / А. Бард, Я. Зодерквист. – Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005. – Режим доступу: http://e-puzzle.ru/datas/users/1-bard-netokratiya.rar/.
2. Грачева Т. Сеть против иерархии [Електронний ресурс] / Т. Грачева. – 13.06.2006. – Режим доступу: http://radonezh.ru/monitoring/set-protiv-ierarkhii-tatyana-gracheva-22311.html.
3. Денисов А.А. Нетократия и ее признаки [Електронний ресурс] / А.А. Денисов. – Режим доступу: http://netocracy.us/publ/.
4. Зуев А.Г. Сетевое информационное общество [Електронний ресурс] / А.Г. Зуев, Л.А. Мясникова. – 10. 2005. – Режим доступу: http://compucity.narod.ru/netocratia.htm.

5. Мир после кризиса. Глобальные тенденции – 2025: меняющийся мир. Доклад Национального разведывательного совета США. – М. : Издательства «Европа», 2009. – 188 с.

6. Мясникова Л. Глобализация экономического пространства и сетевая несвобода / Л. Мясникова // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 11. – С. 3-8.

7. Создатель «Всемирной паутины» предложил концепцию GGG [Електронний ресурс] 28.11.2007. – Режим доступу: http://zoom.cnews.ru/rnd/news/top/sozdatel_vsemirnoj_pautiny_predlozhil_kontseptsiyu_ggg.

8. Трубицын О. К. Рефлексивный традиционализм как ответ на вызов глобализации / О.К. Трубицын // Культура. Духовность. Общество. – 2015. – № 16. – С. 201-207.

9. Хохлова М. Н. О технологии GGG [Електронний ресурс] / М. Н. Хохлова. – Режим доступу: http://www.viphmn.ru/ebook/images/Ebook_pag/about_technology_G3.html.

10. Шляков А.В. Нетократия: новое лицо власти постмодерна [Електронний ресурс] / А.В. Шляков // Общество: политика, экономика, право. – Режим доступу: http://www.dom-hors.ru/vipusk-4-2016-obshchestvo-politika-ekonomika-pravo/.

References

1. Bard, A. and Zoderkvist, Ya (2005), "Netocracy: new ruling elite and life after capitalism, electron resource, Stockholm School of Economics in St. Petersburg", available at: http://e-puzzle.ru/datas/users/1-bard-netokratiya.rar/. (access date December 01, 2016).

2. Gracheva, T. (2006), "Set' protiv ierarhii", available at: http://radonezh.ru/monitoring/set-protiv-ierarkhii-tatyana-gracheva-22311.html/. (access date December 01, 2016).

3. Denisov, A.A. "Netocracy and its signs", available at: http://netocracy.us/publ/. (access date December 10, 2016).

4. Zuev, A.G. and Myasnikova, L.A. (2005), "Network Information Society", available at: http://compucity.narod.ru/netocratia.htm/ (access date December 01, 2016).

5. Report of the National Intelligence Council (2009), *Mir posle krizisa. Globalnyye tendentsii – 2025: menyayushchiysya mir* [The world after the crisis. Global trends - 2025: the changing world], Europe, Moscow, Russia, 188 p.

6. Myasnikova, L. (2000), "Globalization Economic Space and network unfreedom", *World Economy and International Relations*, no. 11, pp. 3-8.

7. The creator of "World Wide Web" proposed the concept of GGG (2007), available at: http://zoom.cnews.ru/rnd/news/top/sozdatel_vsemirnoj_pautiny_predlozhil_kontseptsiyu_ggg. (access date December 02, 2016).

8. Trubitcyn, O.K. (2015), "Reflexive traditionalism as a response to the challenge of globalization", *Culture. Spirituality. Society,* no. 16, pp. 201-207.

9. Khokhlova, M.N. "About GGG technology", available at: http://viphmn.ru/ebook/images/Ebook_pag/about_technology_G3.html.

10. Shlyakov, A. V. (2016), "Netocracy: the new face of the power of the postmodern", *Society: politics, economics, law,* available at: http://dom-hors.ru/vipusk-4-2016-obshchestvo-politika-ekonomika-pravo/. (access date December 01, 2016).

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету О.М. Ляшенко

УДК 658 +69.003

Ігнатенко Г.В.,
аспірант * ***кафедри менеджменту в будівництві***
Київський національний університет будівництва й архітектури

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИКЛАДНИХ МОДУЛІВ BIM-ТЕХНОЛОГІЇ ДО ПОБУДОВИ МУЛЬТИПРОЕКТНОЇ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ КОМПАНІЇ-ДЕВЕЛОПЕРА

Ignatenko H.V.,
graduate student at the department
of management in construction
Kyiv National University of Construction and Architecture

IMPLEMENTATION OF APPLICATION MODULES BIM-TECHNOLOGIES TO THE CONSTRUCTION OF A MULTI-PROJECT PRODUCTION PROGRAM OF THE COMPANY OF THE DEVELOPER

Постановка проблеми. Адаптація господарюючих суб'єктів до нового етапу економічного розвитку - багатофакторний процес, що вимагає використання складних методів організації виробництва і виважених управлінських рішень. У динамічному процесі глобалізації економіки та мінливості бізнес-середовища перед вітчизняними будівельними підприємствами постає важливе завдання виявлення потенційних можливостей їх ефективного розвитку в довгостроковій перспективі. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання формування мультипроектної виробничої програми компанії-девелопера як одного з ключових факторів успішного ведення бізнесу за умов високого рівня конкуренції та ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методичні та прикладні аспекти формування виробничої програми компанії-девелопера на мікрорівні в умовах конкурентного та слабопрогнозованого бізнес-середовища обумовили появу низки робіт вітчизняних та зарубіжних науковців, у тому числі Ю.А. Єгупова [3], Т.О. Окландера [4], В.Л. Осецького [5], К.П. Покатаєвої [6], Г. Арнольда [1], А. Дамодарана [2], К. Уолша [9], А. Раппапорта [10] та ін.

Відзначаючи цінність напрацювань названих дослідників, слід зауважити, що окремі важливі аспекти зазначеної проблеми потребують подальших наукових досліджень з огляду на гостроту їх прояву в сучасних умовах. Передусім це стосується необхідності обґрунтування методичних підходів до визначення ефективності формування виробничої програми компанії-девелопера в мультипроектному середовищі інвестиційно-будівельних програм, наукових обґрунтувань взаємодії складових економіко-управлінського механізму диверсифікації діяльності будівельних підприємств й поглиблення методичних положень оцінки впливу організаційно-економічних умов на виробничі можливості у контексті ідентифікації перспективних напрямів розширення діяльності.

Як засвідчує практика, невирішеними залишаються питання наукового обґрунтування і створення оригінальної, адаптованої до вітчизняних умов господарювання системи управління стратегіями диверсифікації діяльності з урахуванням стану і тенденцій розвитку ринкового середовища, а також стратегічного потенціалу будівельних підприємств.

Постановка проблеми. Метою дослідження є удосконалення технології оцінювання та вибору варіантів виробничої програми (господарського портфеля) та її адаптовання: до змісту операційної діяльності девелопера як одного з провідних суб'єктів будівельно-інвестиційного процесу; до характеру структури організації-девелопера, що діє в мультипроектному бізнес-середовищі як адміністратора, координатора та регулятора процесів ініціації.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день в Україні в умовах інфляційної кризи проблема вибору інвестиційних проектів, що зможуть забезпечити високу ефективність вкладення капіталу, є надзвичайно актуальною. Проблема загострюється не лише через дефіцитність вільних фінансових ресурсів і небажання інвесторів спрямовувати їх у реальний сектор економіки, а й у низькій спроможності виробничого сектору сприйняти потенційні інвестиції. Так, на багатьох підприємствах відсутні прогнози перспективного розвитку, а реалізовані інвестиційні проекти опрацьовані на недостатньому рівні.

---

* *Науковий керівник: Рижакова Г.М. – д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту в будівництві, Київський національний університет будівництва і архітектури.*

Розглянувши інвестиційний процес в площині функціонування ринку нерухомості, а саме його професійних учасників - девелоперських компаній, необхідно констатувати, що на законодавчому рівні відсутнє тлумачення даного поняття.

За традиціями ринкової економіки західноєвропейських країн поняття девелопмента за своєю змістовною сутністю має два види: fee-development (гонорарний девелопмент) та speculative-development (спекулятивний девелопмент).

Девелопмент як професійний бізнес містить у собі такі види робіт: добір учасників проекту; дослідження ринку; проведення маркетингових досліджень; розробку архітектурної концепції проекту; оформлення дозвільної документації; проектування; будівництво; фінансування; бухгалтерський та управлінський облік; управління майном, його експлуатація [7, с. 83]. Реалізація девелоперського проекту містить у собі чотири стадії: 1) передпроектну; 2) проектування; 3) будівництва; 4) реалізації.

Проекти об'єктів будівництва поділяються на проекти-технології, проекти-комплекси, проекти-програми [2, с. 62-74]. Досвід показує, що кожен проект має свої особливості та рівні надійності їх реалізації, що ускладнює завдання вибору структури проектів у програмі робіт компанії через відсутність відповідних методичних розробок.

У той же час треба підкреслити, що український ринок нерухомості вийшов на ту стадію розвитку, коли девелопери включають до бізнес-портфеля великі проекти (площею понад 100 тисяч м^2) [3, с. 127]. Як правило, це об'єкти багатофункціонального призначення, що дають можливість не тільки диверсифікувати ризики, але і спробувати свої сили в різних сегментах нерухомості. У той же час багатофункціональні комплекси є дуже складним форматом, що вимагає зваженого підходу до аналізу, вибору і розподілу функцій, оскільки помилки в прорахунках можуть вплинути на затребуваність і успішність роботи всіх без винятку сегментів комплексу.

За результатами аналізу наукових джерел можна запропонувати наступну класифікацію організацій-девелоперів (таблиця 1).

Таблиця 1

Класифікація організацій-девелоперів

Критерії класифікації	Види
В залежності від участі у будівництві	- девелопери, які у своїй структурі мають будівельно-монтажні підрозділи (БМП); - девелопери, які не займаються безпосереднім будівництвом; - девелопери, яких залучають БМП на засадах аутсорсингу.
В залежності від участі у структурі інвестиційного капіталу проекту розвитку об'єкту нерухомості	-девелопери-інвестори; -девелопери-посередники.
В залежності від статусу девелопера	-девелопер – юридична особа -девелопер – фізична особа
В залежності від функціональної спрямованості	Ті, що функціонують у: - житловому; - заміському;, - офісному; - торговельному; - готельному;, - логістичному; - змішаному секторах.
В залежності від участі власними силами на різних стадіях реалізації проектів	- передпроектна фаза: девелопер-проектант; - інвестиційна фаза: девелопер- будівельник, девелопер-реалізатор; - передпроектно-інвестиційно-реалізаційна фаза: девелопер-проектант-будівельник-реалізатор-експлуатаційник.
В залежності від джерел залучення інвестицій	Ті, що функціонують із залученням: - фондів фінансування будівництва; - фондів операцій з нерухомістю; - інститутів спільного інвестування.

Джерело: систематизовано автором на основі [1; 2; 4; 6; 10].

Слід зазначити, що існуючі портфельні теорії не дозволяють прямого застосування їх при формуванні інвестиційного портфеля вітчизняних будівельних девелоперських компаній (БДК). Адже інвестиційний портфель БДК зазвичай складається з реальних інвестиційних проектів, а отже має високу капіталомісткість, меншу ліквідність, більшу ризикованість, складність управління, ніж портфель фінансових інвестицій, що обумовлює специфіку вибору проектів до портфеля. Крім того, операційна діяльність БДК залежить від коливань життєвих циклів ринку нерухомості; ефективності

реалізації проектів «разом» аніж «поодинці»; необхідності стабільного фінансування; достатності власних активів (у відсотках до суми фінансових потоків); попиту та пропозиції на ринку нерухомості; інвестиційного клімату; розвитку фінансових ринків та інститутів спільного інвестування [9, с. 26-38].

На нашу думку, процес формування бізнес-портфеля з точки зору забезпечення стратегічної гнучкості організації-девелопера має складатися з кількох етапів (рис. 1) та враховувати, що бізнес-портфель є динамічною структурою і в різні періоди часу може мати різний склад інвестиційно-будівельних проектів (ІБП) та бути спрямованим на різних споживачів.

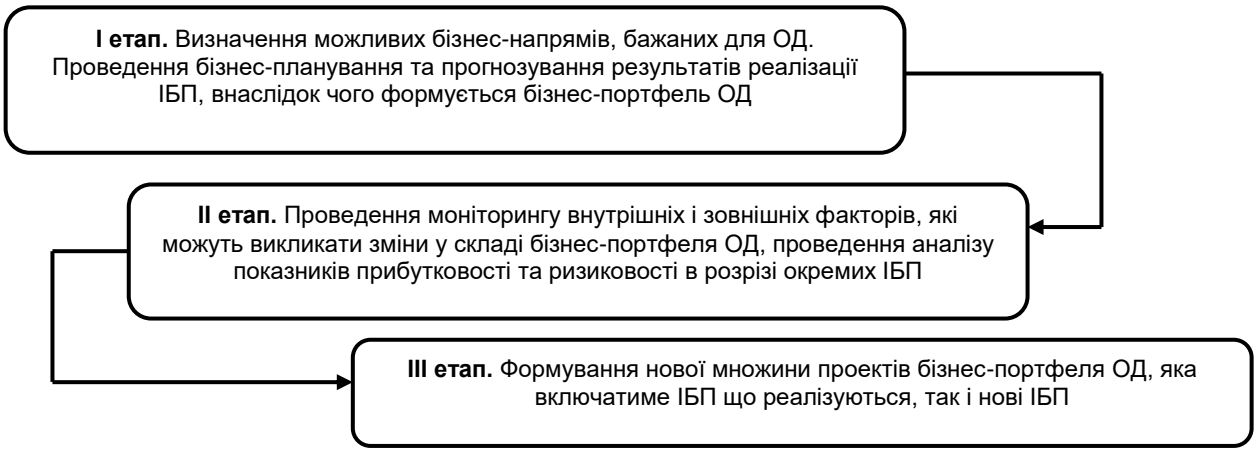

Рис. 1. Концептуальна схема формування бізнес-портфеля організації – девелопера (ОД)
Джерело: сформовано автором

Багато хто асоціює функцію девелопера з забудовником, але це – різні види діяльності. Забудовник виконує тільки один з декількох елементів девелопменту – будівництво об'єкта. Відповідно, ризик будівельної компанії кардинально відрізняється від ризику, що супроводжує девелоперську діяльність, де він не обмежується величиною витрат на будівництво. Помилки в концепції, неправильний вибір місця або невірні архітектурні рішення можуть призвести до низької прибутковості проекту, а то і зовсім до незатребуваності приміщень. В результаті об'єкт буде непривабливим як для користувачів, так і для інвесторів, і його важко буде продати навіть за собівартістю будівництва (особливо, якщо об'єкт неможливо змінити або використовувати за іншим призначенням).

У процесі свого функціонування девелопер, як і всі інші суб'єкти підприємницької діяльності зіштовхуються з впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які можуть перешкоджати його динамічному розвитку або ставити під загрозу досягнення певних цілей. Тому науковцями введено таке поняття, як ризик девелопменту, яке характеризує можливі втрати проекту, а зростання вартості об'єкту можливе лише при вдалому управлінні цим ризиком [10, с. 17-21].

Проведений аналіз підходів та прикладних інструментів розробки бізнес-портфеля підприємства (рис. 2) дозволив визначитись з первинною методичною основою формування виробничої програми організації-девелопера (ВПОД) як специфічного бізнес-портфеля, з акцентуванням на характер та динаміку створення - в межах складових такого бізнес-портфеля - доданої вартості компанії девелопера та забезпечує вирішення завдання доданої вартості ВП як специфічного бізнес-портфеля будівельних проектів портфеля, а відповідно і розвитку компанії-девелопера.

Створюваний апарат аналізу впод слід адаптувати до можливостей, аналітичних процедур та формату bim-технологій (абрев. *«building information modeling»* - інформаційного моделювання будівель). Використання bim-технології у ролі прикладної інформаційної основи дозволить успішно формалізувати характеристики окремих проектів в складі впод, структурувати їх за змістом виконуваних завдань та робіт, а надалі, - координувати їх впровадження у відповідності з консолідованими ресурсами мультипроектного середовища.

Багато компаній, розуміючи всю важливість даного питання, вже запровадили інформаційні системи, призначені для планування та обліку ресурсів. Однак не завжди ці системи дозволяють дати однозначну відповідь щодо напрямів удосконалювання діяльності. Адже важливо не тільки забезпечити моніторинг різних показників, але й забезпечити перехід від моніторингу до контролю, а потім – до аналізу та прийняття рішень з вдосконалення системи превентивного антикризового менеджменту, що, в свою чергу, може інтерпретуватися як складовий елемент інформаційного забезпечення стратегії, орієнтованої на результат управління підприємством.

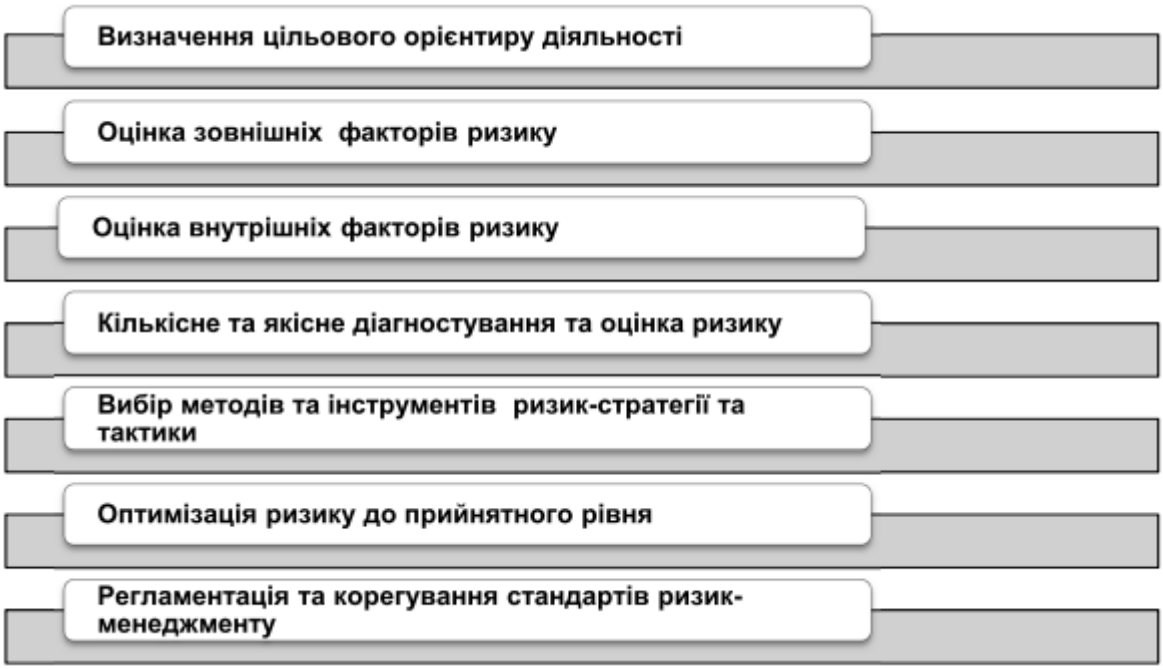

Рис. 2. Концептуальна модель управління ризиком системи «BUILDING INFORMATION MODELING»

Джерело: розроблено автором на основі [8; 9; 10].

Концептуальна модель управління ризиком системи «BUILDING INFORMATION MODELING» (рис. 2) поєднує в собі:

− на стратегічному рівні – Balanced Score Card (BSC) – контроль реалізації стратегії;

− на тактичному рівні – Corporate Performance Management (CPM) контроль об'єктних і процесних показників;

− на оперативному рівні – Business Activity Monitor (BAM) – контроль виконання бізнес-процесів у реальному часі.

Важливість впровадження BIM компанії полягає в тому, що з точки зору протидії кризі вона дозволяє зробити обґрунтоване скорочення витрат й організувати безперервне вдосконалення бізнес-процесів. А використання інструментарію процесного BIM дає можливість здійснити перехід від аналізу показників до практичних дій з оптимізації процесів, а також забезпечити оцінку ефективності проведених у компанії змін. Фактично процесний BIM дозволяє забезпечити створення системи управлінського обліку, спрямованого на безперервне вдосконалення процесів, що у свою чергу дає можливість адаптувати компанію до кризової ситуації.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах обмежених ресурсів актуалізується проблематика сполучення інноваційних інструментів формування бізнес-портфеля з модернізованою системою бізнес-індикаторів операційної діяльності, які відображають акумулювання матеріальних, фінансових, людських ресурсів в межах мультипроектної виробничої програми та їх спрямування для досягнення цілей інвестування. Напрямом подальших досліджень в контексті прийнятої наукової гіпотези, яка визначила загальний абрис, аналітичну конструкцію та вимоги щодо формалізованого апарату є розробка, раціоналізація та упорядкування параметричної системи впод з уніфікованою системою єврокодів isfc-2 (абрев. «international financial reporting standards» - міжнародна система фінансової звітності). Таке узгодження забезпечить успішність обліку трансформації активів впродовж життєвого циклу проектів, що інтегровані до складу єдиного бізнес-портфелю, а, отже, забезпечить успішність адміністрування ресурсами замовника (інвестора) та девелопера в межах зазначених проектів.

Література

1. Арнольд Г. Руководство по корпоративным финансам : пособие по финансовым рынкам, решениям и методам / Г. Арнольд. – М. : Баланс Бизнес Букс, 2007. – 748 с.

2. Дамодаран А. Инвестиционная оценка. Инструменты и техника оценки любых активов / А. Дамодаран. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 1344 с.

3. Єгупов Ю.А. Системний підхід до планування ресурсного забезпечення виробничої програми підприємства / Ю.А. Єгупов // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 10. – С. 126-137.

4. Окландер Т.О. Модернізація маркетингової діяльності промислових підприємств : монографія / Т.О. Окландер. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2013. – 292 с.

5. Осецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики : монографія / В.Л. Осецький. – К. : ІАЕУААН, 2003. – 412 с.

6. Покатаєва К.П. Інвестиційна діяльність підприємств у глобальному середовищі: методичний нструментарій управління : монографія / К.П. Покатаєва; Харк. нац. автомоб.-дор. ун-т. – Х., 2009. – 168 с

7. Раєвнєва О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія/ О.В. Раєвнєва. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 496 с.

8. Тоценко В.Г. Методы и системы поддержки принятия решений. Алгоритмический аспект / В.Г. Тоценко. – К., Наукова думка, 2002. – 381 с.

9. Уолш К. Ключевые показатели бизнеса. Ключевые показатели менеджмента. Полное руководство по работе с критическими числами, управляющими вашим бизнесом / К. Уолш. – М. : Companion Group, 2012. – 416 с.

10. Rappaport A. Creating shareholder value: a guide for managersand investors. – Rev. and updated ed. New York: Free Press, 1998. – 205 p.

References

1. Arnold, G. (2007), *Rukovodstvo po korporativnym finansam. Posobiye po finansovym rynkam, resheniyam i metodam* [Manual on Corporate Finance. Handbook on Financial Markets, decisions and techniques], Balans Biznes Buks, Moscow, Russia, 748 p.

2. Damodaran, A. (2008), *Investitsionnaya otsenka. Instrumenty i tekhnika otsenki lyubykh aktivov* [Investment estimation. Instruments and technology for the evaluation of any assets], Alpina Biznes Buks, Moscow, Russia, 1344 p.

3. Yegupov, Yu.A. (2013), “Systematic approach to planning resource providing of the production program of the enterprise”, *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10, pp. 126-137.

4. Oklander, T.A. (2013), *Modernizatsiia marketynhovoii diialnosti promyslovykh pidpryiemstv* [Modernization of marketing activity of industrial enterprises], monograph, Vyd-vo «Noulidzh» (Donetske viddilennia), Donetsk, Ukraine, 292 p.

5. Ocetskyi, V.L. (2003), *Investytsii ta innovatsii: problemy teorii i praktyky* [Investments and innovations: problems of the theory and practice], monograph, IAE UAAN, Kyiv, Ukraine, 412 p.

6. Pokataieva, K.P. (2009), *Investytsiina diialnist pidpryiemstv u hlobalnomu sepedovyshchi: metodychnyi instrumentarii upravlinnia* [The investment activity of enterprises in global environment: methodological tools of management], monograph, Khark. nats. avtomob.-dor. un-t., Kharkiv, Ukraine, 168 p.

7. Raievnieva, O.V. (2006), *Upravlinnia rozvytkom pidpryiemstva: metodolohiia, mehanizmy, modeli* [Managing enterprise development : methodology, tools, models], INZHEK, Kharkiv, Ukraine, 496 p.

8. Totsenko, V.H. (2002), *Metody i sistemy podderzhki prinyatiya resheniy. Algoritmicheskiy aspekt* [Methods and systems of making decision support. Algorithmic aspect], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine, 381 p.

9. Walsh, Ciaran (2012), *Klyuchevyye pokazateli biznesa. Klyuchevyye pokazateli menedzhmenta. Polnoye rukovodstvo po rabote s kriticheskimi chislami, upravlyayushchimi vashim biznesom* [Key Management Ratios: The Clearest Guide to the Critical Numbers That Drive Your Business], Companion Group, Moscow, Russia, 416 p.

10. Rappaport, A. (1998), Creating shareholder value: a guide for managersand investors, Rev. and updated ed. New York: Free Press, 205 p.

Рецензент: д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту в будівництві Київського національного університету будівництва і архітектури Г.М. Рижакова

УДК 658.2: 347.779: 338.47

Дуб Б.С.,
аспірантка [*] ***кафедри менеджменту та економічної безпеки***
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

МЕНЕДЖМЕНТ ЗНАНЬ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО ХОЛДИНГУ

Dub B.S.,
graduate student at the department
of management and economic security
Bohdan Khmelnitsky National University of Cherkasy

KNOWLEDGE MANAGEMENT IN ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF AGRICULTURAL HOLDING

Постановка проблеми. Діяльність агрохолдингів та усіх підприємств інших організаційних форм завжди проводиться в умовах якщо не повної, то часткової невизначеності. Так екзогенні та ендогенні чинники одночасно можуть бути джерелом можливостей і загроз. Тому успішне управління знаннями може мати величезний вплив на ефективність системи економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Донедавна більшість публікацій були присвячені окремому вивченню економічної безпеки та управління знаннями незалежно. Менеджмент знань майже не вивчався в контексті гарантування економічної безпеки підприємства, окрім поодиноких робіт вітчизняних та закордонних науковців – Захарова О.І., Мойсеєнко І.П, Россошанської О.В., Rodriguez E., Edwards J.S., Lauria E. [1-9] та інших, які хоча і створили базис для подальшого вивчення, все ж не достатньо висвітлюють сутність взаємодії цих процесів.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення, систематизація та подальший розвиток положень управління знаннями та ризиками (Knowledge risk management, KRM) – нової мультидисциплінарної дослідницької сфери, що передбачає вирішення проблем, пов'язаних з традиційними методами управління ризиками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Менеджмент знань (управління знаннями, knowledge management, KM) — це сукупність процесів і технологій, призначених виявленню, збиранню, отриманню, створенню, накопиченню, поширенню, розповсюдженню, обробці, зберіганню, застосуванню, передаванню для використання знань з метою досягнення цілей підприємства шляхом найбільш ефективного використання знань.

Інтелектуальний капітал – знання, уміння, навички, освітній рівень, особисті зв'язки, практичний досвід експертів; корпоративна культура, нематеріальні активи (бази даних, списки клієнтів, програмне забезпечення, торгові марки, товарні знаки, патенти на винаходи, промислові зразки, сорти; фінансові, комерційні, технологічні know-how; гудвіл, портфель замовлень), що використовуються для досягнення організаційних цілей. Підприємство має звертати увагу на три аспекти інтелектуального капіталу: фінансовий (інвестиції в дослідження), комунікативний (організація процесів розповсюдження існуючих знань), правовий (охорона конфіденційної інформації, ліцензій, авторських прав, юридичний супровід угод, франшиз та інших об'єктів інтелектуальної власності).

Знання – це основний елемент інтелектуального капіталу, найважливіша частина нематеріальних активів сучасного підприємства, яка дозволяє досягти більшої ефективності діяльності, зростання продуктивності праці. Вони надають розуміння і спонукають до дії. Сучасні умови господарювання диктує світова економіка знань – конкурентною перевагою підприємства стає ефективність використання наявної інформації, створення інтелектуального продукту, нових знань; нововведень, складних для відтворення сторонніми.

Корпоративні (організаційні) знання – це сукупність загальнонаукових та спеціалізованих знань, умінь та навичок, практичного досвіду, баз даних та знань, які використовує організація, підприємство, установа задля реалізації цілей безпеки, розвитку та зростання.

Знання у галузі економічної безпеки (за О.І. Захаровим, [6, с. 41]) – це сукупність усього того, що вироблено вченими і практиками для забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської

[*] *Науковий керівник: Кирилюк Є.М. - д.е.н., професор*

діяльності – організаційних структур, технологій і методів роботи, інженерно-технічних засобів, правових основ, системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для системи безпеки, механізмів управління та взаємодії.

Тематичні бази знань (бібліотеки довідкових даних) містять знання загальнонаукові/теоретичні (закони, методології), системні/практичні (уміння працювати з ПК, оргтехнікою, знання іноземних мов, інформаційних технологій) та спеціалізовані – економіко-математичні (методи аналізу), технологічно-виробничі (обізнаність з технологіями, засобами виробництва, know-how), галузеві (інструкції, нормативи).

Менеджмент знань в системі економічної безпеки – це сукупність управлінських процесів, процедур, функцій, технік, прийомів, методів, програмно-технологічних засобів, які сприяють своєчасному доступу суб'єктів системи економічної безпеки підприємства до необхідних знань, інформації, даних з метою захисту від деструктивної дії загроз зовнішнього та внутрішнього середовища.

Менеджмент знань в системі економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності передбачає контроль за процесами:

– створення нових знань про створення і ефективну діяльність системи економічної безпеки підприємства, збір та зберігання існуючих;
– ефективного використання знань у прийнятті рішень;
– втілення знань у продуктах, послугах; технологічному та технічному забезпеченні захисту підприємства;
– передачі, обміну існуючих знань між структурними одиницями підприємствами;
– забезпечення доступу до потрібних знань;
– захисту знань від загроз внутрішнього та зовнішнього характеру;
– підтримки цілісності та актуальності знань, проведення досліджень;
– структуризації, кодифікації знань у спеціалізованих базах.

Знання не є панацеєю, це лише потенційна можливість формування та функціонування дієвої системи економічної безпеки підприємства. Лише ефективне управління знаннями реалізує їхній потенціал захисту. Головна ціль управління знаннями в контексті гарантування економічної безпеки – здобути знання тоді, коли це необхідно і вдало їх застосувати, щоб нівелювати вплив небезпек, ризиків, загроз.

У різних організацій, установ та підприємств зазвичай є значний обсяг даних, якими не завжди зручно користуватись, з огляду на наявність чималої кількості сховищ для їх нагромадження. Серед цих носіїв інформації про економічну безпеку установи – персональні комп'ютери, змінні носії, накопичувачі, різноманітні сховища документів, бази даних, проміжні та підсумкові звіти, посібники, підручники, журнали, газети, книги, монографії, інформаційні бюлетені, інструкції, настанови, положення, накази, матеріали наукових та науково-практичних конференцій, повідомлення електронної пошти, і звісно, самі працівники-фахівці в галузі економічної безпеки. Умовно ці носії можна категоризувати як електронні, паперові та інтернет-ресурси. Іванченко Н.О. зазначає, що інформація та практичний досвід, які досі розосереджені в різних місцях і не мають зручної форми представлення не можуть бути ефективно використані для прийняття невідкладного управлінського рішення [7, с. 2]. Саме забезпечення відкритості інформації, прозорого і легкого доступу, прийнятної форми представлення та правильної її інтерпретації для всіх суб'єктів системи економічної безпеки підприємства – складне завдання, що сприяє зручному використанню знань у прийнятті рішень та відповідно допомагає гарантуванню економічної безпеки. Підприємство не зможе ефективно управляти економічною безпекою, якщо не в змозі ефективно управляти знаннями.

Джерелами отримання знань з економічної безпеки можуть бути науково-практичні конференції, спеціалізовані виставки, публікації консультантів, розробників обладнання та програмного забезпечення для системи економічної безпеки.

Два напрями управління знаннями передбачають дві протилежні думки: одна про те, що знання легко зберігати шляхом кодифікацій і реплікувати знову, інша – про відносність знань, їхня актуальність визначається лише ситуацією і зазвичай втрачається поза контекстом, у якому ці знання були створені чи поглиблені.

Водночас Россошанська О.В. наголошує, що слід не плутати питання інформаційної безпеки та знаннєвої [9, с. 126]. Менеджмент знань розглядає особистість не як носія інформації, аналогічно комп'ютеру, а як найголовніше джерело створення нових знань, що розвивають суспільство та всі аспекти життя людини.

Герасимчук Ю.С. розглядає інноваційне, новітнє знання як інструмент управління, основу забезпечення економічної безпеки підприємства, стратегічний ресурс для прийняття управлінських рішень [5, с. 65]. Інноваційне знання ґрунтується на власному досвіді та інформованості; загальному баченні майбутнього; системному мисленні; досконалій технології передачі знання; вмотивованості; сучасних лідерських якостях менеджера. Автор на прикладі авіакомпанії класифікує новітнє знання за даними категоріями: технічні знання (міжнародні стандарти і нормативи, вимоги ЄС тощо); технологічні, екологічні, інформаційні (доцільність і своєчасність розробки ІТ-стратегії, впровадження сучасних програмних рішень, системи управління проектами тощо); політичні; стратегічні (перспективи

приєднання до альянсів, вибір ефективної бізнес-моделі і т.п.). Очевидно, що така класифікація дещо подібна до функціональних складників системи економічної безпеки і таким чином розмежовує знання відповідно до сфери застосування. Але варто зазначити, що дифузія знань, взаємопроникнення інноваційних рішень в різні підсистеми економічної безпеки підприємства здатна забезпечити кращу координацію зусиль у сфері гарантування економічної безпеки.

У статті Мойсеєнко І.П. та Федишин О.О. [8, с. 516] запропоновано підхід до побудови системи економічної безпеки підприємства на основі поєднання знання про зовнішнє середовище із інтелектуальним капіталом на підприємстві.

Rodriguez E. та Edwards J.S. [2] дослідили вісім елементів процесу поширення знань (три з яких пов'язані з людським фактором та міжособистісною комунікацією, один – з процесом поширення знань та чотири – з технологічним чинником, інформаційними системами ризик-менеджменту) та два елементи ризик-менеджменту (якість контролю за ризиками і впровадження системи економічної безпеки підприємства) в 121 фінансовій установі. Метою роботи було виявити, як концепції менеджменту знань можуть допомогти покращити систему економічної безпеки підприємства. Фахівці дійшли висновку, що ефективний менеджмент знань асоціюється з кращим контролем загроз, але організація має докласти додаткових зусиль, аби управління знаннями справді слугувало підтримкою системи економічної безпеки, сприяло її вдосконаленню.

Колектив авторів. [1], які, використовуючи вторинні дані про фактори ризику зі звітів форми 10-К підприємств електроенергетичної промисловості, показал як інвестиції в менеджмент знань призводить до виконання процес ризик-менеджменту у фірмах. Колектив авторів знайшов емпіричні докази на підтвердження гіпотези, що інвестування в діяльність з управління знаннями діє як посередник у послідовності «загроза → реагування → рішення» та впливає на зменшення організаційних загроз. Дослідження підтримало твердження попередніх робіт «управління ризиками є управлінням знаннями», продемонструвавши об'єднання ризик-менеджменту та менеджменту знань.

У науковій соціальній мережі Researchgate [3] на початку 2015 року було проведено обговорення на тему, чи можуть якісь процеси управління знаннями (наприклад, поширення знань) бути використані в процесах управління економічною безпекою підприємства. Дискусія велась у напрямі, чи дійсно є хоч якийсь зв'язок між поняттями. Закордонні науковці зазначили, що важливо не ототожнювати поширення знань про ризики з самим управлінням загрозами. Менеджмент знань допомагає досягти ефективності, але не обов'язково мінімізує ризики. Безперечно погоджуємось, що управління загрозами в системі економічної безпеки першочергово спрямоване на визначення й інтерпретацію подій та явищ зовнішнього і внутрішнього середовища. Ці явища підприємство сприймає шляхом здобуття даних, які не мають сенсу, доки не перетворені в інформацію, а потім у знання для використання при прийнятті управлінських рішень.

Важливо, що застосування підходу управління знаннями в управлінні системою економічної безпеки допомагає відповісти на п'ять ключових питань в оцінці ризиків: що нам потрібно знати для завершення проекту (бізнес-операції, завдання і т.п.) вчасно та згідно з кошторисом, де ці знання в даний час перебувають, звідки ці знання здобуті, де ці знання зберігаються, як пов'язані розрізнені дані та інформація, що застосовуються для створення цього знання.

Учені додають, що багато підприємств, проектів «провалилися» через відсутність знань у персоналу або брак обміну знаннями в ході виконання роботи. Невдача може бути результатом здобуття відповідних знань у невідповідний час, запізно для вдалого реагування. Насправді, без управління знаннями як інструменту поширення знань про ризики між співробітниками система економічної безпеки підприємства може страждати від неефективності та нерезультативності. Загалом дослідження управління знаннями та ризиками можуть бути розділені на дві категорії. Перша категорія відноситься до ефекту знань щодо зниження ризику. Друга категорія описує застосування процесів і інструментів управління знаннями в процесі управління ризиками. Процес створення знань є найбільш придатним в процесі ідентифікації ризиків.

Інноваційний тип розвитку базується на постійному вдосконаленні бізнес-процесів, персоналу (в т.ч. його знань, професіоналізму, творчого потенціалу, мотивації, управлінських відносин), командної (партисипативної) роботи для досягнення стратегічних цілей системи економічної безпеки. Необхідними є інвестиції в освіту [4, с. 6], кваліфікацію та компетенції співробітників, інформаційні технології. Тож основою інноваційного розвитку є знання персоналу, поглиблені науково-технічними досягненнями в галузі безпеки.

У попередніх дослідженнях ми зобразили модель системи економічної безпеки у вигляді будинку. Вартості будинку додає гарне освітлення всюди. Традиційно лампочка є символом ідей, інновацій, знань, думок. Тому управління знаннями в системі економічної безпеки підприємства унаочнимо у вигляді лампочки (рис. 1).

Новітні знання в системі економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності включають:

1. провідний зарубіжний досвід у сфері економічної безпеки;
2. наукові дослідження економічної безпеки в галузі економіки, фінансів, держуправління, менеджменту, психології, права тощо;

3. інформаційні технології, програмне забезпечення, технічні засоби;
4. досвід фахівців, зовнішніх експертів, ноу-хау, знання конкурентів, викликів і тенденцій;
5. новітні методи, форми та методики протидії загрозам і ризикам.

Рис. 1. Інноваційні знання, необхідні для розвитку системи економічної безпеки (ЕБ) підприємства

Джерело: розроблено автором

Технології (стратегії, інструменти) менеджменту знань (ПК, мобільний і кабельний зв'язок; електронна пошта; інтернет) в системі економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності включають наступні категорії:

– забезпечення групової роботи (наприклад, Google Drive, Dropbox, Lotus Notes для спільного доступу, обміну документами, їх обговорення і т.п.);

– підтримка робочого процесу (пов'язані зі створенням, використанням і підтримкою організаційних знань. Наприклад, створення і використання форм, документів);

– системи управління контентом/документами, які автоматизують процес створення веб-контенту та/або документів (текстові, графічні, відео-та аудіоредактори);

– корпоративні мережі/портали-веб-сайти, які агрегують інформацію по всій організації або окремих груп, типу проектних команд;

– електронне навчання - дозволяє організаціям створювати спеціалізоване середовище для навчання, обміну досвідом, інструктажів; перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців (наприклад, платформа Moodle). Це може бути розміщення планів уроків, моніторинг прогресу, онлайн-курси, програмне забезпечення;

– проектне та особисте планування – автоматизація створення розкладу і управління часом (наприклад, Google Calendar, Microsoft Outlook та Project, Asana, Trello);

– віртуальні наради, що дозволяють проводити зустрічі «лицем до лиця» без перебування в одному місці (приклад – відеоконференції в Skype).

Причому наведені категорії часто інтегруються один з одним: приміром, засоби для робочого процесу є важливим аспектом систем управління документами та/або контентом, а більшість систем управління контентом і документами є інструментами для розробки корпоративних порталів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, менеджмент знань в системі економічної безпеки – це сукупність управлінських процесів, процедур, функцій, технік, прийомів, методів, програмно-технологічних засобів, які сприяють своєчасному доступу суб'єктів системи економічної безпеки підприємства до необхідних знань, інформації, даних з метою захисту від деструктивної дії загроз зовнішнього та внутрішнього середовища. Знання не є панацеєю, це лише потенційна можливість формування та функціонування дієвої системи економічної безпеки підприємства. Лише ефективне управління знаннями реалізує їхній потенціал захисту. Головна ціль управління знаннями в контексті гарантування економічної безпеки – здобути знання тоді, коли це необхідно і вдало їх застосувати, щоб нівелювати вплив небезпек, ризиків, загроз.

Література

1. Lauria E. The Influence of Knowledge Management on Managing Organizational Risk / Lauria E., Moore T., O'Brien C., Staunton R., Samaddar S. // American International Journal of Contemporary Research. – 2014. – № 4 (11). – С. 11-23.

2. Rodriguez, E. Knowledge Management in support of Enterprise Risk Management / Rodriguez E., Edwards J.S. // International Journal of Knowledge Management. – 2014. –№ 2. – Ч.10. – С. 43-61.

3. Which of the Knowledge Management process can be used for Risk Management? [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.researchgate.net/post/Which_of_the_Knowledge_Management _process_can_be_used_for_Risk_Management

4. Бадьор Ю.В. Роль інноваційних знань топ-менеджменту в стані економічної безпеки авіакомпанії / Ю.В. Бадьор // Наука і молодь. Гуманітарна серія. – 2012. – № 11-12. – С. 3-6.

5. Герасимчук Ю. С. Інноваційні знання менеджерів як стратегічний ресурс та основа забезпечення економічної безпеки авіакомпанії / Ю. С. Герасимчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 5. – С. 60-68.

6. Захаров О.І. Управління знаннями у системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності / Захаров О.І. // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2012. – Вип. 1. – С. 39-47.

7. Іванченко Н.О. Розробка карти знань про стан економічної безпеки підприємства // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2012. – № 34. [Електронний ресурс] / Н.О. Іванченко. – Режим доступу: http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/2515/2505

8. Мойсеєнко І.П. Управління знаннями в системі економічної безпеки підприємства / О.О. Федишин, І.П. Мойсеєнко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 5. – С. 516-519.

9. Россошанська О.В. Управління знаннями в контексті забезпечення економічної безпеки інноваційних проектно-орієнтованих підприємств / О. В. Россошанська // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2013. – № 2. – С. 125-135.

References

1. Lauria, E., Moore, T., O'Brien, C., Staunton, R. and Samaddar, S. (2014), "The Influence of Knowledge Management on Managing Organizational Risk", *American International Journal of Contemporary Research*, no. 4 (11), pp. 11-23.

2. Rodriguez, E. and Edwards, J.S. (2014), "Knowledge Management in support of Enterprise Risk Management", *International Journal of Knowledge Management,* Vol. 10, no. 2, pp. 43-61.

3. "Which of the Knowledge Management process can be used for Risk Management?", available at: https://researchgatenet/post/Which_of_the_Knowledge_Management_process_can_be_used_for_Risk_ Management (access date November 30, 2016).

4. Bador, Yu.V. (2012), "The role of innovative knowledge of top management in state of airline company economic security", *Nauka i molod. Humanitarna seriia,* no. 11-12, pp. 3-6.

5. Herasymchuk, Yu. S. (2010), "Innovative knowledge of managers as a strategic resource and the foundation for airline company economic security", *Aktualni problemy ekonomiky,* no. 5, pp. 60-68.

6. Zakharov, O.I. (2012), "Knowledge management in the system of economic security of business entities", *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia ekonomichna*, Vol. 1, pp. 39-47.

7. Ivanchenko, N.O. (2012), "Design of mindmap about the condition of enterprise economic security", *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury,* no. 34, available at:http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/2515/2505 (access date November 30, 2016).

8. Moiseienko, I.P. and Fedyshyn, O.O. (2015), "Knowledge management in the system of enterprise economic security", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky,* no. 5, pp.516-519.

9. Rossoshanska, O.V. (2013), "Knowledge management in the context of ensuring the economic security of innovative project-oriented enterprises", *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva,* no. 2, pp. 125-135.

Рецензент: д.е.н., професор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького Є.М. Кирилюк

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

Іванишин В.В., Стельмащук А.М. ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Мета. Обгрунтування засад створення і функціонування Інноваційного Центру для сприяння активізації процесу переводу галузевого і територіального розвитку сільських територіальних громад України на інноваційний шлях і конвергенції їх суб'єктів господарювання до європейських стандартів конкурентоспроможності, що підвищить можливості організації транскордонного співробітництва і євроінтеграції.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано наукові результати зарубіжних і вітчизняних вчених-дослідників, законодавчі та нормативні акти України з досліджуваної проблематики. Для розв'язання поставлених завдань і досягнення визначеної мети застосовано загально наукові і спеціальні методи дослідження, а саме: монографічно-аналітичний – для аналізу результатів останніх досліджень і публікацій за темою статті; логічний метод – для обгрунтування стратегічних орієнтирів інноваційного розвитку територіальних громад; метод аналізу і синтезу – для виявлення недоліків існуючої практики формування та розвитку потенціалу сільського населення до саморозвитку, логічний метод - для обгрунтування структури і механізму функціонування Інноваційного центру.

Результати дослідження. Визначено стратегічний напрям розвитку сільських територіальних громад, який орієнтований на формування засад сталості і створення довгострокових спроможностей самостійно справлятися з майбутніми викликами і можливостями. Виявлено недоліки існуючої практики формування та розвитку потенціалу сільського населення до саморозвитку. Встановлено важливість активізації інноваційної діяльності як єдиної передумови забезпечення сталого розвитку сільських територіальних громад. Обґрунтовано структуру і механізм функціонування створеного при Подільському державному аграрно-технічному університеті регіонального Інноваційного Центру "ХАБ – Поділля" як договірного об'єднання вітчизняних і зарубіжних суб'єктів освіти, науки, господарювання і влади, з метою розробки, організації, координації та контролю процесу виконання інноваційно-інвестиційних проектів для сприяння конвергенції регіонів Придністров'я України і окремих прикордонних регіонів ЄС.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано створення Інноваційного центру, що об'єднує на договірних засадах вітчизняних і зарубіжних суб'єктів освіти, науки, господарювання та влади і функціонує як інноваційна технологічна платформа, яка забезпечує розробку, впровадження і моніторинг інноваційно-інвестиційних проектів, що сприяють процесу конвергенції регіонів Придністров'я України і окремих прикордонних регіонів ЄС як об'єктивної передумови здійснення транскордонного співробітництва і євроінтеграційних процесів.

Практична цінність результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на забезпечення інноваційного розвитку сільських територіальних громад за визначеними критеріями, відповідно до євростандартів, що сприятиме створенню нового, більш прогресивного типу організації соціо-еколого-економічних відносин і активізації євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційний центр, сільські територіальні громади, конвергенція, суб'єкти господарювання, європейські стандарти, конкурентоспроможність.

Иванишин В.В., Стельмащук А.М. ИННОВАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН

Цель. Обоснование принципов создания и функционирования Инновационного Центра для содействия активизации процесса перевода отраслевого и территориального развития сельских территориальных общин Украины на инновационный путь и конвергенции их субъектов хозяйствования к европейским стандартам конкурентоспособности, что повысит возможности организации трансграничного сотрудничества и евроинтеграции.

Методика исследования. В процессе исследования использованы научные результаты зарубежных и отечественных ученых-исследователей, законодательные и нормативные акты Украины по исследуемой проблематике. Для решения поставленных задач и достижения определенной цели применены общенаучные и специальные методы исследования, а именно: монографический-аналитический – для анализа результатов последних исследований и публикаций по теме статьи; логический метод – для обоснования стратегических ориентиров инновационного развития территориальных общин; метод анализа и синтеза - для выявления недостатков существующей практики формирования и развития потенциала сельского населения к саморазвитию, логический метод - для обоснования структуры и механизма функционирования Инновационного центра.

Результаты исследования. Определено стратегическое направление развития сельских территориальных общин, которое ориентировано на формирование основ устойчивости и создание долгосрочных возможностей самостоятельно справляться с будущими вызовами и возможностями. Выявлены недостатки существующей практики формирования и развития потенциала сельского населения к саморазвитию. Установлено важность активизации инновационной деятельности как единой предпосылки обеспечения устойчивого развития сельских территориальных общин. Обосновано структуру и механизм функционирования созданного при Подольском государственном аграрно-техническом университете регионального Инновационного Центра "ХАБ – Подолье" как договорного объединения отечественных и зарубежных субъектов образования, науки, хозяйства и власти, с целью разработки, организации, координации и контроля процесса выполнения инновационно-инвестиционных проектов для содействия конвергенции регионов Приднестровья Украине и отдельных приграничных регионов ЕС.

Научная новизна результатов исследования. Предложено создание Инновационного центра, объединяющего на договорной основе отечественных и зарубежных субъектов образования, науки, хозяйства и власти и функционирующего как инновационная технологическая платформа, которая обеспечивает разработку, внедрение и мониторинг инновационно-инвестиционных проектов, способствующих процессу конвергенции

регионов Приднестровья" Украины и отдельных приграничных регионов ЕС, как объективной предпосылки осуществления трансграничного сотрудничества и интеграционных процессов.

Практическая ценность результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на обеспечение инновационного развития сельских территориальных общин по определенным критериям, согласно евростандартов, что будет способствовать созданию нового, более прогрессивного типа организации социо-эколого-экономических отношений и активизации евроинтеграционных процессов.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, инновационный центр, сельские территориальные общины, конвергенция, субъекты хозяйствования, европейские стандарты, конкурентоспособность.

Ivanyshyn V.V., Stelmashchuk A.M. INNOVATIVE MODEL OF EUROPEAN INTEGRATION DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIAL COMMUNITIES

Purpose. The aim of the article is the substantiation of the principles for creation and functioning of the Innovative Center to promote the revitalization process of transferring industrial and territorial development of rural communities in Ukraine to the innovative way and convergence of economic subjects to the European standards of competitiveness, which will increase the possibilities of cross-border cooperation and European integration.

Methodology of research. The research results of foreign and domestic scientists and researchers, legislative and regulatory acts of Ukraine on the investigated issues are used in the study. General scientific and special methods of investigation are used to address the problems and achieve of the commonly goal used, namely: monographs and analysis – to analyze the results of recent research and publications on the topic of the article; logical method – to substantiate strategic directions of innovative development of territorial communities; method of analysis and synthesis – to identify the shortcomings of the current practice of formation and development of potential of rural population to self-development, logical method – to substantiation the structure and mechanism of functioning of Innovative Center.

Findings. The strategic direction for the development of rural territorial communities, which focused on the formulation of the principles of sustainability and creating of long-term capacity to cope independently with the future challenges and opportunities, is determined.

It is revealed shortcomings of the current practice of formation and development of the potential of rural population to self-development. The importance of stepping up of innovation activity as the only prerequisites for sustainable development of rural territorial communities is found.

It is substantiated the structure and operation mechanism established in the Podolskyi State Agricultural and Technical University of Regional Innovative Centre "HUB – Podillia" as a contractual association of domestic and foreign subjects of education, science, and government in order to design, organization, coordination and control process implementation of innovation and investment projects to promote the convergence of regions of Transnistria in Ukraine and some EU border regions.

Originality. Creation of the Innovative Center that combines domestic and foreign subjects of education, science, and government on a contractual basis and functions as an innovative technological platform that provides development, implementation and monitoring of innovation and investment projects. These projects promote convergence processes of Transnistria regions in Ukraine and some EU border regions as the objective precondition for implementation of cross-border cooperation and European integration processes.

Practical value. The obtained results of research aimed at providing innovative development of rural territorial communities according to specific criteria, according to European standards, which facilitate the creation of a new, more advanced type of ecological, social and economic relations and intensification of integration processes.

Key words: innovations, innovative activity, innovative centers, rural territorial communities, convergence, entities, European standards, competitiveness.

Войцещук А.Д. ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ МИТНОГО ПРОСТОРУ КРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Мета. Обґрунтування теоретичних підходів до формування митного простору й з'ясування детермінант його розвитку в Україні.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: діалектичний та абстрактно-логічний методи, логіко-семантичний, теоретичного узагальнення та наукової абстракції при узагальненні існуючих підходів до розуміння поняття «простору», встановленні його характерних ознак, виявленні детермінант митного простору.

Результати дослідження. Здійснено узагальнення існуючих підходів до розуміння поняття «простору». Обґрунтовано об'єктивність змін у глобальному просторі. Визначено роль інформаційних потоків у розвитку глобального простору. Встановлено відсутність єдиного трактування економічного простору та його структури. Аргументовано, що поширюються нові виклики для розвитку національного митного простору як складової економічного, адже *м*итний простір є життєво важливим для зовнішньоекономічної діяльності його суб'єктів, зовнішньої політики держави та інтеграції у систему міжнародних економічних відносин. Доведено, що ототожнення митного простору із митною територією не розкриває структурності та функціонального призначення простору. Встановлено характерні ознаки митного простору. Виявлено детермінанти митного простору, якими є визначальні фактори, що впливають на його формування, характеризують його середовище та визначають ефективність його функціонування

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано існуючі підходи до розуміння економічного простору, аргументовано важливість виокремлення митного простору як складової економічного, сформульовано детермінанти розвитку митного простору країни.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є внеском в теорію формування економічного (в тому числі й митного) простору, практична реалізація яких дасть змогу враховувати детермінанти митного простору для його ефективного розвитку.

Ключові слова: глобалізація, економічний простір, митна територія, митна справа, митний простір.

Войцещук А.Д. ДЕТЕРМИНАНТЫ РАЗВИТИЯ ТАМОЖЕННОГО ПРОСТРАНСТВА СТРАНЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА ПОД ВЛИЯНИЕМ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Цель. Обоснование теоретических подходов к формированию таможенного пространства и выяснения детерминант его развития в Украине.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: диалектический и абстрактно-логический методы, логико-семантический, теоретического обобщения и научной абстракции при обобщении существующих подходов к пониманию понятия «пространство», установлении его характерных признаков, выявлении детерминант таможенного пространства.

Результаты исследования. Осуществлено обобщение существующих подходов к пониманию понятия «пространство». Обоснованно объективность изменений в глобальном пространстве. Определена роль информационных потоков в развитии глобального пространства. Установлено отсутствие единой трактовки экономического пространства и его структуры. Аргументировано, что распространяются новые вызовы для развития национального таможенного пространства, как составляющей экономического, ведь таможенное пространство является жизненно важным для внешнеэкономической деятельности его субъектов, внешней политики государства и интеграции в системе международных экономических отношений. Доказано, что отождествление таможенного пространства с таможенной территорией не раскрывает структурности и функционального назначения пространства. Установлены характерные признаки таможенного пространства. Выявлены детерминанты таможенного пространства, определены факторы, влияющие на его формирование, которые характеризуют его среду и определяют эффективность его функционирования.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованно существующие подходы к пониманию экономического пространства, аргументировано важность выделения таможенного пространства как составляющей экономического, сформулированы детерминанты развития таможенного пространства страны.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются вкладом в теорию формирования экономического (в том числе и таможенного) пространства, практическая реализация которых позволит учитывать детерминанты таможенного пространства для его эффективного развития.

Ключевые слова: глобализация, экономическое пространство, таможенная территория, таможенное дело, таможенное пространство.

Voitseshchuk A.D. DETERMINANTS OF CUSTOMS AREA DEVELOPMENT OF THE COUNTRY AS A COMPONENT OF ECONOMIC AREA UNDER THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION

Purpose. The aim of the article is the substantiation of theoretical approaches to the formation of the customs area and ascertainment the determinants of its development in Ukraine.

Methodology of research. General scientific and special methods were used in the research process, including: dialectical, abstract and logical methods, logical and semantic, theoretical generalization and scientific abstraction in the synthesis of existing approaches to understanding the concept of “space”, establishing its distinctive signs, identifying determinants of customs area.

Findings. Generalization of existing approaches to understanding the concept of “area” is done. Objectivity of changes in the global environment is substantiated. The role of information flows in the global space development is determined. Lack of single interpretation of economic space and its structure was established in the article. It is argued that the new challenges for the development of national customs area as part of economic are spread because customs space is vitally important for foreign economic activities of its subjects, foreign policy of state and integration into the system of international economic relations. It is proved that identification of the customs area with the customs territory does not reveal the structuring and functionality of the space. It was established characteristic features of customs area. It is revealed determinants of customs area, which is a determining factors that influence its formation, characterize its environment and determine the effectiveness of its operation.

Originality. The existing approaches to understanding economic space are substantiated, the importance of isolating the customs area as part of the economic is argued and determinants of customs area of the country are formulated.

Practical value. The obtained results of research are the contribution to the theory of the economic formation (including customs space), the practical implementation of which will help to consider determinants of customs area for its effective development.

Key words: globalization, economic space, customs area, customs business, customs area.

Барановський О.І., Левченко В.П. РОЗВИТОК МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ МЕТОДІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Мета. Метою дослідження є розробка науково-методичного підходу до оцінювання дієвості інструментів державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг України.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались методи: системного аналізу (для оцінювання результативності державного регулювання страхових компаній, кредитних спілок, НПФ); статистичні методи (для побудови взаємозалежності між інструментами регулювання та показниками діяльності фінансових

посередників), економетричні методи (для розробки науково-методичного підходу оцінювання ефективності інструментів державного регулювання) графічний метод (для візуалізації результатів теорії ігор).

Результати дослідження. На основі теорії ігор визначений рівень ефективності державного регулювання страхових компаній, кредитних спілок, НПФ та інших фінансових посередників. Встановлений рівень максимального тиску державних органів влади на фінансових посередників, що дозволить активно розвивати ринок небанківських послуг.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розробці науково-методичного підходу до оцінювання інструментів державного регулювання фінансових посередників на основі теорії ігор. Це дозволяє створити основу подальшого поступального розвитку ринку небанківських фінансових послуг в Україні та забезпечити його функціонування на засадах мінімального втручання держави в діяльність фінансових посередників при їх доброчесній діяльності.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для покращення системи державного регулювання ринку небанківських послуг України та можуть бути застосовані в діяльності Нацкомфінпослуг в процесі формування пріоритетів власних заходів впливу.

Ключові слова: фінансові посередники, інструменти державного регулювання, теорія ігор, інтегральний показник.

Барановский А.И., Левченко В.П. РАЗВИТИЕ МЕТОДИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕТОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА НЕБАНКОВСКИХ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ УКРАИНЫ.

Цель. Целью исследования является разработка научно-методического подхода к оценке эффективности инструментов государственного регулирования рынка небанковских финансовых услуг Украины.

Методика исследования. В процессе исследования использовались методы: системного анализа (для оценивания результативности государственного регулирования страховых компаний, кредитных союзов, НПФ) статистические методы (для построения взаимозависимости между инструментами регулирования и показателями деятельности финансовых посредников), эконометрические методы (для разработки научно-методического подхода оценки эффективности инструментов государственного регулирования) графический метод (для визуализации результатов теории игр).

Результаты исследования. На основе теории игр определен уровень эффективности государственного регулирования страховых компаний, кредитных союзов, НПФ и других финансовых посредников. Установлен уровень максимального давления государственных органов власти на финансовых посредников, что позволит активно развивать рынок небанковских услуг.

Научная новизна результатов исследования заключается в разработке научно-методического подхода к оценке инструментов государственного регулирования финансовых посредников на основе теории игр. Это создаст основу дальнейшего поступательного развития рынка небанковских финансовых услуг в Украине и обеспечит его функционирование на основе минимального вмешательства государства в деятельность финансовых посредников при их добропорядочной деятельности.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для улучшения системы государственного регулирования рынка небанковских услуг Украины и могут быть применены в деятельности Нацкомфинуслуг в процессе формирования приоритетов собственных мер воздействия.

Ключевые слова: финансовые посредники, инструменты государственного регулирования, теория игр, интегральный показатель.

Baranovskyi O.I., Levchenko V.P. THE DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL TOOLS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF METHODS IN THE STATE CONTROLLED MARKET FOR NONBANK FINANCIAL SERVICES OF UKRAINE.

Purpose. The purpose of research is the development of scientific-methodological approach to the assessment of the efficiency of methods in the state controlled market for nonbank financial services of Ukraine.

Methodology of research. In the course of investigation the following methods were applied: system analysis (to assess the efficiency of the state control over insurance companies, credit unions, non-state pension funds) statistical methods (to build the relationship between control tools and performance indexes of financial intermediaries), econometric methods (to develop the scientific-methodological approach to the assessment of the efficiency of methods of the state control), graphic method (to visualize the results of game theory).

Findings. The efficiency level of state control over insurance companies, credit unions, non-state pension funds and other financial intermediaries was determined in terms of game theory. A fixed level of a maximum pressure of state authorities on financial intermediaries will rapidly develop the market of nonbanking services.

Originality. The originality of a research including the results consists in the development of scientific-methodological approach to the assessment of the efficiency of methods of the state control over financial intermediaries based on game theory. This makes it possible to create a basis for a continued growth of the market of nonbanking financial services in Ukraine and ensuring it's functioning in terms of a minimal state intervention in the activities of financial intermediaries in respectable activity thereof.

Practical value. Research findings provide a basis for improving the system of the state control over the market of nonbank services in Ukraine and are applicable to the activity of The National Commission for State Regulation of Financial Services Markets in the process of rating their own enforcement actions.

Key words: financial intermediaries, the tools of the state control, game theory, integrated index.

Боронос В.Г., Пронікова Ж.С. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ ПРОЦЕСІВ СПОЖИВАННЯ

Мета. Метою статті є соціо-еколого-економічний аналіз особливостей процесів споживання в суспільних групах в умовах глобалізації.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові праці вчених, напрацювання наукової школи з економіки природокористування О. Балацького. В процесі дослідження використані методи структурно-логічного аналізу при визначенні категорії суспільство споживання, а також при класифікації видів споживання; статистичного аналізу – при дослідженні структури імпорту китайської продукції в Україні; абстрактно-логічний метод – для виявлення сутності суспільства споживання як економічної категорії; системного аналізу – при дослідженні можливостей удосконалення напрямків забезпечення соціально-економічної безпеки суспільних груп в умовах глобалізації.

Результати дослідження. Конкретизовано категорію «суспільство споживання», під яким розуміється таке суспільство, в якому процеси споживання за обсягом перевищують процеси створення доданої вартості. Встановлено, що такому суспільству притаманні певні соціо-еколого-економічні ризики при слабкій системі контролю та відсутності чітких механізмів забезпечення безпеки людського капіталу. Визначено основні побічні ефекти процесів споживання суспільних груп, сформовано основні напрямки забезпечення соціально-економічної безпеки суспільних груп в умовах глобалізації. Запропоновано в умовах дефіциту фінансування сконцентрувати увагу на внутрішні мотивації суспільних груп, спрямованої на формування «людини екологічної».

Наукова новизна результатів дослідження. Подальшого вдосконалення набуло визначення категорії суспільство споживання, запропоновано напрями переходу від суспільства бездумного споживання до осмисленого, сформовано напрямки забезпечення соціально-економічної безпеки суспільних груп, які проживають на території України, шляхом формування інститутів, спрямованих на збереження та відтворення здорового людського капіталу з метою підвищення конкурентоспроможності на глобальному ринку розподілу праці.

Практична значущість результатів дослідження. Отриманні результати дослідження направлені на вирішення проблеми покращення якості життя людського капіталу шляхом забезпечення соціально-економічної безпеки процесів споживання.

Ключові слова: споживання, суспільні групи, соціально-економічна безпека, людський капітал, екологічна освіта, осмислене споживання.

Боронос В.Г., Проникова Ж.С. АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ СОЦИО-ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ ПРОЦЕССОВ ПОТРЕБЛЕНИЯ.

Цель. Целью статьи является социо-эколого-экономический анализ особенностей процессов потребления в общественных группах в условиях глобализации.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные труды ученых, наработки научной школы по экономике природопользования А. Балацкого. В процессе исследования использованы методы структурно-логического анализа при определении категории общество потребления, а также при классификации видов потребления; статистического анализа при исследовании структуры импорта китайской продукции в Украине; абстрактно-логический метод, для выявления сущности общества потребления как экономической категории; системного анализа – при исследовании возможностей совершенствования направлений обеспечения социально-экономической безопасности общественных групп в условиях глобализации.

Результаты исследования. Конкретизировано категорию «общество потребления», под которым понимается такое общество, в котором процессы потребления по объему превышают процессы создания добавленной стоимости. Установлено, что такому обществу присущи определенные социо-эколого-экономические риски при слабой системе контроля и отсутствия четких механизмов обеспечения безопасности человеческого капитала. Определены основные побочные эффекты процессов потребления общественных групп, сформированы основные направления обеспечения социально-экономической безопасности общественных групп в условиях глобализации. Предложено в условиях дефицита финансирования сконцентрировать внимание на внутреннюю мотивацию общественных групп, направленную на формирование «человека экологического».

Научная новизна результатов исследования. Дальнейшего совершенствования получило определение категории “общество потребления”, предложены направления перехода от общества бездумного потребления к осмысленному, сформированы направления обеспечения социально-экономической безопасности общественных групп, проживающих на территории Украины, путем формирования институтов, направленных на сохранение и воспроизводство здорового человеческого капитала с целью повышения конкурентоспособности на глобальном рынке разделения труда.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на решение проблемы улучшения качества уровня жизни человеческого капитала путем обеспечения социально-экономической безопасности процессов потребления.

Ключевые слова: потребление, общественные группы, социально-экономическая безопасность, человеческий капитал, экологическое образование, осмысленное потребления.

Boronos V.H., Pronikova Zh.S. ANALYSIS OF MAJOR ENVIRONMENTAL, SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF CONSUMPTION PROCESSES

Purpose. The aim of the article is the environmental, social and economic analysis of peculiarities of the consumption processes of social groups in the context of globalization.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of research is the scientific work of scientists, achievements of scientific school on environmental economics of such scholar as O.F. Balatskyi.

The methods of structural and logical analysis are used in the study in identified the categories consumer society as well as the classification of types of consumption; statistical analysis in the study of the structure of imports of Chinese products in Ukraine; abstract and logical method to identify the nature of consumer society as an economic category; systems analysis – in the study of possibilities of improvement areas for social and economic security of social groups in the context of globalization.

Findings. The category "consumer society" we consider as a society, where the processes of consumption by volume exceeding of the value-adding processes, are specified. Certain social, environmental and economic risks of a weak monitoring system and the lack of clear mechanisms to ensure the safety of human capital ate inherent to such society. The main adverse effects of consumption processes of social groups are determined; the main directions of social and economic security of social groups in the context of globalization are formed. It is proposed to focus on the internal motivation of community groups in the conditions of shortage funding aimed at forming "human environmental".

Originality. Definition of category of consumer society acquired further improvement, areas of transition from a society of mindless consumption to meaningful are suggested, areas for ensuring social and economic security of social groups living in Ukraine by creating institutions aimed at the conservation and restoration of healthy human capital to improve competitiveness in global market division of labor are formed.

Practical value. The obtained results of research aimed at solving the problem of improving the quality of life of human capital by ensuring social and economic security of consumption processes.

Key words: consumption, social groups, social and economic security, human capital, environmental education, sensible consumption.

Карп І.М. ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА

Мета. Висвітлення аспектів актуальності продовольчої безпеки для всього людства і обґрунтування особливостей функціонування та перспектив подальшого розвитку продовольчого ринку в умовах глобалізації.

Методика дослідження. Теоретичними і методологічними засадами дослідження є наукові внески вітчизняних і закордонних учених, пов'язані із узагальненням літературних джерел для виявлення значущості продовольчого ринку. У ході роботи використовувалися традиційні методи дослідження: аналізу, оцінки, статистичний, динамічний та узагальнюючий при обґрунтуванні особливостей функціонування та перспектив подальшого розвитку продовольчого ринку в умовах глобалізації.

Результати дослідження. Розкрито важливі аспекти розвитку та функціонування продовольчого ринку. Визначено, що сутність глобального ринку продовольства привертає значну увагу багатьох науковців, оскільки питання ефективного забезпечення та використання продуктів харчування гостро постали перед усім людством. Проаналізовано та оцінено сучасний стан забезпечення продовольством усього населення Землі. Наведено дані динаміки осіб, що страждають від недоїдання у цілому світі. Встановлено, що поняття продовольчої безпеки повинно розглядатися у широкому контексті – як вироблення для усього людства достатньо поживних речовин для нормального, ефективного, раціонального, оптимального здоров'я.

Наукова новизна результатів дослідження. Узагальнено зарубіжні та вітчизняні практики щодо сутності терміну «продовольчий ринок». Обґрунтовано роль продовольчого ринку у вирішенні проблем забезпечення продовольчої безпеки та визначено ефективності функціонування ринку продовольства.

Практична значущість результатів дослідження. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання теоретичних та прикладних аспектів для подальшого ефективного функціонування продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольчий ринок, продовольчі товари, продовольча безпека, глобалізація, недоїдання, голод.

Карп И.М. ГЛОБАЛЬНАЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА ПРОДОВОЛЬСТВИЯ

Цель. Освещение аспектов актуальности продовольственной безопасности для всего человечества и обоснования особенностей функционирования и перспектив дальнейшего развития продовольственного рынка в условиях глобализации.

Методика исследования. Теоретическими и методологическими основами исследования являются научные исследования отечественных и зарубежных ученых, связанные с обобщением литературных источников для выявления значимости продовольственного рынка. В ходе работы использовались традиционные методы исследования: анализ, статистический, динамический и обобщающий методы при обосновании особенностей функционирования и перспектив дальнейшего развития продовольственного рынка в условиях глобализации.

Результаты исследования. Раскрыты важные аспекты развития и функционирования продовольственного рынка. Определено, что сущность глобального рынка продовольствия привлекает значительное внимание многих ученых, поскольку вопрос эффективного обеспечения и использования продуктов питания остро встали перед всем человечеством. Проанализировано и оценено современное состояние обеспечения продовольствием всего населения Земли. Приведены данные динамики лиц, страдающих от недоедания во всем мире. Установлено, что понятие продовольственной безопасности должно рассматриваться в широком контексте – как выработка для всего человечества достаточно питательных веществ для нормального, эффективного, рационального, оптимального здоровья.

Научная новизна результатов исследования. Обобщены зарубежные и отечественные практики относительно сущности термина «продовольственный рынок». Обоснована роль продовольственного рынка в

решении проблем обеспечения продовольственной безопасности и определены эффективности функционирования рынка продовольствия.

Практическая значимость результатов исследования. Практическое значение полученных результатов заключается в возможности использования теоретических и прикладных аспектов для дальнейшего эффективного функционирования продовольственной безопасности.

Ключевые слова: продовольственный рынок, продовольственные товары, продовольственная безопасность, глобализация, недоедание, голод.

Karp I.M. GLOBAL FOOD SECURITY AND THE PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF THE FOOD MARKET

Purpose. The aim of the article is to highlight the aspects of food security relevance for humanity and substantiation of the functioning and prospects for further development of the food market in the context of globalization.

Methodology of research. The scientific contributions of domestic and foreign scientists associated with the generalization of the literary sources to identify the importance of the food market are the theoretical and methodological principles of research. The traditional methods of research are used during the work: analysis, evaluation, statistical, dynamical and synthesis for substantiation of peculiarities of functioning and prospects for further development of the food market in the context of globalization.

Findings. The important aspects of the development and functioning of the food market are disclosed. It is determined that the nature of the global food market attracted of great attention of many scientists since the question of effective provision and the use of food sharply facing all humanity. The current state of food security of all the population is analyzed and assessed. The data on the dynamics of people suffering from malnutrition in the world are proposed. It is established that the concept of food security should be considered in a broader context as production for all mankind enough nutrients for proper, efficient, rational, optimal health.

Originality. Foreign and domestic practices concerning the essence of the term “food market” are generalized. The role of the food market in solving the problems of food security is substantiated and the efficiency of functioning of the food market is defined.

Practical value. The practical significance of the obtained results is the possibility of use theoretical and applied aspects for further effective functioning of food security.

Key words: food market, food products, food safety, globalization, malnutrition, famine.

Малярчук О.В. БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Мета. Розкриття сучасного стану функціонування бюджетного механізму інноваційного розвитку економіки України та визначення напрямів його вдосконалення.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених, офіційні статистичні дані. В процесі дослідження використовувалися такі методи: абстрактно-логічний (для виявлення сутності бюджетного механізму як економічної категорії), монографічний (при вивченні особливостей розвитку інвестиційної сфери й основних принципів її регулювання), системного аналізу (при дослідженні впливу бюджетного механізму на інноваційне середовище України), прогнозування – з метою визначення основних напрямів вдосконалення бюджетного механізму забезпечення інноваційного розвитку економіки країни.

Результати дослідження. Визначено сучасний стан інноваційного середовища України. Розроблено концептуальні підходи щодо ефективного бюджетного механізму забезпечення інноваційного розвитку економіки України, а також створення інституційних умов для його підтримки враховуючи наявні проблеми в цій сфері. Обґрунтовано доцільність впровадження окремих практик передових країн світу для активізації інвестиційної діяльності учасників інноваційної діяльності. Визначено місце бюджетного механізму в фінансовій системі та його ключову роль у державному стимулюванні інноваційно активності в країні.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано системний підхід до обґрунтування напрямів вдосконалення бюджетного механізму стимулювання інноваційного розвитку.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо вдосконалення бюджетного механізму забезпечення інноваційного розвитку для підвищення ефективності функціонування економіки України. Визначено необхідність забезпечення державою ефективності його функціонування у системі реалізації інноваційної політики країни.

Ключові слова: бюджетний механізм, інноваційний розвиток, бюджетні видатки, інноваційна активність, інноваційна інфраструктура.

Малярчук А.В. БЮДЖЕТНЫЙ МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Цель. Раскрытие основных принципов бюджетного механизма обеспечения инновационного развития экономики Украины и определение направлений его усовершенствования.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых, официальные статистические данные. В процессе исследования использовались следующие методы: абстрактно-логический (для определения сущности бюджетного механизма как экономической категории), монографический (при изучении особенностей развития инвестиционной сферы и основных принципов ее регулирования), системного анализа (при исследовании влияния бюджетного механизма на инновационную среду Украины), прогнозирования – с целью определения основных направлений совершенствования бюджетного механизма обеспечения инновационного развития экономики страны

Результаты исследования. Определено современное состояние инновационной среды Украины. Разработаны концептуальные подходы относительно эффективного бюджетного механизма обеспечения инновационного развития экономики Украины, а также создания институциональных условий для его поддержки, учитывая существующие проблемы в этой сфере. Обоснована целесообразность внедрения отдельных практик передовых стран мира для активизации инвестиционной деятельности участников инновационной деятельности. Определено место бюджетного механизма в финансовой системе и его ключевую роль в государственном стимулировании инновационной активности в стране.

Научная новизна результатов исследования. Использован системный подход к обоснованию направлений совершенствования бюджетного механизма стимулирования инновационного развития.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем по усовершенствованию бюджетного механизма обеспечения инновационного развития для повышения эффективности функционирования экономики Украины. Определена необходимость обеспечения государством эффективности его функционирования в системе реализации инновационной политики страны.

Ключевые слова: бюджетный механизм, инновационное развитие, бюджетные расходы, инновационная активность, инновационная инфраструктура.

Maliarchuk O.V. BUDGETARY MACHANIZM OF SUPPORT FOR INNOVATION DEVELOPMENT

Purpose. The aim of the study is to reveal and improve theoretical and methodological foundations of the budget mechanism for innovation development in Ukraine.

Methodology of research. Fundamental principles of modern economic theory, scientific works of scientists and official statistics are theoretical and methodological basis of the study. The following methods were used in the study: abstract and logical (to identify the nature of the budgetary mechanism as economic category), monographic (during the study of the investment scope features and basic principles of their regulation), system analysis (during the study of the impact of the budget mechanism on innovation environment in Ukraine, forecasting - to determine the main directions of budgetary mechanism improving for the innovative development of the country's economy.

Findings. The current state of the innovation environment in Ukraine was defined. Conceptual approaches for effective budgetary mechanism were developed to ensure innovation development of Ukrainian economy, as well to create institutional conditions to support this development taking into the account existing problems of the sector. The introduction of certain practices of advanced countries all over the world was proved for improving the investment activity of innovators. The author defined the place of the budgetary mechanism in the financial system and its key role in promoting the state of innovation activity in the country.

Originality. A systematic approach was used to justify the directions of improvement for the budgetary mechanism of innovation development.

Practical value. The results of the study are the basis for solving practical problems on improvement of the budgetary mechanism of innovative development as a precondition of Ukraine's economy effective functioning. It was concluded the necessity to ensure the budget effectiveness in the system of a country's innovation policy.

Key words: budgetary mechanism, innovation development, budget expenditure, innovation activity, innovation infrastructure.

Гонак І.М. ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ КРАЇН В УМОВАХ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»

Мета. Розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо вивчення особливостей дії міжнародних економічних санкцій на економіку Росії.

Методика дослідження. При дослідженні використовувалися методи узагальнення інформаційних та літературних джерел для вивчення досвіду впровадження економічних санкцій як інструменту впливу на зовнішню політику країн в умовах «гібридної війни»

Результати дослідження. Встановлено, що економічне протистояння економічно розвинутих країн світу та Росії, зумовлене експансіоністською політикою Російської Федерації супроти України. Здійснювана політика призводить до ослаблення економічного потенціалу Росії та може призвести до реінтеграції країни. Виявлено відсутність очікуваної адекватної реакції Російської Федерації на міжнародні економічні санкції, що викликає питання щодо достатності величини санкційного тиску та його спрямованості. Зроблено припущення, що це може бути пов'язано з тим, що Росія є недемократичною авторитарною державою, у якій громадяни фактично не впливають на державну владу, а вплив на прийняття управлінських рішень здійснюється тільки з боку найближчого оточення керівників. Обґрунтовано логічність посилення впливу економічних та політичних санкцій на окремих осіб із найближчого оточення перших осіб держави, які мають найбільший вплив на прийняття політичних рішень у державі. Нівелювання можливостей нарощування капіталу та перспективи його зменшення, втрата можливостей подорожувати, відпочивати, інвестувати у економіки інших країн, скоріш за все, змусять відреагувати на міжнародний тиск. Зміна стратегії санкцій із впливу на економіку загалом на вплив на найближче оточення керівників країни та його активи, а, відповідно, посилення санкційного тиску забезпечать достатньо мотивів економічного обмеження Росії, а, відтак, для забезпечення додаткової стабільності на пострадянському просторі. У даному форматі міжнародних санкцій Україна отримає лише переваги та стабілізацію економічно-політичного співробітництва у двосторонніх відносинах з Росією.

Наукова новизна результатів дослідження. Узагальнено можливості впливу як інструменту впливу на зовнішню політику країн в умовах «гібридної війни»

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження щодо розглянутої черговості та обсягу введених економічних санкцій проти Росії як результату анексії Криму та військово-політичної і економічної дестабілізації на Сході України, а також проведення відповідного аналізу та оцінки результатів від введених економічних обмежень на російську економіку дають можливіст зробити прогнози щодо доповнення її новими економічними обмеженнями.

Ключові слова: гібридна війна, зовнішня політика, зовнішня торгівля, міжнародне право, принципи міжнародного права, міжнародні санкції, економічні санкції, ембарго, експорт, імпорт.

Гонак И.М. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ САНКЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ВЛИЯНИЯ НА ВНЕШНЮЮ ПОЛИТИКУ СТРАНЫ В УСЛОВИЯХ «ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ»

Цель. Разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по изучению особенностей действия международных экономических санкций на экономику России.

Методика исследования. При исследовании использовались методы обобщения информационных и литературных источников для изучения опыта внедрения экономических санкций как инструмента влияния на внешнюю политику стран в условиях «гибридной войны».

Результаты исследования. Установлено, что экономическое противостояние экономически развитых стран мира и России, обусловленное экспансионистской политикой Российской Федерации против Украины. Осуществляемая политика приводит к ослаблению экономического потенциала России и может привести к реинтеграции страны. Выявлено отсутствие ожидаемой адекватной реакции Российской Федерации на международные экономические санкции, вызывает вопрос о достаточности величины санкционного давления и его направленности. Сделано предположение, что это может быть связано с тем, что Россия является недемократическим авторитарным государством, в которой граждане фактически не влияют на государственную власть, а влияние на принятие управленческих решений осуществляется только со стороны ближайшего окружения руководителей. Обоснованно логичность усиления влияния экономических и политических санкций на отдельных лиц из ближайшего окружения первых лиц государства, которые имеют наибольшее влияние на принятие политических решений в государстве. Нивелирование возможностей наращивания капитала и перспективы его уменьшения, потеря возможностей путешествовать, отдыхать, инвестировать в экономики других стран, скорее всего, заставят отреагировать на международное давление. Изменение стратегии санкций по влиянию на экономику в целом на влияние на ближайшее окружение руководителей страны и его активы, а, соответственно, усиление санкционного давления обеспечат достаточно мотивов экономического ограничения России, а затем, для обеспечения дополнительной стабильности на постсоветском пространстве. В данном формате международных санкций Украина получит только преимущества и стабилизации экономически-политического сотрудничества в двусторонних отношениях с Россией.

Научная новизна результатов исследования. Обобщены возможности влияния как инструмента влияния на внешнюю политику стран в условиях «гибридной войны».

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования относительно рассматриваемой очередности и объема введенных экономических санкций против России как результата аннексии Крыма и военно-политической и экономической дестабилизации на Востоке Украины, а также проведение соответствующего анализа и оценки результатов введенных экономических ограничений на российскую экономику дают возможность сделать прогнозы относительно дополнения ее новыми экономическими ограничениями.

Ключевые слова. Гибридная война, внешняя политика, внешняя торговля, международное право, принципы международного права, международные санкции, экономические санкции, эмбарго, экспорт, импорт.

Honak I.M. ECONOMICAL SANCTIONS AS A TOOL OF INFLUENCE ON THE FOREIGN POLICY OF THE COUNTRIES IN THE CONDITIONS OF “HYBRID WARFARE”

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical, methodological guidelines and practical recommendations for the study of the characteristics of the international economic sanctions on the economy of Russia.

Methodology of research. The methods of generalization of information and literary sources are used in the study to study the experience of imposing economic sanctions as a tool of influence the foreign policy of countries in the terms of “hybrid war”.

Findings. It was established that economic confrontation of economically developed countries and Russia, caused by the expansionist policies of the Russian Federation against Ukraine. Ongoing policy leads to weakening of the economic potential in Russia and can lead to the reintegration of the country. It is revealed the lack of expected adequate reaction of Russian Federation on the international economic sanctions, which raises questions about the adequacy of the value sanction pressure and it’s intended. It is suggested that this may be due to the fact that Russia is undemocratic authoritarian state, where citizens do not actually affect the state power, and influence on making management decisions is carried out only by the inner circle of managers.

Consistency of substantiated the growing influence of economic and political sanctions on individuals from the inner circle of top officials, who have the greatest influence on making political decisions in the country, is substantiated. Leveling of opportunities for capital increase and the prospects of its reduction, loss of opportunities to travel, relax, invest in other economies, most likely, will lead to react to international pressure.

Changing strategy of sanctions of impact on the economy as a whole to impact on the immediate environment leaders of the countries and its assets and, accordingly, increased of sanction pressure, provide enough reasons of economic restrictions and, therefore, to ensure more stability the former Soviet Union. Ukraine will get only the benefits of stabilization of economic and political cooperation in bilateral relations with Russia in this format of international sanctions.

Originality. The opportunities of influence as a tool to influence on the foreign policy of countries in the term of “hybrid warfare” are generalized.

Practical value. The obtained results of research on the considered priority and scope of introduced economic sanctions against Russia as a result of the annexation of the Crimea and the military, political and economic destabilization in the Eastern Ukraine and conducting appropriate analysis and evaluation of results from introduced economic restrictions on Russia's economy, provide an opportunity to make predictions about the addition of new economic restrictions.

Key words: hybrid warfare, foreign policy, foreign trade, international law, principles of international law, international sanctions, economic sanctions, embargoes, export, import.

Гончаренко О.В., Дідур К.М. ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Обґрунтування необхідності формування комплексної оцінки ефективності системи управління персоналом аграрного підприємства як основної складової забезпечення його стабільності та конкурентоспроможності.

Методика дослідження. Вирішення поставлених завдань забезпечувалося використанням діалектичного, історичного і абстрактно-логічного методів дослідження (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); монографічного методу (аналіз складових інтегрального показника оцінки ефективності системи управління персоналом); розрахунково-конструктивний метод (розрахунок рівня інтегрального показника ефективності системи управління персоналом та результативності діяльності аграрних підприємств); табличний і графічний методи (наочне відображення результатів дослідження).

Результати дослідження. Узагальнено думки вчених щодо трактування категорії «ефективність» та розглянуто показники, за допомогою яких визначається ефективність. Обґрунтовано необхідність формування комплексної оцінки системи управління персоналом. Розроблено інтегральний показник оцінки ефективності системи управління персоналом аграрного підприємства.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено методичний підхід щодо оцінки ефективності системи управління персоналом з урахуванням сучасних особливостей статистичної звітності аграрних підприємств шляхом визначення інтегрального показника, який містить комплексні показники якості, ефективності та витрат на систему управління персоналом.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати дослідження мають практичну цінність. За допомогою розробленого інтегрального показника можна оцінювати ефективність функціонування системи управління персоналом, відстежувати «слабкі сторони» діяльності підприємства, та в разі необхідності швидко реагувати на виявлені недоліки.

Ключові слова: аграрне підприємство, ефективність, інтегральний показник, критерії ефективності, система управління персоналом підприємства.

Гончаренко О.В., Дидур Е.Н. ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЛЕКСНОЙ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью статьи является обоснование необходимости формирования комплексной оценки эффективности системы управления персоналом аграрного предприятия как основной составляющей обеспечения его стабильности и конкурентоспособности.

Методика исследования. Решение поставленных задач обеспечивалось использованием диалектического, исторического и абстрактно-логического методов исследования (теоретические обобщения и формулирования выводов) монографического метода (анализ составляющих интегрального показателя оценки эффективности системы управления персоналом); расчетно-конструктивный метод (расчет уровня интегрального показателя эффективности системы управления персоналом и результативности деятельности аграрных предприятий); табличный и графический методы (наглядное отображение результатов исследования).

Результаты исследования. Обобщены мнения ученых относительно трактовки категории «эффективность» и рассмотрены показатели, с помощью которых определяется эффективность. Обоснована необходимость формирования комплексной оценки системы управления персоналом. Разработан интегральный показатель оценки эффективности системы управления персоналом аграрного предприятия.

Научная новизна результатов исследования. Разработан методический подход к оценке эффективности системы управления персоналом с учетом современных особенностей статистической отчетности аграрных предприятий путем определения интегрального показателя, который содержит комплексные показатели качества, эффективности и затрат на систему управления персоналом.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования имеют практическую ценность. С помощью разработанного интегрального показателя можно оценивать эффективность функционирования системы управления персоналом, отслеживать «слабые стороны» деятельности предприятия, и при необходимости быстро реагировать на выявленные недостатки.

Ключевые слова: аграрное предприятие, эффективность, интегральный показатель, критерии эффективности, система управления персоналом предприятия.

Honcharenko O.V., Didur K.M. FORMATION OF THE COMPREHENSIVE ASSESSMENT FOR THE EFFECTIVENESS OF THE PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is to substantiate the need of the formation of a comprehensive assessment for the effectiveness of the personnel management system of the agricultural enterprise as the main component to ensure its stability and competitiveness.

Methodology of research. Solving of assigned tasks is provided by using dialectical, historical, abstract and logical research methods (theoretical generalizations and drawing conclusions); monographic method (analysis of the components of the integral index for evaluating the effectiveness of personnel management system); settlement and constructive method (calculation of the level of integral indicator for the effectiveness of the personnel management system and performance of agricultural enterprises); tabular and graphical methods (visual display of research results).

Findings. The opinions of scientists on the interpretation of the category "efficiency" are generalized and indicators are considered by which effectiveness is determined. The necessity of forming a comprehensive evaluation of personnel management system is substantiated. The integral indicator for evaluating the effectiveness of personnel management system of agricultural enterprises is developed.

Originality. The methodical approach to evaluating the effectiveness of management systems personnel taking into consideration modern statistical reporting peculiarities of agricultural enterprises by determining the integral index, which includes integrated indicators of quality, efficiency and expenditure on personnel management system, is developed.

Practical value. The obtained results of research have practical value. The effectiveness of functioning of the system of personnel management can be developed to assess with the help of integral indicator, track "weaknesses" of the enterprise, and, if necessary, to respond quickly to identified deficiencies.

Key words: agricultural enterprise, efficiency, integral index, performance criteria, the system of personnel management of the enterprise.

Скоцик В.Є. ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ВІДТВОРЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ

Мета. Розробка теоретичних, методологічних положень щодо підвищення рівня інноваційної спрямованості відтворення сільськогосподарської техніки.

Методика дослідження. У процесі дослідження використані загальнонаукові методи, зокрема: синтезу – при проведенні дослідження сутності відтворення сільськогосподарської техніки; аналізу – при вивченні сучасного стану інвестиційної діяльності аграрних підприємств; конкретизації – при визначенні факторів впливу на інвестиційну спрямованість відтворення сільськогосподарської техніки.

Результати дослідження. Виявлено, що вітчизняне сільське господарство за всю історію існування зазнало безліч модернізацій, а в XXI ст. перед ним постає проблема інноваційної спрямованості відтворення сільськогосподарської техніки.

Встановлено, що періодизація інноваційного розвитку дозволяє визначити основні чинники циклічності економіки. Виявлено, що в існуючій класифікації немає прикладів реалізації науково-технічного прогресу в аграрній сфері. Тому реалізацію наукових досягнень у сільськогосподарському виробництві слід накладати на існуючу періодизацію інноваційного розвитку промисловості за М. Кондратьєвим, Й. Шумпетером, К. Фрідменом. Доведено, що інноваційна спрямованість відтворення сільськогосподарської техніки висуває на перший план інновації як пріоритетне джерело економічного зростання аграрного виробництва.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано пропозиції щодо підвищення рівня інноваційної спрямованості відтворення сільськогосподарської техніки. Запроваджені нові методичні підходи до класифікації інвестицій.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження особливостей та моделювання напрямів інноваційного відтворення парку сільськогосподарської техніки аграрних підприємств забезпечать їм збільшення обсягів виробництва та здешевлення вартості випущеної продукції за рахунок модернізації, технічного переозброєння та реконструкції діючих виробничих об'єктів, реінжинірингу технологічних процесів, застосування комплексної механізації, широкого впровадження індустріальних методів виробництва продукції.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, техніка, інновація, відтворення.

Скоцик В.Е. ИННОВАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОЦЕССА ВОСПРОИЗВОДСТВА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ТЕХНИКИ

Цель. Разработка теоретических, методологических положений относительно повышения уровня инновационной направленности воспроизводства сельскохозяйственной техники.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные методы, в частности: синтез – при проведении исследования сущности воспроизводства сельскохозяйственной техники; анализа – при изучении современного состояния инвестиционной деятельности аграрных предприятий; конкретизации – при определении факторов влияния на инвестиционную направленность воспроизводства сельскохозяйственной техники.

Результаты исследования. Выявлено, что отечественное сельское хозяйство за всю историю существования потерпело множество модернизаций, а в XXI в. перед ним встает проблема инновационной направленности воспроизводства сельскохозяйственной техники.

Установлено, что периодизация инновационного развития позволяет определить основные факторы цикличности экономики. Выявлено, что в существующей классификации нет примеров реализации научно-технического прогресса в аграрной сфере. Поэтому реализацию научных достижений в сельскохозяйственном производстве следует накладывать на существующую периодизацию инновационного развития промышленности по М. Кондратьеву, И. Шумпетеру, К. Фридмену.

Доказано, что инновационная направленность воспроизведения сельскохозяйственной техники выдвигает на первый план инновации как приоритетный источник экономического роста аграрного производства.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы предложения по повышению уровня инновационной направленности воспроизводства сельскохозяйственной техники. Внедрены новые методические подходы к классификации инвестиций.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования особенностей и моделирования направлений инновационного воспроизводства парка сельскохозяйственной техники аграрных предприятий обеспечат им увеличение объемов производства и удешевления стоимости выпущенной продукции за счет модернизации, технического перевооружения и реконструкции действующих производственных объектов, реинжиниринга технологических процессов, применение комплексной механизации, широкого внедрения индустриальных методов производства продукции.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, техника, инновация, воспроизводство.

Skotsyk V.Ye. THE INNOVATIVE COMPONENT OF THE REPRODUCTION PROCESS OF AGRICULTURAL MACHINERY

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical, methodological provisions on improving the innovative orientation for reproduction of agricultural machinery.

Methodology of research. General scientific methods are used during the research, including: synthesis – in conducting the research of the essence of reproduction of agricultural machinery; analysis – in the study of the current state of investment activity of agricultural enterprises; concretization – in determining the factors influencing investment orientation for reproduction of agricultural machinery.

Findings. It is revealed that domestic agriculture in all of existence history has undergone many modernizations, and in the XXI century faces the problem of innovative orientation for reproduction of agricultural machinery. It is established that periodization of innovative development allows to determine the main factors of cyclical economy. It is revealed that in existing classification are no examples of scientific and technical progress in agriculture.

Therefore, the implementation of scientific achievements in agricultural production should be imposed on existing periodization of innovative industrial development according to M. Kondratiev, Y. Shumpeter, K. Fridmen. It is proved that the innovative orientation of agricultural machinery reproduction highlights innovations as the preferred source of growth of agricultural production.

Originality. The proposals on improving the level of innovative orientation for reproduction of agricultural machinery are substantiated. New methodological approaches to the classification of investments are introduced.

Practical value. The obtained results of research the features and modeling the directions of innovative reproduction of the park of agricultural machinery at the agricultural enterprises provide them increasing the production volumes and reduce the cost of production due to modernization, technical re-equipment and reconstruction of existing production facilities, reengineering technological processes for using the comprehensive mechanization for wide introduction of industrial methods of manufacturing.

Key words: agricultural enterprises, machinery, innovation, reproduction.

Рудич О.О., Герасименко І.О., Ткаченко К.В. СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ПРОЦЕСУ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Мета. Розробка теоретичних, методологічних положень щодо з'ясування економічної стійкості підприємств та розробка практичних рекомендацій управління ними.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження стали положення сучасної економічної теорії, законодавчі та інші нормативно-правові акти, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань економічної стійкості підприємств. Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний і абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення і формування висновків); індукції і дедукції (при зборі, систематизації, обробці інформації, осмисленні проблеми).

Результати дослідження. Встановлено, що економічна стійкість підприємств розглядається як специфічний об'єкт управління, який представляє собою складну системну характеристику, з одного боку, характеризує спроможність організації адаптуватися до збурюючих впливів факторів внутрішнього та зовнішнього середовища в умовах ризику та невизначеності, а з другого – забезпечувати динамічну збалансованість та цілісність при якісних перетвореннях її структурно-функціональних підсистем для досягнення стратегічних цілей, задоволення економічних, екологічних та соціальних потреб нинішніх та майбутніх поколінь.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістало подальшого розвитку інтерпретація поняття «економічна стійкість підприємства» як складної системної характеристики, що визначає спроможність економічної системи адаптуватися до змін факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, забезпечуючи динамічну збалансованість показників діяльності на основі раціонального поєднання складових ресурсного потенціалу, що поглибить розуміння процесу формування стійких конкурентних переваг підприємства

Практична значущість результатів дослідження. Запропонований підхід забезпечить можливість здійснювати в теоретичному плані розмежування між категоріями «ефективність» та «стійкість», що забезпечить побудову дієвої системи управління сільськогосподарськими підприємствами.

Ключові слова: підприємство, система, економічна стійкість, діяльність, ефективність.

Рудич О.А., Герасименко И.А., Ткаченко К.В. СУЩНОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ И ПРОЦЕССА ЕЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Цель. Разработка теоретических, методологических положений относительно выяснения экономической устойчивости предприятий и разработка практических рекомендаций управления ими.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования стали положения современной экономической теории, законодательные и другие нормативно-правовые акты, научные труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам экономической устойчивости предприятий. Для решения поставленных задач применялись общенаучные и специальные методы: диалектический и абстрактно-логический (теоретические обобщения и формирования выводов); индукции и дедукции (при сборе, систематизации, обработке информации, осмыслении проблемы).

Результаты исследования. Установлено, что экономическая устойчивость предприятий рассматривается как специфический объект управления, который представляет собой сложную системную характеристику. С одной стороны, характеризует способность организации адаптироваться к возбуждающих воздействий факторов внутренней и внешней среды в условиях риска и неопределенности, а с другой – обеспечивать динамическую сбалансированность и целостность при качественных преобразованиях ее структурно-функциональных подсистем для достижения стратегических целей, удовлетворения экономических, экологических и социальных потребностей нынешних и будущих поколений.

Научная новизна результатов исследования. Получило дальнейшего развития интерпретация понятия «экономическая устойчивость предприятия» как сложной системной характеристики, что определяет способность экономической системы адаптироваться к изменениям факторов внешней и внутренней среды, обеспечивая динамическую сбалансированность показателей деятельности на основе рационального сочетания составляющих ресурсного потенциала, что углубит понимание процесса формирования устойчивых конкурентных преимуществ предприятия

Практическая значимость результатов исследования. Предложенный подход обеспечит возможность осуществлять в теоретическом плане разграничение между категориями «эффективность» и «устойчивость», что обеспечит построение действенной системы управления сельскохозяйственными предприятиями.

Ключевые слова: предприятие, система, экономическая устойчивость, деятельность, эффективность.

Rudych O.O., Herasymenko I.O., Tkachenko K.V. THE ESSENCE OF THE ECONOMIC STABILITY OF ENTERPRISES AND THE PROCESS OF ITS ENSURING

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical, methodological provisions on clarifying the economic stability of enterprises and the development of practical recommendations for their management.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the research was the provision of modern economic theories, legislative and other normative and legal acts and scientific works of domestic and foreign scholars on issues of economic stability of enterprises. General scientific and special methods are used in order to solve the tasks: dialectical, logic and abstract (theoretical generalizations and forming conclusions); induction and deduction (in collecting, systematization, information processing, comprehension problems).

Findings. It is established that economic stability of enterprises is considered as a specific object of management, which is a complex system characteristics, on the one hand, describes the organization's ability to adapt to disturbing influences of factors internal and external environment in terms of risk and uncertainty, and on the other – to provide dynamic balance and wholeness in the qualitative transformation of its structural and functional subsystems to achieve strategic objectives, meet the economic, environmental and social needs of present and future generations.

Originality. The interpretation of the concept "economic stability of the enterprise" received the further development as a complex system characteristics, determining the ability of the economic system to adapt to changes in factors of external and internal environment, providing a dynamic balance of performance indicators based on the rational combination of components of resource potential that deepen understanding of the formation process of sustainable competitive advantages of the enterprise.

Practical value. The proposed approach will provide the opportunity to exercise the distinction between categories "efficiency" and "stability" in the theoretical aspect that provide creating an effective system for management of agricultural enterprises.

Key words: enterprise, system, economic stability, activity, effectiveness.

Шаціло Н.І., Гвоздєв Ю.В. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЧИННИКІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета - узагальнення сучасного стану і тенденцій розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств та обґрунтування чинників, що стимулюють та стримують активізацію її розвитку.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано метод логічного аналізу – при визначенні факторів впливу на інвестиційну діяльність суб'єктів господарювання; економіко-статистичний метод – при оцінці капітальних інвестицій в галузі сільського господарства України, абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень та формулювання висновків дослідження.

Результати дослідження. Узагальнено фактори активізації інвестиційної діяльності підприємств на всіх стадіях інвестиційного процесу. Систематизовано чинники, які мають як позитивний, так й негативний вплив на активність інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Проаналізовано динаміку капітальних інвестицій в галузі сільського господарства України, встановлено області-лідери у залученні інвестицій.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано пріоритетні напрями інвестиційної політики, що здатні вплинути на збільшення обсягів інвестиційних ресурсів і підвищення ефективності їх використання.

Практична значущість результатів дослідження. Систематизація чинників дозволила встановити, що визначальний вплив на інвестиційну діяльність в галузі мають політико-правові та інституціональні фактори, серед яких доцільно виділити інвестиційну політику держави, вектор її інвестиційної стратегії, нормативно-правові та законодавчі акти регіонального рівня, регулювання відносин взаємодії державного та приватного капіталу,

формування та розвитку інфраструктури інвестиційного ринку, які створюють умови регулювання та підтримки інвестиційних процесів. Визначена також роль економічних та ринкових факторів, важливе місце серед яких відводиться рівню та темпам інфляції, паритету цін між суміжними галузями та виробництвами, податковими та кредитними ставками.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства**,** інвестиційна діяльність, інвестиційна активність, інвестиційна політика, інвестиційний потенціал.

Шацило Н.И., Гвоздев Ю.В. СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ФАКТОРОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель – обобщение современного состояния и тенденций развития инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий и обоснование факторов, стимулирующих и сдерживающих активизацию ее развития.

Методика исследования. В процессе исследования использован метод логического анализа – при определении факторов влияния на инвестиционную деятельность хозяйствующих субъектов; экономико-статистический метод - при оценке капитальных инвестиций в отрасли сельского хозяйства Украины, абстрактно-логический - для теоретических обобщений и формулирование выводов исследования.

Результаты исследования. Обобщено факторы активизации инвестиционной деятельности предприятий на всех стадиях инвестиционного процесса. Систематизированы факторы, которые имеют как положительное, так и негативное влияние на активность инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий. Проанализирована динамика капитальных инвестиций в отрасли сельского хозяйства Украины, установлено области-лидеры в привлечении инвестиций.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы приоритетные направления инвестиционной политики, способные повлиять на увеличение объемов инвестиционных ресурсов и повышение эффективности их использования.

Практическая значимость результатов исследования. Систематизация факторов позволила установить, что определяющее влияние на инвестиционную деятельность в области имеют политико-правовые и институциональные факторы, среди которых целесообразно выделить инвестиционную политику государства, вектор ее инвестиционной стратегии, нормативно-правовые и законодательные акты регионального уровня, регулирование отношений взаимодействия государственного и частного капитала, формирования и развития инфраструктуры инвестиционного рынка, создают условия регулирования и поддержки инвестиционных процессов. Определена также роль экономических и рыночных факторов, важное место среди которых отводится уровню и темпам инфляции, паритета цен между смежными отраслями и производствами, налоговыми и кредитными ставками.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, инвестиционная деятельность, инвестиционная активность, инвестиционная политика, инвестиционный потенциал.

Shatsilo N.I., Hvozdiev Yu.V. SYSTEMATIZATION OF ENSURING FACTORS OF INVESTMENT ACTIVITY AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the generalization of the current state and trends of investment activity development of agricultural enterprises and the study the factors that promote and hinder the revitalization of its development.

Methodology of research. The method of logical analysis is used during the study – when determining the factors of influencing investment activity of entities; economic and statistical method – in evaluating capital investments in agriculture of Ukraine, abstract and logical – for theoretical generalizations and drawing conclusions of the studies.

Findings. The factors for activization of investment activity of enterprises at all stages of the investment process are generalized. The factors have both positive and negative that have impact on the investment activity of agricultural enterprises are systematized. The dynamics of capital investments in the agricultural sector of Ukraine are analyzed, field leaders in attracting investments is established.

Originality. The priority areas of investment policy that may affect the increase of investment resources and improve the efficiency of their use are substantiated.

Practical value. Systematization of factors allows to revealed that political, legal and institutional factors have a decisive influence on investment activity in the industry. It is advisable to allocate investment policy among them, the vector of its investment strategy, normative and legislative acts of regional regulation of relations of cooperation between state and private capital, formation and development of the infrastructure of investment market, creating conditions for regulation and support of investment processes.

The role of economic and market factors is defined, among which an important place is given to the level and rate of inflation, price parity between adjacent sectors and industries, tax and credit rates.

Key words: agricultural enterprises, investment activity, investment policy, investment potential.

Гуцало А.В. ЗМІСТОВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНА ТА ПРОЦЕСУАЛЬНА ОСНОВА РЕІНЖИНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ПІДРЯДНОГО БУДІВНИЦТВА

Мета. Метою дослідження є обґрунтування шляхів покращення інноваційної привабливості вітчизняних підприємств підрядного будівництва на основі розроблення та застосування відповідної комплексної цільової програми реінжинірингу бізнес-процесів.

Методика дослідження. Під час дослідження використано різні методичні підходи і методи. Основним методом дослідження слугував метод ієрархічного цільового оцінювання альтернатив та систем аналізу при

обґрунтуванні комплексної цільової програми, побудованої засобами сценарного та імітаційного моделювання, які передбачають можливість врахування не лише прямих, але й зворотних зв'язків між цілями, а також забезпечують обґрунтований розподіл обмежених фінансових ресурсів, спрямованих на реалізацію лише високоефективних проектів реінжинірингу бізнес-процесів.

Результати дослідження. Розглянуто теоретичне підґрунтя застосування концепції реінжинірингу, підходи та принципи до управління, які притаманні цьому процесу. Визначено, що реінжиніринг – це нова філософія управління, орієнтована на бізнес-процеси, це не просто один із способів успішного розвитку підприємницької діяльності, це новий спосіб мислення, погляд на побудову компанії як на інженерну діяльність і це складний процес, що потребує комплексного підходу. Обґрунтовано прикладний інструментарій формалізації відповідної комплексної цільової програми реінжинірингу бізнес-процесів вітчизняних підприємств підрядного будівництва**,** що на новому критеріально-факторному ґрунті формує раціональний склад господарського портфелю (або портфелю проектів), який належно враховує чинники зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності девелопера, сучасні економіко-математичні інструменти прийняття рішень та передові концепції з формування та менеджменту бізнес-портфеля.

Наукова новизна результатів дослідження. Одержана в результаті інтеграції ключових положень змістовно-концептуальної та процесуальної комплексна модульна програма реінжинірингу бізнес-процесів на підприємствах підрядного будівництва забезпечує економічний компроміс між очікуваними провідними характеристиками реалізації сформованої виробничої програми, прогнозованим (плановим) фінансовим результатом, ступенем адміністративно-управлінської упорядкованості бізнес-середовища та рівнем об'єктивного і суб'єктивного ризику щодо проектів, що включені до даної програми.

Практична значущість результатів дослідження. Презентовано технологію оцінювання та вибору варіантів реінжинірингу бізнес-процесів на підприємствах підрядного будівництва, зміст якої адаптовано:

- до змісту операційної діяльності девелопера як одного з провідних суб'єктів будівельно-інвестиційного процесу;
- до характеру та структури організації-девелопера, що діє в мультипроектному бізнес-середовищі як адміністратора, координатора та регулятора процесів ініціації, підготовки та впровадження будівельних інвестиційних проектів.

Ключові слова: реінжиніринг бізнес-процесів, управління, підрядне будівельне підприємство, імітаційне моделювання, економіко-математична модель.

Гуцало А.В. СОДЕРЖАТЕЛЬНО-КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ И ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ ОСНОВА РЕИНЖИНИРИНГА БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ПОДРЯДНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

Цель. Целью исследования являются обоснование путей улучшения инновационной привлекательности отечественных предприятий подрядного строительства на основе разработки и применения соответствующей комплексной целевой программы реинжиниринга бизнес-процессов.

Методика исследования. Во время исследования использовано разные методические подходы и методы. Основным исследовательский приемом служил метод иерархического целевого оценивания альтернатив и систем анализа при обосновании комплексной целевой программы, построенной средствами сценарного и имитационного моделирования, которые предусматривают возможность учета не только прямых, но и обратных связей между целями, а также обеспечивают обоснованное распределение ограниченных финансовых ресурсов, направленных на реализацию лишь высокоэффективных проектов реинжиниринга бизнес-процессов.

Результаты исследования. Рассмотрены теоретические основы применения концепции реинжиниринга, подходы и принципы к управлению, которые присущи этому процессу. Определено, что реинжиниринг – это новая философия управления, ориентированная на бизнес-процессы, это не просто один из способов успешного развития предпринимательской деятельности, это новый способ мышления, взгляд на построение компании как на инженерную деятельность и это сложный процесс, который нуждается в комплексном подходе. Обоснован прикладной инструментарий формализации соответствующей комплексной целевой программы реинжиниринга бизнес-процессов отечественных предприятий подрядного строительства, который на новой критериально-факторной основе формирует рациональный состав хозяйственного портфеля (или портфеля проектов), надлежащим образом учитывает факторы внешней и внутренней среды деятельности девелопера, современные экономико-математические инструменты принятия решений и передовые концепции формирования и менеджмента бизнес-портфеля.

Научная новизна результатов исследования. Полученная в результате интеграции ключевых положений содержательно-концептуальной и процессуальной составляющих комплексная модульная программа реинжиниринга бизнес-процессов на предприятиях подрядного строительства обеспечивает экономический компромисс между ожидаемыми ведущими характеристиками реализации сформированной производственной программы, прогнозируемым (плановым) финансовым результатом, степенью административно-управленческой упорядоченности бизнес-среды и уровнем объективного и субъективного риска относительно проектов, которые включены в данную программу.

Практическая значимость результатов исследования. Разработана технология оценивания и выбора вариантов реинжиниринга процессов на предприятиях подрядного строительства, содержание которой адаптировано:

- к содержанию операционной деятельности девелопера как одного из ведущих субъектов строительно-инвестиционного процесса;
- к характеру и структуре организации-девелопера, что действует в мультипроектной бизнес среде как администратора, координатора и регулятора процессов инициации, подготовки и внедрения строительных инвестиционных проектов.

Ключевые слова: реинжиниринг бизнес-процессов, управление, подрядное строительное предприятие, имитационное моделирование, экономико-математическая модель.

Gutsalo A.V. CONTENT, CONCEPTUAL AND PROCEDURAL BASIS FOR REENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES AT ENTERPRISES OF SUBORDINATE CONSTRUCTION

Purpose. The aim of the article is to study ways for improving the innovative attractiveness of domestic enterprises of subordinate construction based on the development and application of appropriate integrated targeted program for reengineering of business processes.

Methodology of research. Different methodological approaches and methods are used during the study. The method of hierarchical target evaluation of alternatives is the main method of research and analysis systems for substantiation of complex target programs constructed by means of scenario and imitational modeling. These programs provide an opportunity to take into account not only direct but also feedbacks between objectives and ensure a reasonable distribution of limited financial resources aimed at implementing only highly efficient projects of business process reengineering.

Findings. The theoretical basis for application of the concept of reengineering, principles and approaches to management that are inherent to this process are considered. It is determined that the reengineering is a new management philosophy focused on business processes is not just one way for successful business development. It is a new way of thinking, look at the construction of company as on engineering activities and this is a complex process that requires an integrated approach.

Applied tools for formalization of appropriate complex target program for reengineering of business processes of domestic enterprises of subordinate construction are substantiated. It forms a rational composition of the economic portfolio (or portfolio of projects) at the new criterion and factor soil, which properly takes into account factors of external and internal environment of the developer, the modern economic and mathematical tools for making decision and advanced concept on the formation and management of the business portfolio.

Originality. The obtained content, conceptual and procedural comprehensive modular program for reengineering of business processes as a result of the integration key provisions at enterprises of subordinate construction provides economical compromise between the expected top performance for implementation of the existing production program, projected (planned) financial result, the degree of management and administration ordering the business environment and the level of subjective and objective risk regarding the projects included in this program.

Practical value. Presented a technology for assessment and selection of options for reengineering of business processes at enterprises of subordinate construction, which content is adapted:

- to the content of operational activity of developer as one of the leading subjects of construction and investment process;
- to the nature and structure of the organization of developer, operating in a multi-business environment as an administrator, coordinator and regulator of processes of initiation, preparation and implementation of construction investment projects.

Key words: reengineering of business processes, management, subordinate building enterprise, imitational modeling, economic and mathematical model.

Шкільняк М.М. КОМУНАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ: СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Мета. Метою статті є дослідження факторів впливу на становлення та розвиток комунальної власності в Україні, її функції та завдання в процесі формування спроможних об'єднаних територіальних громад у ході адміністративно-територіальної реформи.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались положення економічної теорії, наукові праці вчених та практиків, законодавчі та нормативні акти України з питань становлення та розвитку комунальної власності. Для вирішення поставленого завдання застосовано загально наукові і спеціальні методи дослідження, а саме історичний – для дослідження еволюції розвитку комунальної власності, порівняльно-правовий – для аналізу законодавчого регулювання управління об'єктами комунальної власності, логічний – при дослідженні сутності ролі та значенні комунальної власності.

Результати дослідження. Проаналізовано процес еволюції виникнення та розвитку комунальної власності в Україні як матеріальної основи місцевого самоврядування. Виділено три основних етапи становлення та розвитку комунальної власності в Україні. Визначено джерела формування комунальної власності та фактори впливу на їх розвиток. Доведено, що від рівня розвитку комунальної власності, а також ефективності використання її складових в більшості залежить якість надання послуг місцевому населенню. Обґрунтовано значення та функції комунальної власності в новостворених об'єднаних територіальних громадах. Запропоновано три способи формування комунальної власності в об'єднаних територіальних громадах в процесі децентралізації.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано концепцію розвитку комунальної власності, способів її формування та значенні і ролі у становленні об'єднаних територіальних громад в процесі децентралізації.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження спрямовані на збільшення кількості об'єктів комунальної власності органів місцевого самоврядування як умови зростання надходжень до бюджету.

Ключові слова: комунальна власність, місцеве самоврядування, адміністративно-територіальна реформа, децентралізація, об'єднані територіальні громади.

Шкильняк М.М. КОММУНАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ: СТАНОВЛЕНИЕ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ

Цель. Целью статьи является исследование факторов влияния на становление и развитие коммунальной собственности в Украине, ее функции и задачи в процессе формирования самодостаточных объединенных территориальных громад в ходе административно-территориальной реформы.

Методика исследования. В процессе исследования использовались положения экономической теории, научные труды ученых и практиков, законодательные и нормативные акты Украины по вопросам становления и развития коммунальной собственности. Для решения поставленной задачи применены общенаучные и специальные методы исследования, а именно исторический – для исследования эволюции развития коммунальной собственности, сравнительно-правовой – для анализа законодательного регулирования управления объектами коммунальной собственности, логический – при исследовании сущности роли и значении коммунальной собственности.

Результаты исследования. Проанализирован процесс эволюции возникновения и развития коммунальной собственности в Украине как материальной основы местного самоуправления. Выделены три основные этапы становления и развития коммунальной собственности в Украине. Определены источники формирования коммунальной собственности и факторы влияния на их развитие. Доказано, что от уровня развития коммунальной собственности, а также эффективности использования ее составляющих в большинстве зависит качество предоставления услуг местному населению. Обоснованы значение и функции коммунальной собственности во вновь объединенных территориальных общинах. Предложены три способа формирования коммунальной собственности в объединенных территориальных общинах в процессе децентрализации.

Научная новизна результатов исследования. Обоснована концепция развития коммунальной собственности, способов ее формирования, значения и роли в становлении объединенных территориальных общин в процессе децентрализации.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на увеличение количества объектов коммунальной собственности органов местного самоуправления как условия роста поступлений в бюджет.

Ключевые слова: коммунальная собственность, местное самоуправление, административно-территориальная реформа, децентрализация, объединенные территориальные громады.

Shkilnyak M.M. COMMUNITY PROPERTY: THE FORMATION AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT

Purpose. The aim of the article is the research factors influencing the formation and development of municipal property in Ukraine, its functions and tasks in the process of forming capable joint territorial communities during the administrative and territorial reform.

Methodology of research. The position of economic theory, scientific works of scientists and practitioners, legislative and normative acts of Ukraine on the issues of establishment and development of municipal property are used in the research process. Generally scientific and special methods are applied to solve this problems, such as historic – to study the evolution of development of communal property, comparative and legal – to analyze the legal regulation of management of municipal property, logical – in the study of the essence of the role and meaning of municipal property.

Findings. The process of evolution of emergence and development of communal property in Ukraine as the material basis of local government is analyzed. Three main stages of formation and development of municipal property development in Ukraine are highlighted. The sources of municipal property formation and factors of impacts on their development are defined.

It is proved that the level of development of municipal property, as well as efficient use of its components in most services depends on the quality of the local population. Values and functions of municipal property in the newly joint territorial communities are substantiated. Three methods of formation of communal ownership in the combined territorial communities in the decentralization process are proposed.

Originality. The concept of community property development, ways of its formation, meaning and role in the development of integrated local communities in the process of decentralization is substantiated.

Practical value. The obtained results of research are aimed at increasing the number of communal property objects of local governments as a condition for the growth of budget revenues.

Key words: municipal property, local government, administrative and territorial reform, decentralization, combined territorial communities.

Овчиннікова О.Р., Шимонюк В.К. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПРОГНОЗУВАННЯ ДЛЯ ОЦІНКИ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ В ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ РЕГІОНІ

Мета. Метою статті є аналіз стану і тенденцій розвитку молочної промисловості; визначення джерел забезпечення молочної промисловості; оцінка стану молочної промисловості в Хмельницькій області та факторів, що на неї впливають; дослідження залежностей виробництва молока в регіоні та методів оцінки молочної промисловості на найближчий період.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувалися методи економічної кібернетики, математичної статистики та економетричні методи, зокрема методи економічного прогнозування (крайніх точок, середніх групових точок, метод найменших квадратів та метод багаторядної селекції).

Результати дослідження. Проведено аналіз розвитку молочної промисловості, визначено основні проблеми галузі, а також описані можливості для подальшого розвитку на сучасному етапі ринкової економіки. Охарактеризовано ринок молочної промисловості в Хмельницькій області, побудовано модель та прогноз, на основі залежності від певних чинників. Визначено, що навіть на основі моделей, які побудовані з мінімальною кількістю даних та спеціальних методів, вдалось побудувати прогноз, що не значно відхилявся від методу, який враховував велику кількість факторів, та розраховувався алгоритмом багаторядної селекції та за допомогою нейромережі.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено різноманітні моделі, які описують обсяги молочної сировини в Хмельницькому регіоні, обґрунтовано практичність застосування вказаних методик.

Практична значущість результатів дослідження. Описані моделі дозволять підприємствам молочної промисловості в Хмельницькій області розраховувати обсяги сировини, яка надійде, та на скільки потрібно буде задіяти потужності підприємства у тому чи іншому сезоні. Також виконане дослідження може бути прикладом для розробки моделей та прогнозів для інших регіонів та країни в цілому.

Ключові слова: молочна промисловість, молочна продукція, молокопереробні підприємства, молочна сировина, експортно-імпортний потенціал, конкурентні переваги.

Овчинникова О.Р., Шимонюк В.К. ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ДЛЯ ОЦЕНКИ МОЛОЧНОЙ ОТРАСЛИ В ХМЕЛЬНИЦКОМ РЕГИОНЕ

Цель. Целью статьи является анализ состояния и тенденций развития молочной промышленности; определение источников обеспечения молочной промышленности; оценка состояния молочной промышленности в Хмельницкой области и факторов, которые на нее влияют; исследование зависимостей производства молока в регионе и методов оценки молочной промышленности на ближайший период.

Методика исследования. В процессе исследования использовались методы экономической кибернетики, математической статистики и эконометрические методы, в частности методы экономического прогнозирования (крайних точек, средних групповых точек, метод наименьших квадратов и метод многорядной селекции).

Результаты исследования. Проведен анализ развития молочной промышленности, определены основные проблемы отрасли, а также описаны возможности для дальнейшего развития на современном этапе рыночной экономики. Охарактеризован рынок молочной промышленности в Хмельницкой области, построена модель и прогноз на основе зависимости от определенных факторов. Определено, что даже на основе моделей, построенных с минимальным количеством данных и специальных методов, удалось построить прогноз, что незначительно отклонялся от метода, который учитывал большое количество факторов, и рассчитывался алгоритмом многорядной селекции и с помощью нейросети.

Научная новизна результатов исследования. Разработаны различные модели, описывающие объемы молочного сырья в Хмельницком регионе, обоснованно практичность применения указанных методик.

Практическая значимость результатов исследования. Описанные модели позволят предприятиям молочной промышленности, в Хмельницкой области, рассчитывать количество необходимого сырья и насколько нужно будет задействовать мощности предприятия в том или ином сезоне. Также выполненное исследование может служить примером для разработки моделей и прогнозов для других регионов и страны в целом.

Ключевые слова: молочная промышленность, молочная продукция, молокоперерабатывающие предприятия, молочное сырье, экспортно-импортный потенциал, конкурентные преимущества.

Ovchynnikova O.R., Shymoniuk V.K. APPLICATION OF FORECASTING METHODS FOR ASSESSING THE DAIRY INDUSTRY IN KHMELNYTSKYI REGION

Purpose. The aim of the article is the analysis of the state and development trends of the dairy industry; determination the source of the dairy industry; assessment of the dairy industry in the Khmelnitsky region and the factors that affect it; investigation of dependence of milk production in the region and assessment methods of the dairy industry for the near future.

Methodology of research. Methods of economic cybernetics, mathematical statistics and econometric methods, including methods of economic forecasting (extreme points, medium group of points, the method of least squares and the method of multi selection) are used in the research process.

Findings. The analysis of the dairy industry development is conducted, the main problems of the sector are determined and opportunities for further development at the present stage of market economy are described. The dairy market in Khmelnitsky region is characterized, and the model of prediction, based on certain factors.

It is determined that even on the basis of models that are built with a minimal amount of data and special methods we could create a forecast that does not significantly deviated from the method, which takes into account many factors, and calculated with algorithm of multi selection and using neural network.

Originality. Various models that describe the volume of milk raw in Khmelnytskyi region are developed and practical application of these techniques is substantiated.

Practical value. Described models allow the dairy industry in the Khmelnitskyi region to calculate the volume of material that will be obtained, and how much will need to use capacity in a given season. This study also can be an example for the development of models and example for other regions and countries as a whole.

Key words: dairy industry, dairy products, milk processing enterprises, dairy raw material, export-import potential, competitive advantages.

Білоткач І.А. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА

Мета. Окреслення загальних особливостей функціонування інститутів ринку органічної сільськогосподарської продукції і висвітлення особливостей їх становлення та розвитку в умовах національної економіки.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою проведеного дослідження є інституціонально-еволюційний підхід до вивчення проблем інституціональних особливостей розвитку і регулювання органічного агровиробництва в Україні. В процесі дослідження використано монографічний і аналітичний методи при обґрунтуванні органічного виробництва як одного із пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства та при оцінці стану розвитку правових інститутів і ринкової інфраструктури органічного аграрного ринку.

Результати дослідження. Визначено, що одним із пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства є органічне виробництво, яке належить до альтернативних методів ведення сільського господарства, що ґрунтується на глибокому розумінні процесів, які відбуваються у природі, спрямованих на поліпшення структури ґрунтів, відтворення їх природної родючості та сприятливих до утворення екологічно стійких агроландшафтів.

Виявлено, що відсутність правових інститутів, деформована ринкова інфраструктура, недостатня увага владних інститутів до проблем органічного аграрного ринку, - все це обумовлює потребу у формуванні інституціональних основ органічного агровиробництва та розробці механізмів їх ефективної реалізації.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтувано теоретичні, методологічні та практичні засад інституціонального регулювання інституціонального розвитку і регулювання органічного агровиробництва в Україні.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження поглиблюють практику інституціонального розвитку та забезпечують можливість активізації інноваційного процесу органічного агровиробництва в Україні.

Ключові слова: агропромислове виробництво, органічне агровиробництво, інститути, інституції, інституціональне регулювання, державне регулювання.

Белоткач И.А. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ И РЕГУЛИРОВАНИЯ ОРГАНИЧЕСКОГО АГРОПРОИЗВОДСТВА

Цель. Определение общих особенностей функционирования институтов рынка органической сельскохозяйственной продукции и освещение особенностей их становления и развития в условиях национальной экономики.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой проведенного исследования является институционально-эволюционный подход к изучению проблем институциональных особенностей развития и регулирования органического агропроизводства в Украине. В процессе исследования использованы монографический и аналитический методы при обосновании органического производства как одного из приоритетных направлений развития сельского хозяйства и при оценке состояния развития правовых институтов и рыночной инфраструктуры органического аграрного рынка.

Результаты исследования. Определено, что одним из приоритетных направлений развития сельского хозяйства является органическое производство, которое принадлежит к альтернативным методам ведения сельского хозяйства, основанной на глубоком понимании процессов, происходящих в природе, направленных на улучшение структуры почв, воспроизведение естественного плодородия и благоприятных к образованию экологически устойчивых агроландшафтов.

Выявлено, что отсутствие правовых институтов, деформирована рыночная инфраструктура, недостаточное внимание властных институтов к проблемам органического аграрного рынка, - все это обусловливает потребность в формировании институциональных основ органического агропроизводства и разработке механизмов их эффективной реализации.

Научная новизна результатов исследования. Обосновано теоретические, методологические и практические основы институционального регулирования институционального развития и регулирования органического агропроизводства в Украине.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования углубляют практику институционального развития и обеспечивают возможность активизации инновационного процесса органического агропроизводства в Украине.

Ключевые слова: агропромышленное производство, органическое агропроизводство, институты, институты, институциональное регулирование, государственное регулирование.

Bilotkach I.A. INSTITUTIONAL FEATURES OF DEVELOPMENT AND REGULATION ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTION

Purpose. The research materials are present to characterize of the institutions of the market for organic agricultural products and lighting features of formation and development of this sector in the economy.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the study is institutional and evolutionary approach to studying the problems of institutional features of development and regulation of organic agricultural production in Ukraine. The study used monographic and analytical methods for substantiation organic production as one of the priority areas of agriculture and in assessing the state of legal institutions and market infrastructure organic agricultural market.

Findings. It is determined that one of the priorities of agriculture is organic farming, which belongs to alternative farming methods and is based on a deep understanding of the processes occurring in nature, aimed at improving soil structure, restoration of natural fertility and favorable for the formation of natural agricultural production.

It is revealed that the absence of legal institutions, distorted market infrastructure, lack of attention to the problems of organic farming - all this makes the need for institutional improvement for organic agricultural production and the development of mechanisms for their effective implementation.

Originality. The theoretical, methodological and practical bases of institutional regulation of institutional development and regulation of organic agricultural production in Ukraine were substantiated.

Practical value. The results of research deepen the practice of institutional development and provide the opportunity to enhance the innovation process organic agricultural production in Ukraine.

Key words: agribusiness, organic agricultural production, institutions, institutional regulation, government regulation.

Коверко Ю.А., Корчинська О.О. СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Мета. Висвітлення теоретичних та практичних аспектів функціонування особистих селянських господарств та диверсифікації їхньої діяльності у напрямку розвитку сільського зеленого туризму.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано: діалектичний метод і системний підхід до вивчення соціально-економічних процесів, зокрема процесу сільського розвитку та розвитку діяльності особистих селянських господарств у сфері сільського зеленого туризму як явища організації економічної діяльності сільського населення; монографічний метод – при обґрунтуванні фундаментальних положень класиків і сучасних дослідників; економіко-статистичний метод з використанням програмних та нормативних документів органів державної влади та місцевого самоврядування – для визначення стану діяльності особистих селянських господарств загалом, та зокрема сфери сільського зеленого туризму, а також перспектив їх розвитку; абстрактно-логічний метод - для узагальнення результатів дослідження і формулювання висновків.

Результати дослідження. Визначено особливості функціонування особистих селянських господарств, можливі напрями диверсифікації їхньої діяльності. Обґрунтовано перспективи розвитку особистих селянських господарств у сфері сільського зеленого туризму.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розробці теоретичних та практичних засад функціонування та розвитку особистих селянських господарств при наданні послуг сільського зеленого туризму.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження мають практичне значення для розвитку сільських територій шляхом використання потенціалу особистими селянськими господарствами природних ресурсів, необхідних для здійснення діяльності у сфері сільського зеленого туризму.

Ключові слова: особисте селянське господарство, сільський зелений туризм, сільський розвиток, домогосподарства, власний капітал.

Коверко Ю.А., Корчинска А.О. СЕЛЬСКИЙ ЗЕЛЕНЫЙ ТУРИЗМ КАК НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ ЛИЧНЫХ КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВ

Цель. Освещение теоретических и практических аспектов функционирования личных крестьянских хозяйств и диверсификации их деятельности в направлении развития сельского зеленого туризма.

Методика исследования. В процессе исследования использованы: диалектический метод и системный подход к изучению социально-экономических процессов, в частности процесса сельского развития и развития деятельности личных крестьянских хозяйств в сфере сельского зеленого туризма как явления организации экономической деятельности сельского населения; монографический метод - при обосновании фундаментальных положений классиков и современных исследователей; экономико-статистический метод с использованием программных и нормативных документов органов государственной власти и местного самоуправления - для определения состояния деятельности личных крестьянских хозяйств в общем, и в частности сферы сельского зеленого туризма, а также перспектив их развития; абстрактно-логический метод - для обобщения результатов исследования и формулирование выводов.

Результаты исследования. Определены особенности функционирования личных крестьянских хозяйств, возможные направления диверсификации их деятельности. Обоснованы перспективы развития личных крестьянских хозяйств в сфере сельского зеленого туризма.

Научная новизна результатов исследования заключается в разработке теоретических и практических основ функционирования и развития личных крестьянских хозяйств при предоставлении услуг сельского зеленого туризма.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования имеют практическое значение для развития сельских территорий путем использования потенциала личными крестьянскими хозяйствами природных ресурсов, необходимых для осуществления деятельности в сфере сельского зеленого туризма.

Ключевые слова: личное крестьянское хозяйство, сельский зеленый туризм, сельское развитие, домохозяйства, собственный капитал.

Koverko Yu.A., Korchynska O.O. RURAL GREEN TOURISM AS THE DIRECTION FOR THE DEVELOPMENT OF PERSONAL PEASANT FARMS

Purpose. The aim of the article is to highlight the theoretical and practical aspects of personal peasant farms and diversify of their activity towards the development of green rural tourism.

Methodology of research. The following methods are used in the research process: dialectical method and systematic approach to the study of social and economic processes, including the process of rural development and the development of personal peasant farms in the area of rural green tourism as a phenomenon of economic activity of the rural population; monographic method – for substantiation of fundamental provisions of classics and modern scholars; economic and statistical method with using the program and normative documents of state authorities and local governments – to determine the status of personal peasant farms in general and particular areas of rural green tourism and prospects for their development; abstract and logical method - for the generalization of the research results and formulation of conclusions.

Findings. The peculiarities of the functioning of personal peasant farms, the possible directions of diversification of their activity are determined. The prospects of the development of personal peasant farms in the area of rural green tourism are substantiated.

Originality. Scientific novelty of the results of the study is to develop theoretical and practical principles of functioning and development of private farms in the provision of services of rural green tourism.

Practical value. The obtained results of research have practical importance for the development of rural areas by using the potential of personal peasant farms of natural resources required to operate activity in the field of rural green tourism.

Key words: personal peasant farm, rural green tourism, rural development, household, equity capital.

Ільєнко Р.В., Холодницька А.В. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ

Мета. Аналіз системи мотивації персоналу організацій і розробка пропозицій по її вдосконаленню.

Методика дослідження. Як інструменти дослідження використовувалися загальнонаукові методи пізнання (аналіз, синтез, узагальнення, логічний метод), методи системного і комплексного аналізу, методи оцінки – при аналізі процесу розвитку мотивації в Україні, визначенні проблемних аспектів мотиваційної системи, притаманних вітчизняним підприємствам та при виявленні особливостей застосування сучасних зарубіжних методів мотивації персоналу на українських підприємствах.

Результати дослідження. Встановлено, що основою будь-якої організації є її співробітники. Виявлено, що цей фактор підвищує необхідність вивчення процесів управління персоналом, зокрема - методів і способів мотивації кадрів, розробки і впровадження нових її механізмів і шляхів. Розглянуті сучасні методи мотивації персоналу. Проаналізовано процес розвитку мотивації в Україні та визначено проблемні аспекти мотиваційної системи, притаманні вітчизняним підприємствам. Виявлено особливості застосування сучасних зарубіжних методів мотивації персоналу на українських підприємствах.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено пріоритетні напрямки в мотиваційних програмах з урахуванням сучасних досліджень, запропоновано встановити оптимальне співвідношення матеріальних і нематеріальних стимулів, систематизовані принципи мотивації, що відповідають вимогам сьогодення та особливостям функціонування ринку праці.

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Для досягнення мети, в даних умовах ринкової економіки і конкурентного середовища організації впроваджують як традиційні, так і інноваційні моделі мотивації працівників, що дозволяє усунути недоліки своєї системи мотивування і зайнятися її удосконаленням, поліпшити результати діяльності організації і збільшити прибуток. Отримані результати дослідження характеризують найбільш часті помилки в питаннях мотивації персоналу і розробці методологічного підходу щодо їх виявлення в конкретних організаціях.

Ключові слова: мотивація, стимулювання, персонал, заробітна плата, преміювання, нематеріальна мотивація.

Ильенко Р.В., Холодницкая А.В. СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ К ПОСТРОЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОЙ СИСТЕМЫ МОТИВАЦИИ ПЕРСОНАЛА

Цель. Анализ системы мотивации персонала организаций и разработка предложений по ее совершенствованию.

Методика исследования. В качестве инструментов исследования использовались общенаучные методы познания (анализ, синтез, обобщение, логический метод), методы системного и комплексного анализа, методы оценки – для анализа процесса развития мотивации в Украине, определения проблемных аспектов мотивационной системы, присущей отечественным предприятиям и при выявлении особенностей использования современных зарубежных методов мотивации персонала на украинских предприятиях.

Результаты исследования. Установлено, что основой любой организации являются ее сотрудники. Определено, что этот фактор повышает необходимость изучения процессов управления персоналом, в частности – методов и способов мотивации кадров, разработки и внедрения новых ее механизмов и путей. Рассмотрены современные методы мотивации персонала. Проанализирован процесс развития мотивации в Украине и определены проблемные аспекты мотивационной системы, присущие отечественным предприятиям. Выявлены особенности применения современных зарубежных методов мотивации персонала на украинских предприятиях.

Научная новизна результатов исследования. Определены приоритетные направления в мотивационных программах с учетом современных исследований, предложено установить оптимальное соотношение материальных и нематериальных стимулов, систематизированы принципы мотивации, которые соответствуют требованиям современности и особенностям функционирования рынка труда.

Практическая значимость результатов исследования. Для достижения цели, в данных условиях рыночной экономики и конкурентной среды организации внедряют как традиционные, так и инновационные модели мотивации работников, что позволяет устранить недостатки своей системы мотивирования и заняться её усовершенствованием, улучшить результаты деятельности организации и увеличить прибыль. Полученные результаты исследования характеризируют наиболее частые ошибки в вопросах мотивации персонала и разработке методологического подхода по выявлению этих ошибок в конкретных организациях.

Ключевые слова: мотивация, стимулирование, персонал, заработная плата, премирование, нематериальная мотивация.

Ilienko R.V., Kholodnytska A.V. CONTEMPORARY CHALLENGES TO BUILDING AN EFFECTIVE SYSTEM OF STAFF MOTIVATION

Purpose. Analysis of the system of personnel motivation the organization and elaboration of proposals for its improvement.

Methodology of research. The general scientific methods of cognition were used as the tools of research (analysis, synthesis, generalization, logical methods) the methods of systems and complex analysis, the methods of evaluation - at the analysis of process of development of motivation in Ukraine, determination of problem aspects of the motivational system, inherent domestic enterprises and at the exposure of features of application of modern foreign methods of motivation of personnel on the Ukrainian enterprises.

Findings. It is set, that the employees are the basis of any organization. It is discovered, that this fact increases the necessity of learning of the personnel's management processes particularly the methods and means of personnel

motivation, methods engineering of its new mechanisms and ways. Therefore, the modern methods of personnel motivation were viewed in this article. The process of development of motivation in Ukraine was analyzed and the problem aspects of motivational system were defined which are inherent for domestic enterprises. The peculiarities of the use of modern foreign methods of personnel motivation at the Ukrainian enterprises were revealed.

Originality. Priority directions in motivational programs were defined taking into the account the contemporary researches, the optimal relationship of material and non-material incentives was suggested to establish, and the principles of motivation were systemized and satisfied the requirements of up to dateness and peculiarities of the functioning of the labour market.

Practical value. To achieve the goal, in the given conditions of market economy and competitive environment of the organization the traditional and innovative models of personnel motivation are adopted, thereby coping with the deficiencies of our motivational system focus on its perfection and improvement of the organization's performance and increasing profits. In this context this article explores the most common errors concerning the personnel motivation and development of methodological approach in identifying these errors within the specific organizations.

Key words: motivation, incentive, personnel, wages, bonus payment, non-material motivation.

Гірман А.П., Тарабаринова О.В. СВІТОВИЙ ДОСВІД ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Мета. Стаття присвячена питанням дослідження світового досвіду у напрямку ефективної організації праці на підприємстві, можливості використання найбільш успішних аспектів цього досвіду для впровадження на підприємствах України. Обґрунтовано необхідність пошуку нових підходів для вдосконалення і цілеспрямованої модифікації системи організації праці, розвитку методичних основ формування ефективної комплексної системи організації праці.

Методика дослідження. В статті розглянуто наукові основи організації праці. Проведено аналіз перших фундаментальних досліджень в напрямку успішної організації праці на підприємстві, вкладу у розвиток проблем організації праці сучасних науковців, а також проаналізовано практики різних національних шкіл організації праці. Авторами використано спосіб бенчмаркінгу – порівняльного аналізу на основі еталонних показників, який включає процеси оцінювання і зіставлення.

Результати дослідження. Критично оцінено можливість запозичення досвіду розвинених країн і їх корисних напрацювань у напрямку ефективної організації праці на підприємстві, найбільш прийнятних для України. Узагальнення теоретичних підходів та парадигм концепцій НОП дозволили визначити приховані резерви підвищення ефективності організації праці на підприємстві та можливості їх мобілізації.

Наукова новизна результатів дослідження. Авторами поглиблено розуміння ефективної організації праці, яка, на їх думку, представляє собою певну модифікацію, синтез поглядів різних наукових шкіл. Визначено концептуальний підхід до ефективності НОП, який передбачає комплексність принципів, моделей та інструментів управління, що базуються на функціонально-орієнтованому підході. Зокрема, визначальним є підхід, пов'язаний із пошуком резервів.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновано заходи, спрямовані на підвищення ефективності використання функціональних резервів управління за допомогою раціональної організації праці, узгодження функціональних напрямів зі стратегічними планами підприємства, взаємодію різних функціональних служб підприємства, скорочення нераціонального використання всіх видів ресурсів. Подальші дослідження у цьому напрямку дозволять збагатити організацію праці як практичну діяльність новими інструментальними формами і механізмами реалізації.

Ключові слова: підприємство, організація праці, бенчмаркінг, світові моделі організації праці, НОП, резерви підвищення ефективності.

Гирман А.П., Тарабаринова Е.В. МИРОВОЙ ОПЫТ ПОСТРОЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ СИСТЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА НА ПРЕДПРИЯТИИ

Цель. Статья посвящена вопросам исследования мирового опыта в области эффективной организации труда на предприятии, возможности использования наиболее успешных аспектов этого опыта для внедрения на предприятиях Украины. Обоснована необходимость поиска новых подходов к совершенствованию и целенаправленной модификации системы организации труда, развития методических основ формирования эффективной комплексной системы организации труда.

Методика исследования. В статье рассмотрены научные основы организации труда. Проведен анализ первых фундаментальных исследований в направлении успешной организации труда на предприятии, вклада в развитие проблем организации труда современных ученых, а также проанализированы практики различных национальных школ организации труда. Авторами использован способ бенчмаркинга - сравнительного анализа на основе эталонных показателей, который включает процессы оценивания и сопоставления.

Результаты исследования. Критически оценена возможность заимствования опыта развитых стран и их полезных наработок в направлении эффективной организации труда на предприятии, наиболее приемлемых для Украины. Обобщение теоретических подходов и парадигм концепций НОТ позволили определить скрытые резервы повышения эффективности организации труда на предприятии и возможности их мобилизации.

Научная новизна результатов исследования. Авторами углублено понимание эффективной организации труда, которая, по их мнению, представляет собой определенную модификацию, синтез взглядов различных научных школ. Определен концептуальный подход к эффективности НОТ, который предусматривает комплексность принципов, моделей и инструментов управления, основанных на функционально-ориентированном подходе. В частности, определяющим является подход, связанный с поиском резервов.

Практическая значимость результатов исследования. Предложены меры, направленные на повышение эффективности использования функциональных резервов управления с помощью рациональной организации труда, согласование функциональных направлений со стратегическими планами предприятия, взаимодействие различных функциональных служб предприятия, сокращение нерационального использования всех видов ресурсов. Дальнейшие исследования в этом направлении позволят обогатить организацию труда как практическую деятельность новыми инструментальными формами и механизмами реализации.

Ключевые слова: предприятие, организация труда, бенчмаркинг, мировые модели организации труда, НОТ, резервы повышения эффективности.

Girman A.P., Tarabarynova O.V. WORLD EXPERIENCE IN ORGANIZATION OF THE EFFECTIVE LABOR MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE

Purpose. This article is devoted to the study of international experience in the effective labor management at the enterprise, also, it is scrutinized the possibility of implementation the most successful aspects of this experience in Ukraine. The necessity of new approaches to improve and modificate the system of labor management, the development of methodological foundations of an effective integrated system of labor management has been discussed.

Methodology of research. In the article the scientific basis of labor management has been studied. The first basic researches in the successful labor management at the enterprise, contemporary scientists' contribution to the development of the questions in labor management, and the various practices of national schools of labor management have been analyzed. The authors have used the benchmarking method – comparative analysis on the basis of the reference indices, which includes the processes of evaluation and comparison.

Findings. The possibility of borrowing the experience of developed countries and their useful suggestions in the direction of effective organization of labor in the enterprise, most suitable for Ukraine has been critically evaluated. The summary of theoretical approaches and paradigms of scientific labor management (SLM) concepts has made possible to determine the hidden reserves of the efficiency in the labor management at the enterprise and to reveal their possible mobilization.

Originality. The authors have increased the understanding of effective labor management, which, in their opinion, is a modification a synthesis of views of different scientific schools. Conceptual approach to the efficiency of SLM has been outlined, which provides integrated principles, models and management tools based on functional-oriented approach. Specifically, the determining factor is the approach for seeking reserves.

Practical value. The measures aimed at increasing the efficiency of functional managerial reserves through efficient labor organization, coordination of functional areas with the strategic plans of the company, the interaction between different functional services, reducing irrational use of all resources. Further researches in this direction will be able to enrich the labor management as a practice area with new instrumental forms and mechanisms.

Key words: enterprise, labor, benchmarking, global model of labor management, SLM, reserves of efficiency increasing.

Ібатуллін М.І. ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ

Мета. Розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо формування інституційного забезпечення інфраструктури ринку продукції свинарства.

Методика дослідження. У процесі дослідження використані загальнонаукові методи, зокрема: аналіз і синтез – при проведенні дослідження проблем сертифікації сільськогосподарських підприємств та створення відповідної мережі сертифікованих лабораторій, що створить передумови для реалізації продукції свинарства в країни ЄС.

Результати дослідження. Виявлено, що нині здійснюється секторальний підхід до аграрного ринку, в рамках якого запроваджується безпосереднє застосування правових норм та правил Євросоюзу, а також норм і правил провідних міжнародних асоціацій, що вже відбувається в системі рослинництва. Встановлено, що в Україні немає підприємств тваринницького профілю у галузі свинарства, сертифікованих за вимогами СОТу; не розроблена програма послідовної адаптації вітчизняного законодавства до вимог СОТ та можливостей зміни акцентів регуляторного впливу держави на підтримку галузі свинарства в умовах членства в СОТ. Доведена необхідність розробки механізму державної підтримки галузі свинарства згідно вимог СОТ та визначення інструментів його регулювання.

Обґрунтована потреба розробки складових нормативно-правового забезпечення функціонування елементів ринкової інфраструктури: ринків живої худоби, забійних пунктів.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначені заходи недопущення монополізації всіх сегментів ринку продукції свинарства та забезпечення рівних умов здійснення виробничої діяльності всіх категорій сільськогосподарських товаровиробників. Розроблена система нормативно-правового забезпечення функціонування елементів ринкової інфраструктури: ринків живої худоби, забійних пунктів тощо.

Практична значущість результатів дослідження. Застосування запропонованого механізму державної підтримки ринку продукції свинарства дасть можливість сформувати передумови до орієнтації вітчизняних підприємств, які спеціалізуються на продукції свинарства на ринки країн ЄС.

Ключові слова: державна підтримка, інфраструктура, ринок, сільськогосподарські підприємства.

Ибатуллин М.И. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ РЫНКА ПРОДУКЦИИ СВИНОВОДСТВА В УКРАИНЕ

Цель. Разработка теоретических положений и практических рекомендаций по формированию институционального обеспечения инфраструктуры рынка продукции свиноводства.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные методы, в частности: анализ и синтез – при проведении исследования проблем сертификации сельскохозяйственных предприятий и создания соответствующей сети сертифицированных лабораторий, что создаст предпосылки для реализации продукции свиноводства в страны ЕС.

Результаты исследования. Выявлено, что в настоящее время осуществляется секторный подход к аграрному рынку, в рамках которого вводится непосредственное применение правовых норм и правил Евросоюза, а также норм и правил ведущих международных ассоциаций, что уже происходит в системе растениеводства. Установлено, что в Украине нет предприятий животноводческого профиля в области свиноводства, сертифицированных по требованиям Еврокомиссии, не разработана программа последовательной адаптации отечественного законодательства к требованиям ВТО и возможностей изменения акцентов регуляторного влияния государства на поддержку отрасли свиноводства в условиях членства в ВТО. Доказана необходимость разработки механизма государственной поддержки отрасли свиноводства в соответствии с требованиями ВТО и определения инструментов его регулирования.

Обоснована необходимость разработки составляющих нормативно-правового обеспечения функционирования элементов рыночной инфраструктуры: рынков живого скота, убойных пунктов.

Научная новизна результатов исследования. Определены меры недопущения монополизации всех сегментов рынка продукции свиноводства и обеспечения равных условий осуществления производственной деятельности всех категорий сельскохозяйственных товаропроизводителей. Разработана система нормативно-правового обеспечения функционирования элементов рыночной инфраструктуры: рынков живого скота, убойных пунктов и тому подобное.

Практическая значимость результатов исследования. Применение предложенного механизма государственной поддержки рынка продукции свиноводства даст возможность сформировать предпосылки для ориентации отечественных предприятий, специализирующихся на продукции свиноводства на рынки стран ЕС.

Ключевые слова: государственная поддержка, инфраструктура, рынок, сельскохозяйственные предприятия.

Ibatullin M.I. INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE FORMATION OF MARKET INFRASTRUCTURE OF PIG PRODUCTION IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to develop of theoretical positions and practical recommendations on the formation of institutional support of market infrastructure of pig production.

Methodology of research. General scientific methods are used during the study used, including: analysis and synthesis – during the study of problems of certification of agricultural enterprises and creating an appropriate network of certified laboratories, which will create preconditions for sales of pig products in EU country.

Findings. It is revealed that the sectoral approach to the agricultural market is carried currently, where direct application of the law and regulations of the European Union is introduced as well as rules and regulations leading international associations that are happening in the system of crop. It is determined that Ukraine has no enterprises of animal profile in pig industry, certified according to the requirements WTO; program of coherent adaptation of national legislation to WTO requirements and possible changes in emphasis of regulatory influence of the state in support of pig industry in terms of WTO membership is not developed.

The need to develop the components of legal and regulatory elements is substantiated for ensuring the functioning of elements of market infrastructure: livestock markets, slaughter points.

Originality. The measures to prevent monopolization of all segments of pig production and ensuring equal conditions of production of all categories of agricultural producers are determined. The system of legal ensuring the functioning elements of market infrastructure, livestock markets, slaughter points, etc. is developed.

Practical value. The application of the proposed mechanism of state support for pig production market will make it possible to create the preconditions for the orientation of the domestic enterprises that specialize in the production of pig production to EU markets.

Key words: government support, infrastructure, market, agricultural enterprises.

Карпенко В.Л. РОЗВИТОК СТРАТЕГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Огляд сучасних концепцій стратегічного маркетингу та їх вплив на діяльність підприємства.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань стратегічного маркетингу підприємств. Використано такі методи дослідження: діалектичний метод пізнання – при розгляді стратегічного планування і обґрунтуванні концепції стратегічного маркетингу; теоретичного узагальнення і порівняння – для розвитку понятійного апарату і дослідження стратегічного маркетингу; абстрактно-логічний – при теоретичному узагальненні сутності та методів механізмів управління стратегічним маркетингом.

Результати. Розкрито зміст поняття стратегічний маркетинг. Визначено, що стратегія маркетингу передбачає розробку окремих маркетингових заходів для кожного сегмента ринку, вивчення потреб різних цільових груп і формування спеціальної пропозиції для кожного цільового ринку, використання різних рекламних повідомлень і способів просування товару в кожному сегменті. Обґрунтовано основні завдання стратегічного маркетингу.

Наукова новизна. Обґрунтовано класифікацію стратегічних концепцій маркетингу. Виділено основні типи стратегій маркетингу вітчизняних підприємств: «ціна-кількість».

Практична значущість. Отримані наукові положення і результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних аспектів формулювання стратегії в сфері маркетингу і продажів у вигляді системи

стратегічних цілей, ініціатив та ключових показників ефективності. Вони сприятимуть забезпеченню: результативного вибору стратегічних концепцій, типів стратегії, інструментів реалізації маркетингових заходів, формування оптимального розміру бюджету маркетингу та належного рівня організації контролю за його використанням.

Ключові слова: маркетинг, маркетингове середовище, управління підприємством, стратегічний маркетинг, маркетингові дослідження, конкурентоспроможність.

Карпенко В.Л. РАЗВИТИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Обзор современных концепций стратегического маркетинга и их влияние на деятельность предприятия.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются положения экономической теории, научные труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам стратегического маркетинга предприятий. Использованы следующие методы исследования: диалектический метод познания – при рассмотрении стратегического планирования и обосновании концепции стратегического маркетинга; теоретического обобщения и сравнения – для развития понятийного аппарата и исследования стратегического маркетинга; абстрактно-логический – при теоретическом обобщении сущности и методов механизмов управления стратегическим маркетингом.

Результаты исследования. Раскрыто содержание понятия стратегический маркетинг. Определено, что стратегия маркетинга предполагает разработку отдельных маркетинговых мероприятий для каждого сегмента рынка, изучения потребностей различных целевых групп и формирования специального предложения для каждого целевого рынка, использование различных рекламных сообщений и способов продвижения товара в каждом сегменте. Обоснованы основные задачи стратегического маркетинга.

Научная новизна результатов исследования. Обосновано классификацию стратегических концепций маркетинга. Выделены основные типы стратегий маркетинга отечественных предприятий: «цена-количество».

Практическая значимость результатов исследования. Полученные научные положения и результаты исследования являются основой для решения практических аспектов формулирования стратегии в области маркетинга и продаж в виде системы стратегических целей, инициатив и ключевых показателей эффективности. Они будут способствовать обеспечению: результативного выбора стратегических концепций, типов стратегии, инструментов реализации маркетинговых мероприятий, формирование оптимального размера бюджета маркетинга и надлежащего уровня организации контроля за его использованием.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговая среда, управление предприятием, стратегический маркетинг, маркетинговые исследования, конкурентоспособность.

Karpenko V.L. DEVELOPMENT OF STRATEGIC MARKETING IN THE ENTERPRISE ACTIVITY

Purpose. The aim of the article is the overview of current concepts of strategic marketing and their impact on the activity of the enterprise.

Methodology of research. The provision of economic theory, scientific works of domestic and foreign scholars on the issues of strategic marketing of the enterprises are the theoretical and methodological basis of the study. The following methods of research are used in the article: dialectical method of knowledge – in considering strategic planning and substantiation of the concept of strategic marketing; abstract and logical – in the theoretical generalization of the essence and methods of management mechanisms of strategic marketing.

Findings. The content of the concept of strategic marketing is determined. It is determined that the marketing strategy involves the development of individual marketing measures for each segment of the market, study the needs of different target groups and the formation of a special offer for each target market using different advertising messages and ways to move goods in each segment. The basic tasks of strategic marketing are substantiated.

Originality. Classification of strategic marketing concepts is substantiated. The main types of marketing strategies of domestic enterprises “price-quantity” are highlighted.

Practical value. The obtained scientific position and results of research is the basis for solving practical aspects of strategy formulation in marketing sphere and sales in the form of strategic goals, initiatives and key performance indicators. They will help to ensure: the effective choice of strategic concepts, types of strategies, tools for implementation of marketing activities, creating the optimal size of the budget marketing and an adequate level of control over its use.

Key words: marketing, marketing environment, management of enterprise, , strategic marketing, marketing of research, competitiveness.

Черкас Д.М. РЕІНЖИНІРИНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Мета. Удосконалення процесу використання реінжинірингу бізнес-процесів на промислових підприємствах.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань дослідження у роботі використано такі загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми дослідження: *індуктивний та дедуктивний* – для формування концептуальних положень щодо ролі реінжинірингу бізнес-процесів у розвитку промислового підприємства; *теоретичного узагальнення та морфологічного аналізу* – для систематизації наукових підходів до визначення й уточнення сутності поняття «бізнес-процес»; *абстрактно-логічний метод*, *системний підхід, методи аналізу і синтезу* – для подальшого розвитку теоретичних положень щодо використання реінжинірингу бізнес-процесів на машинобудівних підприємствах, розроблення методичного підходу до проведення реінжинірингу бізнес-процесів на промислових підприємствах.

Результати дослідження. Уточнено сутність поняття «бізнес-процес». Визначено основні етапи, за якими здійснюється реінжиніринг бізнес-процесів. Удосконалено методичний підхід до проведення реінжинірингу бізнес-процесів на промислових підприємствах.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено методичний підхід до проведення реінжинірингу бізнес-процесів на промислових підприємствах, а також уточнено поняття «бізнес-процес».

Практична значущість результатів дослідження. Даний методичний підхід було реалізовано на практиці, на підприємствах Індустріальної групи У.П.Е.К., для підвищення ефективності процесу використання реінжинірингу на машинобудівних підприємствах. Результати показали позитивний ефект від впровадження запропонованого методичного підходу.

Ключові слова: бізнес-процес, реінжиніринг, початкові ресурси, промислове підприємство, системоутворюючі процеси.

Черкас Д.Н. РЕИНЖИНИРИНГ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Цель. Совершенствование процесса использования реинжиниринга бизнес-процессов на промышленных предприятиях.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели и решения задач исследования в работе использованы следующие общенаучные, специальные методы и приемы исследования: *индуктивный и дедуктивный* – для формирования концептуальных положений о роли реинжиниринга бизнес-процессов в развитии промышленного предприятия; *теоретического обобщения и морфологического анализа* – для систематизации научных подходов к определению и уточнению сущности понятия «бизнес-процесс»; *абстрактно-логический метод, системный подход, методы анализа и синтеза* – для дальнейшего развития теоретических положений по использованию реинжиниринга бизнес-процессов на машиностроительных предприятиях, для разработки методического подхода к проведению реинжиниринга бизнес-процессов на промышленных предприятиях.

Результаты исследования. Уточнена сущность понятия «бизнес-процесс». Определены основные этапы, по которым осуществляется реинжиниринг бизнес-процессов. Усовершенствован методический подход к проведению реинжиниринга бизнес-процессов на промышленных предприятиях.

Научная новизна результатов исследования. Разработан методический подход к проведению реинжиниринга бизнес-процессов на промышленных предприятиях, а также уточнено понятие «бизнес-процесс».

Практическая значимость результатов исследования. Данный методический подход был реализован на практике, на предприятиях Индустриальной группы У.П.Э.К., с целью повышения эффективности процесса использования реинжиниринга на машиностроительных предприятиях. Результаты показали положительный эффект от внедрения предложенного методического подхода.

Ключевые слова: бизнес-процесс, реинжиниринг, начальные ресурсы, промышленное предприятие, системообразующие процессы.

Cherkas D.M. REENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES AT THE INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE CURRENT ECONOMIC CONDITIONS

Purpose. The aim of the article is to improve the process of using reengineering of business process at the industrial enterprises.

Methodology of research. The following general scientific and special methods and techniques of research were used to achieve this goal and solve problems in the study: *deductive and inductive* – to form conceptual positions on the role of reengineering of business process in the development of the industrial enterprise; *theoretical generalization and morphological analysis* – to systematize scientific approaches for identifying and clarifying the essence of the concept of "business process"; *abstract and logical method, system approach, methods of analysis and synthesis* – for further development of theoretical positions on the use of reengineering of business process at the engineering enterprises, development of methodical approach to business process reengineering at industrial enterprises.

Findings. The essence of the concept "business process" is clarified. The basic stages are determined, according to which the re-engineering of business processes is conducted. Methodical approach to conduct reengineering of business process in industrial at the industrial enterprises is improved.

Originality. The methodical approach to conduct reengineering of business process at the industrial enterprises is developed and also the term "business process" is clarified.

Practical value. This methodical approach was implemented in practice, at the enterprises of Industrial Group U.P.E.K., to improve the efficiency of the use of re-engineering at the manufacture of machinery. The results showed the positive effects from the introduction of the proposed methodological approach.

Key words: business process, reengineering, initial resources, industrial enterprise, systems-creating processes.

Мосієвич О.О. КЛАСИФІКАЦІЯ ТА МЕТОДИ ВРАХУВАННЯ РИЗИКІВ В МОДЕЛЯХ ОЦІНКИ ВЕНЧУРНИХ ПРОЕКТІВ

Мета. Дослідження, систематизація та аналіз теоретичних і методичних основ щодо оцінки та врахування ризиків в моделях оцінки венчурних проектів.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених в сфері теорії ризику та венчурного інвестування. В процесі дослідження використовувалися такі методи: монографічний (при вивченні особливостей розвитку економічної думки в сфері аналізу та врахування ризиків у в моделях оцінки венчурних проектів), системного

аналізу (класифікації ризиків венчурної індустрії), використані методи фінансової математики та інструментарій теорії прийняття рішень.

Результати дослідження. Розроблені теоретичні положення та сформульовані рекомендації, сукупність яких визначає наукову новизну дослідження. Виявлено залежність між врахуванням тих чи інших ризиків в процесі оцінки та категорією інвесторів, що беруть участь у фінансуванні проекту. Обґрунтовано доцільність використання моделей, орієнтованих на сценарний підхід, що дозволяють досліджувати багатофакторну структуру витратних характеристик ризиків проекту.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано класифікацію ризиків, що виникають на різних стадіях розвитку венчурної компанії та механізм їх включення в моделі оцінювання.

Практична значущість результатів дослідження. Практична значимість дослідження полягає у використанні отриманих результатів, зокрема при врахуванні ризиків в моделюванні оцінки перспективної вартості венчурної компанії та в процесі укладення угод венчурного фінансування.

Ключові слова: ризик, венчурний ризик, венчурне інвестування, оцінка венчурних проектів.

Мосиевич Е.О. КЛАССИФИКАЦИЯ И МЕТОДЫ УЧЕТА РИСКОВ В МОДЕЛЯХ ОЦЕНКИ ВЕНЧУРНЫХ ПРОЕКТОВ

Цель. Исследование, систематизация и анализ теоретических и методических основ оценки и учета рисков в моделях оценки венчурных проектов.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых в области теории риска и венчурного инвестирования. В процессе исследования использовались следующие методы: монографический (при изучении особенностей развития экономической мысли в области анализа и учета рисков в моделях оценки венчурных проектов), системного анализа (классификации рисков венчурной индустрии), использованы методы финансовой математики и инструментарий теории принятия решений.

Результаты исследования. Разработаны теоретические положения и сформулированы рекомендации, совокупность которых определяет научную новизну исследования. Выявлена зависимость между учетом тех или иных рисков в процессе оценки и категории инвесторов, участвующих в финансировании проекта. Обоснована целесообразность использования моделей, ориентированных на сценарный подход, которые позволяют исследовать многофакторную структуру рисков проекта.

Научная новизна результатов исследования. Предложена классификация рисков, возникающих на различных стадиях развития венчурной компании и механизм их включения в модели оценки.

Практическая значимость результатов исследования. Практическая значимость исследования заключается в использовании полученных результатов, в частности при учете рисков в моделировании оценки перспективной стоимости венчурной компании и в процессе заключения сделок венчурного финансирования.

Ключевые слова: риск, венчурный риск, венчурное инвестирование, оценка венчурных проектов.

Mosiyevych O.O. CLASSIFICATION AND METHODS OF CONSIDERING RISKS IN EVALUATION MODELS OF VENTURE PROJECTS

Purpose. The aim of the article is the research, systematization and analysis of theoretical and methodological framework for evaluation and consideration of risk in the models of evaluation of venture projects**.**

Methodology of research. The fundamental provisions of modern economic theory, research works of scientists in the theory of risk and venture investment are theoretical and methodological basis of research. The following methods are used in the research process: monographic (in the study the features of economic thought development in the field of analysis and consideration of risks in the evaluation models of venture projects), systems analysis (risk classification of venture industry), methods of financial mathematics and tools of theory for making decision.

Findings. The necessity of using models oriented on scenario approach, allowing to explore the multifaceted structure of consumables characteristics of project risks, is substantiated. Two main types of non-systematic risk component of the overall venture project - agency and market are highlighted in the article. The research of nature for allocation of these classes has revealed the relationship between the consideration of certain risks in the process of evaluation and categories of investors involved in project financing.

Originality. The classification of risks occurring at different stages of the development of Venture Company and the mechanism of their inclusion into the model of evaluation is proposed.

Practical value. The practical significance of the study is to use the obtained results, particular in taking into account the risks in modeling evaluation of prospective cost of Venture Company and in the process of concluding agreements for venture financing.

Key words: risk, venture risk, venture investment, evaluation of venture projects.

Буряк А.В. СТРУКТУРНІ ТА ОПЕРАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

Мета. Теоретичне обґрунтування структурних та операційних змін, що мають місце в сучасному банківському секторі в умовах реалізації посткризової реформи банківського регулювання та макроекономічного спаду.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано такі методи: наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу та синтезу, системно-структурного аналізу та метод аналогій – при обґрунтуванні структурних та операційних змін, що мають місце в сучасному банківському секторі в умовах реалізації посткризової реформи банківського регулювання та макроекономічного спаду а також при здійсненні оцінки змісту та масштабів структурних змін в банківському секторі.

Результати дослідження. Теоретично обґрунтовано структурні та операційні зміни, що мають місце в сучасному банківському секторі в умовах реалізації посткризової реформи банківського регулювання та макроекономічного спаду. Ідентифіковано передумови сучасних трансформацій банківської галузі в глобальному масштабі, здійснено оцінку змісту та масштабів структурних змін в банківському секторі, формалізовано особливості сучасних бізнес-моделей банків. Визначено стратегічні, економічні та соціальні причини втрати банками монопольного становища на ринку фінансових та банківських послуг.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано напрями і масштаби структурних змін в розвитку теоретико-методологічного підґрунтя функціонування банків як фінансових посередників з урахуванням поточних зовнішніх умов здійснення банківського діяльності.

Практична значущість результатів дослідження. Ідентифіковані структурні та операційні трансформації сучасного банківського сектору, можуть бути використані в діяльності регуляторних органів та органів державної влади з метою подальшого коригування стратегії розвитку фінансової системи країни в контексті забезпечення фінансової стабільності, економічного зростання та прибутковості банківського бізнесу.

Ключові слова: банківський сектор, фінансове посередництва, структура банківського сектору, бізнес-модель банку, регуляторний тиск.

Буряк А.В. СТРУКТУРНЫЕ И ОПЕРАЦИОННЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА

Цель. Теоретическое обоснование структурных и операционных изменений, которые происходят в современном банковском секторе в условиях реализации посткризисной реформы банковского регулирования и макроэкономического спада.

Методика исследования. В работе согласно поставленных задач использованы такие методы исследования как научная абстракция, индукция и дедукция, анализ и синтез, системно-структурный анализ и метод аналогий – при обосновании структурных и операционных изменений, которые происходят в современном банковском секторе в условиях реализации посткризисной реформы банковского регулирования и макроэкономического спада, а также при осуществлении оценки содержания и масштабов структурных изменений в банковском секторе.

Результаты исследования. Теоретически обоснованы структурные и операционные изменения, которые имеют место в современном банковском секторе в условиях реализации посткризисной реформы банковского регулирования и макроэкономического спада. Идентифицированы предпосылки современных трансформаций в банковской отрасли в глобальном масштабе, осуществлена оценка роли и масштабов структурных изменений в банковском секторе, формализованы особенности современных бизнес-моделей банков. Определены стратегические, экономические и социальные причины потери банками монопольного положения на рынке финансовых и банковских услуг.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы направления и масштабы структурных изменений в развитии теоретико-методологических основ функционирования банков как финансовых посредников с учетом текущих внешних условий осуществления банковской деятельности.

Практическая значимость результатов исследования. Идентифицированные структурные и операционные трансформации современного банковского сектора могут быть использованы в деятельности регуляторных органов и органов государственной власти с целью дальнейшей корректирования стратегии развития финансовой системы страны в контексте обеспечения финансовой стабильности, экономического роста и доходности банковского бизнеса.

Ключевые слова: банковский сектор, финансовое посредничество, структура банковского сектора, бизнес-модель банка, регуляторное давление.

Buriak A.V. STRUCTURAL AND OPERATIONAL TRANSFORMATIONS OF BANKING SECTOR

Purpose. Theoretical provement of structural and operational changes that occur in the modern banking sector in the conditions of post crisis banking regulation framework implementation and macroeconomic slowdown.

Methodology of research. In the research according to the tasks such methods as scientific abstraction, induction and deduction, analysis and synthesis, systemic-structural analysis and the method of analogies were applied. It was used during justification of structural and operational changes that occur in the modern banking sector in the conditions of implementation of banking regulation post crisis reforms and macroeconomic downturns as well as when assessing the content and extent of structural changes in the banking sector.

Findings. Theoretically proved structural and operational changes that take place in a modern banking sector in the conditions of implementation of banking regulation framework implementation and macroeconomic slowdown.

Background of the modern transformation in the banking industry on a global scale is identified, the role and extent of structural changes in the banking sector is assessed and features of the modern business models of banks are identified. Strategic, economic and social causes of the losses of the banks a monopoly position in the market of financial and banking services are determined.

Originality. The directions and magnitude of the structural changes in the development of theoretical and methodological principles of functioning of banks as financial intermediaries under the current external conditions of banking activity are developed.

Practical value. Identified structural and operational transformation of the modern banking sector can be used in the activities of regulatory bodies and public authorities in the context of further adjustment of the financial system development strategy for ensuring financial stability, economic growth and profitability of the banking.

Key words: banking sector, financial intermediation, the structure of the banking sector, bank business model, regulatory pressure.

Будько О.В. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Дослідження сутності ризиків, їх ідентифікації та системи обліково-аналітичного забезпечення управління ними в умовах сталого розвитку.

Методика дослідження. У ході дослідження використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, зокрема, за допомогою абстрактно-логічного методу вказано на необхідність чіткого визначення поняття «ризик», що забезпечить його ідентифікацію з метою побудови системи обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками. Метод аналізу надав можливість здійснити оцінку діючих підходів до класифікації ризиків підприємства. Методи групування і порівняння допомогли виділити класифікаційну ознаку ризиків за складовими сталого розвитку та врахувати її при відображенні їх наслідків та впливів в системі бухгалтерського обліку.

Результати дослідження. В ході дослідження проаналізовано діючі підходи до визначення поняття «ризик» та здійснено його уточнення з метою використання для відображення його наслідків в системі бухгалтерського обліку. Визначено, що методика оцінки ризиків в бухгалтерському обліку ґрунтується на взаємодії системи управління ризиками і системи бухгалтерського обліку. На підставі аналізу класифікацій ризику виділено класифікаційну ознаку ризиків за складовими сталого розвитку.

Наукова новизна результатів дослідження. Зважаючи на інформаційні потреби менеджменту, виокремлено класифікаційну ознаку ризиків за складовими сталого розвитку, що дозволить чітко ідентифікувати ризики сталого розвитку та відображувати їх наслідки в системі бухгалтерського обліку.

Практична значущість результатів дослідження. Застосування на практиці запропонованої класифікації ризиків за складовими сталого розвитку забезпечить формування якісного інформаційного підґрунтя для системи управління сталим розвитком підприємства.

Ключові слова: ризики, управління ризиками, оцінка ризиків, сталий розвиток, обліково-аналітичне забезпечення.

Будько О.В. УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Исследование сущности рисков, их идентификации и системы учетно-аналитического обеспечения управления ими в условиях устойчивого развития.

Методика исследования. В ходе исследования использованы общенаучные и специальные методы исследования, в частности, с помощью абстрактно-логического метода указано на необходимость четкого определения понятия «риск», что обеспечит его идентификацию с целью построения системы учетно-аналитического обеспечения управления рисками. Метод анализа предоставил возможность осуществить оценку действующих подходов относительно классификации рисков предприятия. Методы группировки и сравнения помогли выделить классификационный признак рисков по составляющим устойчивого развития и учесть его при отражении их последствий и воздействий в системе бухгалтерского учета.

Результаты исследования. В ходе исследования проанализированы действующие подходы к определению понятия «риск» и осуществлено его уточнение с целью использования для отражения его последствий в системе бухгалтерского учета. Определено, что методика оценки рисков в бухгалтерском учете основывается на взаимодействии системы управления рисками и системы бухгалтерского учета. На основании анализа классификаций риска выделено классификационный признак рисков по составляющим устойчивого развития.

Научная новизна результатов исследования. Принимая во внимание информационные потребности менеджмента, выделен классификационный признак рисков по составляющим устойчивого развития, что позволит четко идентифицировать риски устойчивого развития и отображать их последствия в системе бухгалтерского учета.

Практическая значимость результатов исследования. Применение на практике предложенной классификации рисков по составляющим устойчивого развития обеспечит формирование качественной информационной основы для системы управления устойчивым развитием предприятия.

Ключевые слова: риски, управление рисками, оценка рисков, устойчивое развитие, учетно-аналитическое обеспечение.

Budko O.V. ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR RISK MANAGEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is to study the essence of risks, their identification and the system of accounting and analytical support for their management in terms of sustainable development.

Methodology of research. General scientific and special methods are used during the study; including using abstract and logical method we indicated the need for a clear definition of the concept “risk”, which will provide its identity to create a system of accounting and analytical support of risk management. The method of analysis provided an opportunity to evaluate current approaches to risk classification of the enterprise. Methods of grouping and comparison helped to identify risk classifications for components of sustainable development and take into account the reflection of their impact and influence in the accounting system.

Findings. The current approaches to the definition the concept “risk” are analyzed in the study and its specification to be used to show its effects in the accounting system is made. It is determined that the risk assessment method of accounting is based on the interaction of risk management and accounting system. Risk classification for components of sustainable development is allocated on the basis of risk classifications.

Originality. Risk classification for components of sustainable development is singled out taking into account the information needs of management, which will clearly identify risks for sustainable development and reflect their consequences in the accounting system.

Practical value. The application of the proposed risk classification in practice by components of sustainable development provides forming the quality information basis for a management system of sustainability development of the enterprise.

Key words: risks, risk management, risk assessment, sustainable development, accounting and analytical support.

Кушнір В.О. ЩОДО ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ПРИДБАНИХ ТВАРИН М'ЯСОПЕРЕРОБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Мета. Визначення переваг і напрацювання напрямків найраціональніших способів визначення живої ваги та вгодованості заготовлених тварин, їх документальне оформлення та відображення в обліку.

Методика дослідження. Для досягнення мети статті використано загальнонаукові й емпіричні методи економічної науки, зокрема: аналізу та синтезу – для вивчення способів заготівлі; систематизації та теоретичного узагальнення - під час розгляду способів визначення живої ваги тварин за різних умов та їх впливу на побудову обліку і надання переваги способу заготівлі за вагою та якістю м'яса, одержаного від забою тварин; причинно-наслідкового зв'язку – при розробленні детальної класифікації аналітичних рахунків. Розкриття сутності способів заготівлі тварин для забою та встановлення їх недоліків та переваг здійснювалося шляхом аналітичного групування.

Результати дослідження. Проаналізовано способи заготівлі тварин м'ясопереробними підприємствами, методику визначення живої ваги та залежність від вгодованості (якості) та документальне оформлення цих операцій. Висвітлено особливості облікового відображення придбаних тварин з урахуванням їх якості. Запропоновано організацію аналітичного обліку придбаної сировини, що дозволить визначати вартість придбання худоби за її видами та вгодованістю. Підкреслено, що інформація аналітичного обліку придбаної худоби використовуватиметься в подальшому для визначення собівартості м'яса за окремими категоріями.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено більш глибоку деталізацію аналітичних рахунків 4-го порядку «ВРХ» та «Свині» на аналітичні рахунки наступних порядків для більш ширшого розкриття інформації про сировину м'ясопереробних підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на забезпечення раціональної організації аналітичного обліку придбаних тварин для подальшого їх забою, що сприятиме формуванню ефективної системи управління виробничими витратами. Вони можуть бути використані для впровадження на м'ясопереробних підприємствах.

Ключові слова: жива вага, вгодованість, витрати виробництва, облік м'яса, м'ясопереробні підприємства.

Кушнир В.А. ОТНОСИТЕЛЬНО УЧЕТНОГО ОТОБРАЖЕНИЕ ПРИОБРЕТЕННЫХ ЖИВОТНЫХ МЯСОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Цель. Определение преимуществ и наработка направлений рациональных способов определения живого веса и упитанности заготовленных животных, их документальное оформление и отражение в учете.

Методика исследования. Для достижения цели в статье использованы общенаучные и эмпирические методы экономической науки, в частности: анализ и синтез – для изучения способов заготовки; систематизация и теоретическое обобщения – при рассмотрении способов определения живого веса животных в различных условиях и их влияния на построение учета и предпочтение способа заготовки по весу и качеству мяса, полученного от забоя животных; причинно-следственная связь – при разработке детальной классификации аналитических счетов. Раскрытие сущности способов заготовки животных для убоя и установления их недостатков и преимуществ осуществлялось путем аналитического группировки.

Результаты исследования. Проанализированы способы заготовки животных мясоперерабатывающими предприятиями, методика определения живого веса и зависимость от упитанности (качества), а также документальное оформление этих операций. Освещены особенности учетного отображения приобретенных животных с учетом их качества. Предложено организацию аналитического учета приобретенного сырья, что позволит определять стоимость приобретения скота по ее видам и упитанности. Подчеркнуто, что информация аналитического учета приобретаемого скота может использоваться в дальнейшем для определения себестоимости мяса по отдельным категориям.

Научная новизна результатов исследования. Разработано более глубокую детализацию аналитических счетов 4-го порядка «КРС» и «Свиньи» на аналитические счета следующих порядков для более широкого раскрытия информации о сырье мясоперерабатывающих предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на обеспечение рациональной организации аналитического учета приобретенных животных для дальнейшего их убоя, что будет способствовать формированию эффективной системы управления производственными затратами. Они могут быть использованы для внедрения на мясоперерабатывающих предприятиях.

Ключевые слова: живой вес, упитанность, производственные расходы, учет мяса, мясоперерабатывающие предприятия.

Kushnir V.O. CONCERNING THE ACCOUNTING DISPLAYING OF ACQUIRED ANIMALS BY MEAT PROCESSING ENTERPRISES

Purpose. The aim of research is determine the benefits and elaboration of the most rational methods, which help to determine live weight and fatness of purchased animals, their documenting and recording in accounting.

Methodology of research. For achieve the purpose of the article are used the general scientific and empirical methods of economics. In particular, analysis and synthesis – to study the ways of procurement; systematization and

theoretical generalization – during consideration the ways to determine the live weight of animals in different conditions and their influence on the construction account and preference method of procurement in the weight and quality of meat obtained from slaughter animals; causation – at developing detailed classification of analytical accounts. Disclosure the ways of procurement animals for slaughter and establish their drawbacks and advantages performed by the analytical group.

Findings. The methods of procurement animals by meat-processing factory, the method of determining live weight and dependence it from fatness (quality) and documentation of these operations are analyzed. It is showed the features of accounting reflection of purchased animals based on their quality. It is offered in the article the organization of analytical accounting of purchased raw materials, which would allow to determine the cost of purchasing the livestock by their type and fatness. It is stressed that the information of analytical accounting of purchased cattle will be used in the future to determine the cost of meat in separate categories.

Originality. The better detailing of analytical accounts to the fourth order "cattle" and "pig" on the analytical accounts of following orders to a wider disclosure of information about raw material at meat processing plants is developed.

Practical value. The results of research are aimed at providing the rational organization of analytical accounting purchased animals for further theirs slaughter that will facilitate to the formation an effective system of production costs. They can be used for implementation at meat processing plants.

Key words: live weight, fatness, production costs, accounting of meat, meat processing companies.

Мігус І.П., Занора В.О., Второва Т.В. УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ: ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Мета. Метою статті є дослідження управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання, зокрема підприємств туристичної галузі, а також визначення особливостей прийняття управлінських рішень в кризових умовах.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано методи теоретичного узагальнення, логічного аналізу, індукції, дедукції, системного підходу для визначення: характеристик прийняття рішень в кризових умовах; принципів, яких має дотримуватися керівництво при прийнятті управлінських рішень в умовах кризи.

Результати дослідження. Обґрунтовано нагальність та актуальність проблеми економічної безпеки. Сформовано загальні структурно-логічні схеми: прийняття управлінських рішень в контексті управління системою економічної безпеки в кризових умовах та антикризового управління підприємства. Сформульовано характеристики прийняття рішень в кризових ситуаціях та принципи управління, яких повинні дотримуватися при прийнятті рішення в кризових ситуаціях.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано системний підхід до формування структурно-логічної схеми антикризового управління підприємством, яка включає такі компоненти, як передкризова в кризових умовах та післякризова підсистеми трьох рівнів управління: оперативне, тактичне і стратегічне. Використано процеси діагностики, розробки рішень, прийняття рішень, організації здійснення контролю, які розглядаються як основні складові структурно-логічної схеми прийняття рішень в контексті управління системою економічної безпеки в кризових умовах.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблем управління системою економічної безпеки підприємств, зокрема, туристичної галузі, у кризових умовах. Вони можуть бути використанні на підприємствах під час прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: управління, економічна безпека, система, система економічної безпеки, управління системою економічної безпеки, підприємство, туристична галузь, управлінські рішення, кризові умови.

Мигус И.П., Занора В.А., Второва Т.В. УПРАВЛЕНИЯ СИСТЕМОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СУБЪЕКТОВ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ: ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В КРИЗИСНЫХ УСЛОВИЯХ

Цель. Целью статьи является исследование управления системой экономической безопасности субъектов хозяйствования, в частности предприятий туристической отрасли, а также определение особенностей принятия управленческих решений в кризисных условиях.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы теоретического обобщения, логического анализа, индукции, дедукции, системного подхода для определения: характеристик принятия решений в кризисных условиях; принципов, которые должны соблюдать руководство при принятии управленческих решений в условиях кризиса.

Результаты исследования. Обоснованно актуальность проблемы экономической безопасности. Сформированы общие структурно-логические схемы: принятие управленческих решений в контексте управления системой экономической безопасности в кризисных условиях и антикризисного управления предприятия. Сформулированы характеристики принятия решений в кризисных ситуациях и принципы управления, которые должны соблюдаться при принятии решения в кризисных ситуациях.

Научная новизна результатов исследования. Использован системный подход к формированию структурно-логической схемы антикризисного управления предприятием, которая включает такие компоненты, как предкризисная в кризисных условиях и послекризисная подсистемы трех уровней управления: оперативное, тактическое и стратегическое. Использованы процессы диагностики, разработки решений, принятия решений, организации осуществления контроля, рассматриваются как основные составляющие структурно-логической схемы принятия решений в контексте управления системой экономической безопасности в кризисных условиях.

Практическая ценность результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на решение проблем управления системой экономической безопасности предприятий, в частности, туристической отрасли, в кризисных условиях. Они могут быть использованы на предприятиях при принятии управленческих решений.

Ключевые слова: управление, экономическая безопасность, система, система экономической безопасности, управления системой экономической безопасности, предприятие, туристическая отрасль, управленческие решения, кризисные условия.

Mihus I.P., Zanora V.O., Vtorova T.V. ECONOMIC SECURITY SYSTEM MANAGEMENT OF TRAVEL INDUSTRY: MAKING MANAGEMENT DECISIONS IN CRISIS CONDITIONS

Purpose. The purpose of the article is to research the management of economic security system of entities, including companies of the travel industry and to identify characteristics of decision-making in crisis conditions.

Methods. Theoretical generalization, logical analyses, induction, deduction, synthesis, systematic approaches are used to identify: characteristics of decision-making in crisis conditions, principles which management should follow when making decisions in crisis conditions.

Results. It is established that the problem of economic security is current and topical. The total structural and logical schemes of company's crisis management, structural and logical scheme of decision-making in the context of economic security management system in crisis conditions are formed. Some characteristics of decision-making in crisis situations, principles which management should follow when making decisions in crisis situations are identified.

Originality. The structural and functional scheme of company's crisis management is formed by using a systematic approach and contains such components as pre-crisis, a crisis, post-crisis management subsystems and three levels such as operational, tactical and strategic management. Diagnosis, solution development, decision making, organization and implementation of control are considered as main parts in the structural and logical scheme of decision-making in the context of economic security management system in crisis conditions.

Practical value. The results of research aimed at solving the problems of managing the system of economic security, particular, in the tourism industry, in crisis. They can be used in enterprises when making management decisions.

Key words: management, economic security, system, system of economic security, control system of economic security, enterprise, tourism industry, management decisions, crisis conditions.

Мостіпака О.В. НЕТОКРАТІЯ ЯК ВЛАДА МЕРЕЖ

Мета. Розкрити сутність нетократії, показати джерела влади нетократії та виокремити, хто є на сьогодні суб'єктами ієрархічно-мережевого світоустрою та архітекторами нетократії, підкреслити роль держави в глобальних нетократичних мережах.

Методика дослідження. Методика дослідження ґрунтується на трансдисциплінарному підході, зокрема використовуються теорія систем, інформаціологія, категорії інформація та знання, ієрархії і мережі, мережецентризм – GGG(3G)-технології, системний аналіз, теоретичне узагальнення – при визначенні властивостей мереж та утворенні ними глобальної мережі, яка охопила світ.

Результати дослідження. На основі транснаукового підходу виявлено існування безлічі міфів щодо мереж. Встановлено, що головний з них – прозорість мереж немає під собою науково-технологічної основи. Відкритість відноситься лише до мереж нижчого рівня. Визначено, що незважаючи на зовнішню різноманітність, всі мережеві структури утворюють глобальну мережу, яка охопила світ – глобальний гіперграф – 3G-технології. Обґрунтовано, що перехід суспільно-економічної системи на електронні гроші, криптовалюту в мережецентризмі сприяє трансформації капіталу в нетократичну владу.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукову новизну становить транснаукова концепція дослідження проблеми нетократичної організації управління суспільством на основі мережецентризму (глобального гіперграфа 3G-технології) соціально-економічними системами.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є основою для вирішення проблематики розуміння сутності організації мережевого управління соціально-економічними системами в концепції мережецентризму Giant Global Graph (GGG-технології), які відрізняються від попередніх нижчих рівнів – Net (мережі) і Web (павутини). GGG дасть можливість отримати адекватну інформацію з різних ресурсів.

Ключові слова: нетократія, інформація, знання, мережа, ієрархія, влада мереж, гіперграф, мережецентризм, 3-G-технології.

Мостипака Е.В. НЕТОКРАТИЯ КАК ВЛАСТЬ СЕТЕЙ

Цель. Раскрыть сущность нетократии, показать источники власти нетократии и выделить, кто на сегодня является субъектами иерархически-сетевого мироустройства и архитекторами нетократии, подчеркнуть роль государства в глобальных нетократичних сетях.

Методика исследования. Методика исследования основывается на трансдисциплинарном подходе, в частности используются теория систем, информациология, категории информация и знания, иерархии и сети, сетецентризм - GGG (3G)-технологии, системный анализ, теоретическое обобщение – при определении свойств сетей и образовании ими глобальной сети, которая охватила мир.

Результаты исследования. На основе транснаучного подхода обнаружено существование множества мифов о сетях. Установлено, что главный из них – прозрачность сетей не имеет под собой научно-технологической основы. Открытость относится только к сетям низкого уровня. Определено, что, несмотря на

внешнее разнообразие, все сетевые структуры образуют глобальную сеть, охватившую мир - глобальный гиперграф - 3G-технологии. Обосновано, что переход общественно-экономической системы на электронные деньги, криптовалюту в сетецентризме способствует трансформации капитала в нетократическую власть.

Научная новизна результатов исследования. Научную новизну составляет транснаучная концепция исследования проблемы нетократической организации управления обществом на основе сетецентризма (глобального гиперграфа 3G-технологии) социально-экономическими системами.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения проблематики понимания сущности организации сетевого управления социально-экономическими системами в концепции сетецентризма GiantGlobalGraph (GGG-технологии), которые отличаются от предыдущих низших уровней - Net (сети) и Web (паутины). GGG даст возможность получить адекватную информацию из различных ресурсов.

Ключевые слова: нетократия, информация, знания, сеть, иерархия, власть сетей, гиперграф, сетецентризм, 3-G-технологии.

Mostipaka O.V. NETOCRACY AS THE POWER OF NETWORKS

Purpose. The aim of the article is to discover the essence of netocracy, show sources of netocracy power and to single out the subjects of a hierarchy and network of world order and architects of netocracy, emphasize the state's role in the global netocracy networks.

Methodology of research. Methodology of research is based on trans-disciplinary approach, including using the theory of systems, information study, the category of information and knowledge, hierarchy and networks, network centrism – GGG (3G)-Technology, systems analysis, theoretical generalization – in determining the properties of their networks and the formation of a global network that spanned the world.

Findings. The existence of many myths about net is revealed on the basis of the transformation and scientific approach. It is established that the main one is the transparency of networks has not at a scientific and technological bases. Transparency applies only to the networks of a lower level. It is determined that despite the external variety, all network of the structures form a global network that spanned the world – global hypergraph – 3G-technology. It is substantiated that the transition of social and economic system on electronic money, crypto currency in the network centrism contributes to the transformation of capital into netocracy power.

Originality. Scientific novelty of the study is the transformation and scientific concept of the study on the problem of netocracy organization for management of society on the basis of network centrism (global hypergraph of 3G-Technology) social and economic systems.

Practical value. The obtained results of research are the basis for solving the problems of understanding the essence for organization of network management of social and economic systems in the concept of network centrism Giant Global Graph (GGG-Technology), which is different from the previous lower levels – Net (net) and Web (web). GGG will give the opportunity to get adequate information from various resources.

Key words: netocracy, information, knowledge, network, hierarchy, power of networks, hypergraph, network centrism, 3G-Technology.

Ігнатенко Г.В. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИКЛАДНИХ МОДУЛІВ ВІМ-ТЕХНОЛОГІЇ ДО ПОБУДОВИ МУЛЬТИПРОЕКТНОЇ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ КОМПАНІЇ-ДЕВЕЛОПЕРА

Мета. Метою дослідження є удосконалення технології оцінювання та вибору варіантів виробничої програми (господарського портфеля) та її адаптування: до змісту операційної діяльності девелопера як одного з провідних суб'єктів будівельно-інвестиційного процесу; до характеру структури організації-девелопера, що діє в мультипроектному бізнес-середовищі як адміністратора, координатора та регулятора процесів ініціації.

Методика дослідження. Теоретико-методологічну основу роботи утворює система загальнонаукових і спеціальних методів, які дозволяють системно вирішувати проблемні завдання з обраного напряму дослідження. Найвагоміші теоретичні і прикладні розробки ґрунтуються на положеннях сучасної економічної теорії, загальної теорії управління, стратегічного управління, теорії економіки, управління і маркетингу у будівництві. Використано методи: спостереження, порівняння, систематизації, класифікації та типології – для уточнення та впорядкування понятійного апарату за обраним напрямком дослідження

Результати дослідження. Розглянуто питання вдосконалення управлінської діяльності будівельних компаній і формування ефективного механізму реалізації стратегічних цілей компанії. Визначено проблему інтеграції методів керування окремими проектами й програмами з методом керування портфелями типових проектів і програм на вітчизняних будівельних підприємствах. Удосконалено систему управління проектами. Розглянуто динаміку «популярності» операційного і проектного підходів до управління компанією. Виявлено, що сьогодні на зміну проектному підходу приходить симбіоз цих підходів – управління портфелями проектів, тобто процес безперервної реалізації ряду проектів, що викликано це велінням часу, змінами як зовнішніх, так і внутрішніх умов.

На основі підсумків науково-методичного опрацювання функціональної сутності, змісту та параметричного наповнення прикладних методів та моделей формування бізнес-портфеля, визначено створюваний інструментарій розробки виробничої програми як: поетапний та інтегрований, що об'єднує ресурсний, проектно-орієнтований (цільовий), ситуативний та іміджевий підходи.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено: складові та методологічний інструментарій системи управління процесами моделювання будівельного виробництва; напрями удосконалення формалізаційного простору відображення елементів виробничої програми підприємства-девелопера на основі

впровадження BIM-технологій («BUILDING INFORMATION MODELING»); коло суб'єктів та їх функції в контексті багатовекторного оцінювання діяльності будівельних організацій.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновано метод адміністрування портфелів проектів і програм і представлена схема інформаційних взаємодій при реалізації процесів матричного управління на основі BIM-технології.

Ключові слова: типові проекти і програми, керування портфелем проектів, BIM-технології.

Игнатенко А.В. ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ПРИКЛАДНЫХ МОДУЛЕЙ BIM-ТЕХНОЛОГИИ К ПОСТРОЕНИЮ МУЛЬТИПРОЕКТНОЙ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ПРОГРАММЫ КОМПАНИИ-ДЕВЕЛОПЕРА

Цель. Целью исследования является усовершенствование технологии оценивания и выбора вариантов производственной программы (хозяйственного портфеля) и ее адаптация: к содержанию операционной деятельности девелопера как одного из ведущих субъектов строительно-инвестиционного процесса; к характеру структуры организации-девелопера, который действует в мультипроектной бизнес-среде как администратор, координатор и регулятор процессов инициации.

Методика исследования. Теоретико-методологическую основу работы составляет система общенаучных и специальных методов, которые позволяют системно решать проблемные задачи избранного направления исследования. Наиболее существенные теоретические и прикладные разработки основываются на положениях современной экономической теории, общей теории управления, стратегического управления, теории экономики, управление и маркетинга в строительстве. Использованы методы: наблюдения, сравнения, систематизации, классификации и типологии - для уточнения и упорядочения понятийного аппарата по избранному направлению исследования.

Результаты исследования. Рассмотрены вопросы усовершенствования управленческой деятельности строительных компаний и формирования эффективного механизма реализации стратегических целей компании. Определена проблема интеграции методов управления отдельными проектами и программами с методами управления портфелями типовых проектов и программ на отечественных строительных предприятиях. Усовершенствована система управления проектами. Рассмотрена динамика "популярности" операционного и проектного подходов к управлению компанией. Выявлено, что сегодня на смену проектному подходу приходит симбиоз данных подходов – управление портфелями проектов, т.е. процесс беспрерывной реализации ряда проектов, что вызвано велением времени, изменениями как внешних, так и внутренних условий.

На основе итогов научно-методического обобщения функциональной сущности, содержания и параметрического наполнения прикладных методов и моделей формирования бизнеса-портфеля, создаваемый инструментарий разработки производственной программы определен как: поэтапный и интегрированный, объединяющий ресурсный, проектно-ориентированный (целевой), ситуативный и имиджевый подходы.

Научная новизна результатов исследования. Определены: состав и методологический инструментарий системы управления процессами моделирования строительного производства; направления усовершенствования формализованного пространства отображения элементов производственной программы предприятия-девелопера на основе внедрения BIM-технологий ("BUILDING INFORMATION MODELING"); круг субъектов и их функции в контексте многовекторного оценивания деятельности строительных организаций.

Практическая значимость результатов исследования. Предложен метод администрирования портфелей проектов и программ, представленна схема информационных взаимодействий при реализации процессов матричного управления на основе BIM-технологий.

Ключевые слова: типовые проекты и программы, управления портфелем проектов, ВИМ-технологии.

Ignatenko H.V. IMPLEMENTATION OF APPLICATION MODULES BIM-TECHNOLOGIES TO THE CONSTRUCTION OF A MULTI-PROJECT PRODUCTION PROGRAM OF THE COMPANY OF THE DEVELOPER

Purpose. The aim of the article is the improvement of assessment technology and choice of options for industrial problem (economic portfolio) and its adaptation: to the content of operational activity of developer as one of leading subjects of the construction and investment process; to the nature of the structure of the developer organization operating in a multi-project of business environment as an administrator, coordinator and the regulator of processes of initiation.

Methodology of research. The system of general scientific and special methods is the theoretical and methodological basis of the work that allows to solve systematically the problem of task from chosen direction of research. The most essential theoretical and application developments are based on the provisions of modern economic theory, general management theory and strategic management, the theory of economics, management and marketing in construction. The following methods are used in the article: observation, comparison, systematization, classification and typology - to clarify and streamline the conceptual apparatus of the chosen area of study.

Findings. The question of improving the management of construction companies and the formation of an effective mechanism for implementing the company's strategic goals is considered. The problem of integration methods for managing individual projects and programs by managing portfolios of model projects and programs on domestic construction enterprises is determined. The system of project management is improved.

Dynamics "popularity" of operational and project approaches for company management. It is revealed that today to change the project approach is symbiosis of these approaches - project portfolio management, the process of continuous implementation of a number of projects due to the dictates of time, changes in both external and internal conditions.

Development tools of created production program, as staged and integrated that combines resource, project and oriented (target), situational and image approaches is defined on the basis of results of scientific and methodological study of functional nature, content and application content of parametric methods and models of forming business portfolio.

Originality. It is determined: components and methodological tools of the system for management of processes for modeling of building production; directions for improvement of formalization space for displaying elements of the production program of enterprise-developer through the introduction of BIM-technologies ("BUILDING INFORMATION MODELING"); range of subjects and their functions in the context of multi-vector evaluation of construction organizations.

Practical value. The method of administration of portfolios projects and programs is proposed and the scheme information interactions in the implementation of the processes of matrix management based on BIM-technologies is proposed.

Key words: typical projects and programs, management of portfolio projects BIM-technologies.

Дуб Б.С. МЕНЕДЖМЕНТ ЗНАНЬ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО ХОЛДИНГУ

Мета. Узагальнення, систематизація та подальший розвиток положень управління знаннями та ризиками (Knowledge risk management, KRM) – нової мультидисциплінарної дослідницької сфери, що передбачає вирішення проблем, пов'язаних з традиційними методами управління ризиками.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано методи: систематизації, аналізу та синтезу – для вивчення взаємовпливу менеджменту знань та ризиків на основі вітчизняних та зарубіжних публікацій, графічний метод – для узагальнення типів знань, необхідних для гарантування економічної безпеки і їх наочного представлення.

Результати дослідження. Обгрунтовано поняття «менеджмент знань» в системі економічної безпеки як сукупність управлінських процесів, процедур, функцій, технік, прийомів, методів, програмно-технологічних засобів, які сприяють своєчасному доступу суб'єктів системи економічної безпеки підприємства до необхідних знань, інформації, даних з метою захисту від деструктивної дії загроз зовнішнього та внутрішнього середовища. Виявлено, що знання не є панацеєю, це лише потенційна можливість формування та функціонування дієвої системи економічної безпеки підприємства. Лише ефективне управління знаннями реалізує їхній потенціал захисту. Встановлено, що головна ціль управління знаннями в контексті гарантування економічної безпеки – здобути знання тоді, коли це необхідно і вдало їх застосувати, щоб нівелювати вплив небезпек, ризиків, загроз.

Наукова новизна результатів дослідження. Уперше наведено графічну інтерпретацію знань в системі економічної безпеки підприємства у вигляді моделі, об'єднано два напрями досліджень – управління ризиками та знаннями, узагальнено попередні напрацювання.

Практична значущість результатів дослідження. Робота присвячена одночасному вивченню економічної безпеки та управління знаннями у їхньому взаємозв'язку. Менеджмент знань досліджено в контексті гарантування економічної безпеки підприємства, доведено важливість цього виду управління в системі економічної безпеки, класифіковано процедури та технології управління знаннями, які надають додаткові конкурентні переваги і сприяють зростанню ефективності.

Ключові слова: менеджмент знань, система економічної безпеки підприємства, управління знаннями та ризиками, економіка знань, інформаційне суспільство, інноваційні знання.

Дуб Б.С. МЕНЕДЖМЕНТ ЗНАНИЙ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АГРАРНОГО ХОЛДИНГА

Цель. Обобщение, систематизация и дальнейшее развитие положений управления знаниями и рисками (Knowledge risk management, KRM) – новой мультидисциплинарной исследовательской области, которая предусматривает решение проблем, связанных с традиционными методами управления рисками.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы систематизации, анализа и синтеза были использованы для изучения взаимовлияния менеджмента знаний и рисков на основе отечественных и зарубежных публикаций, графический метод – для обобщения типов знаний, необходимых для обеспечения экономической безопасности и их наглядного представления.

Результаты исследования. Обосновано понятие менеджмент знаний в системе экономической безопасности как совокупность управленческих процессов, процедур, функций, техник, приемов, методов, программно-технологических средств, способствующих своевременному доступу субъектов системы экономической безопасности предприятия к необходимым знаниям, информации, данным с целью защиты от деструктивного влияния угроз внешней и внутренней среды. Выявлено, что знания не являются панацеей, это только потенциальная возможность формирования и функционирования эффективной системы экономической безопасности предприятия. Только эффективное управление знаниями реализует их потенциал защиты. Установлено, что главная цель управления знаниями в контексте обеспечения экономической безопасности – получить знания тогда, когда это необходимо и удачно их применить, чтобы нивелировать влияние опасностей, рисков, угроз.

Научная новизна результатов исследования. Впервые приведена графическая интерпретация знаний в системе экономической безопасности предприятия в виде модели, объединены два направления исследований - управление рисками и знаниями, обобщено предыдущие наработки.

Практическая значимость результатов исследования. Работа посвящена одновременному изучению экономической безопасности и управлению знаниями в их взаимосвязи. Менеджмент знаний исследован в контексте обеспечения экономической безопасности предприятия, доказана важность этого вида управления в системе экономической безопасности, классифицированы процедуры и технологии управления знаниями, которые предоставляют дополнительные конкурентные преимущества и способствуют росту эффективности.

Ключевые слова: менеджмент знаний, система экономической безопасности предприятия, управление знаниями и рисками, экономика знаний, информационное общество, инновационные знания.

Dub B.S. KNOWLEDGE MANAGEMENT IN ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF AGRICULTURAL HOLDING

Purpose. Generalization, systematization and further development of regulations in knowledge risk management (KRM) – a new multidisciplinary research area that provides a solution to the problems associated with traditional methods of risk management.

Methodology of research. In research process methods of systematization, analysis and synthesis were used to study the mutual influence off knowledge and risk management based on domestic and foreign publications; graphic method – to summarize the knowledge types needed to ensure economic security and their visual presentation.

Findings. There was substantiated the term of knowledge management in economic security system as a set of administrative processes, procedures, functions, techniques, methods, means, software and technological tools that facilitate timely access of the economic security system to the necessary knowledge, information and data to protect against destructive action of external and internal environment.threats. It was revealed that knowledge is not a panacea; it is only the potential opportunity for the formation and functioning of an effective economic security system. Only effective knowledge management implements their potential for protection. It was determined that the main goal of knowledge management in the context of guaranteeing economic security is to gain knowledge when needed and successfully apply them to neutralize the impact of hazards, risks, threats.

Originality. For the first time it was presented graphical interpretation of knowledge in the system of economic security in the form of model; two areas of research were combined – risk management and knowledge management; paper summarizes previous researches.

Practical value. Scientific paper is devoted to the study of economic security and knowledge management in their relationship. Knowledge management was researched in the context of guaranteeing enterprise economic security, the importance of this type of management in system of economic security was proved, procedures and knowledge management technologies were classified that provide competitive advantage and boost efficiency.

Key words: knowledge management, the system of economic security, knowledge risk management, knowledge economy, information society, innovative knowledge.

АВТОРИ НОМЕРА

Барановський Олександр Іванович, *д.е.н., професор, проректор з наукової роботи, ДВНЗ «Університет банківської справи» (м. Київ);* **Левченко Валентина Петрівна**, к.е.н., доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки, Київський національний університет технологій та дизайну (bai@ubs.edu.ua);

Білоткач Ігор Анатолійович, *к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет* (Bilotkach@ukr.net);

Боронос Вікторія Георгіївна, *д.е.н., професор, професор кафедри економіки та БА;* **Пронікова Жанна Сергіївна,** *аспірант, Сумський державний університет* (hannyla@rambler.ru);

Будько Оксана Володимирівна, *к.е.н., доцент, професор кафедри фінансів та обліку, Дніпровський державний технічний університет* (bisnescon@ukr.net);

Буряк Анна Володимирівна, *к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Сумський державний університет* (ann.v.buriak@gmail.com);

Войцещук Андрій Дмитрович, *к.е.н., доцент, директор Департаменту спеціалізованої підготовки та кінологічного забезпечення ДФС, м. Хмельницький* (laly_07@mail.ru);

Гірман Алла Павлівна, *к.політ.н., доцент кафедри економіки та соціально-трудових відносин;* **Тарабаринова Олена Василівна**, *Університет митної справи та фінансів* (sokova155@mail.ru);

Гонак Ігор Михайлович, *аспірант кафедри міжнародної економіки, Тернопільський національний економічний університет* (gogrya@gmail.com);

Гончаренко Оксана Володимирівна, *д.е.н., професор кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства*; **Дідур Катерина Миколаївна,** *к.е.н., доцент кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет* (oksana_goncharenko@ukr.net);

Гуцало Андрій Віталійович, *аспірант кафедри менеджменту в будівництві, Київський національний університет будівництва й архітектури* (kmknuba@mail.ua);

Дуб Богдана Станіславівна, *аспірантка кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького* (b.dub@ukr.net);

Ібатуллін Марат Ільдусович, *к.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України* (imi_1@mail.ru);

Іванишин Володимир Васильович, *д.е.н., професор, ректор;* **Стельмащук Антон Михайлович,** *д.е.н., професор, головний науковий співробітник, Подільський державний аграрно-технічний університет* (stelmaschuk_47@mail.ru);

Ігнатенко Ганна Володимирівна, *аспірант кафедри менеджменту в будівництві, Київський національний університет будівництва й архітектури* (kmknuba@mail.ua);

Ільєнко Ростислава Василівна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці;* **Холодницька Алла Вячеславівна**, *к.е.н., доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет* (allakholodnytska@ukr.net);

Карп Ірина Миколаївна, *к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, Тернопільський національний економічний університет* (karp_zubel@mail.ru);

Карпенко Віталій Леонідович, *к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу і товарознавства Хмельницького національного університету* (vitaliy_karpenko@ukr.net);

Коверко Юлія Андріївна, *к.е.н., старший викладач кафедри права і підприємництва;* **Корчинська Олександра Остапівна**, *к.е.н., старший викладач кафедри права і підприємництва, Львівський національний аграрний університет* (k-oleksandra@ukr.net);

Кушнір Володимир Олександрович, *аспірант, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»* (vkushnir27@mail.ru);

Малярчук Олексій Васильович, *аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет* (oleksii27@mail.ru);

Мігус Ірина Петрівна, *д.е.н., професор кафедри менеджменту та економічної безпеки;* **Занора Володимир Олександрович**, *к.е.н., доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки;* **Второва Тетяна Володимирівна,** *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького* (vtorova.tatyana@ukr.net);

Мосієвич Олена Олегівна, *здобувач, Національний університет "Києво-Могилянська академія"* (olena.info@gmail.com);

Мостіпака Олена Василівна, *директор Компанії «Юрконсалтинг», м. Тернопіль* (mostipaka_olena@ukr.net);

Овчиннікова Олена Русланівна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри автоматизованих систем і моделювання в економіці;* **Шимонюк Вячеслав Костянтинович,** *Хмельницький національний університет* (mouseinlove@mail.ru);

Рудич Оксана Олександрівна, *к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування;* **Герасименко Ірина Олександрівна,** *к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування;* **Ткаченко Катерина Віталіївна**, *к.е.н., асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Білоцерківський національний аграрний університет* (irinagerasimenko@list.ru);

Скоцик Віталій Євстафійович, *к.с-г.н., здобувач кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування, Білоцерківський національний аграрний університет* (isvinous@yandex.ua);

Черкас Дмитро Миколайович, *здобувач кафедри політичної економії, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця* (tropitsyna@gmail.com);

Шаціло Надія Іванівна, *к.е.н, асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,* **Гвоздєв Юрій Валерійович,** *аспірант*, *Білоцерківський національний аграрний університет* (isvinous@yandex.ua);

Шкільняк Михайло Михайлович, *д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту та публічного управління, Тернопільський національний економічний університет* (moip_kaf@ukr.net).

АВТОРЫ НОМЕРА

Барановский Александр Иванович, *д.э.н., профессор, проректор по научной работе, ГВУЗ «Университет банковского дела» (г. Киев);* **Левченко Валентина Петровна,** *к.э.н., доцент кафедры финансов и финансово-экономической безопасности, Киевский национальный университет технологий и дизайна* (bai@ubs.edu.ua);

Билоткач Игорь Анатольевич, *к.э.н., доцент, доцент кафедры маркетинга, Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет* (Bilotkach@ukr.net);

Боронос Виктория Георгиевна, *д.э.н., профессор, профессор кафедры экономики и БА;* **Проникова Жанна Сергеевна,** *аспирант, Сумской государственный университет* (hannyla@rambler.ru)

Будько Оксана Владимировна, *к.э.н., доцент, профессор кафедры финансов и учета, Днепровский государственный технический университет* (bisnescon@ukr.net);

Буряк Анна Владимировна, *к.э.н., доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Сумской государственный университет* (ann.v.buriak@gmail.com);

Войцещук Андрей Дмитриевич, *к.э.н., доцент, директор Департамента специализированной подготовки и кинологического обеспечения ГФС, г. Хмельницкий* (laly_07@mail.ru);

Гирман Алла Павловна, *к.полит.н., доцент кафедры экономики и социально-трудовых отношений;* **Тарабаринова Елена Васильевна,** *студентка магистратуры, Университет таможенного дела и финансов* (sokova155@mail.ru);

Гонак Игорь Михайлович, *аспирант кафедры международной экономики, Тернопольский национальный экономический университет* (gogrya@gmail.com);

Гончаренко Оксана Владимировна, *д.э.н., профессор кафедры экономической теории и экономики сельского хозяйства;* **Дидур Екатерина Николаевна,** *к.э.н., доцент кафедры экономической теории и экономики сельского хозяйства, Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет* (oksana_goncharenko@ukr.net);

Гуцало Андрей Витальевич, *аспирант кафедры менеджмента в строительстве, Киевский национальный университет строительства и архитектуры* (kmknuba@mail.ua);

Дуб Богдана Станиславовна, *аспирантка кафедры менеджмента и экономической безопасности, Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого* (b.dub@ukr.net);

Ибатуллин Марат Ильдусович, *к.э.н., доцент, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины* (imi_1@mail.ru);

Иванишин Владимир Васильевич, *д.э.н., профессор, ректор;* **Стельмащук Антон Михайлович,** *д.э.н., профессор, главный научный сотрудник, Подольский государственный аграрно-технический университет* (stelmaschuk_47@mail.ru);

Игнатенко Анна Владимировна, *аспирант кафедры менеджмента в строительстве, Киевский национальный университет строительства и архитектуры* (kmknuba@mail.ua)

Ильенко Ростислава Васильевна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда;* **Холодницкая Алла Вячеславовна**, *к.э.н., доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет* (allakholodnytska@ukr.net);

Карп Ирина Николаевна, *к.э.н., доцент кафедры экономической теории, Тернопольский национальный экономический университет* (karp_zubel@mail.ru);

Карпенко Виталий Леонидович, *к.э.н., доцент, доцент кафедры маркетинга и товароведения Хмельницкого национального университета* (vitaliy_karpenko@ukr.net);

Коверко Юлия Андреевна, *к.э.н., старший преподаватель кафедры права и предпринимательства;* **Корчинская Александра Остаповна,** *к.э.н., старший преподаватель кафедры права и предпринимательства, Львовский национальный аграрный университет* (k-oleksandra@ukr.net);

Кушнир Владимир Александрович, *аспирант, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана»* (vkushnir27@mail.ru)

Малярчук Алексей Васильевич, *аспирант, Киевский национальный торгово-экономический университет* (oleksii27@mail.ru);

Мигус Ирина Петровна, *д.э.н., профессор кафедры менеджмента и экономической безопасности;* **Занора Владимир Александрович,** *к.э.н., доцент кафедры менеджмента и экономической безопасности;* **Второва Татьяна Владимировна,** *Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого* (vtorova.tatyana@ukr.net);

Мосиевич Елена Олеговна, *соискатель, Национальный университет "Киево-Могилянская академия"* (olena.info@gmail.com);

Мостипака Елена Васильевна, *директор Компании «Юрконсалтинг», г. Тернополь* (mostipaka_olena@ukr.net);

Овчинникова Елена Руслановна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры автоматизированных систем и моделирования в экономике;* **Шимонюк Вячеслав Константинович,** *Хмельницкий национальный университет* (mouseinlove@mail.ru);

Рудич Оксана Александровна, *к.э.н., доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования;* **Герасименко Ирина Александровна,** *к.э.н., доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования;* **Ткаченко Екатерина Витальевна,** *к.э.н., ассистент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Белоцерковский национальный аграрный университет* (irinagerasimenko@list.ru);

Скоцик Виталий Евстафиевич, *к.с-х.н., соискатель кафедры бухгалтерского учета и налогообложения, Белоцерковский национальный аграрный университет* (isvinous@yandex.ua);

Черкасс Дмитрий Николаевич, *соискатель кафедры политической экономии, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца* (tropitsyna@gmail.com);

Шацило Надежда Ивановна, *к.э.н., ассистент кафедры финансов, банковского дела и страхования,* Гвоздев Юрий **Валериевич**, *аспирант*, *Белоцерковский национальный аграрный университет* (isvinous@yandex.ua);

Шкильняк Михаил Михайлович, *д.э.н., профессор, заведующий кафедрой менеджмента и публичного управления, Тернопольский национальный экономический университет* (moip_kaf@ukr.net).

AUTHORS OF THE NUMBER

Baranovskyi Oleksandr Ivanovych, *dr.sc.(econ), professor, vice-rector of science, SHEE «University of Banking» (Kyiv);* **Levchenko Valentyna Petrivna,** *cand.sc.(econ.), assistant professor of finance and the financial and economic security, Kyiv National University of Technology and Design* (bai@ubs.edu.ua);

Bilotkach Ihor Anatoliiovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of marketing, Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University* (Bilotkach@ukr.net);

Boronos Viktoriia Heorhiivna, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of economic and business administration;* **Pronikova Zhanna Serhiivna,** *graduate student, Sumy State University* (hannyla@rambler.ru);

Budko Oksana Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., professor at the department of finance and accounting, Dniprovsk State Technical University* (bisnescon@ukr.net);

Buriak Anna Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor at finance, banking and insurance department, Sumy State University* (ann.v.buriak@gmail.com);

Cherkas Dmytro Mykolaiovych, *candidate for a degree at the department of political economy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics* (tropitsyna@gmail.com);

Dub Bohdana Stanislavivna, *graduate student at the department of management and economic security, Bohdan Khmelnitsky National University of Cherkasy* (b.dub@ukr.net);

Girman Alla Pavlivna, *cand.sc.(political), assistant professor at the department of economics and social relations*; **Tarabarynova Olena Vasylivna**, *University of Customs and Finance* (sokova155@mail.ru);

Goncharenko Oksana Volodymyrivna, *dr.sc.(econ.), professor at the department of economic theory and agricultural economics;* **Didur Kateryna Mikolaivna,** *cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of economic theory and agricultural economics, Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University* (oksana_goncharenko@ukr.net);

Gutsalo Andrii Vitaliiovych, *graduate student of the department of management in construction, Kyiv National University of Construction and Architecture* (kmknuba@mail.ua);

Honak Ihor Mykhaylovych, *graduate student at the department of international economy, Ternopil National Economic University* (gogrya@gmail.com);

Ibatullin Marat Ildusovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine* (imi_1@mail.ru);

Ignatenko Hanna Volodymyrivna, *graduate student at the department of management in construction, Kyiv National University of Construction and Architecture* (kmknuba@mail.ua);

Ilienko Rostyslava Vasylivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of personnel management and labor economy;* **Kholodnytska Alla Viacheslavivna**, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of personnel management and labor economy, Chernihiv National University of Technology* (allakholodnytska@ukr.net);

Ivanyshyn Volodymyr Vasylovych, *dr.sc.(econ.), professor, rector;* **Stelmashchuk Anton Mykhailovych,** *dr.sc.(econ.), professor, chief research fellow, Podolsky State Agricultural and Technical University* (stelmaschuk_47@mail.ru)**;**

Karp Iryna Mykolaivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of economic theory, Ternopil National Economic University* (karp_zubel@mail.ru);

Karpenko Vitalii Leonidovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of marketing and commodity research, Khmelnytsky National University* (vitaliy_karpenko@ukr.net);

Koverko Yuliya Andriivna, *cand.sc.(econ.), senior lecturer at the department of law and entrepreneurship;* **Korchynska Oleksandra Ostapivna**, *cand.sc.(econ.), senior lecturer at the department of law and entrepreneurship, Lviv National Agrarian University* (k-oleksandra@ukr.net);

Kushnir Volodymyr Oleksandrovych, *graduate student, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"* (vkushnir27@mail.ru);

Maliarchuk Oleksii Vasylovych, *graduate student,* Kyiv National University of Trade and Economics (oleksii27@mail.ru);

Mihus Iryna Petrivna, *dr.sc.(econ.), professor at the department of management and economic security;* **Zanora Volodymyr Oleksandrovych,** *cand.sc.(econ.), associate professor at the department of management and economic security;* **Vtorova Tetiana Volodymyrivna,** *Bohdan Khmelnitsky National University of Cherkasy* (vtorova.tatyana@ukr.net);

Mosiyevych Olena Olehivna, *candidate for a degree, National University of "Kyiv-Mohyla Academy"* (olena.info@gmail.com);

Mostipaka Olena Vasylivna, *manager of Company "Jurconsulting", Ternopil, Ternopil* (mostipaka_olena@ukr.net);

Ovchynnikova Olena Ruslanivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of automated systems and modeling in economics;* **Shymoniuk Viacheslav Kostiantynovych,** *Khmelnytsky National University* (mouseinlove@mail.ru);

Rudych Oksana Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of finance, banking and insurance;* **Gerasimenko Iryna Oleksandrivna**, *cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of finance, banking and insurance;* **Tkachenko Kateryna Vitaliivna,** *cand.sc.(econ.), assistant of the department of finance, banking and insurance, Bila Tserkva National Agrarian University* (irinagerasimenko@list.ru);

Shatsilo Nadiia Ivanivna, *cand.sc.(econ.), assistant at the department of finance, banking and insurance,* **Hvozdiev Yurii Valeriiovych,** *graduate student*, *Bila Tserkva National Agrarian University* (isvinous@yandex.ua);

Shkilnyak Mykhailo Mykhailovych, *dr.sc.(econ.), professor, head at the management and public administration department, Ternopil National Economic University* (moip_kaf@ukr.net);

Skotsyk Vitalii Yevstafiiovych, *cand.sc.(agriculture), doctoral candidate at the department of accounting and of taxation, Bila Tserkva National Agrarian University* (isvinous@yandex.ua);

Voitseshchuk Andrii Dmytrovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., director the Centre for Personnel Professional Development and Cynology of the SCSU, Khmelnytsky* (laly_07@mail.ru).

До 70- річчя доктора економічних наук, професора Шульського Миколи Григоровича

Шульський Микола Григорович родом із Рівненщини – Радивилівського (раніше Червоноармійського) району с. Сестратин, біля якого до Першої світової війни проходив російсько-австрійський кордон. Коріння походження батьків знаходилось по обох сторонах кордону – батька із Волині (Російська імперія), матері з Галичини (Австро-Угорська імперія).

Навчався у Львівському сільськогосподарському інституті (тепер Львівський національний аграрний університет) на факультеті економіка і організація сільськогосподарського виробництва, після закінчення якого працював у тодішніх організаційно-господарських структурах АПК Рівненської і Львівської областях. У 1975 р. поступив на роботу до Львівського зооветеринарного інституту (тепер Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького). Працював на посаді асистента, доцента, професора, згодом був обраний завідувачем кафедри менеджменту.

Наукову діяльність починав в Українській сільськогосподарській академії (згодом Національний аграрний університет, а тепер Національний університет біоресурсів і природокористування України), де заочно проходив аспірантуру. Кандидатську дисертацію на тему: «Економічна ефективність виробництва кормів в умовах міжгосподарської кооперації і шляхи її підвищення (на матеріалах колгоспів Львівської області)» захистив у Харківському сільськогосподарському інституті імені В. В. Докучаєва (тепер Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва). Докторську дисертацію на тему: «Організаційно-економічні основи функціонування малих господарських формувань у сільському господарстві» захистив на спеціалізованій раді Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Автор понад 260 наукових та навчально-методичних праць, у тому числі декількох монографічних праць. Основна тематика наукових досліджень полягає у розв’язанні проблем розвитку аграрного виробництва з акцентуванням уваги на його стан в історичній ретроспективі. При цьому використовуються здобутки і напрацювання наших співвітчизників у минулому, зокрема праць І. Франка, В. Навроцького, С. Подолинського, В. Барвінського та інших.

У день славного ювілею щиро вітаємо Вас, шановний Миколо Григоровичу, бажаємо міцного здоров’я, радості, достатку, родинного затишку, довгих років плідної праці, нових творчих звершень, Нехай Ваша життєва нива і далі колоситься успіхами та повниться добрими справами!

З повагою та найкращими побажаннями
редакція журналу «Інноваційна економіка»